

Høgskolen i Telemark

Kvinner i natur og kvinners natur

Kvinner i friluftsliv 1860 - 1910

Til vore Damer

*Er I tilfredse med dette planteliv,
dets korte blomstring, visnen saa mod graven,
først ind i blomster- saa ind i kjøkkenhaven,
først pigers røde kind, saa blege viv?
Ja altid og for alle samme lekse:
en enkelt vaardag mændene forhekse
og saa en enkelts pryl og tidsfordriv.*

*Har I da aldrig følt en sælsom lyst
at sætte panden hvast mot viddens stormer
at gjøre op et baal af baand og normer
og vove livet i en alvorsdyst,
ei én gang uden sans for toilette
følt livets kval og spørgsmaal til jer rette
og mer end amor banke i jers bryst?*

Forord

Denne studien er en hovedfagsoppgave i idrett, med fordypning i friluftsliv, skrevet ved Høgskolen i Telemark, avd. Bø, i samarbeid med Norges Idrettshøgskole.

Temaet for oppgaven er konstruksjon, utfordring og opprettholdelse av kjønn i og gjennom friluftsliv, i perioden 1860-1910. Bakgrunnen for valg av tema kan oppsummeres i følgende to spørsmål: Hvordan kan kunnskaper om kjønn gi oss nye perspektiver på friluftslivet? Hvordan kan friluftslivet gi oss kunnskap om kjønn generelt?

Vi trenger kunnskap ikke bare om kvinnenens plass i friluftsliv, men også om hvordan friluftslivet fungerer i konstruksjonen av kjønnsidentiteter. Hvordan bidrar friluftsliv til å konstruere, opprettholde eller utfordre kjønn? Hvordan skjer dette *praktisk*? Når friluftslivskvinnene er fraværende i bøker, forskning og teorier, blir det viktig å stille spørsmål om hvordan disse friluftslivserfaringer kan begrepsfestes og uttrykkes. Dette er kunnskap som krever historiske analyser, men kunnskap vi ikke oppnår uten at vi går utover tradisjonell historisk forskning, i et forsøk på å integrere teori med empiriske data i et historisk-sosiologisk perspektiv. Målet mitt er å lage et kreativt innspill til analyser av kjønnede praksiser, som henter empiri fra og bygger på analyser av friluftsliv.

Kjersti Pedersen skal ha en stor inndirekte takk for å ha åpnet opp dette forskningsfeltet med sin doktorgradsavhandling fra 1999; *Det har bare vært naturlig. Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*.

En stor takk til veileder Pål Augestad for tålmodig og god faglig oppfølging i hele prosessen. Takk også til betjeningen ved biblioteket på HiT for vennlig og effektiv hjelp, og til Gerd von der Lippe både for inspirasjon til å velge kjønn som tema, og for faglige innspill i sluttfasen.

Bø i Telemark, juni 2004

Marianne Singsaas

Bø i Telemark, mars 2008

I forbindelse med publiseringen av min hovedfagsoppgave i Høgskolens åpne database over vitenskapelige arbeider, har jeg lest korrektur og gjort noen mindre endringer. Marianne Singsaas

(Forside: Kr. Trapnes i Nylænde nr. 18, 1887:277)

Sammendrag

I denne oppgaven ser jeg på kvinner i friluftsliv i perioden 1860-1910, og spør hvordan kjønn konstrueres, opprettholdes og utfordres i og gjennom friluftsliv. Jeg legger vekt på følgende konkretiseringer: Hvilke forestillinger om kvinner og kvinnekroppen rådde i tidsperioden 1860-1910? Hvordan ble kvinner klassifisert, definert og kodet i friluftslivet? Hva skjer i møtet mellom datidens kvinnebilde og kvinnes inntreden i friluftslivet? Jeg har tatt utgangspunkt i sosiologen Pierre Bourdieus perspektiver, samt forskning om kjønn og kjønnning, med vekt på Laqueur, Butler og Connell, og for å kunne analysere kvinnen i friluftslivet er innfallsvinklene mine *kjønn, kropp og felt*. Oppgaven tar utgangspunkt i studier av primærkilder, med supplerende sekundærlitteratur. Primærkildene er i hovedsak hentet fra årbøker, tidsskrifter og bøker produsert av det mannlige byborgerskap i den aktuelle perioden.

Hovedmålet med denne oppgaven er altså å undersøke hvordan kjønn konstrueres, opprettholdes og utfordres i og gjennom friluftsliv, ved hjelp av en historisk-sosiologisk analyse av et historisk kildemateriale.

Gjennom studier av kildene har jeg kommet fram til et syn på kjønn i friluftsliv som fem sett av prosesser:

- kjønning gjennom tolkning og koding av kvinne og kvinnekropp
- kjønning gjennom friluftslivets logikker
- kjønning gjennom kroppen
- kjønning gjennom organisering og ansvarsfordeling på tur
- kjønning gjennom språkbruk og metaforer

Sentralt står at de krav som stilles til friluftslivsfeltets aktører og de krav til kvinnen som stilles i det borgerlige samfunn er motstridende. Kvinnelige friluftsutøvere representerer derfor en overskridelse av både feltets og samfunnets krav og logikker. Ved å tolke kvinner i friluftsliv som avvik, får vi fram barrierer og eksklusjonsmekanismer i friluftslivet, og hvordan friluftsliv symbolsk og strukturelt konstruerer og opprettholder den kjønnete symbolske orden. Den symbolske orden er avgjørende for konstruksjon, opprettholdelse og utfordring av kjønn, for hvordan vi forstår kjønnsrelasjoner som "naturlige", og for hvordan kjønn kan fungere som symbolsk kapital.

Friluftslivsfeltet stiller krav som det borgerlige kvinneidealet ikke kan oppfylle uten at den kvinnelige praksis endres. Kvinner i friluftsliv kolliderer med innarbeidede og internaliserte estetiske og moralske standarder for passende feminin kroppsføring og også med det borgerlige feltets logikker. Kvinnes endring av praksis kan ses som en diskursiv begivenhet som rykker ved den diskursive orden. Jeg vil derfor se friluftsliv som et krystalliseringspunkt for forhandlinger om kjønn, der kvinners mestring av friluftsliv skaper nye diskursive utfordringer, og rokker ved den kjønnete symbolske orden. Som friluftskvinner settes de imidlertid i en *double bind*-posisjon mellom det å være ekte kvinner og ekte turister. Endringen kommer ikke uten kostnader, de setter sin borgerlige kjønnskapital på spill, og står i fare for å fremstå som ufeminine.

1	MED KJØNNSPERSPEKTIV PÅ FRILUFTSLIV	5
1.1.1	Bakgrunn og problemstilling	5
1.1.2	Tidligere undersøkelser om friluftsliv og kjønn.....	9
1.1.3	Gangen i det videre arbeidet	12
1.2	Friluftsliv og den sosiale konstruksjonen av kjønn.....	13
1.2.1	Laqueur og tokjønnsmodellen.....	13
1.2.2	Tolkninger av kjønn.....	14
1.2.3	Bourdieu og den symbolske ordens logikker	16
1.2.4	Kulturens grep om kroppen; vilkår for kroppslighet.....	21
1.2.5	Kjønning i friluftsliv som fem sett av prosesser.....	23
1.2.6	Friluftsliv som felt.....	25
1.2.7	Sammenfatning: Teoretiske perspektiver på konstruksjon, utfordring og opprettholdelse av kjønn i og gjennom friluftsliv.....	28
1.3	Metode	30
1.3.1	Historisk konkretiserende sosiologi	30
1.3.2	Periodisering	31
1.3.3	Kildemateriell; utvalg og beskrivelse.....	33
1.3.4	Teksttolkning	37
2	KVINNER I NATUR.....	40
2.1	Fra produksjonslandskap til fritidslandskap –forutsetninger for friluftsliv.....	42
2.2	”Hendes spesielle behov og naturlige oppgave” -grenser og forutsetninger for kvinners fysiske aktivitet⁴⁷	
2.2.1	Den kvindelige oppdragelse.....	47
2.2.2	Skolegymnastikken	51
2.2.3	Reproduksjon, moderskap og fysisk aktivitet	54
2.2.4	Kvinnegymnastikk	56
2.2.5	Om kvindelighet.....	58
2.2.6	Delanalyse: Produksjon av kvinnelighet.....	60
2.3	Skiløbersker.....	63
2.3.1	På ski gjennom historien	63
2.3.2	Deres Brud mod den ”gode Tone”	68
2.3.3	”Den virkelige dame” -et mér sporty ideal.....	71
2.3.4	Damer i hop.....	74
2.3.5	Idrett og nasjon	75
2.3.6	Legenes inntog.....	76
2.3.7	Knickers-adelen	78
2.3.8	Delanalyse: Skifeltets logikker og konstruksjon av kjønn	78
2.4	Fjellvandrersker	85
2.4.1	På vandring gjennom historien.....	85
2.4.2	Jotunkvinderne.....	87
2.4.3	Tindebestigersker	90
2.4.4	Den ekte turist.....	94
2.4.5	Norsk Tindeklub	98
2.4.6	Jättekvindene.....	100
2.4.7	Forstumming av kvinner	102
2.4.8	Delanalyse: Fjellvandringens logikker og konstruksjon av kjønn.....	103
2.5	Kleskoder og kroppsføring -kjønning gjennom kroppen.....	110
2.5.1	Med krinoline på tur.....	110

2.5.2	Turistudrustning	112
2.5.3	Reformturistdragten	114
2.5.4	Estetikk og etikk	117
2.5.5	Delanalyse: Kroppsidealer og klesdrakt.....	118
2.6	Kjønning gjennom organisering og ansvarsfordeling på tur	120
2.6.1	Organisering av kjønns møtet	121
2.6.2	Kvindehaanden	124
2.6.3	Gentlemansidealet.....	126
2.6.4	Mannen som mentor.....	127
2.6.5	En stilltiende forudsætning	128
2.6.6	Delanalyse: Kjønnsfellesskap og rollefordeling.....	129
2.7	Kjønning av natur – naturliggjøring av kjønn.....	131
2.7.1	Jomfrutinder og Dametinder	131
2.7.2	Delanalyse: Kvinner og natur.....	136
2.8	Oppsummering: Kjønning i friluftsliv	138
3	KONKLUSJON	143
3.1.1	Kjønn som barriere	143
3.1.2	Friluftskvinnen som avvik	149
3.1.3	Strategier for legitimitet	151
3.1.4	Praksis og endring av den kjønnete symbolske orden.....	153
4	LITTERATUR:.....	158

1 MED KJØNNSPERSPEKTIV PÅ FRILUFTSLIV

1.1.1 Bakgrunn og problemstilling

En kan hevde at ”idrett og kroppskultur har vært et undervurdert område i utviklingen av kvinnelig identitet fram mot vår tid, og at det for en bredere historisk forståelse er et akutt behov for undersøkelser på dette området (Olstad 1998:13).” Olstad trekker fram Jeffrey Hill for å understreke at kjønnsdelingen innen idrett bygger opp under forestillinger om feminint og maskulint:

We need to know not only more about the place of women in sport, but more about the function of sport in constructing gender identities (Hill i Olstad 1998:13).

Kjersti Pedersen har i sin doktorgradsavhandling *Det har bare vært naturlig. Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger* (Pedersen 1999), satt fokus på hvordan friluftslivets symbolunivers er gjennomsyret av utstyr, forbilder, språk, sjangre og iscenesettelser som vi oppfatter som maskuline. Dette gir et inntrykk av at det bare er menn som har skapt friluftslivets form og uttrykk, og at det derfor er de som har rett til å definere regler og kriterier. Heidi Richardsons hovedfagsoppgave *Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjoner* fra 1994, setter også fokus på friluftsliv som maskulint identitetsprosjekt.

Innenfor idrettsforskningen har det i økende grad kommet et fokus på kjønn og konstruksjon av kjønn i og gjennom idrett, ofte grad med fokus på idrettens maskulinitetsprosjekt, og hvordan dette hindrer kvinners deltagelse og kjønnsbekreftelse. Dette er et svært underutviklet tema innen friluftslivsforskningen. Både norske friluftslivsforskere og feministiske forskere har gått utenom temaet friluftsliv og konstruksjon av kjønn, uvisst av hvilke årsaker. Kanskje på grunn av at mannsdominansen i friluftsliv med Pedersens ord ”bare har vært naturlig”?

Setter vi fokus på hvilken måte friluftsliv bidrar og fungerer i en kulturell sammenheng, kan vi spørre oss hvilken kunnskap om samfunnet man kan få ved å studere friluftsliv. Ser man på friluftsliv og idrett ikke bare som speilbilder av kulturen, men som en aktiv samfunnsformende kraft, ”kan friluftslivet oppfattes som en aktiv kulturell kraft som kan være en nøkkel til forståelse av forholdet mellom natur og kultur, kvinner og menn i vårt samfunn (Pedersen 1999:21).”

Det er her også interessant å se på debatten om å ”finne og bestemme” friluftslivets *egenart*. De som har vært mest aktive i denne normative diskusjonen, har uttrykt frykt for at friluftslivsbegrepet skulle utvannes og at ”hvem som helst” skal kunne kalle sin aktivitet friluftsliv. Pedersen skriver at noen reaksjoner hun fikk på sitt forskningsprosjekt gikk ut på at forskning på friluftsliv i kvinne- og hverdagsperspektiv, ville *trivialisere* friluftslivsforskningen (og dermed gjøre kapitalen tilgjengelig for flere) (Pedersen 1999).

Feministiske teorier kan forstås som en samlebetegnelse for den delen av kvinneforskningen og kjønnsforskningen som problematiserer forhold om kjønn og dominans, og bør sees i sammenheng med den politiske og kulturelle kvinnebevegelsen i den vestlige verden på slutten av 1960-tallet, med røtter tilbake til andre halvdel av 1800-tallet. 1970-årenes kvinnesentrerte feministiske forskning er i dag avløst av en utvikling av teori og empiri om

kjønning og kjønnsrelasjoner. Med den franske sosiologen Pierre Bourdieus teorier er man istand til å utføre spesifikke analyser av de avgjørende sosiale faktorene i produksjon av kjønn. Moi hevder at Bourdieu gir viktige teoretiske bidrag til feminismen (Moi 2002), og at man ved hjelp av hans teorier kan sette nye begreper på kjønn, som undergraver skillet natur/kultur, essensialisme/ikke-essensialisme (ibid:253). Som feminist vil man hevde at kjønn er sosialt konstruert. Problemet er imidlertid å fastslå hvordan denne konstruksjonen skjer, og hva dette medfører.

Ved å se på friluftsliv i lys av sosiologiske teorier om kjønn og kropp, håper jeg å unngå å bidra til hegemoniske og myteskapende oppfatninger av friluftslivet. Samtidig håper jeg å kunne bidra til den nye kjønnsforskningen, ved å vise hvordan kjønn konstitueres gjennom diskurs og praksis i og gjennom friluftsliv. Derfor blir oppgaven ikke bare å skrive kvinner inn i friluftshistorien, men også å skape nye forståelser av det historiske forholdet mellom friluftsliv og konstruksjonen av kjønnsidentitet.

Hvordan bidrar friluftsliv til å konstruere, opprettholde eller utfordre kjønn? Hvordan skjer dette? Dette er kunnskap som krever historiske analyser, men kunnskap vi ikke oppnår uten at vi går utover tradisjonell historisk forskning, i et forsøk på å integrere teori med empiriske data i et historisk-sosiologisk perspektiv. Målet mitt er å lage et kreativt innspill til analyser av kjønnete praksiser, som henter empiri fra og bygger på analyser av friluftsliv.

Enhver slik teoribygging må ta utgangspunkt i de faktorer man ønsker å undersøke og belyse, og slik må teorien være grunnlagt i det empiriske materialet. Med Pierre Bourdieu kan man knytte hverdagslivets trivielle detaljer til en mer samfunnsvitenskaplig analyse av konstruksjon av kjønn. Bourdieus forskning har et sosiologisk, empirisk fundert fokus, noe som ofte er en mangel hos mange andre teoretikere. At all teoribygging må ta utgangspunkt i empirien er en forutsetning, og dette gjør hans praksisteori spesielt anvendbar. I tillegg kommer et mål om at forskningen skal være kritisk og bevisstgjørende, og dette samt hans anti-essensialistiske posisjon gjør hans teorier compatible med, og i mine øyne utfyllende til, rent feministiske perspektiver.

Konstruksjon av kjønn i friluftsliv er et perspektiv som i mine øyne krever en smidighet og spenstighet i valg og bruk av teorier, både fordi nye begreper trengs for å kaste nytt lys over "gamle sannheter", men også fordi det ikke finnes en forskningstradisjon å støtte seg på. Hall 1996 trekker i sin bok *Feminism and sporting bodies* frem den amerikanske feministiske filosofen Nancy Fraser, som har satt opp fire grunner til at teoribygging er viktig for feministiske forskere: Det kan hjelpe oss å forstå hvordan mennesker er situerte, -man må "study the historically specific social practices through which cultural descriptions of gender are produced and circulated (Fraser 1992:52, i Hall 1996:30)." I tillegg kan teorier hjelpe oss å forstå hvordan mennesker konstituerer seg selv som kollektive sosiale agenter, og sammen former en kollektiv identitet. For det tredje hjelper teorier oss å sette lys på hvordan sosiale gruppers hegemoni blir utfordret eller sikret, og til slutt er det et mål at teorien skal kunne si noe om politisk praksis og mulighetene for frigjørende sosiale forandringer (ibid).

Samtidig som kvinner i friluftsliv rundt 1890 kan tolkes som frigjørende og offensivt i forhold til dominerende kulturtrekk og kvinnebilde, ble de også i stor grad iscenesatt i en tradisjonell feminin ramme. De forhandlinger om femininiteter og maskuliniteter kvinners friluftspraksis utløste, må forstås ut fra sin samtid. Historiske studier innen friluftsliv kan vise seg å være svært sentrale innen kjønnsforskning, fordi de

illuminate the process whereby one set of beliefs (about female physiological inferiority) is articulated with another discursive system (concerning women's athletic practices) (Balsamo 1994:343, i Hall 1996:39)

All handling er situert, de foregår i et bestemt tidsrom, på et bestemt sted, av en person med en bestemt bakgrunn. Definisjoner av kjønn, kropp, natur, friluftsliv er *kulturelt konstruerte og situerte*, og må derfor tolkes ut fra sin kontekst, uten forsøk på å finne en saks "natur" eller "essens". Et kulturalanalytisk tilsnitt vil åpne for mangfold i tolkninger.

Dersom den sosiale, kulturelle, politiske og historiske konteksten bringes inn i analysene, undervisningen og faglitteraturen vil essensialistiske, moralistiske og androsentriske tendenser måtte vike for studier av prosesser, brytninger, mangfold og endring (Pedersen 1999:338).

I det differensierte bildet av friluftslivsstiler Pedersen får fram i sin doktorgradsavhandling, viser det seg at det "ikke er mulig å identifisere et skille mellom aktiviteter, opplevelser, ferdigheter og egenskaper som følger den biologiske grensen mellom kjønnene (ibid:330)." Selv om man finner klare kjønnsrelaterte mønstre i aktivitetsvalg og verdier, lar de seg ikke stilles opp som en enkel todeling. En enkel biologisk kjønnsdikotomi kommer til kort i å forklare mangfoldet av praksiser innen friluftsliv. Pedersen snakker i stedet om "kvalitativt forskjellige kvinneligheter og mannligheter som kommer til uttrykk og som skapes gjennom friluftsliv (Pedersen 1999:330)." Det er viktig at vi i iveren etter å vise forskjellene ikke ender opp med denne enkle todelingen, ettersom den ikke er bestemmende for den enkeltes kvalitative oppfatning av sitt friluftsliv.

I tolkningen av kvinnen har man, som vi skal se, tatt utgangspunkt i hennes kropp og særegne fysiologi knyttet til reproduksjon. Kvinnen har gjennom tidene blitt sett på som "mér" kjønn enn manns kroppen, som har representert det 'universelle subjekt'. Det biologiske har dannet utgangspunktet for forståelsen av hva det vil si å være kvinne, og hva som skiller henne fra mannen. Ved at kroppslige forskjeller har dannet utgangspunktet for kjønnskaraktistikk, har strukturering av kjønn i stor grad vært knyttet til strukturering og koding av kroppen. Idet man gjennom *kulturalanalyser* av kroppen undersøker kroppslig praksis ut fra fortolkende, kvalitative metoder, setter man fokus på de kompliserte relasjonene mellom menneske og natur, hvordan mennesket forstår seg selv i forhold til den ytre natur. Forståelsen av kroppskoding og kroppsdiskurser er svært sentral for forståelsen av diskursen rundt kvinner, og derav følger også det motsatte; forståelsen av kjønn er svært sentralt for forståelsen av kroppen. Kayser Nielsen er bare en av mange forskere som hevder at idrett er et viktig utvekslingsfelt mellom kropp og samfunn (Kayser Nielsen 1997). Jeg mener at dette samme gjelder for friluftsliv. Som Matre (2000) har vist i sin hovedfagsoppgave *Kroppen i friluftslivet*, er det kroppslige aspektet sentralt i friluftslivet. Vi kan se endringer i kroppslige uttrykk som tegn på endringer av meningsinnhold i friluftslivet, eller i mitt perspektiv, som endringer i synet på femininiteter og maskuliniteter og dets sammenheng med friluftslivspraksiser.

Friluftslivsopplevelser og -erfaringer har noe å si for den enkelte i hennes livssituasjon, og må forstås i forhold til en sosiokulturell samtid, men opplevelsesmønstre, kategorier og fortolkningskoder er noe vi overtar fra tidligere perioder, som er preget av andre tematikker/livssituasjoner. For å forstå nåtida må man ha innsikt i de historisk skapte mønstrene. Temaet i min oppgave er valgt ut fra en historisk interesse, -et ønske om å undersøke oppkomsten til friluftslivs fenomenet, for å se om jeg kan avdekke de logikker som kom til å prege feltet. Friluftsliv oppstår under spesielle historiske, sosiale og kulturelle forhold, og et studium av disse kan bidra til å forklare oppkomsten av og egenarten i det

fenomen vi studerer og dets uttrykk, former, meningsmønstre, og ikke minst legitimeringer. Friluftsliv får sin mening i og gjennom en sosiokulturell kontekst, og av det følger at en må studere fenomenet i denne konteksten. Fenomenet må situeres for å forstås.

Videre har jeg også et ønske om at kunnskap om fortiden skal hjelpe meg til å forstå nåtiden. Eller som Törnqvist sier det: ”Att bidra til att ge människor resurser til att forstå sig på sin tillvaro –det måste väl vara en hovuduppgift för historisk konkretiserande sociologi?” (Törnqvist i Månson 1998:300) Dannes det i denne dannelsesperioden logikker som er grunnleggende for fenomenet, og som fremdeles strukturerer feltet, som påvirker meg når jeg driver med mitt friluftsliv?

Et tredje hovedmål er motivert ut fra et feministisk perspektiv. Forskning om kvinner i friluftsliv er ikke blitt prioritert i fagmiljøet.

Det er ikke all menneskelig virksomhet som har interessert historikerne. Gjennom praksisen deres kan vi se en faktisk norm, en forestilling om at en bør skrive om det som er ”viktig”. (Kjeldstadli 1999:31)

Av dette er det naturlig å slutte at det som det ikke er skrevet om, er uviktig. Dette kan bare endres gjennom praksis, at man gjennom forskning viser at kvinnene både var til stede, og at analyser av deres friluftsliv fortjener oppmerksomhet og gir ny kunnskap.

1.1.1.1 Problemstilling

Jeg vil gjennomføre en kvalitativ historisk sosiologisk undersøkelse av tekster om kvinner i friluftsliv produsert i perioden 1860 til 1910. Både teori og metode har utviklet seg i samspill med empirien. Jeg jobber med et historisk perspektiv, samtidig som jeg bruker begreper hentet fra sosiologien som et metodisk grep i analysen av tekstene. Temaet for oppgaven er konstruksjon av kjønn i og gjennom friluftsliv. Først vil jeg lage et ”samtidsbilde” av forestillinger om kvinnen, med vekt på meninger rundt samspillet mellom fysiske aktivitet og ”kvinnelighet”:

a) kvinners natur

Hvilke tanker og ideer om kvinners natur lå i tiden, og hvilken innvirkning hadde disse og kvinners friluftslivspraksis på hverandre?

Denne bakgrunnskunnskapen vil jeg ta med meg når jeg retter blikket mot borgerkvinnenes friluftslivspraksiser:

b) kvinner i natur

hvordan ble friluftskvinnene fortolket, og hva skjer i spenningsfeltet mellom de nye friluftspraksisene og det tradisjonelle kvinnesynet?

Disse innledende spørsmålene leder fram til min problemstilling om konstruksjon av kjønn i og gjennom friluftsliv:

Hvordan konstrueres, opprettholdes og utfordres kjønn i og gjennom friluftsliv i perioden 1860-1910?

Hovedvekten ligger på kvinnekjønn, og jeg vil legge vekt på følgende konkretiseringer:

- *Hvilke forestillinger om kvinner og kvinnekroppen rådde i tidsperioden 1860-1910?*
 - *Hvordan ble kvinner klassifisert, definert og kodet i friluftslivet?*
 - *Hva skjer i møtet mellom datidens kvinnebilde og kvinnes inntreden i friluftslivet?*
- Hadde kvinnebildet konsekvenser for kvinners adgang til fysisk aktivitet i natur?*
-Hadde kvinners friluftslivs praksis konsekvenser for datidens kvinnekulturdiskurs?

1.1.2 Tidligere undersøkelser om friluftsliv og kjønn

Kjønn har betydning for hva slags vitenskapelig kunnskap om friluftsliv som blir skapt og for hva som vinner aksept som faglig kunnskap. Det har også betydning for hvem som står i formelle posisjoner til å formidle kunnskap til kommende generasjoner (Pedersen 1999:337).

Astrid Bugges *Touristinder og andre sportspiker* fra 1961 kan ses som det første bidraget til en historie om kvinners idretts- og kroppskultur i Norge. Boken tar for seg utviklingen av klesdrakten innen idrett og friluftsliv. Likevel må det første sentrale norske bidraget til en analyse av kjønn og idrett i nyere tid, sies å være Gerd von der Lippes doktorgradsavhandling fra 1997, *Endring og motstand mot endring av femininiteter og maskuliniteter i idrett og kroppskultur i Norge 1890-1950*, som gjennomgår legers og organisert idretts legitimering av idrett, med spesielt fokus på håndball. Jeg vil også nevne Marie Herigstad Strømmans hovedfagsoppgave fra 1994 *Kjønn og organisert idrett i Norge ca. 1860- ca. 1970*.

Den hittil kanskje mest sentrale boken i kvinneidrettens historie er Jennifer Hargreaves *Sporting females* fra 1994, en historisk-sosiologisk oversikt over kvinneidretten i England og Nord-Europa, som drøfter legitimering av idrett og femininiteter/ maskuliniteter i et kritisk og politisk innspill til en idrettsforskning bygget på maskuline standarder. Et av Hargreaves mål er å unngå å bidra til en fortsatt dikotomisering i kategorier som maskulint/feminint, natur/kultur etc, og hun ser på både idrettskvinnens levde erfaringer og de strukturelle kreftene som påvirker deltagelse. (Hargreaves 1994) Hun setter også fokus på ulike legitimeringer av idrett gjennom tidene, og hvordan det feminine og det maskuline endrer seg i idretten.

Disse viktige bidragene til analyser av kvinners kroppskultur har alle sprunget ut fra idrettsfeltet. Studier i friluftsliv retter svært sjelden fokus mot eksistensen og betydningen av kjønnsforskjeller, og kan kritiseres for ikke systematisk å undersøke kjønnsforskjeller i deltagelse og vilkår for deltagelse i friluftsliv. Samtidig har den tendert mot i stor grad å ha lett etter "friluftslivets egenart" og tendert mot essensialisme, og resultatene har blitt presenterte uavhengig av den kulturelle og historiske konteksten friluftslivet inngår i. Særlig de kvantitative undersøkelsene, bestilt av stat og forvaltning produserer store datamengder om observerbare fakta og mønstre, men uten å gå inn på årsakssammenhenger eller forklaringsmodeller (Pedersen 1999).

Friluftsliv har i mer enn hundre år vært fritidsaktivitet for embetsmenn, akademikere og andre velsituerte borgere. Likevel er det først på 1960-tallet at man begynner å forske på fenomenet. Pedersen skiller ut tre hovedtilnærminger i forskningen om friluftsliv: en kvantitativ

aktivitets- og forvaltningsrettet forskning, en samfunnskritisk, filosofisk og økologisk tilnærming, og en kulturhistorisk og kulturanalytisk tilnærming (Pedersen 1999:27). Hennes påstand er at kunnskap om kvinners friluftsliv er fraværende, og at forskning, forvaltning og didaktikk bygger på et underforstått, men ikke uttalt, mannlig perspektiv (ibid:29). Det er altså stor sannsynlighet for at dominerende oppfatninger om friluftsliv først og fremst representerer menns erfaringer og livssammenhenger, og at dette reflekteres i forskningen, som da bidrar til å reproducere denne oppfatningen.

Vi ”vet” mye om friluftsliv, og mye av friluftslivsforskningen har underbygget denne ”kunnskapen”. Richardson kritiserer mye av forskningen på friluftslivets plass i den norske identiteten for å være myteunderbyggende. Hun hevder at myten om at nordmennene er et særskilt naturelskende folk, fordi vi har levd så nær den lenge, er et resultat av nasjonalromantikk og nasjonsbyggingsretorikk (Richardson 1994). Tordsson spør seg også om ”forskningen, samlet sett, er mer myteskapende, tilslørende og egnet til å underbygge sjabloner og stereotyper, enn klargjørende (Tordsson 1994:10).” Han hevder at ”tradisjonen” i dag har den samme funksjonen som ”naturen” hadde på Nansens tid; -som kjernen i norsk identitet. Det som uttrykker den norske kulturelle egenart er ikke hverdagslivet i byer og tettsteder, men det ”tradisjonelle” livet i fritiden på fjellet (ibid).

Tordsson knytter også forsøkene på å definere friluftsliv til utviklingen av en diskurs.¹ (Tordsson 2003:11) ”Ulike måter for å reflektere over, ordsette og legitimere friluftsliv er blitt etablert, og disse gjenspeiler ulike verdioppfatninger, forståelsesmåter og interesser, knyttet til samfunnets institusjoner, dets strukturer og maktfordeling (ibid).” Slik bidrar begrepsfestingen ikke bare til å beskrive egenarten i fenomenet, men også til å forme det.

Richardsson hevder at det var økosofien som gjorde at friluftsliv ble et tema også på universitetskontorene (Richardsson 1994:3). Denne filosofiske retningen ligger altså til grunn for den forskningen som vokser frem på 60- og 70-tallet. Med dette utgangspunktet ble friluftslivet koblet til livet i det tradisjonelle bondesamfunnet, som en ”naturlig” opprettholdelse av tidligere generasjoners naturliv, og mye av forskningen fra denne perioden kan ses som essensialistisk og normativ. Først på 80-tallet blir friluftslivet analysert som kulturfenomen, og fokuset legges på friluftslivets plass i den norske identiteten (ibid:4). I dag ser vi en økende nyansering av forskningen, med fokuset friluftsliv som kulturfenomen. Interessante perspektiver kan hentes fra flere fagfelter. På 1990-tallet har vi fått flere bidrag fra det etnologiske forskningsmiljøet, bl.a. Richardson 1994, Reiakvam 1993, 1997, Nedrelid 1991, fra sosiologien, Skogen 1995, og fra det sosialantropologiske miljøet, Witoszek 1991, 1998. Hoveddelen har likevel kommet fra det etablerte friluftsmiljøet knyttet til Høgskolene, Tordsson 1993, 1995, 2000, 2003, Bischoff 1996, Bischoff/Odden 2000, Goksøyr 1994, etc.

Vitenskapelige undersøkelser som har kjønn med som variabel, viser at det er forskjeller i deltakelse i friluftsliv mht. kjønn. Allerede i 1970 blir det slått fast i en ferie og fritidsundersøkelse at ”Menn deltar i friluftsliv, idrett og mosjon i større grad enn kvinner (Finansdepartementet, 1972-73:16 i Pedersen 1999:41). ”

Undersøkelser om friluftsliv og kjønn, innledes med *Kvinner og friluftsliv: rapport fra idedugnad 9.2.1988* utgitt av Direktoratet for naturforvaltning, men den kvantitativ aktivitets- og forvaltningsrettet forskningen resulterte ellers i artikler som sjelden omhandlet kjønnsrelevans. Kjønn som tema blir tatt opp i artikler som i *Jakten på det gode liv:*

¹ Begrepet diskurs vil senere bli presisert.

utviklingen i fysisk aktivitet i den norske befolkning i perioden 1985-1997, delrapport under *Fysisk aktivitet i den norske befolkning 1985-1998* av Gunnar Breivik og Ola Vaagbø, men kjønnsrelevansen blir ikke problematisert. Under denne kategorien kommer også *Jenter og friluftsliv: en undersøkelse gjort i Hedmark fylke 1994-95*, hovedoppgave i kroppsøving ved HiH av Lillian Sætern, og *Kvinner og friluftsliv* av Mari-Lise Sjong, publisert i *Friluftsliv* en artikkelsamling fra Direktoratet for naturforvaltning (red: Bodsberg/ Moltubakk 1995).

Blant de mange kvantitative undersøkelsene om deltakelse i friluftsliv, vil jeg her trekke frem en Østlandsforskningsrapport fra 1996 (Vorkinn, Aas, Kleiven 1996). Dette er en landsomfattende undersøkelse som tar for seg friluftslivsutøvelse blant den norske befolkningen. Undersøkelsen danner i mine øyne et eksempel til etterfølgelse, ettersom forskjellene i deltagelse analyseres ut fra kjønn, hvor i landet de bor og andre demografiske variabler. Ut fra et slikt materiale er det mulig å granske friluftslivets sosiale og kulturelle forutsetninger, og man kan også forsøke seg på en analyse av hvordan forutsetningene for friluftslivsutøvelse virker inn på praksisen. I resultatene fra denne undersøkelsen finner man at 17 av de 29 aktivitetene drives mer av menn enn av kvinner (Vorkinn, Aas, Kleiven 1996:95). Padle/ro og andre dagsturer med båt både i saltvann og ferskvann, stor og småviltjakt, løpeturer, trening på langrennsski og korte og lange dagsturer på ski i skog og fjell er blant de aktivitetene som drives oftere av menn enn av kvinner. Det er bare for å sole seg og for å gå korte spaserturer nær hjemmet at kvinnene er de mest aktive. Antallet kvinnedominerte aktiviteter er altså svært beskjedent. De samme resultatene finnes i flere undersøkelser. Slike undersøkelser gir ingen svar på hvorfor friluftsliv er kjønnsdelt, men ved at de dokumenterer, synliggjør og systematiserer denne kunnskapen, inspirerer den til å ta steget videre til å undersøke *hvorfor* det er slik.

Toril Strande Ødegårdstuens undersøkelser av hvilke aktiviteter i naturen barn synes passer for jenter og gutter, er kvantitative, men har en kritisk målsetning, og hennes doktorgrad i psykologi ved NTNU *Jenter hører ikke å ta ut tarmen: en undersøkelse om barns fritidsinteresser og kjønnsrolleoppfatninger i forhold til friluftsliv* fra 1996, gir interessante perspektiver på sosialisering til friluftsliv og kjønnsroller.

Det finnes flere bøker som omhandler friluftslivskvinner, bla. *Jotunheimens døtre: Gjendine og hennes medsøstre i fjellheimen* av Arvid Møller 2001, og *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge: Catharine Hermine Kølle* av Anka Ryall og Jorunn Veiteberg. Marit Sørensen er et eksempel på bidrag fra kvinnelige ekspedisjoner; *NULIAK ekspedisjonen 1990: rapport fra den første jenteturen over Grønland 18.07-14.08 1990* (Sørensen, Pensgård, Mossin 1991). Det er også utgitt flere temanumre av blader og årbøker om kvinner og friluftsliv, Allerede i 1891 kom artikkelen *Kvinderne og idretten* i Idræt nr 26, og i vår tid *Kvinner i fjellet* i Årbok Fjellmuseets venner 2002, og Fjell og Vidde nr.5-2002; *På jentetur*. Disse er beskrivende, gir ingen teoretiske perspektiver, og problematiserer heller ikke kjønnsdeling i friluftsliv.

Jeg tør å hevde at den eneste i Norge som har tatt temaet kvinner, kjønn og friluftsliv grundig opp, er Kjersti Pedersen. Pedersen har forsket på friluftsliv fra et bygde- og kvinneperspektiv, og har i tillegg til en rekke interessante artikler produsert doktorgraden *Det har bare vært naturlig: Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. (Pedersen 1999) Betydningen av denne doktorgraden kan knapt overvurderes, og den er i tillegg til å være nybrottsarbeid, et svært viktig bidrag til forskningen på kjønnete praksiser, konstruksjon av kjønn og friluftsliv.

Heidi Richardssons *Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjoner*, setter fokus på kjønnsrelevans i friluftsliv, men ut fra maskulinitetsprosjektet hun har funnet er sentralt i friluftslivet (Richardsson 1994).

I Storbritannia har Barbara Humberstone forsket på kvinner og kjønnsrelevans innen outdoor education, *Her outdoors: risk, challenge and adventure in gendered open spaces* (Humberstone 2000), og hun har også i flere sammenhenger arbeidet sammen med Pedersen, noe som har resultert i bla. *Gender, class and outdoor traditions in the UK and Norway* (Humberstone/Pedersen 2001).

Denne gjennomgangen har vist at forskning på kjønn er et nedprioritert felt innen friluftslivsforskningen, og at det er behov både for kartlegging av kvinners friluftsliv og for forskning på friluftsliv i et kjønnsperspektiv.

1.1.3 Gangen i det videre arbeidet

Jeg begynner denne oppgaven med en gjennomgang av de **teoretiske perspektiver** jeg legger til grunn for min analyse. Hovedvekten ligger på kjønnsteori og Bourdieus praksisteori, med perspektiver fra andre teoretikere der jeg finner disse utfyllende. Jeg går videre til en **metodisk drøfting** av arbeidet med analyse av kildematerialer, og gjør rede for arbeidsmåter og metodiske overveielser som ligger til grunn for behandlingen av stoffet.

Jeg innleder hoveddelen med en kort redegjørelse for **forutsetningene for framveksten av friluftsliv**. Jeg fortsetter med et samtidsbilde av borgerkvinnen anno ca. 1880, i midten av min periode, for å se hvordan kjønn i friluftsliv skjer gjennom at man tar med seg sine **forestillinger om kvinner og kvinnekroppen** inn i friluftslivet, og hvordan tolkninger av **det "kvinnelige"** legger grunnlaget for en forståelse av kvinnekjønnen. Deretter går jeg videre til å beskrive de to dominerende friluftsfeltene i den valgte perioden; **skigåing** og **fjellvandring**, med underpraksisene hopp og tindebestigning som eksempler på marginale praksiser som stiller doxa til skue.

Så ser jeg på hvilke forståelser av kjønn gjennom kroppen vi kan få ut fra en tolkning av **klesdrakt**, før jeg går videre til å vise hvordan konstruksjon av kjønn i friluftsliv foregår *i praksis*, gjennom eksempler fra **organisering av oppgaver og ansvar på tur og regulering av kjønnsmøtet** i naturen. Til slutt ser jeg på hvordan de **metaforer og symboler** som brukes i diskursen rundt friluftsliv, kvinner og natur kjønn; hvordan kjønnsrelasjoner framstår som "selvsagte" og "naturlige" fordi de er nedfelt i språket vi forstår verden gjennom. Hoveddelen **oppsummeres** i et eget kapittel, hvor jeg går gjennom de prosesser jeg har funnet konstruerer, utfordrer og opprettholder kjønn i og gjennom friluftsliv.

I konklusjonen tar jeg opp hovedtemaene fra analysedelen, og drøfter disse videre i lys av de teoretikerne jeg har valgt. Hovedfokus vil her ligge på de **motsetningsfylte krav** som møter friluftslivskvinnen. Jeg ser på den "naturlige" sammenhengen menn /friluftsliv, og hvilke **barrierer** som virker til hinder for kvinnenens friluftslivsdeltagelse. Jeg ser også på hvordan friluftslivets logikker bidrar til konstruksjon av kjønn, hvordan habitus gir rom for individuelle valg, idet jeg ser på kvinnenens ulike **strategier** for legitimitet i feltet, og på **endring gjennom praksis**.

1.2 Friluftsliv og den sosiale konstruksjonen av kjønn

Det finnes mange definisjoner av friluftsliv, og mange av disse har søkt å avgrense og definere friluftslivets "egenart". Definisjonstrangen har ofte en sterk normativ forankring, og kan knyttes til ulike miljøers behov for å legitimere sine friluftspraksiser. Jeg vil ikke knytte meg til noen av disse, men søke å favne mangfoldet, flertydighetene og endringene i friluftslivets praksis og meningsinnhold. Jeg skriver også om en periode hvor begrepet *idræt* favner både turisme, friluftsliv og idrett/sport, hvor en snever definering av friluftsliv ikke gir mening.

Kjønn er for meg noe vi gjør gjennom våre daglige handlinger, men også et ideal vi strekker oss etter, altså både praksis og forestillinger om hvordan praksis bør være. I det følgende vil jeg utdype denne forståelsen av kjønn, og sette fokus på hvordan kjønn er grunnlaget for det Bourdieu benevner den symbolske orden.

1.2.1 Laqueur og tokjønnsmodellen

Liksom människan är könet beroande av sitt sammanhang. Försök att isolera det från dess diskursiva, socialt betingade omgivningar är (...) dömda att misslyckas (Laqueur 1994:30).

Historikeren Thomas Laqueurs bok *Om könets uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig* fra 1994, viser hvordan kjønnsdikotomien mann/ kvinne ble konstruert historisk, og hvordan forståelsen av kvinne og mann har skiftet fra en ettkjønnsmodell til en tokjønnsmodell. Fram til 1700-talet var kvinnens kropp en mindre fullkommen versjon av mannens kropp. Hennes skjede var en innovervendt, speilvendt penis. Mannens og kvinnens skjelett var identiske, og kjønn var i langt større grad en sosial enn en biologisk kategori. Utover på 1800-tallet tar imidlertid den nye vitenskapen over det kjønnede fortolkningsarbeidet. Medisinen setter nye begreper på, og endrer forståelsen av, anatomiske forskjeller mellom menn og kvinner.

Under 1700-talet förändras synsättet fullkomligt: nu blir varje detalj av kvinnans kropp radikalt annorlunda mannens. Hennes skelett är i allt annorlunda. Gränserna mellan könen dras mycket skarpt. De två könen är efter 1800-talet helt enkelt fullständigt ojämförbara. Med det nya synsättet bli kvinnan, till skilnad från mannen, en slav under sin anatomi –vilken männen kartlägger och definierar i en anmärkingsvärd men allt annat ännu slumpmässig likhet med tidens fördoma. (Laqueur 1994:bakside).

Laqueur viser at overgangen til tokjønnsmodellen ikke kom som et selvfølgelig resultat av nye kunnskaper om kroppen og dens funksjoner, men at

it was produced through endless micro-confrontations over power in the public and private sphere. These confrontations occurred in the vast new spaces opened up by the intellectual, economic, and political revolutions of the eighteenth and nineteenth centuries. They were fought in terms of sex-determinant characteristics of male and female bodies because the truths of biology had replaced divinely ordained hierarchies or immemorial custom as the basis for the creation and distribution of power in relations between men and women (Laqueur 1992:193).

Opplysningstiden sådde spiren til kvinnekamp, men også en frykt for sin posisjon hos menn (ibid:194). Det var en grunn til at opplysningstidens motto var frihet, likhet og *brorskap*; Kvinnene var ikke automatisk inkludert i disse menneskerettighetene, som eiendomsrett, stemmerett osv. Laqueur viser hvordan legevitenenskapen har spilt en sentral rolle i å skaffe data som støtter de kvinneediskriminerende modellene. Biologi kom til å erstatte den guddommelige orden som forklaring på kjønns hierarkiet. Resultatet ble det biologiske kjønn i samfunnets tjeneste (Laqueur 1994). Mange kjønnsforskere legger stor vekt på natur- og legevitenskapens rolle i legitimeringer av kjønnsforskjeller (Jordanova 1989, Bloch 1989, Hargreaves 1994, Ericsson 1997, Lippe, von der 1997, 2000).

1.2.2 Tolkninger av kjønn

De første seriøse forsøkene på å skille mellom biologiske og kulturelle kjønnsforskjeller oppstod mot slutten av 1800-tallet som et svar på en kjønnsideologi der kjønn blir sett på som *gjennomsyrende*, og der naturvitenskapen både kan og bør avgjøre våre sosiale normer og kvinnens plass i samfunnet (Moi 1998:25). Med bakgrunn i biologien rettferdiggjorde sexistisk ideologi sine påstander, og dette er den nødvendige forutsetningen for å innføre begrepet "sosialt kjønn". Skillet mellom *sex* og *gender*² har vært svært sentralt for kjønnsforskningen, idet *gender* har fungert som argument for at kvinnes underordning ikke er biologisk, men kulturelt bestemt. Hovedelementene fra denne tankegangen finner vi igjen hos Bourdieu. Hans sentrale poeng fra *Den Maskuline Dominans* (2000), er nettopp at mannens dominans framstår som naturlig ved å innskrive seg i kroppen som en biologisk grunnet selvfølgelighet.

Mange feminister og kjønnsforskere på 60-70-tallet tar opp i seg dette synet på biologisk kjønn, og prøver å erstatte den biologiske determinismen med en forståelse av sosialt kjønn. På 90-tallet får vi imidlertid en nyorientering som baserer seg på at ikke bare *gender*, men også *sex* er konstruert historisk (Kolnar 2003). Kolnar tillegger Laqueur mye av æren for at vi nå ser den sosiale konstruksjonen av kjønn som mye mer komplisert enn før antatt. Ved at Laqueurs forskning viser at både *sex* og *gender* er delaktige i en kulturell konstruksjonsprosess, mister denne dikotomien mye av sin mening (Kolnar 2003:113). Innsikten om at kroppen ikke er bærer av en entydig biologisk sannhet, og at anatomi ikke er skjebne, gir oss en forståelse av at den kjønnsmessige binariteten derfor må være et politisk prosjekt.

Det finns ingen ren och entydig biologisk sanning om kroppen –allt vi säger är genomsyrat av kulturella och sociala föreställningar eller fördomar (Laqueur 1994:baksida).

Tanken er at også det biologiske kjønn er konstruert historisk. Dette fører til at forestilingen om *sex* som det faste, ahistoriske gitte, og *gender* som det kulturpåvirkede og samfunnsmessig konstruerte, ikke er like klargjørende og nyttig som skille lenger.

Mye av æren for nyorienteringen innen kjønnsforskning på 90-tallet, kan tillegges såkalt *queer theory*. Judith Butlers *Gender Trouble* fra 1999 søker å dekonstruere den heteroseksuelle matrise som norm og grunnlag for forståelser av kjønn. Med en forståelse av kjønn som en flytende variabel, blir kjønn noe man *gjør* heller enn *er*. Butler karakteriserer

² Robert J. Stoller utarbeidet dette skillet i boken *Sex and Gender* (1968), som deler kjønn opp i en biologisk (*sex*) og en sosial/kulturell (*gender*) del.

også kjønn som *performativt*, som konstituert gjennom de uttrykk for kjønn som er kulturelt tilgjengelige, og kjønnets praksis blir dermed å forstå som en opptreden eller maske.

Ved at Butler skiller mellom anatomisk kjønn, kjønnsidentiteter og kjønnsiscenesettelse (Butler 1999), frikobler hun disse, og sier at det ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom dem. Dette åpner for en overskridelse av konvensjonelt kjønn.

The view that gender is performative sought to show that what we take to be an internal essence of gender is manufactured through a sustained set of acts, posited through the gendered stylization of the body. In this way, it showed that what we take to be an "internal" feature of ourselves is one that we anticipate and produce through certain bodily acts, at an extreme, an hallucinatory effect of naturalized gestures (Butler 1999:xv).

Begrepet performativitet beskriver både hvordan forventningen maner frem objektet, hvordan forventningen om en kjønnsessens produserer forskjeller man oppfatter som om kommer utenfra, og hvordan kjønn ikke er en engangshendelse, men en repetisjon, et rituale, som virker gjennom en naturalisering gjennom kroppen (Butler 1999:xv).

Butler tilhører den poststrukturalistiske feminismen. Poststrukturalisme er å anse som et kritisk perspektiv snarere enn en entydig posisjon eller teori. Kritikken hovedmål er å unngå biologisk determinisme samtidig som den utvikler en klart historisk og ikke-essensialistisk forståelse av kropp og kjønn. Michel Foucaults diskursteori (1999, 1994) og Jacques Derridas teorier om dekonstruksjon (1976, 1979), utgjør viktige referansepunkter for denne kritiske strategien. Ambisjonen ligger ikke i å avsløre sannheten bak iscenesettelsene, men å undersøke hvordan disse produseres og å prøve å overvinne de dikotomiene som kommer som følge av skillet mellom biologisk og sosialt kjønn (passiv-aktiv, ahistorisk-historisk osv) (Moi 1998).

Feministisk dekonstruksjon innebærer destabilisering av universelle identitetskategorier som kvinne, mann, heteroseksuell, homoseksuell og andre forskjellskategorier og maktrelaterte distinksjoner. Kjønn blir i følge det ovenfor skisserte perspektivet forstått som en pågående prosess som blir produsert gjennom den diskursive praksis (Butler 1999). Dekonstruksjon kan derfor ses som en metode som destabiliserer og utfordrer gitte tolkninger av diskurser.

Laclau og Mouffe (i Frølund Thomsen 1997) formulerer to viktige antagelser. For det første er språket sentralt, fordi det alene er i stand til å tilføre virkeligheten bestemte betydninger. For det andre så lar erkjennelse og forståelse av den sosiale verden seg alene frembringe ved hjelp av språket. (Frølund Thomsen 1997:182) Laclau og Mouffe betoner diskursen som en sosial praksis, og at den samler tre dimensjoner; begreper, de sosiale objekter og de menneskelige handlingsakter. En politisk eller sosial diskurs utgjør således et "nettverk", hvor det etableres sammenhenger mellom bestemte objekter, språk og handlinger.

Begrepet diskurs refererer i første omgang til en rent språklig verden, da begrepet er hentet fra de språkfilosofiske disipliner, men det kan også være mye mer omfattende, idet dette begrepet inneholder noen grunnleggende antakelser om virkeligheten og den vitenskaplige erkjennelse.

Robert W. Connell hevder også at kvinneligheter og mannligheter kan forstås som vilkårlige kulturelle konstruksjoner.

"Masculinity" to the extent the term can be briefly defined at all, is simultaneously a place in gender relations, the practices through which men and women engage that place in gender relations, and the effects of these practices in bodily experience, personality and culture (Connell 1995:71).

Kjønn blir derfor ifølge Connell å forstå som en rekke samfunnsmessige praksisformer eller handlingsmønstre, som er knyttet til kjønn og individenes posisjoner i samfunnet (Connell 1995). Det er praksisformene som er bærere av et samfunns kjønnsordning. Connell utvider vanlige oppfatninger av kjønn, idet han i *Masculinities* fra 1995 påpeker at det også innenfor det maskuline er et hierarki av maskulinitetsformer. Den hegemoniske maskulinitet representerer idealbildet i et samfunn, og må ses i forhold til dette. En mann vil følgelig bestrebe seg på å framstå som en legitim mann, innenfor etablerte normer for akseptert maskulinitet (ibid). Kolnar hevder at den hegemoniske maskulinitet må ses i forhold til de felt den iscenesettes innenfor, og knyttes til bestemte distinksjonssystemer (Kolnar 2003:147). Slik er det rom for en rekke former for hegemoniske maskuliniteter innenfor et samfunn som felt av distinksjonssystemer. Maskulinitetsformene blir en konsekvens av feltets egenart, samtidig som de påvirker og forandrer feltet (ibid:149).

Jeg anvender hegemonibegrepet på en maskulinitetsform som på et gitt tidspunkt i en gitt sammenheng fremtrer som dominerende og representativ. Denne står i et forhold til en "lokal situert diskurs" (Kolnar 2003:148).

Connells nyanserte syn på maskuliniteter er til stor nytte i analyser av friluftslivets konstruksjon av kjønn, fordi det hjelper oss til å se at det idealbildet av mannen som kommer fram gjennom kildene er del av en diskurs, og ikke nødvendigvis av praksis. Det er mange menn som må gi tapt i en slik konkurranse om å være "ekte" mann, og dette viser at den hegemoniske maskuliniteten ikke bare undertrykker kvinners, men også mange menns kjønnsidentitet. Det gir derfor mening i å beskrive kjønn som en glidende skala av femininiteter og maskuliniteter, en skala som er hierarkisk i forhold til det felt den iscenesettes innenfor. Friluftslivsdiskursen, altså både språk, symboler, forskning, praksiser og aktører, skaper en "naturlig" sammenheng mellom den feltspesifikke hegemoniske maskuliniteten og friluftsliv, og dette fører til at mange menn og alle kvinner ikke hører like "naturlig" til i friluftsfeltet.

1.2.3 Bourdieu og den symbolske ordens logikker

Min forståelse av kjønn og kjonningens samfunnsmessige betydning, er preget av den franske sosiologen Pierre Bourdieus forståelse av den symbolske ordens logikker. I boken *Den maskuline dominans* (Bourdieu 2000) undersøker Bourdieu det mannlige og det kvinnelige, og søker den maskuline dominansens symbolske dimensjon. Utgangspunktet for hans diskusjon er det kabylske samfunn, et avsondret middelhavssamfunn hvor den sosiale orden i følge Bourdieu er et eneste symbolsk maskineri med det mannlige herredømme som kjerne. Bourdieu viser hvordan de seksuelle (biologiske) forskjellene på manns- og kvinnekroppene er grunnlaget for organiseringen av hele det kabylske samfunnet. Ting, handlinger, symboler og aktiviteter er organisert etter grunnleggende dikotomier, etter den hierarkiserende motsetningen mellom det maskuline og det feminine, gjennom et system av homologe motsetninger, som høyt-lavt, over-under, foran-bak osv. (Bourdieu 2000:15). Denne delingen legger grunnlag for hele samfunnsstrukturen, idet det mannlige står over det kvinnelige, og mennene lever i den offentlige sfære og kvinnene i den private. Forskjellen mellom kjønnsorganene synes altså å legitimere den sosialt konstruerte ulikheten mellom kjønnene, og at disse sosiale forskjellene oppfattes som naturlige.

Det legitimerer en kjønnsdominansrelasjon ved å innskrive den i en biologisk natur som selv er en naturalisert sosial konstruksjon (Bourdieu 2000:31).

En av disse dikotomiene knyttet til mannlighet og kvinnelighet er motsetningen mellom det rette og det bøyd. Det rette prinsipp viser seg i mannens virilitet, men også i mannens kroppsholdning som rakhet, i mannens moralske holdning, som ”å gå rett på sak”, ”å vise ansikt” i det offentlige og i arbeidsdelingen ved innhøstingen av oliven i Kabylia, der mennene slår på trærne med kjepper for å få frukten ned på bakken.

Det bøyd prinsipp er det motsatte av virilitet og viser seg i kvinnens kroppsholdning, som er forskrevet som bøyd, med blikket vendt mot bakken når hun er i offentligheten, i kvinnens moralske holdning, som er å gå krokveier, å handle i det skjulte, og i å plukke frukten opp av bakken. I følge Bourdieu er sammenhengen mellom de utvidete betydningene av mannlighet/kvinnelighet og rett/bøyd vilkårlige, noe som også gjelder for forholdet over-/underordnet.

Den maskuline dominans er instituert gjennom en naturaliseringsprosess, som får vilkårlig sosialt konstruerte biologiske forskjeller framstå som et naturlig grunnlag for kjønnsdeling i arbeid og andre sosiale handlinger.

Den maskuline ordenens styrke kommer til syne ved at den ikke trenger rettferdiggjørelse: Den androsentrisk oppfatning opptrer som nøytral og har ikke behov for å utgi seg selv i diskurser som sikter mot å legitimere den. Den sosiale orden fungerer som en enorm symbolsk maskin med tendens til å ratifisere den maskuline dominans den er grunnlagt på (Bourdieu 2000:17).

I Bourdieu's maktforståelse og forståelse av kjønnsdominans, sees ikke makt som utmyntet i direkte institusjonelle diskrimineringsformer, men som subtile innprentinger i individers kropper gjennom disposisjoner. Sentralt er at den seksualiserte kroppen kun kan fungere som grunnlagt for forskjellen mellom kjønnene fordi verden organiseres etter prinsippet om maskulint og feminint.

Det er ikke fallos (eller dens fravær) som er grunnlaget for denne verdensoppfatningen. Det er derimot denne verdensoppfatningen som, fordi den organiseres ifølge inndelingen i relasjonelle kjønn, maskulint og feminint, kan instituere fallos –konstituert som symbol på virilitet, symbol på det rent maskuline æresbegrep (nif)-og instituere forskjellen mellom de biologiske kroppene som objektivt grunnlag for forskjellen mellom kjønnene, forstått som kjønn som er konstruert som to sosialt hierarkiserte vesener (Bourdieu 2000:31).

I følge Bourdieu er kjønn en vilkårlig, men hierarkiserende dikotomi, tilskrevet på grunnlag av den seksualiserte kroppen. Denne sosiale konstruksjonen baseres på den maskuline dominans, og motsetningen mellom det maskuline og feminine innprentes i individers kropper gjennom disposisjoner.

Mary Douglas' *Purity and Danger* (Douglas 1997) fokuserer på kroppen som symbolsk system, hvor den blir metafor for sammenheng og uorden. Turner viser til at forestillingen om kroppen som metafor for sosiale forhold har påvirket feministisk teori sterkt. (Turner 1992) Bourdieu viser her klart hvordan kropper som kjønnete symbolske systemer er grunnlaget for en symbolsk, hierarkisk orden, som legger grunnlaget for et dominansforhold, noe den danske kroppssosiologen Kayser Nielsen også legger vekt på.

Kroppen brukes som betydningsbærer og som funksjon for andre formål end sig selv.(...) Kroppslig framtoning handler med andre ord ikke kun om betydningstildeling og symbolverdi, men også om hvilke kropper der er velegnede til å bli tildelt betydning, fx i form af magt og ære (Kayser Nielsen 1997:18).

I tillegg til den direkte fysiske vold som blir utøvet mot mange kvinner, trekker Bourdieu frem den symbolske volden som ligger i undertrykkelsen fra tingenes ordinære orden, tilpassing gjennom de stumme påbudene, den trege volden fra de strukturene og mekanismen de reproducerer seg selv gjennom.

Den symbolske kraft er en form for makt som utøves på kroppene direkte og liksom magisk, utenfor enhver fysisk tvang. Men denne magien virker bare ved å basere seg på disposisjoner som er bevart, som indre drivkrefter, i kroppenes dypeste lag (Bourdieu 1999:47).

Den sosiale orden skriver seg inn i kroppen vår gjennom å utstyre oss med dype disposisjoner til å handle i tråd med den, og tankeskjemaer som gjør at vi tolker den som selvfølgelig. Derfor har vi også en tendens til å reproducere den sosiale orden og den maskuline dominans. Denne handlingsberedskapen er viktig når vi skal forklare symbolsk vold, idet den forklarer hvordan kvinnene selv bidrar til sin egen undertrykking. Symbolsk vold beskriver hvordan den dominerte tenker om seg selv gjennom kategorier som er konstruert ut fra de dominerendes synspunkt på relasjonene, og slik bidrar til både å reproducere disse samt anerkjenne dominansforholdets legitimitet (Bourdieu 2000).

Disse forståelsesformene får dominansrelasjonen til å framstå som naturlig (...) idet skjemaene som den dominerte benytter for å oppfatte og vurdere seg selv, eller for å oppfatte og vurdere de dominerende motsetninger (høy/lav, maskulin/feminin, hvit/sort, osv.), er produktet av inkorporeringen av klassifiseringene, som slik blir naturalisert, og som den dominerertes sosiale vesen er et produkt av (Bourdieu 2000:44).

Jeg ser normer og symbolske uttrykk som innspill i en pågående kamp og makt og innflytelse. Gjennom analyser av friluftslivets logikker og legitimeringer vil jeg se hvilke verdier som er dominerende, og hvem som har definisjonsmakt.

1.2.3.1 Habitus

Forholdet mellom kroppen/individet og verden begrepsliggjøres hos Bourdieu i habitusbegrepet, som beskriver systemer av ”mønstre for oppfattelse, vurdering og handling (Bourdieu 1999:144).” Habitus er et produkt av historien og produserer individuelle og kollektive praksiser – mer historie – i overensstemmelse med historiens skjematikk. Den sikrer den aktive tilstedeværelse av tidligere opplevelser, som er deponert i hver organisme i form av disposisjoner, - skjemaer for persepsjon, tanker og handlinger. Men det er viktig her å få med seg at den skaper individuelle praksiser. Bourdieu insisterer på at habitus er både en generert og genererende struktur, som innenfor visse grenser (det sosiale rom og dets felter) gjør det mulig å produsere et ubegrenset antall adferdsmønstre, uttrykk og tanker som på samme tid er både relativt uforutsigbare og begrensede.

Habitusformene endrer seg ustanselig i forhold til nye erfaringer. Disposisjonene er underlagt en form for kontinuerlig revisjon, som imidlertid aldri er radikal siden den finner sted ut fra premissene som ligger i den foregående tilstand. Disposisjonene er preget av en kombinasjon av stødighet og variasjon som varierer alt etter individet og dets grad av smidighet eller stivhet (Bourdieu 1999:168).

Gjennom habitus forsøker Bourdieu å gjøre rede for regelmessigheten, sammenhengen og ordenen i menneskers handling eller praksis, uten å ignorere handlingens strategiske natur.

Verden er forståelig, umiddelbart utstyrt med mening, fordi kroppen (...) har blitt påvirket av dens regelmessigheter. Idet kroppen derfor har tilegnet seg et system av disposisjoner som er tilpasset disse

regelmessighetene, har den en tilbøyelighet og en evne til praktisk å kunne foregripe dem gjennom handlemåter som tar i bruk en kroppslig kunnskap, en kunnskap som er helt forskjellig fra den intensjonelle og bevisste fortolkningen som vi vanligvis tenker på i vår forestilling om forståelse (Bourdieu 1999:141).

Setter vi habitusbegrepet i relasjon til konstruksjon av kjønn, ser vi at det er sterke sammenhenger, idet kjønn skrives inn i kroppen som kroppslige handlingsmønstre og forståelser.

De mest alvorlige påbud henvender seg ikke til intellektet, men til kroppen, som blir behandlet som en huskelapp (Bourdieu 1999:149).

Slik skrives da forskjellen mellom kjønnene, maskulinitet/ feminitet inn i kroppen i form av måter å gå, snakke, oppføre seg, sette seg på osv. Søtt rosa tøy til jenta, og barske dongreybukser til gutten, smykker i konfirmasjonsgave til jenta, og kniv og øks til gutten.

”Å skape en kjønnshabitus krever en ekstremt velutviklet sosial utdanning eller *dannelse (Bildung)* (Moi 2002 i Iversen 2002:253).” For Bourdieu er denne dannelsen av habitus i høy grad knyttet til kroppen.

Den feminine moralen pålegges særlig gjennom en disiplinering som angår alle kroppens deler og som kontinuerlig gjør seg gjeldende og utøves gjennom påkledningens eller hårets begrensnings. De innbyrdes motsatte prinsippene for maskulin og feminin identitet skriver seg på denne måten inn i form av fastlagte kroppsholdninger eller måter å oppføre seg på, og fremstår som realiseringen eller snarere naturaliseringen av en etikk (Bourdieu 2000:36).

Fokuset på kroppen viser hvordan de borgerlige diskursene ble internalisert gjennom kroppsføring. ”Skjønnheten berodde ikke bare på trekkene, men på bevegelsesmønsteret, hele måten å være på. Til den vakre kvinnen hørte således harmoniske bevegelser og en pen holdning like meget som uskyld og sårhet, innlært med beinhard trening og disiplin, innskrenket friluftsliv og forbud mot alt som kunne tenkes å stimulere sanselighet (Johannisson 1996:53-54).”

Moi tolker Bourdieus bok *Den maskuline dominans* (Bourdieu 2000) i den retning at kjønn ikke tilhører et eget kjønnsfelt, men heller er en del av hele det generelle sosiale feltet, på samme måte som klasse. På den måten er kjønn et uvanlig relasjonelt. Det endrer verdi og betydning ut fra hver enkelt sosial situasjon (Moi 2002:266). Dermed er ikke bare kjønn sosialt konstruert, men dette åpner også for en stor variasjon i kjønn som sosial faktor (ibid). Moi fortsetter videre med å hevde at det ikke finnes en ”kjønnskapital”, men at mannlighet og kvinnelighet fungerer som henholdsvis positiv og negativ symbolsk kapital. I analyser av kjønn i friluftsliv synes jeg Turners tolkning av den kjønnete kroppen som en del av den fysiske kapital, som igjen er en del av den symbolske kapital (Turner 1992), er klargjørende, slik jeg vil redegjøre for senere.

Innprentingen av kulturens bærende prinsipper skjer gjennom den daglige praksis i kjønnete strukturer. De inndelingene som er grunnlaget for den sosiale orden, og for dominansforholdet, skriver seg inn i kroppenes habitus i form av komplementære kroppslige *hexis*, og prinsipper for organisering og oppdeling (Bourdieu 2000:38). Habitus forklarer ikke forholdet mellom agentens sosiale posisjon og utviklingen av et bestemt motorisk skjema. Ved å bruke begrepet kroppslig *hexis* brolegger han skillet mellom et individs interne og eksterne verden, og setter fokus på det sosio-kulturelle perspektivet.

Bodily hexis is political mythology realized, em-bodied, turned into a permanent disposition, a durable manner of standing, speaking and thereby of feeling and thinking (Bourdieu 1977:93-4).

Dette fører til en klassifisering av alt i mannlige og kvinnelige kategorier, og reduserer praksiser til motsetningen mellom det maskuline og det feminine (ibid). Disse vilkårlige sammenhengene framstår som naturlige fordi det er et tilnærmet samsvar mellom sosiale og kognitive strukturer som er innskrevet i kropp og sinn.

Bourdieu viser hvordan denne delingen mellom kjønnene er en sosial konstruksjon som er blitt "naturliggjort", og som synes å representere en legitimering av den sosiale orden. Kroppens sosiale konstruksjon er naturalisert. Dominansen er altså nedfelt i kroppene, innprentet i kroppsspråk, kroppsholdning og måter å gjøre hverdagsting på. Inndelingen av kjønnene synes å være "naturlig". Den er til stede i en objektivert tilstand i gjenstander, (kniv og neglefil), i hele den sosiale verden, i kroppene, og som habitus, som skjema for forståelse og handling (Bourdieu 1999:16). Det er nettopp dette samsvaret mellom "de objektive og kognitive strukturerne, mellom værens struktur og erkjennelsens former (Bourdieu 1999:17)" som gjør at det blir sett på som naturlig, og som gjør det til en *doxisk* forståelse, som det dermed er vanskelig å stille seg kritisk til.

Hvert felt har deres egne *doxa*, sin egen common sense-forestillinger om rett/ galt, normalt/ unormalt, kvalifisering/ diskvalifisering. Et felts *doxa* kan ses som et sett før-refleksive, ikke-bevisstgjorte, og til dels kroppsliggjorte adferdsregler som gjelder på feltet. (Bourdieu 1977) *Doxa* beskriver en situasjon hvor den sosiale ordens arbitrære, tilfeldige orden synes så selvsagt og naturlig, at en alternativ orden ikke er tenkbar (ibid:164).

When there is a quasi-perfect correspondance between the objective order and the subjective principles of organisation (...) the natural and social world appears self-evident (Bourdieu 1977:164).

Den enkeltes disposisjoner slik de kommer fram i agentens praksis blir stadig bekreftet gjennom egen og andres praksis, og gjennom institusjoner som både konstituerer og uttrykker kollektive ideer, som språk, myter, kunst (Bourdieu 1977:167). Verdens "selvsaghet" redupliseres gjennom institusjonaliserte diskurser om verden, og ligger lagret i kroppen vår, som habitus.

For Bourdieu er endring knyttet til praksis. Meninger og legitimitet til praksisformer blir skapt gjennom kommunikasjon og vedlikeholdt gjennom praksis (Bourdieu 1977). Veien til endring går derfor gjennom verbalisering og analyse av de usagte og fortrenge reglene som styrer vår adferd, av *doxa*. Forutsetningen for en avnaturalisering av *doxa* er en objektiv krise, grunnet i *praksis*.

The truth of the doxa is only ever fully revealed when negatively constituted by the constitution of a field of opinion, the locus of the confrontation of competing discourses (Bourdieu 1977:168).

Denne erkjennelsen om at endring bunner i praksis, vil vise seg svært sentral når jeg senere ser på utfordring av kjønnsbildet, og hvordan endring er mulig.

1.2.4 Kulturens grep om kroppen; vilkår for kroppslighet

Skillet mellom kroppen som erfaring, substans, faktisitet, kjøtt og blod, en essensialistisk, fenomenologisk faktor på den ene side, og kroppen som diskursiv størrelse, som betydningssystem, konstruksjon, fortolkning og representasjon på den andre side, er på mange måter det epistemologiske omdreiningspunktet i kroppssosiologien.

Kolnar kritiserer Butler for den rent diskursive tilgang til mennesket, og at hun ikke inkluderer den levde, konkrete kroppen i sine analyser. Kolnar problematiserer selv forholdet mellom ”kroppens ”faktisitet” og den kulturelle, diskursive, formidlingen av denne (Kolnar 2003:122)”, og stiller seg også kritisk til at kjønn virkelig er så flytende som Butler hevder. Laquer på sin side setter noe fokus på rommet mellom på den konkrete, fysiske kroppen, og kroppen og de diskursive framstillingene av den, selv om han tidvis også kan rammes av samme kritikk som Butler (Kolnar 2003).

Kayser Nielsen setter opp Nick Crossley og Bryan S. Turner som eksempel på forskere som har problematisert den diskursive konstruksjonstenkningen innen kroppsforskningen, og som retter søkelyset mot kroppens relaterthet, forholdet mellom den enkelte levde kropp og *samfunnets konstruksjon av ideale kroppsbilder*, og en økt empirisk fokusering (Kayser Nielsen 1997:22).

Søkelyset må være på spenningsfeltet mellom kroppen som kjøtt og blod og kroppen som diskursiv størrelse (Kayser Nielsen 1997:11).

Kayser Nielsen mener det kan ”være grund til at fokusere på de *udvekslingsfelter mellem krop og samfund*, der opstår i bestemte samfundsmæssige sfærer i bestemte historiske faser (Kayser Nielsen 1997:11 min utheving).” for å oppnå viten om kroppen. Han legger vekt på at kroppen og våre kroppslige uttrykk må ses i sammenheng med det samfunnet vi eksisterer i, og at vi ikke kan se på kroppen uten også å se på

vilkårene for kroppslighet, dvs. de dominerende historisk frembragte koder for den rette kroppslige fremtoning og representasjon (Kayser Nielsen 1997:48).

Kroppens plassering i tid og rom må være sentralt i forskningen: ”Det er kroppen set i forhold til situationer og lokaliteter, der er i fokus, og dermed – atter – relationen til omverdenen, snarere end spørsmålet om ophav (Kayser Nielsen 1997:49)” som er det sentrale.

Overfor viste Bourdieus habitusbegrep hvordan kulturen gjennom kroppen griper tak i mennesket. Internalisering av kulturens bærende prinsipper involverer en kroppsliggjøring av visse disposisjoner i individet. Bourdieus praksisbegrep overvinner en rekke dualismer, som individ/samfunn, agent/struktur, fri vilje/ determinisme og kropp/tanke, og påpeker individets egenkroppslige tilbøyeligheter og disposisjoner som motvekt til den samfunnsmessige pregingen av kroppene (Bourdieu 1999). Bourdieus habitusbegrep gjør dermed at vi til dels kan overvinne de tradisjonelle dualismene, og heller se på kroppen og mennesket som en *situasjon*, slik Moi, Beavoir og Kayser-Nielsen trekker fram i sine respektive kjønns- og kroppsteorier.

Tolkninger av mann og kvinne etter tokjønnsmodellen, som Laqueurs redegjorde for, er bakgrunnen for Simone de Beauvoirs uttrykk om kvinnen som *det annet kjønn* (Beavoir 1970).

Mannen ser i henne først og fremst et kjønnsvesen: for ham er hun kjønnnet, følgelig er hun det i alle situasjoner (...) Hun er det ikke-vesentlige overfor det vesentlige. Han er subjektet, det Absolutte, - hun er det Andre (Beavoir 1970:15).

Beavours *Det annet kjønn* (Beavoir 1970) er et opprør mot den biologiske determinismen som gjorde kvinnen til en slave under sin anatomi, og har som utgangspunkt kroppen nettopp ikke bærer sin mening på overflaten. Beavoir tok avstand fra at kjønnsrollene skal være grunnet i biologien. Kjønnsforskjeller konstrueres.

Man er ikke født kvinne – man blir det (Beavoir 1970:9).

Kroppen er ikke en ting, men en *situasjon*, samtidig som den befinner seg i andre situasjoner (Moi 1998:98). Med dette mener hun i følge Moi at den kroppen-i-verden som vi er, rett og slett er et kroppsliggjort, intensjonelt forhold til verden. Vår subjektivitet er alltid kroppsliggjort, men kroppene våre er også merket av kjønn, alder, klasse og bakgrunn. Kroppen er vårt perspektiv på verden, samtidig som den har en dialektisk interaksjon med omgivelsene. Denne interaksjonen former den måten vi erfarer/lever våre kropp på. Vi definerer oss selv gjennom det vi gjør med det verden gjør med oss. ”Situasjonen er ikke en ytre struktur som tvinger seg inn over det individuelle subjektet, men snarere en ikke-reduserbar sammensmeltning av friheten (prosjektene til subjektet) og de omstendighetene som friheten befinner seg innenfor (Moi 1998:109-110).”

Som vi har sett, er regulering av kjønn er i stor grad regulering av kroppen.

Bodily discipline is the instrument par excellence of every kind of "domestication" (Bourdieu 1990:167).

Kulturens ”grep” om kroppen vises gjennom de daglige kroppslige praksiser og vaner. Samfunnet legger føringer for akseptert kroppsføring. Gjennom de daglige rutiner lærer kroppene våre seg hva som er akseptable og uakseptable handlinger for kvinner og menn, hva slags grenser som gjelder for kroppene våre, og hvor mye plass vi kan legge beslag på. Disse rutinene og praksisene har stor betydning for vår forståelse av hvem vi er. Kroppen har til alle tider og overalt blitt bøyd, formet og disiplinert etter menneskers ønske; Kvinner i korsetter, barn ble lindet, holdningsfremmende gymnastikk osv. En rekke av samfunnets regler og koder går direkte på kroppen; sitt pent, lukk munnen når du tygger, rett deg opp i ryggen. Kroppsholdning knyttes også til moralske egenskaper ved mennesket: en rakrygget mann, et ærlig ansikt osv. Det er også påfallende hvordan bestrebelsene rundt kroppen har skiftet retning og hatt ulike mål i forskjellige perioder. Det sier oss at kroppen ikke er en fastlagt størrelse, og at våre forståelser av kropp er kulturskapte og -avhengige.

Kvinner kropp inngår i en rekke diskurser mot slutten av 1800-tallet, - hushold, oppdragelse, omsorg, reproduksjon, seksualitet, prostitusjon, svakhet, sykelighet, helse - som alle setter grenser for hennes fysiske utfoldelse. I sin tolkning av kvinnen, har man i stor grad tatt utgangspunkt i hennes kropp og særegne fysiologi knyttet til reproduksjon. Ved at kroppslige forskjeller har dannet utgangspunktet for kjønnskarakteristikk, har strukturering av kjønn i stor grad vært knyttet til strukturering og koding av kroppen. Å forstå de underliggende holdningene rundt kvinnekroppens biologi er meget sentralt hvis vi vil forstå diskursen rundt kvinners muligheter og begrensninger.

Jeg hevder i min oppgave at nettopp friluftsliv er et felt, som gjennom analyser kan gi kunnskap om konstruksjon av kropp, og av kjønn. Friluftsliv kan sees som et utvekslingsfelt

mellom kropp og samfunn, hvor ett av de sentrale temaene er konstruksjon av kjønn. Friluftsliv er i høy grad en kroppslig praksis, og nettopp dette nye rommet for kroppslighet og fysisk utfoldelse, som friluftsliv utgjør mot slutten av 1800-tallet, er et nøkkelpunkt ved konstruksjon, opprettholdelse og ikke minst utfordring av de rådende diskursene rundt kvinner og kvinnekropper.

Vilkår for kvinnelighet kan således på ett plan ses som vilkår for kroppslighet, idet kontroll av kvinnen ofte er ensbetydende med kontroll av kroppen. Jeg vil være påpasselig med ikke å gå i den samme fellen og selv redusere kvinnen til kropp, men kroppsperspektivet er en nyttig indikator på hvordan kvinnebildet i et samfunn er. Idet friluftsliv i stor grad er en kroppslig fritidspraksis, vil regulering av kroppen være en god indikator på regulering av kjønn.

1.2.5 Kjønn i friluftsliv som fem sett av prosesser

Bourdieu påpeker hvordan det tilsynelatende ahistoriske er resultat av en eviggjøring som skjer bl.a. gjennom skole, kirke, familie og stat. Han gir også bidrag til mikroanalyser av hvordan kjønn skjer gjennom daglige praksiser, og legitimeres gjennom den symbolske orden.

Joan Acker, har i sin analyse av kjønn i organisasjonsprosesser (Acker 1993), utviklet et begrepsapparat som beskriver kjønn som et sett av fire prosesser. Alle delene henger sammen, men er analytisk atskilt for fremstillingens skyld. Acker er, som Bourdieu og Connell, klar på at kjønn er noe som - både individuelt og kollektivt - daglig *skapes*, og refererer til strukturerte, samfunnsskapte forskjeller mellom mannlig/maskulint og kvinnelig/feminint (Acker 1993:3). Betegnelsen *kjønnete prosesser* betyr at

mønstre av fordeler og ulemper, utnyttelse og kontroll, opptrer i og gjennom et skille mellom maskulint og feminint (Acker 1993:3).

Kjønn sett som et slikt mønster av ulikheter, innebærer som oftest menns dominans og kvinners underordnede stilling, enten konkret eller symbolsk, og kan derfor knyttes til Bourdieus begrep om den maskuline dominans og symbolske ordens logikk. Kjønnprosesser er *konkrete handlinger*, hva folk tenker, sier og gjør, og opptrer innen de materialistiske og ideologiske rammene, som i et samfunn setter grenser for hva som er mulig (ibid).

Det første sett av kjønnete prosesser er kjønnsdeling av *arbeidstype, lønn, hierarki, makt og underordning* (Acker 1993:4). For å eksemplifisere med friluftsliv, er oppgavefordelingen på tur kjønnsmessig strukturert, og de ulike oppgavene gis ulik verdi, som for eksempel at mannen alltid går først i taulaget, og at kvinnen står for matlaging.

Det andre settet består i å *skape symboler, bilder og bevissthetsformer, for å forklare, legitimere og -sjeldnere- opponere mot kjønnsdelingen* (ibid). Pedersen (1999) identifiserer også fire særskilte *kjønnskapende* prosesser i friluftsliv:

1. ”Hvordan forholdet mellom arbeid og fritid har den mannlige lønnstaker som norm
2. Hvordan mannlighet blir knyttet til begrepet friluftsliv der begrepet blir skapt
3. Hvordan mannlige forbilder og helteskikkelser blir brukt for å symbolisere all-menneskelige idealer i friluftsliv

4. Hvordan det generelle språket som brukes til hverdags og i de vitenskaplige fortolkningene er mannsdefinert (Pedersen 1999:49)''

I punkt to tar Pedersen utgangspunkt i Paa Vidderne, og en dikotomisert tenkemåte som skiller sterkt mellom det mannlige og det kvinnelige. Ibsen's hovedperson "finner seg selv" i det frie livet i høyfjellet, og velger bort det trange bundne livet nede i bygda hos kvinner og barn.

Bruken av mannlige helteskikkelser i litteratur om friluftsliv viser at "dyrking og bekreftelse av maskulin identitet (maskulinitet) både har stått og står sentralt i friluftsliv (Pedersen 1999:53)." Eksempler på disse er hos Breivik Leiv Erikson, Nansen, Amundsen, Thor Heyerdahl og Helge Ingstad og også bestefarsfiguren og når Faarlund bruker Askeladden, er det ifølge Pedersen tre "arketyperiske mannlige karakterer (ibid)" De framstiller det mannlige vågemotet, den selvlærte og oppfinnsomme, og mesteren. Disse er tydelige subjekter, aktivt handlende, mens det kvinnelige er fraværende.

Pedersen hevder at den generelle mannsvridningen i språket usynliggjør kvinner og gjør dem historieløse. Hun viser også hvordan friluftsliv er fullt av symboler som knytter friluftsliv til "et aktivt og universalisert mannlige subjekt (ibid:54)" Kvinnens friluftsliv og forholdet til dette, samt kjønnsrelevans er ikke gjenstand for åpne forhandlinger (ibid:312).

Ackers tredje prosess som bidrar til kjønning, er *interaksjon mellom individer av samme eller begge kjønn*, og innebærer dominans, underordning, kritikk og kontroll, allianser og utelukkelse (Acker 1993:4). Et eksempel er kvinnelige tilskuere på sportsarrangement hvor menn konkurrerer, og mannen som rådgiver og mentor. Viktig her er også de kritiske artikler om friluftskvinner som kommer på trykk i blader og bøker.

Den siste prosessen beskriver det *interne, mentale arbeidet i hver enkelt* når de skaper seg en forståelse av muligheter og krav til passende adferd og holdning (ibid:5). Dette har stor betydning for hvilke aktiviteter kvinner og menn velger, man velger aktiviteter som bekrefter sin kjønnshabit. Vi vil se at begrepene "kvinnelighet" og "ekte turist" er sentrale figurer i tenkingen omkring kvinner og friluftsliv i mitt tidsrom, og at dette legger føringer og begrensninger på kvinnens utfoldelse.

1.2.5.1 Min forståelse av kjønning i og gjennom friluftsliv

Jeg vil i denne oppgaven se på konstruksjon, utfordring og opprettholdelse av kjønn i og gjennom friluftsliv som fem sett av prosesser;

-kjønning gjennom tolkning og koding av kvinne og kvinnekropp

-kjønning gjennom friluftslivets logikker

-kjønning gjennom kroppen

-kjønning gjennom organisering og ansvarsfordeling på tur

-kjønning gjennom språkbruk og metaforer

Disse lar seg selvsagt vanskelig avgrense i virkeligheten, men for analysens klarhets skyld er de skilt ut som egne prosesser, og jeg vil også behandle dem separat i analysedelen.

Den første prosessen beskriver hvordan kjønning i friluftsliv skjer gjennom at man tar med seg sine forestillinger om kvinner og kvinnekroppen inn i friluftslivet, og hvordan tolkninger

av det ”kvinnelige” legger grunnlaget for en forståelse av kvinnekjønn. Det omfatter både den bestemmende diskursen rundt kvinner, men også det interne kjønnsarbeidet hos den enkelte. Forestillinger om den kvinnelige og det maskuline er grunnleggende i en identitet, og legger føringer for aktivitetsvalg, kroppsføring og forståelse av muligheter og krav til passende atferd og holdning.

Den andre prosessen beskriver hvordan friluftsliv henter argumenter, legitimeringer og meningsforbindelser fra en rekke andre diskurser i det borgerlige segmentet, som helse, oppdragelse, nasjon, romantikk, moderskap etc, og hvordan disse legger grunnlaget for de logikker som preger friluftslivet. Dette punktet dekker Pedersens punkt to og tre. Særlig viktig her er hvordan disse logikkene er bygget opp rundt det maskuline og menns forståelser av samfunnet, naturen og det kvinnelige, slik at vi med Bourdieu kan si at kjønningen i friluftsliv legitimeres av den symbolske ordens logikker.

Den tredje prosessen dekker et punkt verken Acker eller Pedersen tar med. Den beskriver hvordan det ikke bare er diskurser, logikker og argumenter som skaper mening i friluftsliv, men at kroppen alltid er aktivt med i dette arbeidet. Forskjellen mellom kjønnene, maskulinitet/ feminitet skrives inn i kroppen i form av måter å gå, snakke, oppføre seg, sette seg på osv. Acker nevner interaksjonen mellom individer som et viktig punkt, og dette kan ses som en del av det. Vilkår for kvinnelighet kan ses som vilkår for kroppslighet, og et av de tydeligste områdene dette kommer til uttrykk på, er gjennom klesdrakten. Jeg vil derfor ta utgangspunkt i kvinneklærne for å eksemplifisere kjønning gjennom kroppen.

Kjønning gjennom organisering og ansvarsfordeling på tur, beskriver hvordan man til daglig ”gjør” kjønn gjennom alle de små handlingene. Fokus her er spesielt på interaksjonen mellom kvinner og menn, den seksuelle risiko, og synet på kvinnen som svakere enn menn. Det sentrale er at gjennom disse daglige handlinger, vil de objektive strukturene samsvare med de kognitive, og dermed bidra til en doxisk forståelse av kjønn. (Bourdieu 2000)

Den siste prosessen beskriver Ackers og Pedersens andre punkt, hvordan det språk og de symboler og metaforer vi forstår oss selv og sammenhengen oss selv/verden gjennom, ikke er nøytrale, men avspeiler samfunnets verdier og tankemåter. Bourdieu viser hvordan de seksuelle (biologiske) forskjellene på manns- og kvinnekroppene er grunnlaget for en hierarkiserende motsetning mellom det maskuline og det feminine, som er grunnlaget for vår tolkning av verden.

1.2.6 Friluftsliv som felt

Kapital, klasse³ og dominans danner en vertikal differansiering av samfunnet. Samfunnet er også ifølge Bourdieu delt opp horisontalt, i sosiale *felt*, som Crossley oppsummerer som

a distinct social space consisting of interrelated and vertically differentiated positions, a “network”, or configuration of objective relations between positions. These positions may be occupied by either agents or institutions but what “positions” them, as such, is their concentration or possession of specific “species” of capital or power. They are positions in a specific distribution of capital and power (Crossley 2001:100).

³ Begrepene forklares nedenfor

I Bourdieus arbeider beskriver begrepet felt en sosial arena. Når vi ser på konstruksjon av kjønn gjennom bruken av natur i siste halvdel av 1800-tallet, -turisme, sport/idrett, friluftsliv kan det være nyttig å bruke Bourdieus feltbegrep. På midten av 1800-tallet utgjør ikke friluftslivet et eget felt i dets fulle forstand, men vi ser et begynnende rekreasjonsfelt ute i naturen, hvor turisme, idrett/sport og vandreturer inngår. Etter hvert utkrystalliserer det seg bestemte måter å være ute på, man får egne klær, bøker og tidsskrifter hvor man kunne føre en offentlig debatt, i tillegg til bestemte måter å bevege seg på, får vi også en bestemt måte å oppleve naturen på, å snakke om den, hva man la vekt på, vi får hytter og serveringssteder, løyper og stier, feltet blir institusjonalisert.

Hvert felt, i mitt tilfelle friluftsliv, har sine egne særlige verdier og regulative prinsipper. Det består av et sett med objektive historiske relasjoner mellom posisjoner i feltet, forankret i visse maktformer (Bourdieu 1991). Ethvert felt er et rom for konkurranse og konflikt, og det kjempes om posisjonene i feltet.

Motsetningene som er innskrevet i feltenes sosiale struktur tjener som støtte for visse kognitive strukturer, visse praktiske taksonomier, som ofte er registrert i systemer av adjektiver, som muliggjør framstilling av etiske, estetiske og kognitive dommer (Bourdieu 2000:113).

Feltets følger feltspesifikke logikker og stiller krav til aktørenes habitus. Habitus - den spesifikke kroppslige handlingsberedskapen en har - realiseres alltid innenfor konteksten av et bestemt felt. Om en person mestrer et felt eller har kompetanse innen det, avhenger av ens habitus og kapital. Det er et felts objektive strukturer som internaliseres som disposisjoner i habitus; -det er her kroppsliggjøringen av det sosiale foregår, og det er også her utforskningen av kjønnenes relasjoner (i forhold til et felts givne logikk eller regulerende prinsipper og verdier) blir spennende. Siden kjønn er uvanlig relasjonelt, vil det ha ulik verdi innen forskjellige felt (Bourdieu 1991). Den symbolske ordens logikker finnes igjen i feltets strukturer, og dermed gjenspeiler feltet den maskuline dominans.

en genetisk sosiologi for det seksuelle ubevisste finner sin logiske forlengelse i analysen av strukturene i de sosial universene hvor dette ubevisste rotfestes og reproduseres. Og dette er tilfelle enten det dreier seg om fordelinger som innkorporeres i form av inndelingsprinsipper eller objektive inndelinger som etablerer seg mellom sosiale posisjoner (og de som innehar posisjonene, henholdsvis menn og kvinner: leger/sykepleiere, bedriftsledere/intellektuelle, osv.) (Bourdieu 2000:114).

Med *kapital* mener Bourdieu ressursene som er distribuert i det sosiale "området", som har en bytteverdi i et eller flere felt som utgjør den sosiale verden. Kapital eksisteres hos Bourdieu i tre hovedformer; *økonomisk*, *kulturell* og *sosial*. Hver av disse tre kapitalformene kan transformeres til den overordnede *symbolsk* kapital (prestisje, ry). Symbolsk kapital kan være en hvilken som helst form for egenskap eller handling medlemmene i en gruppe tilskriver positiv verdi. Kapitalen er avgrenset til spesifikke arenaer, og de som har mye kapital forsøker så godt de kan å stanse tiden og fastfryse utviklingen, slik at nettopp deres kapitalsammensetning går over til å bli den evig gyldige.

I min problemstilling er den *kulturelle* kapitalen sentral. Kulturell kapital opptrer i tre former, argumenterer Bourdieu: en objektivisert form, som bøker, malerier og andre eiendeler; en institusjonalisert form, som kvalifikasjoner og offisielle dokumenter; og en kroppsliggjort form, kompetanser som har kulturell verdi, vinsmaker, musikk-kritiker osv. og diverse aspekter ved ens kroppslige *hexis*, aksent, manerer, kroppsføring eller andre merkbare markører for sosial status (Bourdieu 1995). Dette er mye det samme som habitus, men ved å kalle det kapital, får han frem (den metaforiske bytte-) verdien som spesielle disposisjoner har

innen forskjellige felt. Du kan ikke bytte bort din kunnskap om fjellklatring, men du kan *bruke* den for å oppnå for eksempel økt anerkjennelse, medlemskap i Norsk Tindeklub etc.

Den *kroppsliggjorte kulturelle kapitalen* er altså mye det samme som *habitus*, men setter fokus mer på verdien disposisjonene har innen forskjellige felt. Gjennom *hexis* setter det også lys på hvordan kapitalen er felt- og klassespesifikk. Den kroppsliggjorte symbolske kapitalen kan, som alle typer kapital, transformeres til *symbolsk kapital*.

Bourdieu er interessert i å undersøke hvordan individer transformerer former for kapital til andre former, og hvordan agentene søker å etablere deres former for kapital og dominans innen felt innenfor samfunnet generelt/ maktfeltet (Bourdieu 2000). Av dette følger at man må undersøke kapitalens særegenhet og dens posisjon innen samfunnet ellers. Gir den borgelige kulturelle kapital status innen friluftslivsfeltet og omvendt?

Bourdieu er opptatt av at *klasse*, som et fiktivt, forklarende klassifikasjonsprinsipp, ofte blir oppfattet som virkelige grupper, mens det i virkeligheten bare er en modell som beskriver hvordan mennesker nær hverandre i det sosiale rommet er predisponerte for å nærme seg hverandre ”i egenskaper og disposisjoner, i *smak* (Bourdieu 1995:40)”.

Samfunnsklasser finnes ikke (...) Det som finnes er et sosialt rom, et rom av forskjeller, og i dette rommet finnes klassene i en slags virtuell tilstand, som samlinger av punkter, altså ikke som et faktum, men som noe det dreier seg om å gjøre (Bourdieu 1995:42).

Han innrømmer at hans teoretiske klasser er mer predisponerte for å bli til klasser i marxistisk forstand enn for eksempel oppdelinger etter kjønn eller alder, men en objektiv mulighet for enhet i teorien kan ikke overføres til virkeligheten uten et politisk mobiliseringsarbeid. Klassebegrepet er likevel en viktig klassifikasjon for å forklare forskjeller i det sosial rom.

Posisjonen en innehar i det sosiale rommet, det vil si strukturen av fordelingen av ulike former for kapital (...), bestemmer forestillingene om dette rommet og standpunktet en inntar i kampene for å bevare det eller forandre det (Bourdieu 1995:42).

Idet jeg beskriver borgerskapet som en klasse, er det nettopp denne predisponertheten og nærheten jeg vil få frem, samt at de som gruppe i det sosiale rom innehar kjennetegn som skiller dem fra andre grupper.

Begrepet distinksjon handler om hvordan smak og behag er forskjellig innenfor ulike samfunnsklasser, og inngår i et felt av uopphørlige standskonflikter. Smak blir en markør for klasse, og innebærer også et domineringsperspektiv. Den distingverte smaken innebærer å ta avstand fra det vulgære. Det hersker kamper om den legitime smak, og variabler innen et smaksfelt tilsvarende og uttrykker et sosialt og kulturelt felt av motsetninger (Bourdieu 1995:24).

Ifølge Bourdieu er en tings eller et fenomens distinksjonsverdi en variabel størrelse. Dette betyr at når de store massene tilegner seg et gode, vil distinksjonsverdien synke, men overklassen vil alltid finne nye, og ofte mer subtile, måter i distingvere seg og utøve sin dominans på (Bourdieu 1995).

Smaken virker som en slags sosial stedsans (sense of one's place), og orienterer de som har en spesiell plass i det sosiale rommet mot de sosiale egenskapene som passer til deres egenskaper, og videre mot de virksomheter eller goder som passer for de som har denne posisjonen (Bourdieu 1995:218).

Kapital henger nøye sammen med klasse, og Bourdieus undersøkelser, særlig vist i *Distinksjonen* (Bourdieu 1995), viser at kapital er klassespesifikk. Det finnes ifølge Bourdieu ingen ”kjønnskapital” som sådan, kjønn innehar derimot variable mengder symbolsk kapital i ulike kontekster. Dermed blir det sentralt å undersøke den symbolske kapitalen som er relevant i feltet, og hvilken symbolsk kapital mannlig og kvinnelig kjønn innehar i friluftslivet.

C. Shilling (i Crossley 2001) har videreutviklet den kroppslige kulturelle kapitalen til en teori om fysisk kapital. Begrepet er en tydeliggjøring av Bourdieus hexis-begrep. Schilling tar den kroppsliggjorte kulturelle kapitalen utover den kulturelle dimensjonen, slik at den også innbefatter andre aspekter ved kroppen som kan objektifiseres og konstitueres med en spesiell verdi innen felt, slik at det fungerer som kapital, som estetiske kvaliteter, og styrke, utholdenhet, være i form, tøff osv. Disse egenskapene kan fungere som kapital, og ved at de får verdi, blir de ønskelige for agenter. Hele den fysiske kapitalen er kjønnnet, og hierarkisert. Det maskuline har generelt mer verdi i tillegg til at det er spesifikke attributter for hvert av kjønnene. Kjønn fungerer som en form for status eller symbolsk kapital, tildelt på basis av biologiske markører, altså kroppen, og denne formen for symbolsk kapital kan være betingelse for inngang til et spesielt felt.

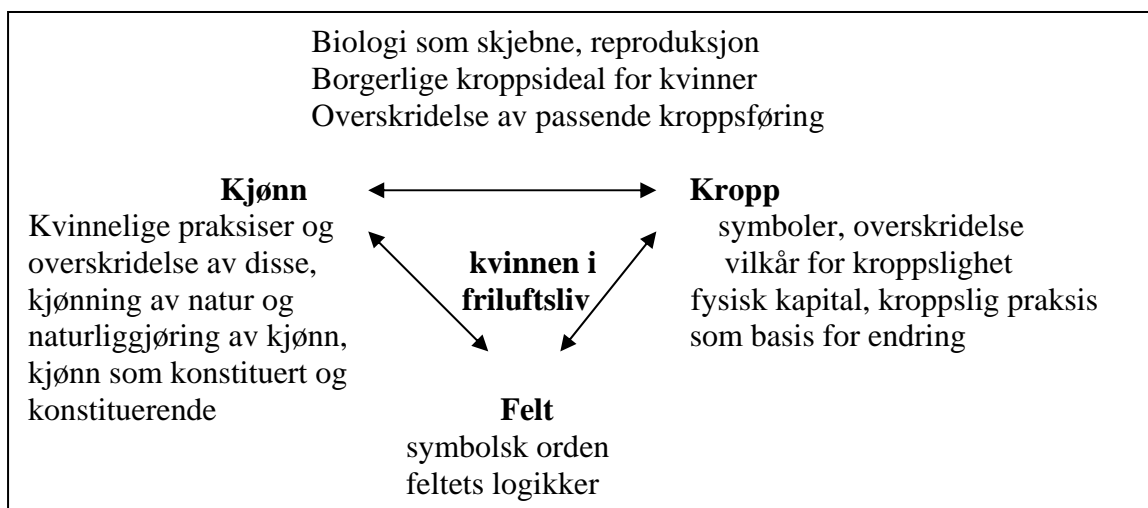
Vi ser hvordan kroppslige attributter kan fungere som valuta ved at de sikrer framtidige belønninger og fungerer som en verdifull ressurs.

Agents create and mould their bodies in accordance with the fields in which they are involved and the demands of those specific fields (Crossley 2001:107).

Crossley trekker fram hvor viktig dette poenget er for å forstå de forskjellige måtene agenter former, omformer og modifiserer kroppen sin. Det man er enige om innen sosiologisk teori er at mennesker forandrer kroppen sin fordi de ønsker seg resultatet av forandringen. Det fysiske kapital gjør, er å *situere* de kroppstilstandene som blir bedømt som verdifulle innenfor konteksten av det markedet hvor de har verdi (Crossley 2001:107). Dette gjør også Bourdieu med sitt begrep hexis, som setter kroppslig praksis i relasjon til agentens sosiale posisjon.

1.2.7 Sammenfatning: Teoretiske perspektiver på konstruksjon, utfordring og opprettholdelse av kjønn i og gjennom friluftsliv

Hovedmålet med denne oppgaven er altså å undersøke hvordan kjønn konstrueres, opprettholdes og utfordres i og gjennom friluftsliv, ved hjelp av en historisk-sosiologisk analyse av et historisk kildemateriale. Hoveddelen av mitt begrepsapparat er hentet fra Bourdieu og kjønnsforskning, og for å kunne analysere kvinnen i friluftslivet er innfallsvinklene mine *kjønn, kropp og felt*.

Ved å se på friluftsliv gjennom begrepene kjønn, kropp og felt, kan jeg få fram deler av friluftslivets doxa, som vanligvis ikke diskuteres. Samtidig er det viktig for meg å understreke at jeg gjennom dette får fram én av friluftslivets mange "sannheter". Dette er ett perspektiv blant mange mulige, et perspektiv jeg har valgt fordi det kan frambringe ny kunnskap om viktige områder jeg mener hittil er blitt oversett i friluftslivsforskningen: Hvordan kan kunnskaper om kjønnning gi oss nye perspektiver på friluftslivet? Og hvordan kan friluftslivet gi oss kunnskap om kjønnning generelt?

På bakgrunn av de ovennevnte teoriene om friluftsliv, kjønn og kropp, har jeg dannet meg et teoretisk utgangspunkt og rammeverk for analysen av mitt kildemateriale. Følgende punkter danner kjernen i min forståelse:

- Friluftsliv er et sosialt felt i Bourdieusk forstand, hvor mennesker kan betegnes som aktører med en habitus og kulturell kapital som er klassebestemt og hvor det kjempes om definering av kapital. Feltet må forstås i relasjon til omliggende felt.
- Kjønn er noe vi gjør. Kjønn *skapes* kroppslig og symbolsk gjennom utallige mikrokonfrontasjoner i daglige praksiser og diskurser. Samtidig er kjønn både bestemt og bestemmende gjennom våre disposisjoner og individuelle praksiser.
- Habitus er genererende, og må ikke sees som deterministisk. Det er ikke gitt hva aktørene gjør med sine ressurser, da det er rom for ulike strategier.
- Kroppen er en sentral størrelse både i teorier om friluftsliv og kjønn, og analyser av kroppen gir ny kunnskap om hvordan konstruksjon av kjønn foregår i praksis. Omforming av kropp må forstås ut fra dets verdi på feltet.
- Den symbolske orden er avgjørende for konstruksjon, opprettholdelse og utfordring av kjønn, for hvordan vi forstår kjønnsrelasjoner som "naturlige", og for hvordan kjønn kan fungere som symbolsk kapital.

1.3 Metode

Friluftsliv som fagfelt både oppmuntrer til og krever nye analysemåter. I denne oppgaven ligger hovedfokus på konstruksjon av kjønn. Dette er både et resultat av mine egne erfaringer som kvinnelig friluftslivsveileder, samt ønsket om å bidra til ny differensiert kunnskap og bevisstgjøring omkring kjønn og friluftsliv.

Bourdieu legger i sin *Outline of a theory of practice*, fram en ansats til en ny type teoretisk kunnskap om den sosiale verden (Bourdieu 1977). Hans praksisbegrep settes opp mot fenomenologien og objektivismen, og beskrives som overgangen fra modellenes mekanikk til strategienes dialektisme (ibid:3).

*to make possible a science of the **dialectical** relations between the objective structures to which the objectivist mode of knowledge gives access and the structured dispositions within which those structures are actualized and which tend to reproduce them (Bourdieu 1977:3).*

En av forutsetningene er at ”virkeligheten” er avhengig av hvordan den blir representert. Det som er ”naturlig” er kulturbestemt, kulturellt⁴ og historisk, og flere representasjoner av samme fenomen kan eksistere samtidig. Dette har også konsekvenser for forståelsen av denne oppgaven, idet mine resultater da representerer ett perspektiv blant mange mulige på fortiden.

I tolkningen av tekstene bruker jeg i tillegg til Pierre Bourdieus sosiologiske teorier, operasjonaliserte begreper fra kroppssosiologi og feministisk teori. Jeg har søkt å velge teorier som utfyller hverandre, og utgjør en sammenhengende teoretisk ramme for min empiri. Alle tilgangene deler en målsetning om at forskningen skal være kritisk; ”at utforske og kortlægge magtrelasjoner i samfundet og at formulere normative perspektiver, hvorfra man kan kritisere disse relasjoner og pege på muligheter for social forandring (Jørgensen/Phillips 1999:11).”

1.3.1 Historisk konkretiserende sosiologi

Historieskrivingens oppgave er å skaffe kunnskap om fortiden, en av sosiologiens oppgaver å dekonstruere selvfølgeligheter og finne kunnskap om hvorfor fortiden (og samtiden) ble som den ble. I det subjektbevisste vitenskapsideal ligger at dataetablering ikke kan skilles fra vurderende og forklarende elementer (Adolphsen og Busk 1974, i Rosenbeck 1992:43). I historieforskningen betyr dette at enhver historisk beskrivelse også inneholder et vurderende element, og at kilder kun kan tolkes gjennom en eller annen teori (ibid). Det teoretiske perspektivet er med på å organisere empirien. Rosenbeck hevder at *kilder* også konstrueres (Rosenbeck 1992). Med enklere ord betyr dette at man ikke kan undersøke fortiden og håpe å finne nøytrale, objektive sannheter. Et annet viktig poeng som blir framført av Knut Kjeldstadli, er, overført til friluftsliv, at når vi snakker om friluftslivets historie, er ikke dette friluftslivets hele historie, men det som vi på dette tidspunkt vet om friluftsliv (Kjeldstadli 1999:43).

⁴ Se f.eks. Berger og Luckmann (1966): *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*

Carle kritiserer mange sosiologer for å ha tatt til seg Bourdieus begreper, uten samtidig å ta til seg det sentrale ved Bourdieus forskning; sammenhengen mellom primærdata og de teoretiske analysene, det intime forholdet mellom empiri og teori. (Carle i Månson 1998:371-2)

Teorin kan och bör inte frigöras från hantverket, problemen och den drivkraft som ligger bakom en önskan att blottlägga och tydliggöra samhällets sociala och kulturella vilkor (Carle i Månson 1998:373).

Vi ser hos Bourdieu linjer fra Max Webers historiske perspektiv. Weber forsøkte, som Bourdieu, å forbinde aktør- og strukturperspektivet; ”Webers sosiologi studerar samhällsstrukturers innverkan på sociala handlingar och olika mekanismer bakom mänskliga aktörers vilja och formöga att förändra dessa strukturer (Törnqvist i Månson 1998:262).” På 90-tallet er det blitt allment akseptert å studere sosiale bevegelser og sosial forandring som et spørsmål om forholdet mellom strukturer og aktører i konkrete handlingssammenhenger (ibid). Törnqvist trekker fram både Bourdieus relasjonistiske feltanalyser og feministisk teori som viktige inspirasjonskilder i denne sammenhengen.

Jeg vil derfor se på historisk konkretiserende studier som en naturlig del av sosiologien. Törnqvist kaller dette ”en løst formad allians på veg bort från abstraktionernas herravälde (ibid:297).” Man har sosiologiske spørsmålsstillinger, men bearbejder dem med historisk materiale. Dette stiller likevel strenge krav til kildekritikk ”Begreppsliga abstraktioner är nödvändiga analytiska hjälpmedel, men kunskaper om konkreta handlingssammanhang kräver analyser av historiska konfliktprocesser (Törnqvist i Månson 1998:298).”

Det har ikke vært lett å finne litteratur som kombinerer disse to tilgangene. Historikere og samfunnsvitere trekker grenser seg imellom. Bøker om sosiologisk metode tar sjelden for seg arbeid med historiske tekster, og historiske forskere har lenge vært meget kritiske til bruk av teorier i forskningen, og mener at materialet skal tale for seg selv. I historisk konkretiserende sosiologi er det viktig å ikke senke kravene til kildekritikk som historikere setter. En historisk metodebok som åpner for en sosiologisk tilnærming til kildene er Kjeldstadli *Fortida er ikke hva den engang var* (Kjeldstadli 1999), og løsningen for meg har vært å bruke dennes håndgrep på stoffet for å sikre et mest mulig saklig og ikke misvisende datagrunnlag.

Kjeldstadli oppsummerer samfunnsviterens nytte av en historisk betraktningssvinkel i 6 punkter, som dekker mine argumenter for å ”fusjonere” disse to retningene: Det historiske perspektivet kan forklare et fenomen, og hvorfor det forandres, det kan løse opp dualismen aktør/struktur, individ/samfunn, iom at et individ som står i en prosess, vil bære i seg både handlingssituasjonen og strukturdimensjonen, en kan vurdere samfunnsvitenskaplige teorier kritisk, og se hvor langt de rekker, historie gir stoff til nye teorier, og kan vise mangfoldet, unntakene og det spesielle (Kjeldstadli 1999:113-115).

1.3.2 Periodisering

”Å studere stabilitet og forandringer over tid innebærer å periodisere. Ved periodisering sier vi at et visst tidsrom var så forskjellig fra tida før og tida etter at vi ser disse åra som en avgrenset enhet (Kjeldstadli 1999:221).” Ofte kategoriserer man etter store politiske begivenheter, unionsoppløsning, kriger etc, men for mange gir dette ingen mening i deres daglige liv, og et nødsår, en virkelig kald vinter eller et fantastisk molteår blir brukt i stedet. ”Det var det året det var så bratt”, som Øystein Sunde synger.

I kvinnehistorien kan årstallene 1884 og 1905 ha en helt annen mening enn det vi vanligvis legger i dem: I 1884 ble kvinnesaksforeningen stiftet, og 1905 var det året da kvinner ble holdt utenfor folkeavstemningen om oppløsningen av unionen (Kjeldstadli 1999:220).

Å velge en bestemt periode er ofte nødvendig i historiske studier, men en må fasedele ut fra det fenomenet man studerer. Ved å begrense tidsspennet, tillater man en mer grundig analyse av en periode, og man unngår forhåpentligvis å si for lite om for mye. Samtidig som det er en nødvendighet, er det også en vanskelig avgjørelse. For når sluttet egentlig romantikken? Når ble det vanlig å gå i fjellet? Slike grenser er alltid flytende, og å avgrense epoker blir ofte å sette skiller hvor det i virkeligheten var flytende overganger. En løsning er å forholde seg til større historiske begivenheter, en annen er å forsøke å fange en periode et sted på midten.. Når man periodiserer sier man implisitt at denne perioden har noe som skiller den fra før og etter. Når jeg har valgt 1860-1910, er det fordi jeg mener at denne perioden har særegne kjennetegn.

1.3.2.1 1860 til 1910

Når vi nærmer oss 1860, står friluftspionerens tid på hell. Friluftslivet begynner å slå rot hos borgerskapet, villmarksromantikken er det dominerende natursyn, og stadig flere tar turen til fjells (Frängsmyr 1984).

DNT ble stiftet i 1968, og arbeidet for å lette adgang til og ferdsel i fjellet, eller som det står i formålsparagrafen ”ervertve midler til at lette og utvikle Turistlivet her i Landet (fra foreningens statutter, DNT-årbok 1903:219).” I formålsparagrafene står det videre at de skal arbeide for å få med så mange medlemmer som mulig, altså skulle foreningen ikke følge de eksklusive utenlandske alpeklubbens mønster (ibid).

Min grunnleggende antagelse er at friluftslivet i Norge på denne tiden er inne i en viktig formasjonsfase, idet det går over fra å være en eksklusiv praksis for et mindretall engelske lord og deres norske mannlige venner, til å bli en bredere bevegelse. Å ”gå i fjellet” var fremdeles et borgerlig fenomen, og det var en forholdsvis liten del av befolkningen som hadde fritid og ressurser til å ta del i denne nye fritidsbeskjeftigelsen. Likevel var denne delen stadig voksende. Fenomenet forandrer seg også. Pionerene blir etterfulgt av grupper som krever større komfort og tilrettelegging, og det blir stadig vanskeligere å finne de ”jomfruelige” toppene, som var så viktig for de tidlige ”erobrere”. Friluftslivet går altså fra å være et eksklusivt pionerforetagende for få, til å bli en fritidsbeskjeftigelse for flere (i borgerskapet), etter hvert også flere kvinner, og grunnlaget for det moderne friluftslivet blir lagt.

Som før nevnt er det byborgerskapet som er de første aktørene i friluftslivsfeltets dannelsesprosess, og det faller meg naturlig å anta at deres logikker preger feltet sterkt. Eksempelvis har vi gentlemansidealet, ikke-brukstankegangen og fritidsaktivitetskonseptet, som alle er forskjellig fra for eksempel bygdefolks ressurs- og bruksorienterte syn.

Tordsson har med sin nylig avsluttede doktorgradsavhandling tatt for seg friluftslivets historie på 1900-tallet (Tordsson 2003). Han forstår friluftslivet rundt 1900 som en tendens innenfor turismen, med trekk fra opplysningstid, romantikken og det nasjonale prosjekt (Tordsson 2003:358). Han trekker frem det å reise for reisens egen skyld, det økte fokus på det aktivt sansende og også utviklingen av føringer for den ekte turist.

Tiårene rundt 1900 var preget av omveltninger og spenninger. Tidsrommet var også preget av en, med Karin Johannisons ord; ”intensivert medikalisering av kvinnekroppen (Johannisson 1996:8).” Samfunnet var ”truert av oppbrudd og modernisering, vitenskapen var presset av

utviklingstenkning og degenerasjonstenkning i dunkel symbiose med en kvinneverolle bygget rundt paradokser (ibid).” Kvinnefrigjøring og kvinnesykelighet var to spørsmål som ble vevd tett sammen (ibid:21), og dette er kanskje en grunn til at det ble viktig for kvinnebevegelsen å ta opp temaet helse og idrett på sine møter. Vekk med korsettene, ut i naturen!

Den nedre tidsavgrensningen er satt til 1910. At jeg ikke går lengre frem i tid, er et kapasitetsspørsmål. Jeg har avgrenset en periode på 50 år, og denne perioden omfatter friluftslivets vekst fra den spede turisme til en bredere kroppslig bevegelse. Den første verdenskrig står som et skjellsettende monument over den moderne tid, og mange føler vel at verden aldri vil bli den samme. Mellomkrigstiden kommer også med en ny satsing på friluftsliv, hvor også det statlige trer sterkt inn på feltet. Følger jeg videre mine argumenter ovenfor, vil mellomkrigstiden bli en ny ”epoke” i friluftslivshistorien, hvor ”alle” skulle ta del i naturens goder. Denne gang var det virkelig alle, -også kontoristen og arbeideren skal ut på tur. Følgelig vil da denne tilstrømmingen av nye aktører med kroppslige og kulturelle praksiser som var forskjellige fra borgerskapets, nødvendigvis ha hatt innvirkning på feltet, med en nyorientering og nye logikker. Av det jeg har lest og selv erfart vet jeg likevel at friluftslivet er et ”tregt” felt, der endringer skjer sakte.

1.3.3 Kildemateriell; utvalg og beskrivelse

Levninger er alle menneskeskapt spor fra fortida. Disse sporene blir kilder for oss idet vi tar dem i bruk, og de får en funksjon for oss. Kildegransking beskriver de håndverksregler som beskriver hvordan man kan finne kunnskap i kildene uten å forvri den (Kjeldstadli 1999:169). Kjeldstadli beskriver dette som en grunnmur for kunnskap med fire vegger: Hvilke kilder har vi? Hva slags kilder er det? Hva står i kildene? Hva kan vi bruke dem til? (ibid:169-70)

Ofte vil man forsøke å kode teksten samt å velge ut mindre stykker man vil bruke som eksempel eller analysere grundigere og mer detaljert. Disse utdragene må først tas etter en gjennomgang av materialet, og kan velges på forskjellige måter; man kan ta det typiske eller et utdrag fra hver bidragsyter, eller velge å fokusere på ”cruxes (ibid:230)” -steder der ting går galt/ det er en krise, eller velge en typisk randsone som utfordrer diskursordenen.

Mitt utgangspunkt er at jeg skal belyse diskursen i det offentlige rom om kvinner i friluftsliv. Dette er allerede en tredobbel innsnevring, ved at den innebærer at jeg tar for meg diskursen i det offentlige rom; om friluftsliv; og om kvinner i friluftslivet.

Som analysegrunnlag for denne utforskningen har jeg valgt primærkilder skrevet i perioden 1860 til 1910. Felles for disse tekstene er fokuset på kvinner og fysisk aktivitet, og at de er trykte, publiserte kilder. Det har vært nødvendig å trekke på flere kilder enn de rent friluftslivsfaglige for å få et bredest mulig bilde av den offentlige debatt rundt kvinner i friluftslivet, av den enkle grunn at det så tidlig ennå ikke fantes en ”friluftslitteratur” som sådan. I analysen har jeg fokusert på tekster der kjønnsbegrepet er under forhandling.

Ved datainnsamlingen skal man gjerne danne seg et korpus av diskurs-utdrag, ha oversikt over hele ”arkivet”, før man kan ta en velfundert avgjørelse om innhold og struktur i sitt eget materiale. Å ha oversikt gjelder både for det spesielle området man undersøker, og dets plassering i samfunnet. For å belyse de historiske forhold, for å få en kontekstkunnskap og avdekke den ”generelle” diskursen, har jeg lest andre analyser av perioden. Det finnes en bred

sekundærlitteratur om kvinner i denne perioden, særlig med vekt på medikalisering og sykeliggjøring av kvinnekroppen (Rosenbeck 1992, Thesander 1994, Frykman/Løfgren 1994). I tillegg er det skrevet flere analyser av kvinners deltakelse i sport og idrett (e.g. von der Lippe 1997, Hargreaves 1994, Sørensen 1994).

Om kvinner i friluftsliv både i eldre og nyere tid, er det imidlertid ikke skrevet så mye, og det lille som er skrevet om friluftslivets begynnelse i både eldre og nyere kilder, mangler kjønnsperspektiv. Det har derfor ikke vært mange andre sekundærkilder å støtte seg til i tolkningen av materialet, og dette har bydd på særlige utfordringer. Jeg har likevel hatt stor nytte av Pedersens analyse av dagens friluftslivspraksiser i Alta, som er skrevet i et kjønnsperspektiv (Pedersen 1999), og av von der Lippes avhandling om kvinneidrett (von der Lippe 1997).

Det finnes flere måter å velge ut tekster på; og i mitt utdrag finnes både typiske tekster med allmenngyldige meninger, og avvikende tekster omkring et randfenomen eller -person. Ens egen kontekstkunnskap er viktig i denne avgjørelsen.

Kvinner i friluftsliv kan i seg selv ses som et avvik, slik jeg gjør i konklusjonen. Søndergaard (1999) understreker i sin bruk av destabiliserende diskursanalyse det analytiske potensialet i randsituasjonene; hvilke koder overskrides; hvilke selvfølgheter utfordres; hvilke sprekker er det de lager/utnytter; hvilke konsekvenser får det; hva betyr det for dem selv og deres medaktører og hvordan blir det mulig for dem å bryte? Tekster omkring disse kvinnene varierer fra den ene enden av skalaen med positive oppmuntringer, til den andre med trusler om invalidisme og barnløshet. Jeg velger å ta med hele spekteret, men fokus for utvalg av tekstene har hele tiden vært å finne spor etter hvordan kjønn konstrueres i og gjennom friluftsliv.

Siden jeg legger vekt på den diskursen i det offentlige rom, vil det ikke være særlig hensiktsmessig for meg å bruke dagbøker, foreningsprotokoller osv, hvis det da ikke var for å spore den offentlige diskursens innvirkning på disse. Når jeg nå imidlertid har valgt den offentlige sfære, er det naturlig for meg å velge kilder jeg vet har hatt rimelig stor utbredelse i denne, som har vært førende på området, og som er underlagt en eller annen form for produksjonskontroll (jfr produksjonsbetingelser, interaksjonell kontroll).

Hovedgrunnlag for min analyse vil være *DNT's årbøker* fra denne tidsperioden, tidsskriftet *Norsk Idrætsblad*, kvinnesaksforeningens blad *Nylænde*, Fridtjof Urdahl's *Haandbog i skiløbning* og *Tidsskrift for den norske Lægeforening*. I tillegg vil jeg komplettere disse med andre tekster skrevet i samme tidsrom, hentet fra forskjellige kilder. Jeg har valgt et medisinsk tidsskrift for å undersøke hvilken kunnskap og hvilke forestillinger som fantes om den kvinnelige kropp og dens muligheter/begrensninger. I tillegg har jeg valgt to tidsskrift og en bok hvor jeg håper å få oversikt over de to viktigste feltene innen friluftslivet på den tiden; fjell og ski, og for å undersøke om ideene om kvinner er den samme her, eller om det er færre begrensninger for kvinner ute i naturen. Til slutt har jeg tatt med et reformvennlig tidsskrift for å se på sammenhengen mellom den kroppslige frigjøringen og den politiske, og for å se hvilken rolle fysisk aktivitet spilte i kvinnefrigjøringskampen. Dette tidsskriftet kom først til sent i prosessen. Jeg valgte i utgangspunktet blader som hadde friluftsliv og idrett som utgangspunkt, men fant at kvinnene ikke kom til orde i disse mediene, så derfor falt valget på et kvinneblad som i utgangspunktet synes å ligge fjernt fra DNT-idealene, men som i hvert fall gir plass til kvinnestemmene. *Nylænde* er et eksempel en kvinne-offentlighet, og jeg legger vekt på at det er i dette tidsskriftet turistkvinnene kommer til orde. Et annet interessant

poeng er likevel at Nylændes redaksjon synes å se på turistsport og kvinnefrigjøring som to sider av samme sak.

De tekster jeg har valgt plasserer seg i et vidt spekter innenfor sjangeren sakprosa. Artikkene fra *Tidsskrift for den norske Lægeforening* formidler legenes dels vitenskaplige dels normative innspill rundt kropp og helse. Andre tidsskriftartikler tekster legger opp til orientering og debatt omkring en sak, med vekt på formidling av innhold, som *Idræt* og *Nylænde*. Turistforeningens årbøker og Urdahl bok kan sies å balansere mellom det informative og underholdende. Alle tre tidsskrift bærer preg av kontinuitet, idet innhold, utforming, redaksjon og målgruppe og intensjon endres lite.

Jeg har valgt to tidsskrift, da disse er kjennetegnet av hyppige utgivelser og et mer spontant uttrykk, og derfor kan være velegnet til å si noe om dagliglivet. Tidsskrifter er også sentrale i den offentlige som arena for offentlig debatt mellom aktører. I tillegg har jeg valgt DNT-årbok og Urdahl's bok, som står for borgerskapets holdning til friluftsliv, og preges av mer konservatisme og større kontroll.

1.3.3.1 Den Norske Turistforenings Årbok

Den Norske Turistforenings Årbøker (heretter forkortet til DNT-årbok) ble første gang utgitt i 1868. De første årgangene preges av informative artikler om ruter og severdigheter, og dette kan vi se i sammenheng med fokus på turisme, og mangelen på andre kanaler for å få spredt kunnskap om turmål, ruter osv.

DNT-årbøkene er preget av kontinuitet, og referering til monumentale personer og tekster fra tidligere utgivelser. Idet det utvikles en sjanger legges det også opp til en bestemt fortellerstil, et mønster, som flesteparten av artiklene følger. Dette kan føre til at det utvikles bestemte måter å sette ord på naturopplevelsene på, og typiske trekk i måten å oppleve friluftsliv på, og reflektere over det på. De endringer jeg finner ved en gjennomlesning, er at det går fra rene rutebeskrivelser til en forming av bevisstheten rundt "den ekte turist", fra deskriptive til normative artikler. Ved at det formes en friluftslivsmåten, samt at årboken bare utgis en gang i året, og derfor sannsynligvis utsettes for en streng redigering, er det trolig at tekstene gir uttrykk for meninger som er generelle i denne kretsen. Årbok-dataene må vurderes ut fra den sosiale basis den representerer. Leserene har også funksjonen som kontrollgruppe, og dette virker nok modererende på innslagene. Kanskje er de mer radikale i virkeligheten?

Det meste av stoffet om fjellvandring er naturlig nok hentet fra DNT. Det er allikevel verdt å merke seg, da det synes som fjellvandring synes å lligge fjernt fra idretten, og i begynnelsen sorterer under turismen.

Den første artikkel i DNT-årbøkene som for alvor tar opp vinterturer kommer i 1900. Det er "Lidt om vinterture tilfjelds" av P.W. Barth. Spørsmålet i tiden, som Barth tar opp, er åpning av turisthyttene i vintersesongen, spesielt i påsken. Barth reklamerer for skiidretten, og refererer til "de mange damer og herrer, som driver skiidrætten i Kristianias vakre omegn." (DNT-årbok 1900:42) Artikkelen åpner for de årlige innslagene, men skisporten blir altså tatt med først over 30 år etter at DNT startet.

1.3.3.2 Norsk Idrætsblad

Det var lite sportsstoff i norske aviser før 1860, blant annet fordi det ble avholdt få konkurranser. (Lippe 1997:109) i 1861 ble "Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug" dannet, og deres interne medlemsblad syntes å dekke behovet for sportsnyheter fram til 1881, da "Norsk Idrætsblad. Organ for alslags sport" ble stiftet (heretter kalt Idræt). (ibid:110) Idræt var et ukesperiodika, som ble utgitt fram til 1915, med unntak av årene 1889 og 1891. (ibid) Bladet holder en uhøytidelig stil, med jevnlig leserinnlegg, og en dialog mellom lesere og journalister. Blant de mange resultatlister fra hestesport, jakt, rokonkurranser og regattaer, er det også enkelte artikler om "turistsport" (fjellvandring) og andre aktiviteter i naturen.

Helt fra første årgang jeg har studert, har det med jevne mellomrom vært artikler om skisporten, som Nansen karakteriserte som den ypperste av alle idretter. Den første artikkelen om kvinner og ski kommer i 1891 Nummer har en tegning av en dame i skjørt på ski, og overskriften "Damerne og idrætten". (Norsk Idrætsblad 1891, nr.26:forside)

En utfordring med denne kilden, var at den i motsetning til de andre måtte leses på microfilm. Dette førte til at ikke alle sidetall var lesbare på utskriftene. På de artiklene hvor sidetallene mangler jeg har ført opp nummer og dato, (*Norsk Idrætsblad 1891, Nr.20:lørdag 14. november, sidetall mangler*) slik at det allikevel skal være enkelt å finne kildene. Forsidene har heller ikke sidetall, de er referert til som "forside" (*Norsk Idrætsblad 1891, nr.20: forside*).

1.3.3.3 Tidsskrift for den norske Lægeforening

"Tidsskrift for praktisk medicin" gikk over til lægeforeningens eie i 1888, og i den anledning skrev den nye redaksjonen en leder om foreningens videre arbeid. I formålsparagrafen står blant annet at foreningen skal "vække lægernes interesse, saa den kommer til orde og gjør sig gjældende ved de forskjellige samfundsanliggendes ordning, værne om deres kollegiale interesser og fremme videnskabeligt arbeide." (Tidsskrift for den norske Lægeforening nr 1 1888:1) Videre står det i lederen at "redaktionen vil lægge en hovedvegt paa behandlingen af hygieniske emner og gennem diskussion af de forskjellige paa dagsordenen staaende samfundsspørgsmaal, til hvis løsning lægernes medvirken er ønskelig,..." (ibid) Foreningen har altså fra første stund en klar sosial målsetning i tillegg til å ta opp de "rent kollegiale spørsmål". (ibid:2) Nye "papers" og anmelding av "utgiffte" bøker er en del av virkefeltet, og man orienterer seg i stor grad mot England, Tyskland, Amerika og Norden. Tidsskriftet er også ment som et åpent diskusjonsforum; "Hvorvidt vor plan vil kunne realiseres, vil altsaa for en stor del bero paa kollegernes interesse og medvirking." (ibid)

I lægeforeningens årbøker har jeg ikke funnet noe som går direkte på fjellvandring og kvinner. Fokus her er heller på kvinners fysikk generelt. Det føres mange diskusjoner om uheldige virkninger ved den stillesitting og ånddelige overanstrengelse skolegangen medfører for piker. Det er mange artikler som omhandler pikenes behov for mosjon, og hvordan dette søkes gjennomført vha. gymnastikk og lek i friluft med skolen som ramme.

I Tidsskrift for den norske lægeforening har jeg kun funnet én direkte henvisning til ski i den perioden jeg har gjennomgått; en henvisning til uheldige konsekvenser av lengdeløp på ski i artikkelen "idræt- sport, lægernes meninger derom". (Tidsskrift for den norske lægeforening 1913:300)

1.3.3.4 Nylænde

Nylænde var et reformvennlig kvinneblad, som jobbet for kvinneemasipasjon. Nylænde ble utgitt av Norsk Kvinnesaksforening, fra 1887, og redaktør var Gina Krogh. ”Nylænde er et mindre kristent blad, og det er mer reformvennlig. Det ville ikke bare reformere i forhold til hjem og ekteskap, men også i forhold til kunnskap og bevissthet.” (Kverran 1984:101) Kverran finner i sin oppgave at kvinnene i denne perioden ble ”mer og mer påvirket av de nye ideologiene liberalismen og sosialismen” (ibid:142) og at ”kvinnene prøver å løse sine problem og ikke lenger bare avfinne seg med dem. For å greie dette måtte de organisere seg, eller slutte seg sammen og generalisere og offentliggjøre sine problemer. (ibid:142-3) Dette kommer klart til syne i Nylænde. Bladet hadde en funksjon ut over å være et dameblad, det var også talerør for kvinnesaksforeningen, og hadde sine røtter hos den kvinnelige halvdel av forfatterene av DNT og Idræt, i de borgerlige hjem. I denne perioden blir flere kvinner nødt til å forsørge seg selv med arbeid, og disse er i flertall i NKF.

Det står lite om fjellvandring i Nylænde. Temaet blir tatt opp indirekte gjennom diskusjoner om bekledning og reformturistdrakten. Likevel er det her vi finner den eneste reisebeskrivelsen fra en tur i Jotunheimen som er skrevet av en kvinne, og denne er i tillegg skrevet av Therese Bertheau. Rundt samme tid beskriver en annen artikkel av en kvinne en fottur, denne gangen i Rondane. Ski nevnes i forbindelse med reformturistdrakten. Ellers er artikkelen ”Ski og Skiløbning” av A. Huitfeldt er en av de få artiklene i Nylænde som tar for seg skiløpning.

1.3.3.5 ”Haandbog i skiløbning” av Laurentius Urdahl

Laurentius Urdahls bok fra 1893 *Haandbog i skiløbning*, er en mye referert bok som tar for seg utviklingen av skisporten, samt råd om utstyr og teknikk. Urdahl var en ivrig spaltist i Idræt, og en sterk motstander av konkurranseidrett, og skrev også boken *Norsk Idræt* i 1891, en bok som inneholdt en oversikt over de til da kjente sportsrgerer i Norge. I *Haandbog i Skiløbning* tar Urdahl for seg damene på ski på en egen side. Både i sin samtid og i ettertiden har denne boken beholdt sin stilling som et viktig skihistorisk dokument, og gir innblikk i tanker og forestillinger både om skienes plass i historien og nasjonen.

1.3.4 Teksttolkning

Jeg har tilstrebet en høy ærlighet og nøyaktighet i utvalget av tekster. Jeg har kopiert alle artikler som handler om kvinner. I andre omgang har jeg sortert disse etter tema, og til slutt valgt ut tekster. Ved å velge å selv gå gjennom alt stoffet har jeg fått en stor bakgrunnskunnskap om diskursen rundt friluftsliv og idrett generelt og om kvinner i friluftsliv spesielt, som har hjulpet meg med å trekke ut det essensielle fra tekstene jeg har analysert.

Teksttolkning er en kvalitativ tilnærming til forskning, hvor man tolker materialet både språklig og ut fra mening. Bourdieu tar ikke for seg tekstualitet, men hans teorier situerer tekstene i relasjon til feltet og dets relasjoner, og får frem hvordan *doxa* setter grenser for det som er mulig å si. Jeg bruker også Bourdieus fokus på hvordan naturen og mennesket deles opp etter symboler og metaforer (Bourdieu 2000), hvor tematiseringen av kroppen er sentral.

For å avdekke forestillinger om kjønn er det ikke tilstrekkelig å påpeke de kjønnsforskjeller som uttales eksplisitt i kildematerialet. Spørsmålet om hvordan man oppfatter

kjønnsforskjeller blir ofte ikke debattert direkte i tekstene, men kan finnes igjen som *doxa*, som tatt for gitt og *naturlige, ikke-debatterte*. Tekstene sees dermed som bærere av visse kulturelle forestillinger jeg, ved hjelp av teori, kan avdekke gjennom analysen. Fokuset er dermed ikke på kildene som beretninger om materielle og sosiale forhold, men som levning av tidligere tiders tenkemåter, om forestillinger om kjønn.

Kvalitative analyser er ikke uten problemer. Skildringer av temaet kan variere ut fra hvilke kilder man bruker, og bildet blir lett "skjevt", i betydningen ikke-generaliserbart, idet det vil representere en viss del av befolkningen på en viss tid. Mine kilder representerer i hovedsak det mannlige og kvinnelige byborgerskaps friluftsliv i Sør-Norge. Den delen av friluftsliv jeg søker å analysere har imidlertid sitt opphav i akkurat den snevre kretsen av Christianias borgerskap, og kildene var uten tvil et viktig talerør for disse.

En viktig forutsetning når man studerer historiske teksters produksjon, særlig over en viss tidsperiode, er at kommunikative hendelser spiller tilbake på noe som har hendt før, -man begynner sjeldent med blanke ark. En tekst er også alltid situert, den blir alltid laget av en person i en spesiell kontekst. Tekster er produserte på forskjellige måter i spesielle sosiale kontekster -under 2.verdenskrig ble for eksempel mye sensurert, i en avis er det redaksjonen som sammen står for innholdet. Kildene kan være normative eller beskrivende, performative. Det er mange meddelende kilder som påstår noe om omverdenen, en moralpreken sier mest om hvordan noe *burde* være. Det er også store forskjeller i hvem som leser hvilke tekster og hvordan de leses (Kjeldstadli 1999).

Språket har en avgjørende betydning for hvordan vi opplever vår tilværelse. Det ordner verden for oss, vurderer, tydeliggjør forskjeller og likheter, skaper identiteter. Det gir oss adgang til egne erfaringer og følelser, mulighet til å relatere disse til andre. Språket er sosiokulturelt skapt, og gjenspeiler dermed en sosial og kulturell virkelighet. Vi forstår oss selv og verden gjennom de begreper språket inneholder. De som domineres tar i bruk kategorier som er konstruert ut fra de dominerendes synspunkt på relasjonene.

Disse forståelsesformene får dominansrelasjonen til å framstå som naturlig (...) idet skjemaene som den dominerte benytter for å oppfatte og vurdere seg selv, eller for å oppfatte og vurdere de dominerende motsetninger (høy/lav, maskulin/feminin, hvit/sort, osv.), er produktet av inkorporeringen av klassifiseringene, som slik blir naturalisert, og som den dominertes sosiale vesen er et produkt av (Bourdieu 2000:44).

Diskurser gir mønstre av mening som avgjør hvilke dimensjoner av friluftsliv og kjønn som lar seg verbalisere og legitimere, som derfor dominerer. Den angir hva som hører til og hva som faller utenom, den utgjør forbilder og mønstre for den enkeltes opplevelse. Den tydeliggjør og legitimerer noen måter for å kategorisere, fortolke og oppleve, og lar andre forbli ubekreftede (Jørgensen/Phillips 1999). Med friluftslivets diskurs mener jeg de språkhandlingene og bakeforliggende tankefigurene knyttet til friluftsliv. Den etablerer grenser for hva som gir mening og knytter friluftsliv til verdisystemer og legitimeringer.

Helt grunnleggende er formålet med å analysere diskurser å finne ut hvordan omverdenen fremstilles, og hvilke sosiale konsekvenser det får. Utgangspunktet er jo at diskursene ved å fremstille virkeligheten på én måte fremfor andre mulige måter, konstituerer objekter på ulike måter, setter grenser mellom rett og galt, og gjør visse typer handlinger relevante og andre utenkelige (Jørgensen/Phillips 1999). Med et tema som konstruksjon av kjønn, blir et viktig spørsmål om en tekst er konvensjonell eller nyskapende i sin bruk av diskurser. Når oppfatninger om kvinnen blir artikulert i kreative nye former, innenfor eller utover

kjønnsbildets grenser, kan disse grensene flyttes. Blir diskursene artikulert på konvensjonelt vis, opprettholdes den dominerende kjønnete symbolske orden.

2 KVINNER I NATUR

I denne delen vil jeg, med utgangspunkt i kildematerialet, se nærmere på hvordan kjønn konstrueres, opprettholdes og utfordres i og gjennom friluftsliv. Jeg vil ta utgangspunkt i de mest fremtredende fysiske praksisene i natur for kvinner, slik de kommer fram i mine kilder. Det finnes flere ulike aktiviteter i natur for kvinner på denne tiden. Grunnen til at jeg har valgt å konsentrere meg om fjellvandring og skigåing, er at det er disse to som dominerer i mitt kildemateriale, i tillegg til at disse to raskt blir, og også i dag er de dominerende praksiser innen friluftslivsfeltet. Andre aktiviteter trekker jeg inn for å belyse viktige temaer rundt kvinnekroppen og kvinnebildet. Jeg vil trekke fram noen områder, hvor jeg gjennom analyser av mitt kildemateriale har funnet at kvinnebildet i friluftsliv er under særlig forhandling. Jeg vil vise episoder som tydeliggjør hvordan kjønn foregår i friluftsliv. Jeg vil også vise hvor aktørene henter sine argumentative ressurser fra, og trekke linjer tilbake til de medisinske og borgerlige diskursene, der disse er særlig framtredende.

Aller først vil jeg vise hvordan endringer i naturoppfatninger samt framvekst av et borgerskap som vektlegger dannelsesreiser, legger grunnlaget for å ta naturen i bruk som et **fritidslandskap** og hvordan budeiene og resten av "de innfødte" blir dratt inn i en nasjonalromantisk diskurs.

Jeg vil så vise hvordan kjønn i friluftsliv skjer gjennom at man tar med seg sine **forestillinger om kvinner og kvinnekroppen** inn i friluftslivet, og hvordan tolkninger av **det "kvinnelige"** legger grunnlaget for en forståelse av kvinnekjønn. Jeg vil tegne et samtidsbilde av diskursen rundt kvinnens biologi, kvinnens "kall" og plass i samfunnet, og vise hvordan skolegymnastikk og mosjon blir inngangsporter til en større kroppslig utfoldelse for kvinnene. Her vil jeg særlig fokusere på legers legitimering av idrett i et kjønnsperspektiv, og borgelige kvinneidealer. Det interne kjønningsarbeidet er også en sentral del i dette, som vi skal se i diskusjonene rundt det "kvinnelige", og legger føringer for aktivitetsvalg, kroppsføring, forståelse av muligheter og krav til passende atferd og holdning.

Friluftsliv er en av de mange ulike praksiser naturen rommer. Jeg vil se praksisene og diskursene i sammenheng for å avdekke en logikk bak friluftslivet i et kjønnsperspektiv. Jeg er interessert i å finne hvilke logikker de ulike praksisene bygger på, for å se hvilke "legitimeringer" de bruker og hvor de henter sine meninger og argumentative ressurser fra, for å avdekke hvordan friluftsliv kjønn.

Når jeg snakker om å "avdekke friluftslivets logikker", må dette tas med modifikasjoner. Det jeg mener, er at jeg vil forsøke å rette et blikk på friluftslivet, inspirert av Bourdieus beskrivelse av den symbolske ordens logikker, for å se om det i organisering, oppbygning og tolkning av friluftsliv ligger føringer for hvordan kjønn skal forstås og "gjøres".

Jeg vil kartlegge de to **feltene ski og fjell**, og se på kvinnenes inntreden på disse feltene. Fokus her vil være på opprettelsen av felt, med feltspesifikke logikker. Jeg vil se på hvordan de underliggende logikkene i friluftsliv er bestemmende for hvordan vi forstår friluftsliv som en kjønn aktivitet. Begrepet felt beskriver en sosial arena (Bourdieu 1991). Vi vil se at det etter hvert utkrystalliserer seg bestemte måter å være ute på, måter å oppleve naturen på og snakke om den på, hvilken mening man tillegger aktivitetene. Man er i denne perioden opptatt av hva som er legitime og illegitime praksiser for kvinner og menn. Siden det på denne tiden

blir tatt for gitt at friluftsliv og idrett er maskuline praksiser, finner vi flest tekster som enten argumenterer mot eller skal legitimere kvinners idrett og friluftsliv.

Hvert felt har sine særlige verdier og regulative prinsipper, og består av et sett objektive, historiske relasjoner mellom aktørene i feltet, forankret i visse maktformer. Mestring av et felt avhenger av kapitalen man innehar. Jeg vil vise hvordan mange av feltenes logikker bygger på maskuline perspektiver. Feltene stiller krav til aktørenes habitus, og friluftaktivitetene er strukturert ut fra klasse og kjønn (Bourdieu 1991). Feltet er også sted for konkurranse og konflikt, og jeg vil se på reaksjoner på nye innspill i debatten rundt kvinner og friluftsliv. Jeg vil vise at ideer om hvilke praksiser som ansees som passende/ upassende, endrer seg etter hvert som kvinners praksiser utfordrer den gjengse oppfatningen av kvinnen. Dette innebærer at kvinnene endrer friluftsfeltet gjennom sin praksis, men at de også selv blir omdannet av det.

Deretter går jeg over til å vise hvordan en analyse av endringer og motstand mot endringer i **klesdrakt** kan gi viktig kunnskap om **konstruksjon av kjønn gjennom kroppen**. Under ligger Bourdieus påstand om at regulering av kvinnen i stor grad er regulering av kroppen (Bourdieu 2000). Internalisering av kulturens bærende prinsipper involverer en kroppsliggjøring av visse disposisjoner i individet. Ut fra sine normer legger samfunnet føringer for akseptert kroppsføring og klesdrakt.

Gjennom de daglige rutiner lærer kroppene våre seg hva som er akseptable og uakseptable handlinger for kvinner og menn, hva slags grenser som gjelder for kroppene våre, og hvor mye plass vi kan legge beslag på. Disse rutinene og praksisene har stor betydning for vår forståelse av hvem vi er, og hvordan vi gjennom de daglige praksiser ”gjør” kjønn.

Jeg vil trekke frem spesielle områder der vi kommer på sporet av hvordan kjønn konstrueres i og gjennom friluftsliv i praksis. Jeg vil se spesifikt på situasjoner hvor vi kan spore at kjønn foregår gjennom de **daglige praksiser, måter å organisere ting og oppgaver på** og **ansvarsfordeling på tur**. For Bourdieu er det sentralt at kjønn foregår gjennom språket og symbolene vi forstår oss selv gjennom, men også at denne virkelighetsoppfatningen gjenspeiles i samfunnsstrukturene og måter å organisere hverdagen på (Bourdieu 2000).

Til sist vil jeg se på **kjønn av natur og naturliggjøring av kjønn**, hvordan **metaforer og symboler** vi bruker for å beskrive oss selv og hvordan våre forestillinger om den ytre natur gjenspeiler og reproducerer våre oppfatninger om maskulint og feminint, før jeg runder av med noen **avsluttende betraktninger** rundt kjønn i og gjennom friluftsliv i oppsummeringen.

Slik jeg forklarte i teoridelen, vil jeg altså se på konstruksjon, utfordring og opprettholdelse av kjønn i og gjennom friluftsliv, som *fem sett av prosesser*:

-kjønning gjennom tolkning og koding av kvinne og kvinnekropp

-kjønning gjennom friluftslivets logikker

-kjønning gjennom kroppen

-kjønning gjennom organisering og ansvarsfordeling i det praktiske daglige liv

-kjønning gjennom språkbruk og metaforer

Disse lar seg selvsagt vanskelig avgrense i virkeligheten, men for analysens klarhets skyld er de her skilt ut som egne prosesser som jeg vil ta for meg i respektive kapitler.

2.1 Fra produksjonslandskap til fritidslandskap –forutsetninger for friluftsliv

Naturen, både som nasjonalt landskap og gjennom romantikken, blir viktig for det nye borgerskapets identitet. Den første turismen likevel svært lite fysisk. Fokus lå på de storslagne utsikter, vuene, kanonsteder, osv. I andre halvdel av 1800-tallet skjer en reformulering av kropp og fysisk aktivitet hos borgerskapet. Fra å legge mest vekt på *blikket*, ble det etter hvert viktig å være *kroppslig tilstede* i naturen for å tilegne seg det nasjonalromantiske landskapet, og friluftskroppen blir tegn på klasse og distinksjon (Matre 2000, Tordsson 2003).

Turisme krever penger, fritid og en interesse for å reise. Noen som tidlig hadde anledning til å reise (langt) for fornøyelsen skyld, var den europeiske adelen. Den svenske etnologen Orvar Löfgren har analysert turismen historiske utvikling, og forteller om adelsmannens og embedsmannsdøtrenes reiser til Firenze på 1600-tallet og betegner byen som en av turismens urkilder. Reisen skulle være personlighetsutviklende med trening i selvstendighet og språk, og med verdensvanthet som resultat. Den engelske overklassen gjorde i følge ham et pionerarbeid innen reiselivet ved å utkrystallisere og definere noe som severdigheter (Löfgren 1990).

Mot slutten av 1700-tallet skiftet interessen fra parkvandring i den kultiverte naturen, til en draging mot det "ville og urørte". Fra at det milde Italia var synonymt med det vakre, ble det det ville sveitsiske fjellandskapet som det som var verd å se (ibid). Den engelske overklassen besøkte også Skandinavia, og etterhvert begynte enkelte av landenes innbyggere å dra på feriereiser i eget land. I siste halvdel av 1800-tallet ble den svenske turistforening stifta av et "manlig, akademisk fjällbrödraskap med en viss elitistisk tendens (ibid:21)."

Utover 1800-tallet reiste borgerskapets unge menn på dannelsesreiser i det romantiske landskapet. Skikken med "Le grand tour" startet i det franske aristokratet allerede på 1600-tallet, men ble vanlig hos det europeiske borgerskapet på 1800-tallet (Urry i Richardson 1997:37). Dannelsessturen la grunnlaget for en felles-europeisk borgerlig kultur, og mange av de som etterhvert kom til Jotunheimen, var allerede vel bevandret i Alpene. Slingsby, som ble æresmedlem av DNT og NTK i 1909 står som den fremste representanten for denne internasjonale tindekulturen med den dannede fjellvandrer. Friluftslivsutøverne på denne tiden var altså hovedsakelig byborgere med utdanning og dannelses, og økonomi og fritid til å reise. Fordi friluftsliv blir etablert som et sosialt felt av borgerskapet, skjer dette innenfor rammene av deres kultur, og dette blir uttrykt i tidens turisthabitus, blant annet gjennom den upraktiske klesdrakten de brukte på tur: Det var viktigere å være dannede enn praktisk. Fjellvandring kan ses som et uttrykk for klassehabitus, idet smaken for fjellvandring kan knyttes til borgerskapets kulturelle kapital. Vi skal imidlertid se at det som representerte den gode smak for menn, kunne være smakløst for kvinner.

Bondesamfunnets landskap var et *produksjonslandskap* (Frykman/Löfgren 1994:44). I naturalhusholdningens samfunn var naturen arbeidsplass, og krevde omfattende kunnskaper hos bønder, fiskere, håndverkere, sankere og jegere (ofte i samme person). Landskapet var magisk, bebodd av overnaturlige vesener, som våket over det (ibid:48). Både språket, - en gikk i *tømmerskogen* -, og hadde merker og tegn for vær og vind, og den rike folketroen avspeiler menneskenes landskapsfokus (ibid:49). I løpet av 1800-tallet erstattes dette landskapsynet med industrialismens rasjonelle ressursutnyttelse. Industrialisering og

urbanisering endret måten man utnyttet naturen på, men også måten naturen ble oppfattet på (ibid:51). En kunne nå beherske, kontrollere og utnytte naturen på en helt ny måte. De vitenskapelige modellene hersker i naturen, og produksjonslandskapet erstattes av konsumeringslandskapet. I andre halvdel av 1800-tallet vokser borgerskapets nye *fritidslandskap* fram. Den estetiserende og romantiserende holdningen til landskapet, utrunder det med helt nye kulturelle verdier. Naturen blir forstått gjennom begreper som vakker, sublim, utsikt, vue, -noe som kan betraktes og nytes gjennom *synssansen*. Frykman og Löfgren hevder at det er i denne perioden naturen blir "naturlig" (ibid:51). Ved at mennesket fjernet seg fra naturen og den daglige bruk av den, blir den eksotisk, og det er det ikke-produktive landskapet som blir høyest verdsatt; villmarken og fjellene. Det rike folkelivet setter en ekstra spiss på opplevelsen. Man merker turistruter og bygger hytter, og samtidig utstyres naturen med opplevelseskvaliteter som understreker det ville, ensomme og naturlige (ibid:54). Den eksotiske naturen og de innfødte sees gjennom turistøyne. Etter hvert ser vi imidlertid hvordan det skapes en strukturell motsetning mellom "natur" og "unatur", det kunstige, menneskeskapte, og naturen blir et fristed fra byen.

Naturen som rom inneholder mange flere praksiser enn friluftsliv, blant annet jordbruk, matauk som jakt og fiske, setring, skogsdrift. De tidlige friluftslivsentusiaster går i et landskap som i mye større grad enn nå var et landskap i aktiv bruk. Den uproduktive turgåingen hadde som et viktig mål å være nettopp uproduktiv. Målet med turen var å oppdage landet, bli kjent med dens innbyggere, nye opplevelser, men målet var et indre, uproduktivt mål.

Det var altså ikke bare turgåingen som var ny, utviklingen av logikken bak praksisen, var en forutsetning for friluftslivet. Man tok i bruk landskapet på en ny måte, som et fritids- og konsumpsjonslandskap.

Ovenfor har jeg argumentert for at fremveksten av friluftslivet er knyttet til moderniteten. I en tid med oppbrudd, urbanisering og fremvekst av det moderne industrisamfunnet går identiteten over fra å være noe fast, noe man fikk tildelt ved fødselen, til å bli en oppgave for den enkelte. For det nye borgerskapet måtte en hel klasses identitet og tilhørighet formes. Mye av identitetsarbeidet flyttes over i en fritidskontekst (Tordsson 2003). Tordsson trekker frem naturen som rom for identitetsarbeid, som et av de kjennetegnende trekk ved friluftsliv. Vi ser at dette blir særlig viktig for borgerskapets menn idet fjellvandring blir uttrykk for klassehabitus.

Det er ikke bare fritidslandskapet som blir konstruert mot slutten av 1800-tallet. De lokale framstår ofte som like store "turistattraksjoner", og blir tolket inn i den samme nasjonalromantiske forståelsen som naturen. Bønder, budeier og jegere er eksotiske innslag i det storslåtte landskapet.

Både Gunnar og hans hustru er gæstfrie og venlige, og man vil måske få den attenårige sønnkone, som ved sin sjeldne vakkerhed tiltrækker sig opmærksomhed, til at iføre sig sin brudedragt med det höjrøde skjört, sölvbälte og tilbehör, og det er også noget, som bör tages med (DNT-årbok 1871:36-37).

Dette har ikke endret seg stort 50 år etter:

Vi forstaar deres glæde. Ialfald de av os, for hvem naturen og kanske ikke mindst de mennesker den endnu faar fostre i fred, fremdeles udgjör vandringslivets mægtigste tiltrækningskraft (DNT-årbok 1918:79)

De første fjellvandrere hadde etablert en praksis med å overnatte på sætrene i fjellheimen. Etter hvert som turistvesene utvikles, blir det også bygd egne turisthytter, med lokale ”innfødte” som betjening. Siden dette var før helikoptertransportens tid, var hyttene i tillegg sætrer, for å skaffe mat til turistene. Turisthyttene ble også gjerne bygd der det var sætre fra før. Dette var i utgangspunktet kvinnenes domene, men med førervirksomheten kom også bygdas menn til sætrene. Her fikk borgerskapets menn kontakt med fjellets kvinner. Disse blir beundret for deres naturlighet, styrke, likeframhet, men også kritisert for sin skittenhet og grovhet.

Kultur møtet mellom borgerskapet og ”de innfødte” beskrives også av Slingsby i hans *Gleanings from Nordfjord* (DNT-årbok 1884). Han reiste med sin kone, og på setrene vakte dette oppsikt: ”an English Lady was their visitor, and they were determined to do all in their power to help her, and do her honor (DNT-årbok 1884:83)”.

I *Om og fra Sætersdalen*, av Haldor Gunnarson kommer det fram at man også hadde øynene oppe for samfunnsforholdene i bygdene.

Sagen er den, at hele den lange vinter igjennem, naar der ikke er tømmerhugst, bestiller mændene deroppe intet andet end at stelle hesten, hente hø fra heien, ”kveike pipo” og dra sig paa benken. Fjøset, hele hus- og barnestellet (ja, det kan jo hænde, at manden tar i vuggen engang imellem), bære vand og ved, maake sne m.m. faar kvinderne stræve med fra morgen til kveld, saa de har det sandelig stridt nok. –Se her er en opgave for ”Norsk kvindesagsforening” (DNT-årbok 1899:26).

Den borgerlige gentlemanen er ganske forskrekket over å se en kvinne slite mens mannen ikke gjør noe for å hjelpe. Det er også flere eksempler på hvordan borgerskapet rynker på nesen over de skitne og små husene de overnatter i:

Sæteren er ganske tarvelig, men jentene Berrit, Inga, Kari m.fl. var saare gjestfri og forekommende, og specielt Berrit, der fraflyttede sin sæter og fungerede som min ”madmoder”, var meget virksom for mit materielle velbefinnende (Carl Hall’s reise i Romsdalen i 1897, DNT-årbok 1900:34).

Graasvarte og faldeferdige huse, lort og skidt baade ude og inde, kutraakket lige udenfor stuedøren, - medlemmerne av flere slegtled, ofte lidet sams, om hverandre i de samme rum, fra de svagelige kaarfolk og til pattebarnet i vuggen, denne tillige med andre sengesteder i det fælles kjøkken, barnekammer og piserom! (H. E. Berner i DNT-årbok 1868:19-20).

Slingsby skriver i DNT-årboka i 1910, om en tur med sin sønn Henry Lawrence. Det var i tillegg til ham selv fire fedre til med på turen, George P. Baker med sønnen Robin, Erik O. Moen og datteren Ingeborg, Jørgen A. Vetti med datteren Malina og ”Knud H. Fortun and a delicate son (DNT-årbok 1910:33)” samt C.W. Rubenson. Jentene og deres fedre var fra Utladalen: ”The woman folk, true Utladalers, plodded steadily on (ibid:34).” Plodded kan oversettes med ”trasket”, og er fjernt fra den dannede måten å bevege seg på. Dette viser at de har en annen kroppshabitus enn de Slingsby vanligvis går på tur med.

Det er imidlertid møtet mellom borgerskapet og de fysisk sterke og flinke budeiene jeg vil sette fokus på her. Det er nemlig som turfølge fjellets kvinner får mest ros. De lokale var med på flere turer. Således var det Live fra Lom som var den første norske kvinnen på Glittertind, sammen med frk. T. fra Oslo, den 6. august 1880. Knut Vole fra Lom, Stud. G. og Kandidaterne W. Og H. fra Oslo var også med.

to af dens kjække Landsmandinder, der var de første paa Norges næsthøieste Fjeldtop. (...) Indsenderen, der havde den Ære at være med paa denne Tur, hører langtfra til dem, der anser Bjergbestigning af Fjelde af Glittertinds bekaffenhed for Omtale værd; men Fjeldets efter vore Forhold

store Høide og især de to Personer, der besteg samme, foranlediger imidlertid i nærværende Tilfælde en fuldt berettiget Undtagelse (DNT-årbok 1880:112).

Live fra Lom er kanskje Live Sulheim (DNT-årbok 1918:154). Hvem frøken T. fra Oslo var vites ikke. Byen het jo også Kristiania. I tillegg var toppen nok allerede besteget, over fem år tidligere, av Edith Slingsby.

En svensk turist Edv. Vestermark får også budeiefølge, på tur til Glittertind:

Att Liva följde med från Spiterstulen förlänade vår expedition ett visst poetisk skimmer utan att göra intrång på farten. Ty Liva är en så rask flicka, att hon kan ta många karlar i kragen (DNT-årbok 1887:85).

Dette er muligens den samme Live som 7 år tidligere var på toppen. De lokale jentene ligger altså ikke etter for borgerskapets menn fysisk.

Også Slingsby og Mohn har lokalt jentefølge på en bestigning av Uranåstind i 1889. De blir spurt av Sulheimen om de ikke kunne:

...escort the two young fair caretakers of this most comfortable and luxurious alpine hut –Rønnaug Garmo and Anne Aukrust- up to the giddy crest of that most delightful mountain, Uranåstind. As I knew from previous experience on Knutsholtind how very well and pluckily a Norsk girl climbed her native mountains I agreed at once (Slingsby i DNT-årbok 1893:32). We reached Skogadalsböen at 8.40 and gave Sulheim a very good report of the climbing abilities of our two fair young Norsk friends (ibid:34).

Rønnaug Sulem ble den første kvinnen på Galdhøpiggen, bare seks år etter at den første mannen var der, sammen med sin far, Stener Sulem, Lars Arnesen og S. Flotten. Hun var der også flere ganger senere, også som den *første kvinnelige føreren* (Møller 2001:65).

Budeien er et krystalliseringspunkt for diskursen om kvinner i friluftsliv. I møtet mellom borgerskapet og budeien, møter det naturlige og grove det dannede og grasiøse, og selv om man bejaer det naturlige, både hos de lokale kvinnene og i det nye borgerkvinneidealet, legitimerer man likevel det dannede. Budeiene er grove og sterke, egenskaper som er uvurderlige i et liv i fjellheimen, men også egenskaper som er et tegn på lavere klasser og maskulinitet. I den kjønnete symbolske orden faller disse utenfor den aksepterte hegemoniske kvinneligheten. Mennene beundrer disse fjellens kvinner, og tar de gjerne med på tur. Deres dyktighet er kjent, og blir sett på som positiv. Det er kommer imidlertid klart frem at de blir satt i en annen kategori enn borgerskapets kvinner.

I møtet med disse sterke fjellens kvinner ser borgerskapets menn at disse kvinnene er fysisk sterke og klarer utfordringene ved fjellbestigning godt. Dette må ha påvirket menns syn på kvinnen, men hvor mye av dette de overfører til borgerskapets kvinner, er imidlertid usikkert. Det kan virke som om de setter disse lokale jentene og budeiene i en kategori for seg selv, at det er en vesensforskjell mellom disse og borgerkvinnene. Det at budeiene godtas som kvinnelige selv om de arbeider hardt og er fysisk sterke, viser også at den fysiske kapitalen må situeres. De kroppslige egenskaper som var ønskelige i friluftsliv, var ikke ønskelig for kvinnen i det borgerlige samfunnet, mens en ideell budeie hadde helt andre kroppslige kvaliteter enn en ideell hustru i borgerskapet, og kunne derfor bli oppfattet som kvinnelig selv om hun var sterkere enn mange av mennene.

Budeiene lever det "naturlige liv" i naturen, nært elementene, og forholdsvis upåvirket av bysamfunnet og den moderne verdens plager og laster. I friluftslivet og romantikken er det en sterk lengsel mot dette levesettet, men i en forfinet, ikke nytteorientert form. Vi ser at det klages over tarvelige forhold, og vi hører heller ikke om noen som tar steget og flytter til fjells. Vi aner en romantisering av budeien og seterlivet, samtidig som de hardt arbeidende budeiene må utgjøre en skarp kontrast til de kvinnene mennene er vant med fra salongene, med sin kroppslige dyktighet og styrke, fravær av sminke og papilljotter, og svært få kjoler å skifte mellom.

Romantiseringen av budeiene er også spor etter en natur/kultur-diskusjon som følger med romantikken. Det er en sterk tendens i mine kilder å gjøre naturen til norm. Naturen er noe godt, positivt, en rettesnor, men selv om man bejaer det naturlige, legitimerer man i praksis det dannede.

2.2 "Hendes spesielle behov og naturlige oppgave" -grenser og forutsetninger for kvinners fysiske aktivitet

*Hjerne og ovarier kan ikke utvikle sig samtidig, hvis den nervøse ligevekt skal bestaa
(Tidsskrift for den norske Lægeforening 1892:396)*

Aller først vil jeg her gi et samtidsbilde av synet på kvinnen i det borgerlige samfunn mot slutten av 1800-tallet. Dette bakgrunnsteppet blir viktig når vi senere skal tolke kildene om kvinner i friluftsliv. Jeg vil i det følgende vise hvordan tolkninger av kvinners biologi og borgerskapets tolkninger av "det kvinnelige" legger grunnlaget for en forståelse av kvinnekjønnnet.

Vi ser at ideene om kvinners natur legger hindringer for hennes fysiske og mentale utfoldelse, og at regulering av kjønn i høy grad kan ses som en regulering av kvinnekroppen. Leger var sentrale når det gjelder definisjoner av kvinnekroppen, og legitimering av idrett og fysisk aktivitet. Jeg vil ta med legers tekster som omhandler forholdet mellom fysisk aktivitet, mental aktivitet og de reproduktive organer. Dette er viktig for å forstå konstruksjon, opprettholdelse og endring av det "kvindelige". Kildene er i første rekke Tidsskrift for den norske lægeforening, og Idræt. Vitenskapen levner liten plass for alternative tolkninger av kvinnekroppen, og setter grenser for hva kvinnekroppen kan gjøre. Den åpner imidlertid også nye muligheter, og skolegymnastikk og mosjon blir inngangsporter til en større kroppslig utfoldelse for kvinnene

Sentralt vil være å plassere friluftskvinnene i tid og rom, og se på kroppens forhold til situasjoner og lokaliteter, altså kvinnenes *vilkår for kroppslighet* i det borgerlige samfunn og i friluftsliv. Diskurser innenfor de borgerlige segmenter, som helsediskurs, oppdragsdiskursen og kjønnsdiskursen, fastlegger kvinnerollen - kvinnens plass i samfunnet -. Vi ser imidlertid at de borgerlige og de medisinske diskursene henter argumenter fra hverandre, og oppfatningene om kvinnen blir "naturaliserte".

2.2.1 Den kvindelige oppdragelse

I 1860-årene ble middelskoleeksamenen, som hittil hadde vært bare for gutter, åpnet også for de første jentene. Før det var det bare de kondisjonerte som hadde råd til å gi sine døtre utdanning. I 1876 ble fellesundervisning formelt vedtatt av Kirkedepartementet og i 1884 ble dette godtatt i Stortinget (Norges kulturhistorie bd.5:54). Det sattes i sving voldsomme diskusjoner om innføring av fellesskoler i stedet for pike- og gutteskolene, men de lavere klasser hadde hatt dette lenge.

I 1882 fikk kvinner rett til å ta examen artium, og den 14. juli 1884 ga Stortinget kvinner adgang til å avlegge alle eksamener ved Universitetet. I 1893 fikk Norge sin første kvinnelige lege, Marie Spångberg (ibid:22). Læreryrket ble formelt åpnet for kvinner gjennom landsskoleloven i 1860 og byskoleloven i 1869. I 1912 fikk de rett til ansettelse i alle embeter,

bortsett fra offisers-, preste- og statsrådsemetene. Alle yrkeskvinnene var ugifte, og først i 1939 ble det ulovlig å si opp en kvinne på grunn av at hun giftet seg (ibid:54).

Ikke alle var like begeistret for denne utviklingen i kvinnes muligheter til intellektuell utvikling og selvstandighet. Samtidig var man redd for at barna skulle overanstrenge seg gjennom for mye skolearbeid, og at dette skulle få uheldige medisinske følger. Norske leger var bekymret over den utviklingen de så i skoleverket. Christian Døderlein publiserte allerede i 1890 *Vore Skolebørns Hygiene* hvor han tar for seg unge gutter og pikers fysiske og psykiske utvikling. Han er kritisk til altfor hard intellektuell aktivitet i vokstperioden hos gutter og spesielt hos jenter. Piker synes å tåle skolegangen dårlig, og ved opprettelsen av fellesskoler, var det flere som hevdet at undervisningen måtte differansieres, for å lette belastningen for pikene.

Professor Axel Hertels artikkel *Er der nogen fare for pikernes sundhet i den højere fællesskole?* (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1909:347ff) er tatt fra *Bog og Naal Nordisk tidsskrift for kvindelig opdragelse og undervisning*. Hertel er selv skolehygieniker, og har påvist store forskjeller i gutter og jenters fysiske utvikling i alderen 12 til 16 år, særlig ”pigeres langt svagere helbred og større sykelihood (ibid:348).” Ved overgangen til fellesskoler for gutter og jenter mener Hertel at det ikke ble lagt nok vekt på jentene, og at skoleplanen ble lagt opp med guttene for øye.

Hos pigen medfører de i forbindelse med pubertetsutviklingen staaende forandringer i hendes organisme som regel en mer eller mindre udtalt depression, en fysiologisk svaghedstilstand, som giver seg til kjende ved en større ømtaalelighed saavel for et anstrengende arbejde som for sindsbevægelser og sindsindtryk.(...) Herved forklæres det, at pigen i almindelighed frembyder mindre motstandskraft ved skolearbeidet samt større tilbøjelighed til træthed og slaphed end drengen (ibid:349).

Han mener at ”skolearbeidet stiller sig mer anstrengende for pigerne end for drengene (ibid:351).” Konklusjonen hans blir følgende:

Meget mer maa fra et lægestandpunkt den fordring opstilles, at pigens skolearbeide bør organiseres med særskilt hensyn til hendes specielle behov og naturlige opgave (ibid:351, min utheving).

Punktvis ramses følgende opp: At det trengs en lettelse i arbeidet for piker; at det trengs en tilpasset læreplan; ved opprettelsen av høyskoler, med utdanning som fører til samme grad som menn kan ta, bør utdannelsen vare i ett ekstra år; ved skoler for begge kjønn bør piker fritas for et tilstrekkelig antall timer (ibid:351-352).

Jenters svake fysikk er gjennomgående i tekster om skolebarn. Særlig pubertetsutviklingen, når piken blir kvinne, synes å tappe henne for all energi, og for ikke å risikere overanstrengelse, bør man da lette på det intellektuelle arbeidet, for å beskytte pikene. Det er gjennomgående argumenter om at hennes utdanning bør forberede henne til hennes ”naturlige oppgave” som mor og hustru.

Også i de tilfeller hvor pikene er like skoleflinke som guttene, trekkes hennes svakere fysiologi frem, med en advarsel om at hun ikke kan prestere like godt som guttene uten å overanstrenge seg, og dermed står i fare for å bli syk.

Gennem forholdernes tvang og ved sin i reglen sterkere ærgærrighed tvinges pigen til et forceret arbejde for at kunne tilegne sig det fordrede kundskabsmaal, som hun i gennemsnit presterer mindst lige godt som hendes mandlige kamerater. Men derved kan hun ikke undgå utilbørligt at overanstrenge sit nervesystem og sine legemskræfter. Den fysiologiske svaghedstilstand, hvori hun befinder sig i

udviktalsalderen, og af hvilken hun efter naturens orden burde udtræde med uskadt helbred, kan saaledes gennem den aandelige overanstrengelse, som hun har været udsat for, gaa over til en patologisk sygelig tilstand (Tidsskrift for den norske lægeforening 1909:350).

Frykten for fellesundervisningen synes derfor i første omgang å være grunnet i en frykt for at jentene skal bli presset for hardt ved å følge samme undervisning som guttene, og dermed overanstrenge seg, med patologiske følger. Under ligger frykten for at de gjennom for stor psykisk anstrengelse skal bli fysisk uegnete til å få barn, noe kvinnesaksforkjemperene stiller seg kritisk til:

Angaaende den paastand, at kvinderne ikke skulde taale anstrengelserne ved de videregående studeringer, og at de derved skulde i legemlig henseende bli uskikkede til at være mødre, saa er dette endnu bare en løs gjætning (A. Løchen i Nylænde nr.10, 1887:167).

Det var også en holdning at ”virkelige” kvinner hadde nok med hjem og familie, og ikke ønsket seg mer:

Foredragsh. paastaar, at der ikke er nogen trang blant kvinder til høiere uddannelse og mer aktiv framtræden i livet. Som svar vil jeg alene pege paa, at der i vort samfund er voxet frem en kvindesag (Rogstad i Nylænde 1.årg. nr.5, 1887:69).

Legene var, som det kommer fram av Tidsskrift for den norske lægeforening, blant de fremste talsmennene for den nye vitenskapen, og legenes innvirkning på oppfatninger om kvinner og kvinnekroppen skal ikke undervurderes. Innen idretten får legene tidlig innpass. I 1883 hører vi for første gang om medisinsk testing av løperene i Huseby-rennet (Bø 1966:83), og legene får etter hvert fast plass i sportsarrangement. Legene får altså kontrollere og regulere aktiviteten. Legene er også barn av sin tid og av borgerskapet, og klarer ikke å være rene leger. De blir tatt med på råd i både skole og idrettsspørsmål, ofte med det resultat at det deskriptive og det moralske blandes sammen, og leger og legevitenenskapen viser hvordan ting bør være såvel som hvordan de er.

*selv om man kunde ønske endnu videre gaaende undersøgelser, saa maa det fremhæves, at de **fundne resultater fuldt ud stemmer med lægernes og skolelægenes almindelige personlige erfaringer**, thi der er ingen tvivl om, at disse bestemt gaar i retning af, at skolearbeidet stiller sig mer anstrengende for pigerne end for drengene (Tidsskrift for den norske lægeforening 1909:351, min utheving).*

Disse diskusjonene rundt skole og overanstrengelse blir stadig kommentert i Nylænde, som av Antonie Løchen ovenfor. Hr. Hertzbergs foredrag om kvindens kald, uddannelse og erhverv, blir i nummer 5, 1887 referert av Anna Rogstad, en annen kjent forkjemper for kvinnens rettigheter. Hertzberg stiller seg kritisk til fellesskoler, og mener at barna kan få samme undervisning til 13-årsalderen, men hver for seg.

især tror han at fællesundervisning vil blive farlig for børn fra de høiere samfundslag (Rogstad i Nylænde nr 5 1887:74).

Fram til 13-årsalderen synes det ikke å være særskilt forskjell på jenter og gutter for Hertzberg, det er først når puberteten med de kroppslige forandringene setter inn at de blir ”to kjønn”. Det er også karakteristisk at det er for jentene fellesundervisningen er farlig.

denne skulde for pigernes vedkommende virke overanstrengelse, deraf følgende blodfattighed, død og ødelæggelse (Nylænde nr.5, 1887:75).

Det ble framsatt stadig nye vitenskaplige "bevis" på kvinnens lavere intellekt, og forestillingen om at menns fornuft og rasjonalitet sto høyt over kvinnens emosjonalitet ligger bak de fleste utsagnene. Dette ser vi av den store spalteplassen i Nylænde som blir brukt til å *dementere* disse påstandene.

På en fransk kvinnesakskongress ble det holdt et foredrag "om de resultater, den nyeste antropologiske videnskap var kommen til med hensyn til mænds og kvinders intelligens (Nylænde nr.20, 1890:305)." som blir referert i Nylænde i 1890. Foredragsholderen, dr. L. Manouvrier, professor ved Ecole d'Anthropologie i Paris mener at "det nu anses uimodsigelig videnskabelig godtgjort, at der med hensyn til intelligens **ingensomhelst forskjøl findes mellem kønnene** (ibid:305-306)." Foredragsholderen gjør hevder at

neppe noget videnskabeligt spørgsmaal er blevet studeret og fortolket ud fra et saa fordomsfuldt standpunkt som dette. Hva der i de videnskabelige kjendsgjæringer har tydet paa, at den gamle tro paa bjerget endnu kundt bestaa urokket, er blevet modtaget med jubel, spredt til alle og troet af alle. De kjendsgjæringer, der pegede i anden retning, har man dels forsøgt at fortolke bort, dels, hvor dette ikke lod sig gjøre, omsorgsfullt søgt at tie i hjel (ibid:305).

Artikkelen viser at det er en klar sammenheng mellom forestillinger om kvinnens biologi, og oppfatningen av hennes intellektuelle utviklingstrinn. Her refereres det til hennes anatomiske utvikling, og at denne gjør henne til et "laverestående" vesen.

Man har troet, a priori, og man har skyndt sig med fripostigen at sige, at kvinderne var mindre fremskredne end mændene med hensyn til anatomisk udvikling, og at hun som følge deraf var et slags mellemvæsen mellem mændene og aberne. Dene formening, som siger sig at være videnskabelig, er at rangere ved siden af visse teologers, som tilskriver kvinden en sjæl, der staar midt imellem mændenes og dyrenes (ibid:308).

Sitatet er også et eksempel på at oppfatningen om kvinnen blir produsert gjennom endeløse micro-konfrontasjoner om makt i privat og offentlig sfære, og begrunner fordeling av makt mellom menn og kvinner på grunnlag av hierarkiserende oppfatninger om biologi (Laqueur 1994).

Hvor stor innvirkning den nye naturvitenskapen hadde på denne diskusjonen, viser beskrivelsen av begrepet underlegen, sannsynligvis hentet fra Darwinismen, som sto sterkt på denne tiden, som et "moteuttrykk".

*Mændene frembyder ogsaa, sammenlignet med kvinderne, et stort antal morfologiske kjendetegn, som ikke er mindre **underlegne** for at bruge **moteudtrykket** (Nylænde nr.20 1890:308, min utheving).*

Kvinnens underlegne stilling er på denne tiden en realitet, befestet gjennom vitenskap, religion og filosofi. Ved å gi henne full eiendomsrett og stemmerett, og tilgang til arbeid, vil kvinnenes praksis utfordre dette kvinnebildet.

Utdragene nedenfor viser hvordan filosofien, særlig gjennom Rousseau, har innflytelse på tanker og forestillinger om kvinnen. Skolebestyrer Otto Andersen holdt et foredrag for NKF om Den franske revolution og den kvindelige opdragelse (Nylænde nr.3 1887). Foredragsholderen tar for seg franske tenkeres syn på kvinnen, med utgangspunkt i Rousseau, og retter en skarp kritikk mot synspunktene. Jeg tar med flere sitater fra dette foredraget, fordi

vi nedenfor skal se at dette tankegodset er sentralt i borgerskapets forståelse av kvinnen, et borgerskap hvor naturen og fornuften er de strukturerende størrelser⁵.

Andersen tar for seg kap. 5 i Rousseaus oppdragelsesroman *Emile*, som ”er betitlet ”Sophie ou la femme” og lærer os at kjende Rousseaus tanker om kvindens natur og bestemmelse (ibid:37).” Mange av de argumentene som trekkes fram, finner vi også i mine kilder:

Kvinden bør utvikle sit legeme, men ikke nærmest for sin egen skyld, men for at de børn, hun føder, kan blive sterke (ibid:37).

Forbildet for oppdragelse er Sparta: ”I Sparta deltog de unge piger i gutternes lege og legemlige idrætter, i de offentlige fester og optog, men naar de blev gifte, indelukkedes de i sine huse og ofrede sig udelukkende for huset og familien.” (ibid) Det er altså den unge, ugifte kvinnen som kan drive med idrett og fysisk aktivitet. Dette tar slutt når de gifter seg.

dette er den maade at leve paa, som naturen og fornuften foreskriver kjønnet (ibid).

Andersen retter kritikk mot at Rousseaus pedagogikk først og fremst ser kvinnen som kjønn, og at det også i hennes oppdragelse først og fremst er snakk om mannen behov.

at grundlægge en opdragelse, ikke paa hva der er almenmenneskeligt hos hende, men paa hva, der er særlig for hende som kjønsligt væsen (...) I hands opdragelse er der aldrig tale om kvinden, i hendes opdragelse er der altid tale om manden (ibid).

Ved å ta utgangspunkt i kvinnekroppen, som man antok var mindre utviklet enn mannens, dro man en rekke slutninger om hennes intellekt og plass i samfunnet. Hr. Hertzbergs foredrag om *Kvindens kald, uddannelse og erhverv*, referert av Anna Rogstad (Nylænde 1.årg. nr.5, 1887), viser hvordan kvinnes stilling var underlegen mannens: ”kvinden blev skapt til at være mandens medhjælp og ikke hans konkurrent. (...) Hva ordet medhjælp angaar, synes foredragsh. at mene, at Adam skulde i Eva have en underordnet, en haandlanger (ibid:68).”

Foredragsholderen legger vekt på at kvinnene ikke skal forøke å erobre mannens plass i samfunnet, men holde seg til de tradisjonelle kvinneoppgavene. Kvinner må holdes utenfor det offentlige liv, og viktige saker må overlates til mennene.

i fattigkommisjoner og i skolekommisjoner bør kvinder faa plads. (ibid:72).

Bare i saker som gjaldt omsorg overfor svakere stilte og barn, kunne kvinnen engasjere seg uten å frykte at hennes kvinnelighet skulle gå tapt.

2.2.2 Skolegymnastikken

Skolegymnastikken en inngangsport til fysisk aktivitet for jenter. I skolelovene av 1889 ble gymnastikk for jenter gjort til et obligatorisk fag i byskolene. Gymnastikken i skolene har på denne tiden flere mål; Den skal for det første motvirke den åndelige overanstrengelse, og fremme den legemlige utvikling, og slik skape et individ i balanse, men den har også klart en oppdragende virkning. Gymnastikkens røtter finner vi i forsvarspolitiske begrunnelser, men

⁵ En annen årsak er at det stadig refereres til Rousseaus ”tilbake til naturen”-filosofi innen friluftslivet også i dag, uten at man skiller mellom hans ideale oppdragelse av Emil og av Sophie.

både arena og målsetning skifter i løpet av perioden, fra den strenge gym-eksersisen, hvor idealet er soldaten og pedagogikken militærets, til argumenter for karakterbygging og en vektlegging av fri lek i frisk luft, hvor idealet er mer ”naturlig”. Rundt 1900 dukker det opp flere argumenter i mine kilder for fostring gjennom friluftsliv i stedet for eller i tillegg til gymnastikk.

Vi ser at jentene også i det fysiske tåler mindre anstrengelse enn guttene, men en anmeldelse av Sigfried Levys *Skjævheden hos pigebørn*, viser hvor opptatt man var av ”den saa hyppigt forekommende utviklingskjævhed hos pigebørn (H.S. i Tidsskrift for den norske Lægeforening 1890:44).” Bokens forfatter hevder at dette er

et produkt av pigeopdragelsen, særlig af dennes fysiske side (ibid).

Det stillesittende liv som datidens aksepterte **pikesysler** medførte, må forebygges ifølge forfatteren gjennom en reform av oppdragelsen, og fremhever innen skolen særlig ”betydningen af gymnastik, sløid og dans som undervisningsfag (ibid).” Skolegymnastikken for jenter kommer altså som et motsvar mot den uheldige fysiske utviklingen datidens regler for feminin kroppsføring medførte.

Pikenes stillesittende liv er også tema i et referat av O. Sommer, bestyrer av den kommunale høiere pigeskole i Braunschweig, sin artikkel ”Skolelege⁶ i den høiere pigeskole (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1891:175).” En av grunnene til at Sommer på sin skole innførte skoleleker var at;

den kvindelige ungdom næsten havde vænnet sig fra at lege, at navnlig de større piger under frikvarterene spankulerede omkring som ærværdige matroner med langsomme skridt istedenfor at forberede legeme og aand for nye anstrengelser ved en munter leg. (...) og da pigerne efterhaanden har faaet en forkjærlighed for en stillesiddende beskæftigelse, maatte de vænnes til at benytte enhver fritid eller leilighed baade under og efter skoletiden til at styrke og bevare sundheden (ibid).

Og i dette utfraget fra Nylænde viser hvordan pikeoppdragelsen begrenser den kroppslige utfoldelsen, og hvordan det i oppdragelsen skilles mellom jenter og gutter. Sitatene viser at oppdragelse til femininitet/maskulinitet skjer gjennom det daglige liv i kjønnete praksiser.

Især er det synd paa smaapigerne i byerne- ja ofte ogsaa i landsbygderne –thi for dem synes man jo ikke det passer sig at tumle sig i fri luft ligesom gutterne. De kan nok faa spadserere paa gaden eller paa veiene klædte i ubekvemme, fine dragter, som de slet ikke maa faa lov at søle til –forresten saa maa de sidde pent og lege med dukkerne sine (Nylænde1891:42).

Disse tre artiklene viser klart sosialiseringen av jenter inn i den borgerlige kvinnerollen. Passende kroppsføring for piker innebærer ”pikesysler”, et stillesittende liv, med stillesittende beskjeftigelser og at jentene ikke lekte, men gikk rundt som *matroner* med langsomme skritt, altså øvde seg på å være voksne kvinner.

Samtidig er det en redsel for at også skolegymnastikken skulle bli for mye for jentene, slik at de sto i fare for å overanstrenge seg. Det er stor forskjell på gutter og jenter, guttene tåler den fint, mens jentene stadig får fritak.

Med hensyn til gymnastikkens virkning er der stor forskjel mellem gutter og piger. I det hele taget maa den siges at være beregnet paa kraftige børn, og gutterne taaler den uden fremtrædende ulemper (sanitetsmajor Th. Mohn i Tidsskrift for den norske Lægeforening 1905:819).

⁶ I betydningen ”leker”

Fritagelsesgrundene er de bekjendte: træthed, hovedpine, mangel paa appetit, trykken for brystet.” (ibid:813) Forskjellen begrunnes med forskjeller i pubertetsutviklingen hos gutter og jenter, og så lenge man fortsetter med gymnastikk ”er man for pigernes vedkommende berettiget til at fordre en betydelig nedsættelse i øvelsernes styrke og varighed. (ibid:820)

Frykten for overanstrengelse kommer også fram i det før siterte foredraget av Hertzberg, referert av Anna Rogstad. Rogstad har selv vært i Finland og studert fellesskolene der, og også i denne artikkelen ser vi hvor stor legenes innflytelse var.

Gutterne gymnastiserte i vanligt antræk, pigerne i bloomerdragter. Om overanstrengelse for smaapigernes vedkommende hørte jeg ikke tale, ligesom de unge piger saa kjække og raske ud. I det ene lyceum var nylig antagen en læge, der skulde føre opsyn med børnenes helbred (Nylænde nr.5, 1887:75).

I mine kilder får vi fra 1880-årene og utover et skifte av fokus i skoleverket og i legenes anbefalinger fra gym-eksersis til en større vektlegging av *natur, frisk luft og lek*.

Det er netop udøvelsen af legemlig idræt i det frie, som styrker sjæl og legeme, giver appetit, god søvn, appetit, god søvn, arbeidskraft og sindets ligevægt, samtidig som den åbner blikket for naturens skjønhed; af disse grunde må legemets udvikling i det fri være hundrede gange at foretrække fremfor gymnastik og turning i et rum, hvor luften må blive usund, mættet med støv og varme (Norsk Idrætsblad 1881, nr.2:forside).

Kaptein Christensens Brosjyre *Legemsøvelser i folkeskolen og blant ungdommen paa landet* (Nylænde nr.13, 1900:187), tar for seg fordelene ved ”at indføre ordnede friluftsløse ved siden af eller istedenfor kunstig gymnastikk (ibid)”:

Den frie luft hæder. Man undgaar at indaande gymnastiklokalets støv. Den Lingske gymnastikk, som drives hos os, er en musklenes og nervernes gymnastikk. Kjødet faar saa meget mer end aanden. De frie lege stiler derimod direkte paa det sjælelige, paa udviklingen af vilje, energi og evne til anstrengelse (ibid, min utheving).

Friluftsløkene har ifølge forfatteren vært med på å danne folkekarakteren, og i England bl.a. virkeliggjort *gentlemansbegrepet*. Vi ser at fysisk trening viktig for det mentale så vel som det fysiske, og at aktiviteter i den frie luft mer enn noe annet bygger karakteren.

Særlig for barn i byene var det viktig å tilrettelegge for friluftaktiviteter. Folkeskolelærer Hans Hegna hadde med offentlig stipend besøkt en rekke tyske og engelske byer på begynnelsen av 1900-tallet. Hos Hegna finner vi en idealisering av aktiviteter i fri luft, og leken, blant annet i hans bok *Friluftsløser* fra 1910. På hans studietur så han at det i andre land var

søgt at fremelske et naturligt friluftsliv ved gennem skolerne at skaffe de unge oppøvelse i friluftsløse. [Løsningen her i Norge må være] at skaffe byen folkeparker med legepladse, hvor forældrene kunde have anledning til at kontrollere sine børns leg. (...) det eneste som behøves, er et gjærde og kontrol (i ”Hvad kan der gøres til fremme af et sundt friluftsliv blant byens ungdom?” Tidsskrift for den norske Lægeforening 1903:761).

De samme piger, som ikke taaler gymnastik i skoletiden, kan jeg jevnlig treffe paa legepladsen om eftermiddagen; da deltager de med liv og iver i legene, da holder de ud i timesvis, kjender ikke til træthed eller hovedpine, ”det er bare moro” (ibid:819).

På denne tiden ser vi ikke ennå noen differansiering av gutte- og jentegymnastikk, bortsett fra at øvelsene for jentene gjøres noe lettere. Uten å trekke tolkningen av det siste sitatet for

langt, kan det tenkes at vi her ser et resultat av både svakeliggjøringen av kvinnekroppen, både av samfunnet og også gjennom det mentale arbeidet i hver enkelt, som gjør at man innkorporerer og tenker gjennom de strukturer man vokser opp i. Det er derfor tenkelig at disse jentene så på seg selv som mer svakelig enn guttene. Dette kan også være et resultat av at man med de store forskjellene mellom jente- og gutteoppdragelse fikk skiller, som gjorde at skolegymnastikk bygget på maskuline og militære prinsipper stemte dårlig med jentenes kjønnshabitus og kroppsføring.

Som en oppsummering ser vi at skiftet i fokus, samt begrunnelsen bak innføring av skolegymnastikk kommer klart fra i følgende artikkel; *Gymnastikens stilling i skolerne*, et foredrag av Th. Mohn, sanitetsmajor fra Kristiansand (Tidsskrift for den norske Lægeförening 1905:813).

Det er nu over 70 aar, siden man indførte gymnastik i skolen for at modarbeide den aandelige overanstrengelse og fremme den legemlige udvikling, som blev sat tilbage ved det lange, stillesittende skoleliv i foroverbøiet eller skjæv stilling, i slet, indesluttet luft. (ibid)

Han karakteriserer den norske skolegymnastikken som en kombinasjon av den tyske turngymnastikk med den svenske (Lings) gymnastikk. Han stiller seg tvilende til gymnastikkens resjonelle fysiologiske prinsipper, og mener man bør vende seg til naturen. ”leg er den naturlige form for barnets trang til livlig bevegelse (ibid:817).” I frisk luft og full frihet skal barnet utfolde seg, men for å få stadig utbytte av leken

maa legene ikke være vilde, uordnede, men komme efter hverandre i vilkaarlig rækkefølge. Der er lovbunden frihed; hver leg har sine bestemte regler, og det er lærerens opgave at passe paa, at disse strengt overholdes (ibid).

Leken var imidlertid også et oppdragelsesmiddel på linje med gymeksersis. Den skulle foregå i kontrollerte former. Gjennom *regler* og *kontroll* skulle man oppnå disiplin og karakterdannelse. Friluftlekene har også den fordel at man kan ”varierte efter alder, kjønn og aarstid (ibid:818)”.

2.2.3 Reproduksjon, moderskap og fysisk aktivitet

Pikene skulle som vi har sett, forberedes til deres ”naturlige” oppgave; reproduksjon og moderskap. Samtidig som jenter og kvinner får tilgang til nye områder, ser vi at det settes fram hindre mot både intellektuell og fysisk aktivitet. Legevitenskapen advarer mot at følgene av utdanning, arbeid og fysisk aktivitet var sykdom, barnløshet og rasemessig degenerering. En kvinne som ikke hadde barn var ikke en ”hel” kvinne, idet hun ikke fylte sin misjon. Reproduksjon og moderskap knyttes sammen med kvinner og fysisk aktivitet på flere måter. Her skal vi følge tre ulike argumenter. Den første diskursen dreier seg rundt reproduksjon og henter argumenter fra Sosial-Darwinismen:

Tænk dem bare, at denne ene halvdel, og det ingenlunde i dette tilfælde mindst vigtige halvdel af menneskeslægten fulstændig forsømte sin legemlige udvikling slægt efter slægt. Hvad vilde saa følgen blive? En stadig voxende legemlig decadance, som snart vilde drage en aandelig efter sig; mer og mer mangel paa evne til at fylde og forsvare sin plads her i verden, (...) thi det, som ikke bruges blir rudimentært, spørg lægerne! Og naar saa kvinden, ikke bare kvinderne, men kvinden, som har den opgave at lægge baade det aandelige og legemlige grundlag i den kommende slægt, ikke gjorde noget for at blive den sin opgave voxen, (...), saa havde man liden grund for et optimistisk haab paa en kraftig

efterslægt. Ud fra denne betragtning er det, at man skal glæde sig over, at damerne har begyndt at dyrke idrætte (Idræt nr 26, 1891:2 mine uthevinger).

Kvinnen bør holde seg i form, men ikke først og fremst for sin egen helses skyld, men for at hun skal være skikket til å føre slekten videre, og for ikke å lede til en degenerering av menneskeheten.

Thi det er os ikke ligegyldigt, hvad slags folk der kommer efter os (Norsk Idrætsblad 1891, Nr.26:154).

I det neste eksempelet, følger vi det samme argumentet, men her er det eksplisitt de reproduktive organene som står i fare for å bli forsømt. Et referat av W. W. Patter's *Hvorledes skal pigebørn opdrages, et sundhedsproblem for mor, lærer og læge*, er utgitt i *The New York med. Journal* (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1892:396). Kritikken rettes mot skolen som legger for mye vekt på mental utvikling, og forsømmer det kroppslige.

i motsetning til den voksende intelligens og det forøgede hjemmearbeide hos fruentimmer er deres muskelsystem og deres produktive organer blevene sartere og mindre motstandsdyktige. Men en kraftig race kræver en kraftig mor. Og vil man have kraftige mødre, saa maa grundvolden dertil lægges i pigebørnenes udviklingsperiode, under deres opvekst o.s.v., i deres første 20 leveaar. Nutildags bliver størstedelen af denne tid anvendt paa deres aandelige udvikling, mens deres legeme bliver forsømt (ibid, min utheving).

Resepten her er: "kraftige og regelmæssige maaltider (...), megen bevægelse i frisk luft, regelmæssig og tilstrekkelig sovetid, hensiktsmessig klædning, god pleie af huden, specielt gjennom bade (ibid)." Borgerkapskvinnens *produktive organer* måtte passes på slik at den ikke ble for svak til å reprodusere. Vi ser av rådene at det er et stykke fra idealbildet av borgerkvinnen, særlig de kraftige måltidene, mye bevegelse og hensiktsmessige klær. Idealet er jo også uttalt den *kraftige* mor, motsatsen til den sarte borgerkvinnen. Vi får også en forsmak på vannets og hygienens voksende betydning etter århundreskiftet

Pikenes menstruasjon er et kapittel for seg, og krever "Absolut fysisk og aandelig ro(ibid)." Pikene skulle helst i "hele denne periode holdt sig borte fra skolen (ibid)" Ovenfor har vi også sett at jenter i puberteten bør fritas både fra undervisning og gymnastikk. Skolelivets skadelige innvirkning går både på den åndelige overanstrengelsen og fysisk underutvikling, med alt det faglige pikene skal tilegne seg i en periode hvor

*den begyndende virksomhed af ovariene kræver en stor nervøs spænding af hjernen, da pigebarnet skal udvikle den hos hende netop opstaaede funksjon til bedste for det krav, der senere stilles til hende som moder og hustru. **Hjerne og ovarier kan ikke udvikle sig samtidig, hvis den nervøse ligevekt skal bestaa.** Hvor dette desuagtet forsøges, lider ovarierne som de ømfindtligste organer først (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1892:396-7, min utheving).*

Den begynnende virksomhet av ovariene, altså menstruasjonen, fører til en nervøs spenning av hjernen, idet piken skal utvikle sin fruktbarhetsfunksjon slik at hun kan føde barn og bli en god mor og hustru. Derfor er det viktig at hjernen ikke brukes til andre ting i denne perioden, under trusselen om å bli nervøs og ufruktbar. De medisinske argumentene som her fremføres, har alvorlige konsekvenser for en gruppe kvinner hvor moderskapet sto i sentrum av deres identitet. Her legitimeres også kvinnenes svake disposisjon, og deres manglende evne til skolearbeid og intellektuelt arbeid blir forklart gjennom deres "naturlige", biologiske, kroppslige utvikling.

2.2.4 Kvinnegymnastikk

Stereotypien om den svake kvinnen var rådende på 1880-tallet, og ble legitimert av legestanden. Mye av grunnen synes å være det økte fokus på, og patologiseringen av, kvinnens reproduktive organer. Vi har imidlertid sett at mennene etter hvert begynte å frykte at denne evige lediggangen og stillesittingen skulle føre til en degenerering av menneskeheten. Vi får en stigende interesse for de voksne kvinners fysiske form, først og fremst, synes det, for de kommende slekters skyld, altså med en rasehygienisk begrunnelse. Likevel førte disse argumentene til at kvinnen fikk en større fysisk frihet. Medisinen støtter opp om et syn på kvinnen som svakelige, men dermed åpnes det også muligheter for å snu dette argumentet: hvis hun er så svakelig, må det da gjøres noe med det!

Sport og fysisk aktivitet ble også sett som et middel mot en annen av datidens kvinneplager; nervene. *Om sport som redningsmiddel* er tittelen på en artikkel i Nylænde, og den som skal reddes er den overarbeidede husmoren. ”Er hun et barn af sin tid, saa er ikke nerverne hendes stærke side (husmor i Nylænde nr.15, 1893:261).” Husmoren skal ikke slappe av med intellektuelle sysler, for ”Et faktum er det jo, at aandsarbeide ikke er mindre, men heller mer anstrængende end huslig arbeide (ibid:261).” Hva gjør så en stakkars husmor for å en få avveksling fra hverdagens monotone arbeid? ”Da lyder der et raad fra nutidens unge, kjække kvinder: Sport, sport er tidens redning! (ibid:261)”. Idretten kunne også bøte på flere av de psykiske plagene som fulgte med kvinnerollen i borgerskapet.

I flere av mine kilder oppfordres kvinner til fysisk aktivitet. Mosjon og gymnastikk-partier for damer ble startet opp i de store byene, og ble straks svært populære. *Kvinneidrett* ble for mange en innfallsport til fysisk aktivitet. Spesielt viktig var det at denne aktiviteten var åpen også for gifte kvinner og mødre, da det var vanlig at kvinnene sluttet med det meste av aktivitet etter at de ble gift. Et annet sentralt poeng er at disse aktivitetene i stor grad ble organisert, styrt og utført av kvinnene selv.

Opprettelsen av frk. Elisabeth Lampes gymnastikkparti for kvinner nevnes første gang i Idræt i 1891 (Idræt nr.15:lørdag 10.oktober, sidetall mangler). Under notisen har redaksjonen tilføyd en kommentar:

Vi ønsker turnforeningen til lykke med denne heldige tanke, og vi haaber opriktigt, at mange af byens damer vil sætte pris paa den adgang, som det herved gives dem til legemsøvelser. Det er en utvilsom sag at damerne ikke mindst trænger til at give sig af med gymnastik og idræt. Thi er der nogen, som fortrinvis ”fører et stillesiddende liv”, og er der nogen som har taget skade af mangel paa motion, saa er det netop damerne. Men det maa jo ogsaa indrømmes, at damernes dragt ikke er den mest bekvemme for legemsøvelser, ligesom man ogsaa ved, at kvinden ikke behøver saa megen bevægelse som manden, dog noget trænges der. Derfor, damer, ud af korsettet og ind i gymnastikdragten! I vil ikke angre paa det. Mindre blegsot og mer livsmod vil blive frugten. Kunde denne gymnastikforeningen danne spiren til et riftigt blomstrende idrætsliv blant vort lands kvinder, saa var meget vundet (ibid).

I Nylænde nr. 22 1896 er det en notis som annonserer at Turnforeningens damepartier nå har bestått i 5 år. I 1891 satte Kristiania turnforening seg i spissen for å få dannet et damegymnastikk-parti i byen.

Under frk. Lampes dygtige ledelse samlede der sig strax saa mange deltagere, som man kunde optage paa et parti. Interessen for gymnastikk var vakt hos damerne, og siden har foreningen stadig faaet større og større tilslutning, da den opfatning er blevet almindelig blant damerne, at ogsaa de trænger at lægge et systematisk arbeide paa at udvikle sit legeme (Nylænde nr.22, 1896:289-290).

Gymnastikken kommer som en reaksjon på de strenge gymnastiske øvelsene rettet mot militære ferdigheter, og som et forsøk på å skape en idrettskultur bygget rundt kvinnelige egenskaper som gratie, rytme og skjønnhet.

Gymnastikken får etter hvert en sterk stilling hos bydamene, og er en kilde til større bevegelsesfrihet og fysisk utfoldelse. Den finske gymnastikkpedagog Elli Bjørksten er den kanskje sterkeste påvirkningskilden i kvinnegymnastikken, og gjennomførte en oppvisning med sin kvinnelige gymnastikkgruppe under de olympiske leker i Stockholm i 1912 (Bonde 1991:174-5). Lampe og Bjørkstens kroppskulturelle program la vekt på en estetisk kroppsføring, som reflekterte de borgerlige idealene. Som Strømman konkluderer med i sin hovedfagsoppgave: ”Kvinner skulle dyrke idrett av estetiske og sunnhetsmessige grunner (Strømman 1994:44).”

Utvalget av mosjonsaktiviteter var ellers svært begrenset av normer og konvensjonelle hensyn. I 1884 under overskriften *Velocipedsport* leser vi følgende oppfordring til det smukke kjønn: *Damerne i sadelen!* (Norsk Idrætsblad 1884:149).

Det er visselig almindelig anerkjendt, at damerne her til lands motionerer alt for lidet, og enhver, som har hat erfaring for, i hvor høj grad motion bidrager til at udvikle og vedligeholde et sundt legeme, vil forstå hvilken skade afsavnet må bringe. Damerne bevæger sig indenfor en så sterkt afsnevret ramme af konventionelle hensyn og vedtægter, at de er meget begrænsede i sit valg af motion, når denne skal have den nødvendige af alle betingelser, nemlig at være interessant (ibid:149).

Forfatteren forventer å støte på ”en temmelig ”kompakt majoritet” mod os, og da selvfølgelig især blant damerne.” (ibid:150), men anbefaler likevel ektemenn å skaffe sine fruer en ”trehjuler (velociped med 3 hjul indrettet for damer) (ibid).”

De samme mosjons-argumentene brukes også i forbindelse med de nye friluftslivspraksisene, og danner dermed en respektabel inngangsport for kvinnene til friluftsliv. Vi ser at den svært negative generaliseringen og karakteristikken av kvinnen som svak, fører til en kvinnestand med store fysiske problemer. Dominante forestillingen om feminitet var svært ødeleggende, og klart helsefarlig. Når det nå ser som mørkest ut, får vi en kime til et nytt kvinnebilde, og en mer positiv holdning til kvinnekroppen, knyttet til ideen om en sunn og frisk kropp. Kvinner kunne ta del i former for trening, som gymnastikk og turn så lenge det skjedde i rolige og estetiske former. ”Cycling for women became respectable in large part because most of those who participated consented to their roles as “inconspicuous cyclists” (Hargreaves 1994:95).” Mosjonen gir en større fysisk frihet og bevegelsesglede, innenfor respektable rammer. Mosjon er altså spesielt bra for kvinner, men treningen skulle ikke bli for hard, slik at man kunne risikere overanstrengelse (eller mannhaftighet). Kvinnene kan i større grad utfolde seg fysisk, men fremdeles må aktivitetene skje innenfor rammene av det ”kvinnelige”.

Denne økte fokuseringen på kvinnelig gymnastikk fører også til at vi fra 1900 og utover får en kjønnsdifferensiering av gymnastikkundervisningen, også i skolen, mye etter påtrykk fra kvinnene selv. Dette speiler resten av samfunnet, hvor kvinner erobret tradisjonelle mannsfelter, og skapte egne kvinnelige praksisformer. Kvinneidretten kan imidlertid også tolkes i lys av at kvinner og menn blir posisjonert i ulike divisjoner, eller på helt separate arenaer, som verken er å oppfatte som sammenlignbare eller som like mye verd. Kvinner skulle ikke tre inn i mennenes sportsfelleskap, men dannet egne klubber.

2.2.5 Om kvindelighet

Kvinnelighet er et nøkkelbegrep i denne oppgaven om kvinners natur og kvinner i natur, og et nøkkelpunkt i diskursen omkring kvinner og fysisk aktivitet. Kan kvinnen bevare sin kvinnelighet når hun deltar i det som til da hadde vært eksklusive maskuline praksiser, eller vil hun påvirkes i utseende og/eller oppførsel? Dette var en bekymring som både menn og mødre delte, og som vi støter på i flesteparten av sitatene.

Oppfatninger av kvinnens ”kvinnelighet” var et tema som ble gjennomgått i foredraget ”Om kvindelighet” av fru Antonie Løchen, holdt i universitetets aula.

En af de indvendinger, der gjøres mod kvindesagen, er ogsaa den, at kvindeligheden vil tage skade og kanske helt forsvinde, hvis kvindesagens reformer bliver gennemførte (Løchen i Nylænde 1.årg. nr.10, 1887:145).

Løchen bruker sitt foredrag til å snakke om det kulturelle ved kvinnelighet,

Alt det man er vandt til at se kvinder gjøre, kaldes kvindeligt, og alt nyt, som de ikke har pleiet at foretage sig, kaldes ukvindeligt indtil – man har vænnet sig dertil... (Nylænde, 1.årgang, nr. 10, 1887:147).

-og å kritisere borgerskapets overflatiske holdning, hvor det ytre teller mest.

Efterhvert som de snevre skranker om kvindernes liv gennem tiderne er blit utvidede, saa er ogsaa begrebet om den ydre form for kvindelighed blit forandret. (...) Derfor har den almindelige mening ingensomhelst betydning som dommer. Den godkjender jo kun, hva der allerede er skikk og brug, og den ser ene og alene paa det ydre væsen (ibid:148).

Ved at Løchen definerer det kvinnelige som noe *ytre* anliggende, som følger tidens konvensjoner, bortviser hun alle biologiske og naturlige argumenter for kjønnsdiskriminering, og oppfordrer kvinner til å sette seg ut over den alminnelige oppfattelsen. I følge Bourdieu i boken *Den maskuline dominans* (2000), er det ikke biologiske skillet mellom kvinne og mann som er utgangspunktet for diskriminering, men våre ideer om det maskuline og det feminine. Løchen kaller dette å være kvindeaktig og mandfolkaktig:

Kvindeaktigheden viser sig især ved pyntelyst, behagesyke, sladderaktighed og bagtalelseslyst, snerpethed, smaalighed, frygtsomhed og svaghed, hang til at sætte sin vilje igjennem ved list og ad omveie, paastaaelighed, pjatteri, prippenhed og særhed, en stor tilbøielighed til at hefte sig ved smaating, gjøre myg til elefanter og foranstalte scener og historier i den anledning osv (ibid:149).

Vi ser at Løchens karakteristik av kvindeaktigheden følger Bourdieus bøyde prinsipp, å gå krokveien, bak ryggen, fare med sladder osv. Det er viktig å se at Løchen på samme tid som hun kritiserer denne kvindeaktigheten, som nok var svært utbredt, mener at dette er en rolle samfunnet har tildelt kvinnen, og som hun må bryte ut av ved hjelp av allmennmenneskelige idealer.

Opp mot ideen om kvinnelighet og mandighet, setter hun idealet om menneskelighet. Dette var sentralt for flere av kvinnesaksforkjemperne: ”At være kvindeligg, er ikke det at være saadan, som en kvinde bør være? (ibid:148)”, og da bør man ikke tenke på det ytre, men på de indre egenskaper:

Ren er hun og sand, trofast, opofrende, taalmodig, nøisom, arbeidssom, kjærlig, modig og stærk. Er ikke dette idealet af en kvinde? Men nu kommer det besynderlige, at dette er akkurat de samme

egenskaber, som ogsaa fordres hos den fuldkomne mand. Sagen er, at idealet for manden og idealet for kvinden er ikke to forskjellige, men det er et og det samme: det fuldkomne menneske (ibid:149).

Kvinnesaksforkjemperene forsøkte å sette en ny standard for kjønnsidentitet, hvor det menneskelige var målet, og man forsøkte å overskride tokjønnsmodellen. Dette var en total endring av måten man så på kvinner og menn på, heller enn en utviding av kategorien kvinnelighet, som de tre sitatene under viser.

At overhovedet mand og kvinde er mennesker, om de er mandelig eller kvindelig kjønn, er en sandhed, foredragsh. synes, som før berørt, ikke paa nogen maade at have tilegnet sig. Denne sandhed er imidlertid kvindesagens grundakkord, der vil vedblive at tone, indtil alle kunstige skranker falder, og seiren er vunden (Anna Rogstad i Nylænde 1.årg. nr.5, 1887:77).

”Barn er barn, siger han, om det er gut eller pige. Foredragsh. burde tilføjet: mand og kvinde er mennesker, om det er mandligt eller kvindelig kjønn (Anna Rogstad i Nylænde nr.5, 1887:73).

Arne Garborg fortæller oss, at Gerhard Hauptmann ”tror at kvinden kan utvikle sig til menneskelighet uden at lide skade paa sin kvindelighet”. Vi kvinder tror –nei, vi ved- at manden ikke kan utvikle sig til menneskelighet uden i samfund med kvinden (Nylænde 10.årg. nr.17, 1896:225).

Vi ser at det pågår en kamp om definisjonen av begrepet kvinnelighet, en kamp om ikke bare å utvide det til å inneholde andre og mer aktive karakteristikker, men også et forsøk på å reformulere hva som skal gjelde for kjønnskarakteristikker. Opp mot det biodeterministiske kvinnesynet setter kvinnesaksforkjemperne altså opp de kulturelle aspektene ved kvinnens rolle, og kritiserer borgerskapets fokus på det ytre og skikk og bruk.

Sentralt i kvinneligheten var oppfyllelsen av hennes ”kall”; å gjøre det hun var bestemt til. I dette kallet kunne det ikke ligge noe som utfordret hennes kvinnelighet. Hennes kall var bygget opp rundt hennes kjønn, og hennes natur og bestemmelse var to sider av samme sak. Kvinnesakens reformer innebar både en anerkjennelse av kvinnen som fullverdig politisk borger, ved å gi henne full eiendomsrett og stemmerett, og av hennes uavhengighet av mannen gjennom å gi henne tilgang til arbeid. Vi ser i kildene at både kvinner og menn tar oppgjør med borgerskapets konvensjoner omkring kvinnelighetens koder. Samtidig er det disse kildene som sier mest om hvordan de hadde det. Gjennom skjemtevers og kritikk, og gjennom protesterer mot de hverdagslige forskrifter og påbud stiger det fram et bilde av kvinnerollen.

Kvindens kald.

*En kvinde maa ikke gaa med os i valg,
nei, der faar hun holde sig borte;
dog maa hun faa lov til at føde os børn
og spille paa pianoforte.*

*At strikke os strømper og lave os mad,
det er hendes lovlige virke;
men have en mening i større forstand,
det nægter vor stat og vor kirke.*

*Hun pligter at vaske og stelle vort tøj
og pleie os naar vi er syge;
men kræve hun vilkaar, som ikke hun har,
da er det et krav hun faar stryge.*

*Hun skal være føielig og være from
og lappe, hvad der gaar i filler;
men røber hun tænkning i lighed med os,
da er det ei andet end griller.*

*Hun har ingen vilje, og følgelig maa
hun være beskeden og tie,
og saa maa hun endelig tro, hun er svag,
indtil hun for troen faar svie.*

*Det skader ei heller, at hun er lidt dum,
det hører til kvindelig tone,
saa siger ialfald min datter til mig,
og hun har det vel fra min kone.
Tf. Haraldstad
(Nylænde nr.9, 1887:139-140)*

Om dette virker noe overdrevet, er det likevel en framstilling av datidens forestillinger om kvinnen og hennes 'kald', altså sentrale sider ved kvinneligheten: Ikke ta viktige beslutninger, reproduksjon, underholde, adlyde, være from, husholdning, ikke tenke selv, føye seg, beskjeden, ikke snakke, ikke være intellektuell.

Det kommer også tydelig frem at disse tekstene og diskusjonene omhandler normer og regler for borgerkvinnens oppførsel. Borgerkvinnen syntes å være av en helt annen, finere rase enn de brede lag av befolkningen, noe vi kan forstå gjennom Bourdieus begrep *hexis*.

At synge og spille, knytte samtalens traade i en selskabssal, det skal være kvinders opgave, der alene kan bevare "kvindeligheden". (...) Vi faar imidlertid intet høre om de arbejdende kvinder, kvinderne fra det dybe lag i folket, hvorledes de skal bevare sin "kvindelighed". (...) Da har imidlertid kvinder et andet begreb om legemligt arbejde, de kvinder, der fra morgen til aften trækker i det tungeste slæb: paa markarbeide, i fjøs, i bryggerhus; med vask, skuring osv. Riktignok er dette ikke "vore kvinder" (ibid:70).

Dette viser helt tydelig at borgerskapets kvinner ble satt i en kategori for seg i forhold til de lavere klasser. Kvinner fra arbeiderklassen eller landsbygda's kropper synes ikke å være bundet av de samme fysiske lovene. Det er klart at legene trodde at middel- og overklassens kvinner er født svakere enn sine medsøstre i lavere klasser. Sivilisasjonens pris i byene synes altså å være skjønnhet og dårlig helse – man må som kjent lide for skjønnheten.

2.2.6 Delanalyse: Produksjon av kvinnelighet

I dette kapittelet har vi sett på forestillinger omkring kvinnens biologi og sammenhengen mellom dette synet og hennes adgang til intellektuell og fysisk aktivitet. Tolkninger av kvinnens biologi som kvinnens "essens", legger grunnlaget for sosiale praksiser og normer, idet de "biologiske lovene" bestemmer hva, hvordan, når og hvor mye kvinnen kan gjøre. Dette synet som kommer fram i kildene, kan kalles biologisk determinisme eller biodeterminisme, fordi en persons kjønn bestemmer hennes aktiviteter. Slik bestemmer kjønn over individets liv, og denne form for biologisk reduksjonisme som reduserer kvinnens fysiske aktiviteter, legitimerer sosiale normer og verdier (Moi 1998).

Vi ser at frykten for psykisk og fysisk overanstrengelse er uttalt. Patologiske symptomer kan vi få hos gutter i oppveksten, hos menn i konkurranser, men hos kvinner hele livet, og da spesielt under menstruasjonen, når de er som mest kvinnelige. Hargreaves viser til det "vitenskapelige" prinsippet om at det for kvinnens fysiologi fantes en fast sum energi for all fysisk, mental og sosial aktivitet, og at dette var det styrende prinsippet for kvinnen, som var utbredt blant legestanden (Hargreaves 1994:45). Frykten for overanstrengelse lar seg forklare ved hjelp av denne forestillingen. For mye hjerneaktivitet ville følgelig tappe kvinnens energilagre, slik at andre funksjoner led, og også i seg selv lede til en patologisk tilstand. Sentralt i denne teorien var som følger at siden kvinnens reproduktive oppgaver krevde så mye energi, ville det bli minimalt igjen til fysiske og mentale aktiviteter. Under menstruasjon, graviditet, fødsel og amming, burde kvinnen aller helst holde seg vekk fra alle andre aktiviteter (ibid). Ved å diagnostisere kvinnene som *konstitusjonelt* svake, legitimerte legene den populære stereotypien om den svake borgerskapskvinnen. Samtidig ble datidens livsstilssykdommer; hysteri (av livmor:hysteria), nervøsitet etc., knyttet til det reproduktive

systemet, og kvinnens naturlige oppgave, i en symbiose mellom sosialdarwinisme, seksualvitenskap og legevitenskap (ibid:47).

Tiårene rundt 1900 var preget av omveltninger og spenninger. Tidsrommet var også preget av en, med Karin Johannisons ord; ”intensivt medikalisering av kvinnekroppen (Johannisson 1996:8).” Samfunnet var ”truet av oppbrudd og modernisering, vitenskapen var presset av utviklingstenkning og degenerasjonstenkning i dunkel symbiose med en kvinnerolle bygget rundt paradokser (ibid).” Kvinnefrigjøring og kvinnesykelighet var to spørsmål som ble vevd tett sammen (ibid:21).

Rashygien och sexualvetenskap stakar så ut normer för kvinnliga och manliga beteenden och genusformeringen har under denna period ett starkt fästa i den medicinska vetenskapen. Gjennom symbiosen vetenskap och makt kunde den ”naturliga” ordningen befästas och kvinnor fick på allvar möta motsånd i sin emancipatoriska kamp (Fagrell i Fagrell/Nilsson 1998).

Nettopp i en tid hvor kvinnene kjempet for likestilling og kjønnsordenen ble utfordret, oppstod et behov for å definere mann og kvinne mer presist, og det ble legevitenskapen som kom til å spille hovedrollen i dette forsøket. Bevisene for at forskjellene mellom kvinner og menn var biologiske og uforanderlige, ble grunnet på kroppen (Bonde 1991:69). Legene har en sentral rolle, de definerer, regulerer og kontrollerer. Legevitenskapen legitimerte dermed også en sosio-kulturell forståelse av kjønn.

De kulturelt betingede kjønnsforskjellene ble legitimert med legevitenskapen. ”Med den patologiske anatomen som modell ble evnen til å definere avvik i forhold til en artstypisk normalitet sentral. Kvalitative begreper som svakhet, underlegenhet eller mindreverd kunne forankres i en biologisk sammenheng og fremstå som verdimelessig nøytrale (Johannisson 1996:25).” Johannisson hevder at medisinen ble en grensevakt mellom det som var friskt og det syke, mellom det normale og det som avvok (ibid:25-26). Det ble altså legevitenskapen som i stor grad satte grensene for hva som var ”naturlig” og hva som var ”unaturlig”, og denne trakk store vekslere på det de så rundt seg. Slik blandes ofte normer og vitenskap sammen, vitenskapelige argumenter begrunnes med sosiale praksiser og omvendt.

Å redusere kvinnens sosiale oppførsel til et biologisk nivå, reduserte i følge Hargreaves virkningen av feministiske argumenter, og hadde stor innvirkning på holdninger til kvinners deltakelse i sport (Hargreaves 1994:46). ”The body is vulnerable to the invasion of ideology because it exhibits apparent autonomy, as if it is self-determined and immune from manipulation (ibid:47)”. Forklaringer på menneskelig oppførsel som har røtter i kroppen er blant de vanskeligste å avsnanne, fordi forestillinger om kroppen er så knyttet til ens identitet og selvforståelse.

På 1800-tallet ble altså konseptet om ”kvinnens natur” innarbeidet i dagligdagse forestillinger om kvinnen og i kvinnenes egen oppførsel, og ble dermed en materiell virkelighet; kvinner brukte tett snørte korsett, spiste lite, bevegde seg enda mindre, og som følger ble de sarte og bleke, sykelige vesener som besvimte for et godt ord. Dette bekreftet igjen de medisinske forestillingene om den svake kvinnen. Ved at kvinnene aksepterte rollen de ble tildelt, fikk vitenskapen ”bevis”, og ”fakta” ble etablert: ”There were insufficient women who were visibly healthy and energetic, or who participated in sports, to provide a different image (ibid:47).”

Når kvinner kjønnnes som sosialt kvinnelige/ feminine, hevder Moi at det med Bourdieu kan betraktes som et tegn på *sosial magi*. ”Sosial magi [er] en sosialt akseptert handling som tillegger individuelle aktører en viss essens, og som gjør at aktørene kjemper for å bli det de allerede er betegnet som (Moi 2002:267).”

Mange har lagt vekt på de begrensninger kvinnekroppen ble pålagt gjennom medisin, men den nye vitenskapen åpner også mulighetsfelt. Slik Foucault påpeker, kan samme ressurser som undertrykker kan også bli snudd og brukt til det positive (Foucault 1999). Noen diskurser gir åpning for aktivitet. Vi har sett at kvinnen har vært begrenset, men også at den nye medisinske vitenskapen åpner for mosjon. Hun blir i følge Johannisson hovedmålgruppen for rasehygiene, helse- og hygienekampanjer tidlig på 1900-tallet (Johannisson 1996:90). Et nytt kvinneideal står på trappene, med oppfordringer om sunnhetsoppdragelse: *Kraftig og vital* er nå kodeordene (ibid).

Som Laqueur og Bourdieu understreker, blir kjønn produsert gjennom en stadig pågående maktkamp, som utspiller seg i de små hverdagslige situasjonene. Vi ser at kvinners fysisk kapital blir beskrevet som mangelfull, feil, syk og skrøpelig. Ved hjelp av Bourdieu kan vi dele denne kjønnningen inn i det sosiales innskriving i kroppen, både som klartekst med klær og korsett, og som underliggende betydning i kroppsholdning, svakelighet, samt det symbolske, hvor seksuelle forskjeller er grunnlaget for organiseringen av samfunnet, hierarkiserende motsetninger sterk-svak, oppfattes som naturlige. Denne tolkningen av kvinnen som blir offisiell og legitim, representerer det øvre sjikt av borgerskapets kvinner, i en hegemonisk kvinnelighet i en estetisk-medisinsk syntese.

Sentralt i Bourdieus teori, er at symbolene er grunnlagt i forestillingen om den kjønnete kroppen. Vi kan snakke om (den kjønnete) kroppens semiotikk. En av dikotomiene knyttet til mannlighet og kvinnelighet Bourdieu legger vekt på, er motsetningen mellom det rette og det bøyd. I følge Bourdieu er sammenhengen mellom de utvidete betydningene av mannlighet/kvinnelighet og rett/bøyd vilkårlige, noe som også gjelder for forholdet over-/underordnet.⁷

I foredraget *Om kvindelighet* av fru Antonie Løchen så vi at karakteristikken av kvindeaktigheten følger Bourdieus bøyd prinsipp, å gå krokveien, bak ryggen, fare med sladder osv. Det er viktig å se at Løchen på samme tid som hun kritiserer denne kvindeaktigheten, som nok var svært utbredt, mener at dette er en rolle samfunnet har tildelt kvinnen, og som hun må bryte ut av ved hjelp av allmennmenneskelige idealer.

Vi har sett at det ble argumentert for utviklingen av en egen undervisning, skolegymnastikk og mosjonsøvelser for kvinner. Dette ble derfor selvforsterkende. Diskursen om kvinner nedfelles i treningsprogram av kroppen beregnet for å styrke de kvinnelige egenskapene, og disse ble dermed kroppsliggjort gjennom denne praksisen. Gjennom diskurs og praksis blir kroppen sett som *tegn*; på klasse, moral og kvinnelighet/ maskulinitet. Kvinnegymnastikken bidrar til å forsterke forskjellen på det maskuline og det feminine. Den kvinnelige måten å bevege seg på signaliserer femininitet, og omvendt. Diskursen om kvinners natur blir dermed kroppsliggjort.

Når jeg nå skal gå videre til å se på kvinners friluftsliv, og hvordan kjønn produseres, vil fokus ligge på hvordan menn og kvinner løser disse hverdagslige situasjonene der kjønn er tema, med det kvinnebildet, som her er presentert, som mal.

⁷ Vi snakker også om den rette vei, hvor rett er lik riktig, og om skeiv seksualitet, hvor det bøyd er det avvikende, unormale.

2.3 Skiløbersker

*Kinderne rødmede, Øinene straaede,
og Kraft og Sundhed var Lønningen for deres Brud mod den "gode Tone"
(Urdahl 1893:92)*

Fokus i denne delen vil ligge på opprettelsen av et skifelt, med tilhørende feltspesifikke logikker (Bourdieu 1991). Hvert felt har sine særlige verdier og regulative prinsipper. Vi vil se at det etter hvert utkrystalliserer seg bestemte måter å være ute i vinternaturen på, normative måter å oppleve naturen og skituren på, og bestemte måter å tolke og snakke om praksisen på. Jeg vil se på hvilken mening man tillegger skigåingen, med spesiell vekt på kjønnsperspektivet.

De fleste av tekstene om kvinner og skigåing sikter mot å legitimere kvinners friluftspraksis. I tillegg har vi en del tekster som legitimerer skigåing ut fra et nasjonalt og oppdragende perspektiv, og tekster som klart viser at skifeltet er et sted for konkurranse og konflikt. Alle viser klart hvordan skifeltet fremdeles er nytt og i oppbygningsfasen.

Jeg vil vise hvordan kvinnes deltagelse hindres av at mange av skifeltets logikker bygger på maskuline perspektiver, og av frykten for at kvinner overskride normene for det godtatt "kvinnelige", men også hvordan et økt fokus på mosjon og kvinners helse skaper innganger til praksisen.

Feltene stiller krav til aktørenes habitus, og jeg vil vise hvordan disse aktivitetene er strukturert ut fra klasse og kjønn (Bourdieu 1991). Mestring av et felt avhenger av kapitalen. Kjønn som del av den kroppsliggjorte kulturelle kapitalen er sentralt i denne sammenhengen, og jeg vil se dette i lys av maktformer i den symbolske orden og den maskuline dominans.

2.3.1 På ski gjennom historien

Skigåing har lange røtter i Norge, men når "skiløbning" stadig oftere nevnes i presse og bøker i siste halvdel av 1800-tallet, er det fordi en ny praksis har dukket opp. Den gamle måten å ta seg frem i djupsnø på, er bevisst blitt tatt opp av borgerskapet og omformet til en fritidssyssele og en kilde til lek og konkurranse, sunnhet og glede, i første omgang for menn, men etter hvert også damene.

I 1881 karakteriseres skisporten som en nasjonal, spesifikk norsk sport hvor både rik og fattig kan delta. "Medens den for de mer bemidlede klasser dyrkes for fornøielsens og for sportens egen skyld, drives den af vore bønder for om vinteren at komme fram i skog og mark (Norsk Idrætsblad 1881, nr.4:forside)."

I artikkelen *Ski og Skiløbning* av A. Huitfeldt (Nylænde 3.årg. nr.11, 1889:162ff) hevder Huitfeldt at skiløbning var utdødd bortsett fra i fjellbygder og Nord-Norge;

til vi for en 20 á 30 aar siden ikke eide skiløbere og skiløbning, uden vi maatte lede dem op bort i afkrogene i nogle faa fjelddale eller langt op i Finmarken. (ibid:163) Da var det, at nogle interesserte mænd her inde i Kristiania (Major Pettersen, Jørgen Gjerdrum, Direktør Kloumann m.fl.) tog sagen op igjen. Centralforeningen begyndte at tage sig af skiløbningen, saa kom Kristiania skiklub til og senest foreningen til ski-idrættens fremm. (ibid:163-164).

Dette gjaldt nok i stor grad byene, hvor ski ble regnet som idrett. På bygdene krevde dagliglivet fremdeles ferdigheter på ski.

Rundt 1870 var skisporten utviklet til å omfatte stadige - og populære - konkurranser for menn i Christiania (Bugge 1961:53). Konkurransene ble beskrevet som folkefester, med menn som deltagere og kvinner og menn som tilskuere

”Sondre Nordheim kom til hovedstaden for å oppvise sine skiferdigheter på Iversløyken i 1868, men organisert skiløping utelukkende for konkurransen og gledens skyld, var et byfenomen forbeholdt borgerskapet (Alsvik 1998).” Vinteren 1881 kom mange telemarkinger til Huseby-rennet (første gang holdt i 1879), og de beste ble igjen for å holde skiskole, og om ettermiddagen ble *damene* undervist (Bø 1966:83). Bygdefolkene lærte bort sine ferdigheter, men det var borgerskapets menn som drev fram konkurransene og organiseringen. Året etter gikk Nansen over fjellet fra Bergen for å være med, og denne turen ble svært kjent, som den første fjellturen på ski (ibid).

Fremveksten av den organiserte skisporten på slutten av 1870-årene fikk Christianias borgerskap til å vende sine øyne mot Nordmarka. Utfarten begrenset seg til nærområdene; Frognerstera, Sarabråten, Ekeberg og Uranienborg, men etter oppstarten av Holmenkollbanen i 1898 ble Marka langt mer tilgjengelig enn før (Alsvik 1998).

Den første organisering på området var da den før nevnte Centralforeningen for Utbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, ble stiftet den 15. mars 1861. Denne banet vei for de mange skiklubbene som kom med innføring av den moderne skisport. Christiania Skiclub ble stiftet i 1877, og denne klubben må vi regne som fødselshjelper for Skiforeningen, ”Foreningen til Skiidrettens fremme”, som ble stiftet i 1883.

At skiløping kom på moten blant Christianias borgerskap viser den veldige publikumsopplutningen de årlige hopprennene i ”Kastellbakken” som Husebybakken den gang het, fikk. Laurentius Urdahls skildrer det slik i Norsk Idræt fra 1891:

Thi alle som kan drager den Dag, Skirendet gaar for sig, ud fra den kvalme, røgopfyldte by. Paa Vestbanen gaar det ene Ekstratog efter det andet, de stanser alle ved Bygdø, i hvis Nærhed Bakken ligger og ud styrter der tusinder af Tilskuere, Damer og Herrer, Oldinge og Børn, dels med, dels uden Ski. Alle skynder sig afgaarde saa der oover den smale Vei gaar en ustanselig sort Strøm der sagte men sikkert flyder mod Maalet, den på langt Hold synlige Husebybakken (Urdahl 1891:xx).

Husebybakken var sentral utviklingen av en skiidrett: ”i alle vore skiløberes minde vil den staa, som et sted, hvor norsk idræt har naaet sit høidepunkt (Idræt 1892, nr.49:forside).” ”Husebyrennet og Holmenkollrennet fra 1891 bidro til å trekke de store masser til en av Markas inngangsporter. Utenom rennene tok de mest eksklusive inn på hotellene og sanatoriene på Voksenkollen og Holmenkollen, mens andre tok turen til Frognerstera hvor det fantes varme, mat og drikke på kalde vinterdager. Åpningen av Holmenkollbanen til Besserud i 1898 gjorde det dessuten lettere for dem å nå området (Alsvik 1998).” Husebyrennet ble første gang holdt i 1879 (Bø 1966:83).

I 1880- og 90-årene eksploderte antall skiklubber. Og det er også i disse årene Nansen blir fanebærer for skiidretten. Norsk idrettsblad nr.4 1881 oppfordres damer til å være med å konkurrere, og i 1881 deltok flere piker fra Christiania i et renn på Roa, bivånet av kong Oscar. ”5 damer fikk premie, alle ”for fint og smukt løb samt indtagende holdning!” (Bugge 1961:42)”. Asker Skiklub, stiftet i 1889 var den første skiklubben som tillot kvinner å være medlemmer. Laurentius Urdahl var formann (Berg 1998:12). I 1896 arrangerte klubben det første landsrenn for damer. I 1891 arrangerte Asker skiklub løp for damer under proteksjon av prins Carl, hvor de 8 deltagere som ekstranummer ”satte iveri udfør et Uhyre af et næsten 3 Alen høit Hop (Bugge 1961:58).”

I Idræt i 1894 rapporteres det også om kvinnelig deltagelse i Asker skiklubs konkurranse.

Det store nummeret her var damernes løb i den stupbratte bakke der som dessert nederst bød på en innmarji ful kneik. Askers skiklubs damer har imidlertid vundet sig et navn som vore bedste praktiske skiløbersker og de gjorde heller ikke denne gang sit renomme til skamme (Idræt nr.5 1894:39).

Det ble arrangert flere renn og konkurranser i årene fremover, men ifølge Berg foregikk det ”en bevisst underrapportering” av disse damehopprennene i avisene (Berg 1998:17). Selv om de første idrettslagene ble formet i 1880 og 90-årene, drev veldig få konkurranseidrett før 1920-årene (Lippe 2000:485).

Ildsjeler hadde svært mye å si for utviklingen av skiløpningen, og i en særstilling står Nansen, som både gjennom eksempel og via sine talegaver og skriveevne bidro til å innstifte skiløpningens hegemoni som den norske av alle idretter.

Han prisede vor idræt i sin almindelighed, men han ansaa dog skiidrætten for den ypperste (Nansen i et møte i det medicinske selskab, i Norsk Idrætsblad 1891, Nr.19:lørdag 7.november, sidetall mangler).

Det var altså utviklet en praksis med turgåing på ski i skogene rundt byene. Etter Nansens Grønlandsferd i 1888 og hans promotering av fjellskiløpning, trakk man etter hvert også til fjells.

I Nansens *På ski over Grønland* fra 1890 er et helt kapittel *Om skiløbningen, dens historie og udvikling* viet til beskrivelsen av skiløpningen som en særlig nasjonal aktivitet.

Skiløbningen er den mest nationale af alle norske idrætter, og en herlig idræt er den –fortjener nogen navn af idrætternes idræt, saa er det i sandhed den. Intet herder musklerne og gjør legemet kraftig og spændstigt som den, intet gir snarrådighed og behændighed bedre end den, intet herder viljen og gjør sindet saa friskt som skiløbningen (Nansen 1890:115).

Skigåing var den ”norskeste” av alle idretter, av mange karakterisert som selve *nasjonalidretten*, og den beste oppdragelse for kropp og karakter.

Nansens og kong Oscar II sin tilstedeværelse på Husebyrennet i 1883 var et trekkplaster. Nansen selv sto øverst i bakken sammen med de andre deltagerene, og alle snakket om hans skiferd alene over fjellet fra Bergen til Oslo året før. Nansen og andre betydningsfulle menn gikk i spissen for skisportens og friluftslivets sak, og dette må utvilsomt ha hatt effekt på byborgerskapet. Kongens tilstedeværelse var viktig for sporten, men skiidretten var også viktig for kongen. Vi må huske at nesten ¼ var tilhengere av en republikk under folkeavstemningen, og at kongehuset, som en helt ny oppfinnelse måtte finne sin plass i den

norske bevisstheten. Skiidrettens bidrag til det nasjonale byggverket var ikke lite. Det virket identitetsskapende og -bekreftende (Alsvik 1998).

Det er ved skiløbningen noget nationalt, noget specifikt norsk, som giver denne et eiendommelig præg fremfor "anden sport" (Idræt 1881, nr.4, forside).

Ideen om naturen som oppdrager og norm blir etter hvert framtrædende i de borgerlige kretsene. Den mest profilerte på dette området var igjen Nansen, som i flere av sine taler viste til samfunnets skadelige innvirkning på mennesket, og naturen som botemiddel mot og forberedelse til dette. Idealmennesket skapes ute i naturen, og ski blir idretten som skal føre oss tilbake til det opprinnelige, ekte. Også Huitfeldt var en ivrig talsmann for at barna skulle ut i naturen:

Alt i 4-aarsalderen kan baade piger og gutter staa paa ski (...) Send de smaa ud i naturen for at prøve sine kræfter, i veir og vind, i kulde og varme, klædte i bekvemme dragter, som ikke hindrer deres frie bevægelser! (Huitfeldt i Nylænde 5.årg. nr.3, 1891:43).

Dette sitatet viser at naturen også tjenestegjorde som oppdrager for de kommende generasjoner, og satte standarden for mannsidealet:

Skiløbning er farlig, siges det, især af vore mødre; (...) men vore forsiktige fædre og mødre burde erindre, at deres gutter skal opdrages til mænd og ikke til drivhusplanter (Norsk Idrætsblad 1881, nr.4:for side).

Nansen var en av de fremste talsmenn for oppdragelse i friluft.

Skulde ikke idealet for fremtidens norske ungdom kunne bli naturvennen, idrætsmanden, den frie, uavhengige, som ved hvad han vil – med den hærdede vilje og den hærdede krop – som kjende sig selv, sit folk og sit land – med de store fordringer til sig selv og de mindst mulige til sine omgivelser (Nansen 1921, ny utgave 1988:242).

Mødrene hadde et spesielt ansvar for å oppmuntre barnas interesser for ski, idet ski ble sett som et ledd i oppdragelsen, som var mødrenes hovedansvar.

forat børnene allerede i en meget tidlig alder kan blive påvirkede og opmuntrede til at være med på ædel og sund sport, på kammeraters omgang og få blik for naturen, forat de kunde møde frem til livets kamp i hvilken som helst stilling, skjæbnen end måtte føre dem, hærdede legemlig og med en sund sjæl (Norsk Idrætsblad 1881, nr.4:for side).

Urdahl var svært opptatt av skiløpningen som "nyttig" idrett, som fremmet en god utvikling av kropp og sjel. Han så positivt på den sosiale delen av skigåingen, men til en viss grense:

Vi maa dog vel vogte os for, at ikke Skiturene, specielt i Christianias omegn, skal blive Skiture kun i Navnet, medens den egentlige Hensigt er at faa sig en glad Aften med Kortspil og Drik i en Stue oppe i Nordmarken (Urdahl 1893, ny utg 1993:83).

I Idræt er det med jevne mellomrom artikler om skiløpning. Den første artikkel i DNT-årbøkene som for alvor tar opp vinterturer kommer imidlertid ikke før i 1900. Det er *Lidt om vinterture tilfjelds* av P.W. Barth. Spørsmålet i tiden, som Barth tar opp, er åpning av turisthyttene i vintersesongen, spesielt i påsken. Barth reklamerer for skiidretten, og refererer til "de mange damer og herrer, som driver skiidrætten i Kristianias vakre omegn (DNT-årbok 1900:42)."

Barths artikkel fra 1900 åpner for de årlige innslagene, men skisporten blir altså tatt med først over 30 år etter at DNT startet. Ferdinand Schjelderup i årboken for 1907 nevner også at turistforeningen har åpnet Glitterheim, og reklamerer for skiturer på østsida av Jotunheimen.

De ”urnorske” påsketurere til fjells startet først rundt århundreskiftet. Dette har sine naturlige årsaker; den korte påskeferien strakk ikke til for å komme seg til fjells før utbygningen av bl.a. Bergensbanen. De første årene gikk mennene alene, men fra ca. 1905 er damene med (Bugge 1961:71). DNT-hyttene holder heller ikke vinteråpent før etter århundreskiftet.

Når skiløpningen rundt 1900 blir tatt opp i DNT-årbøkene, kan det tyde på to ting; for det første at det er iferd å skje et mer klart skille av aktiviteten, i en sportslig del og en friluftslivsdel, og for det andre bekrefter dette dreiningen mot en mer fysisk, kroppslig praksis innen DNT og friluftslivet.

Av denne korte historien ser vi at de nasjonale verdiene er viktige, både i et nasjonalromantisk og et forsvarpolitisk øyemed, her kommer også oppdragelsesmålet fram, særlig gjennom Nansens idealer; det er ute i naturen gutter blir til menn. Samtidig ser vi at fornøyelse og rekreasjon er viktig, men også at vi tidlig får en organisering av feltet, med klubber, konkurranser og publikum.

På 1800-tallet ble bygdekvinne på ski beskrevet av Asbjørnsen og Moe, Vinje og Ibsen, men for borgerskapets damer var skiløping en helt ny praksis. Vinteren 1881 holdt telemarkingene nybegynneropplæring av damer i Husebybakken, og i den første artikkelen om kvinner og ski, som kommer i Idræt 1891, leser vi at det var ”saa mange flere damer nu, end i de gode, gamle dage (Norsk Idrætsblad 1891, nr.26:forside).” Nummeret har en tegning av en dame i skjørt på ski på forsiden, og overskriften *Damerne og idrætten*. Olav Bø betegner de første jentene som gikk på ski som ”...utbrytarar, friske jenter som ikkje let seg tvinge av konvensjonar og tidsreglar for framferd og sømd (Bø 1996:97).”

I Nylænde 1887 blir den første skiklubben for kvinner omtalt; den ble stiftet i Trondheim i 1886, og den 25. april året etter holdt fru Antonie Løchen sitt foredrag *Om kvindelighed* i kvinnesaksforeningen i Trondheim, hvor hun blant annet går til forsvar for de kvinnelige skiløperskene.

En av foregangskvinnene i skiløypene var Eva Sars (senere Nansen), som på 1870-tallet var et hyppig innslag i skiløypene rundt Christiania. ”At det ikke var alminnelig å se kvinner i løypene, fremgår av en artikkel hun skrev i *Verdens Gang* i 1893, hvor hun priser sine ungpikedagers mange friske turer i den norske vinter, men også minnes de mange fordommer som måtte trosses (Bugge 1961:53).”

Eva Nansen var også blant de første kvinnene som gikk fjellturer på ski. I beretning om en tur ved Krøderen rundt nyttår 1890 fortelles at Frithjof og Eva Nansen hadde gått opp på Høgevarde og over Norefjell nyttårsaften og kom ned til klokkergården i Eggedal ved midnatt. Klokkeren så Eva sitte og duppe på en stol og sa til Nansen at han nok måtte være trøtt den vesle guten han hadde med seg. Dette tyder på at hun må ha vært kledd som en gutt, men også at det var utenkelig å forestille seg en kvinne på ski over Norefjell (Bugge 1961).

2.3.2 Deres Brud mod den "gode Tone"

Som vi så i den korte oversikten over skihistorien, var kvinner på ski ikke noe uvanlig syn i 1880- og 90-årene. Denne praksisen er likevel langt fra fullt ut akseptert, og diskusjonen dreier seg i stor grad rundt begrepet *kvinnelighet*. De første sitatene setter fokus på at kvinner på ski bryter ut av den aksepterte kvinnerollen.

At gaa paa ski holdes i mange kredse (...) for ukvindelig. (Det er kun 25 aar tilbage, da den samme mening herskede om skøiteløb) (Nylænde 1887 nr.6:89, min utheving).

Det føres ikke argumenter for *hvorfor* skigåing skal være ukvinnelig, og både dette og de neste innleggene fokuserer på at det som er kvinnelig eller ikke kan endre seg med tiden, altså at det er kulturelt betinget. I likhet med ski og svømming var skøyteløp populære friluftspraksiser med røtter i folkelige tradisjoner. Skøyteløp ble øyensynlig ansett for å være ukvinnelig i begynnelsen, men på 1880-tallet var dette blitt en kvinnelig aktivitet.

Da der ifjor blev dannet en skiklub for kvinder her i byen, hørte jeg en ung dame omtale den. Hun rystede paa hovedet og haabede, "at de ialfald ikke gik sammen med herrer". At det forekom hende lidt ukvindelig, det saa jeg tydeligt. Lad os nu se, hvor længe det varer, inden skiløbning er lige saa kvindelig en idræt som skøiteløbning (Nylænde 1887 nr.10:147, min utheving).

I dette sitatet er det interessant at forfatteren *så* (i motsetning til *hørte*) at den unge kvinnen ikke var komfortabel med kvinnelige skiløpersker. Dette stemmer med hvordan kvinnelige normene er kroppsliggjort, som habitus. Når man går på tvers av normene, kan dette derfor ytre seg som *kroppslig* ubehag.

Det følgende sitatet fra Urdahl setter fingeren på de hindre skiløperskene støtte på. Det høyeste var "den gode tone"; -ved å praktisere skiløpning, gikk man ut over det "man" syntes var passende for en kvinne, selv om det nok ikke gikk helt så hemmelig og smertefritt for seg som Urdahl synes å tro.

*Mødrene fant det ukvindelig for sine Døtre at øve sig i denne herlige Idræt; den anstod sig kun for Mænd. (...) Men heldigvis fik denne vilkaarlige Anskuelse snart Løbepas; enkelte yngre Damer og Smaapiger øvede sig hemmelig i Skiløbning, og en vakker Vinterdag kunde man i Omegnen af Kristiania se en hel Skare Skiløbersker, som kjækt satte udfor Bakkerne. Kinderne rødmede, Øinene straalede, og Kraft og Sundhed var Lønningen for **deres Brud mod den "gode Tone"**, som mangen pertentlig, sneversynt Moder kaldte det (Urdahl 1893, ny utgave 1993:81-82, min utheving).*

Ifølge dette sitatet virker det som at det er blant mødrene vi finner den største motstanden mot kvinnelige skiløpersker, at dette synes å være en allmenn oppfatning ser vi av det neste utdraget. I 1881 får vi i Idræt et leserinnlegg fra en mor fra Telemark.

Da jeg ser, at Norske idrætsblad henvender nogle ord til os mødre, under den forutsetning, at vi i regelen har imod skisport, så kan jeg ei modstå lysten til at skrive nogle få ord i den anledning. (...) To af mine døtre står også på ski, og jeg er enig med "bg" i, at det er pent at se en ung pige seile afsted på skierne, når hun står rankt og kjækt. Jeg har også sammen med veninder reist både ½ mil og en anden gang 1 ½ mil for at se på premierænd, og vi betragtede det som en stor fornøielse, hvad jeg tror er det almindelige tilfælde, både blant mødre og andre damer på lande, ihvertfald her i Thelemarken (Norsk Idrætsblad 1881, nr.12: fredag 25. mars, sidetall mangler).

Dette er et av de få kvinnelige innslagene i debatten, og viser at Idræt er mer uformelt enn DNT, at de tar ting mer på pulsen, samtidig som det også viser at damene interesserte seg for debatten om kvinner på ski. Det er flere interessante poenger i denne teksten. Det ene er

understrekingen av det estetiske ved piker på ski, det andre at skiidrett synes å være en sport for ungpiker, mens mødre og hustruer er forvist til en stilling som tilskuere. Dette vil jeg komme tilbake til.

I Bugges *Touristinder og andre sportspiker* finner vi også et leserinnlegg - fra en "husmoder" - som underbygger denne forestillingen om at kvinner på ski "bare ble naturlig", selv om hun knytter til til kvinnefrigjøringen.

Smaapigerne paa ski. Et af de smukkeste, et af de nyttigste udslag af den nutidstanke, at kvinden skal have ret til at nyde de samme sociale rettigheder, som hidtil har været mandens, er pigernes deltagelse i skiidræten. Ikke saa at forstaa, at damer nu "faar lov" til at gaa paa ski formedelst et krav de i sin tid har framstillet. Der har aldeles ikke været "arbeidet" for det, det har ikke været gjenstand for diskussion om hvorvidt det "gik an" at damer dyrkede skisporten. Idéen kom som den gamle visa flytandes paa ei fjøl... Det er ikke for meget sagt, at efterhvert som vor nation gaar fremad i industriel og aandelig dyktighed, i almen kultur, saa har vi for en ikke uvæsentlig del kvindernes deltagelse i skiidræten at takke derfor (husmoder 1895, i Bugge 1961:9-10).

Både Urdahls, husmoderens og Huitfeldts sitat nedenfor representerer en "avhistorisering av historien (Bourdieu 2000)". Endring og motstand mot endring blir skjøvet vekk til fordel for en forklaring av kvinnelige skiløpersker som noe "naturlig" som bare vokste frem uten motstand og kamp. Nedenfor ser vi at det har skjedd en utvidelse av rommet for kvinnelig aktivitet. Kroppen som tegn innskrives i et symbolsk univers som er kjønnet. Av Huitfeldt's sitat ser vi at de godkjente kroppskodene for kvinner innebar å spasere sirlig og langsamt, samt en sterk kroppslig blyghet.

Og de "pene" smaapiger og damer, som tabte paa "kvindeligheden", om de tog benene med sig paa gaden lidt fortere end almindeligt, og som slo øinene ned og blev røde, om man nævnte et par buxer f.ex., de gaar nu paa ski og gaar afvexlende rundt paa hodet og benene borti bakkerne, saa alle herrene ser paa det, og er lige aktede og kvindelige for det! De er komne efter, og vi ønsker dem allesammen: Velkommen! (Huitfeldt i Nylænde 3.årg. nr.11, 1889:162).

Huitfeldt beskriver her den store endringen borgerlige kvinner hadde gjennomgått i løpet av de siste 20 årene. Rammene for kvinnelighet har blitt utvidet til også å omfatte fysisk aktivitet og en kropp i bevegelse. Denne utviklingen problematiseres imidlertid ikke i de kildene som er skrevet av menn.

Som Bugge sier så tok nok husmoderen fullstendig feil i sin antakelse om at det ikke sto kamp om kvinners rett til deltakelse i skisporten. Eva Nansen hadde bare to år tidligere (1893) forsvart skiløperskene gjennom en glødende artikkel i VG. Temaet hadde også vært en post på Kvinnesaksforeningens program (Bugge 1961:10).

Det er blodig Synd paa de opvoksende Piger, at denne deres herligste Fornøjelse, som bringer dem saa megen Sundhed og saa meget Livsmod, nu søges tilstænket. Jeg tror at om de Mandfolk, som hensynsløst hat trampet med sine Træsko paa den, vidste hvor meget galt de har gjort, vilde de lade den i Fred... Naar der gaar flere Tusen Damer paa Ski, er det vel muligens formeget forlangt at der ikke blant den skulde findes en Del letsindige, ti det er vel ikke ventelig at netop Skisporten skulde være kemisk ren for slikt (Eva Nansen i VG 3. mars 1893, i Bugge 1961:69).

Kvinnens rolle i skiidretten blir først og fremst legitimert ut fra et helseperspektiv, samt fra et oppdragelsesperspektiv. Som mor og oppdrager var kvinnen som før nevnt ansvarlig for at interessen for idretten ble ført videre til de kommende slekter. I serien "idræt-sport" er overskriften denne gang *Skisporten* (Norsk Idrætsblad 1881, nr.4:forside).

det kan lidet nytte, at det stærke kjønn udvikler og interesserer sig for sporten, vi må også have damerne med, ialfald deres fulde sympathi. Det er mødrene, som har den største indflytelse på barnesjælen, det er mødrene, som såsige former den lille kerne, og det er godt, at dette er så, idet vi villigt indrømmer, at en kvinde altid er en tålmodigere, omhyggeligere, mere omtænksom og for alt ondt værnende opdrager end manden. Det er i bevissheds herom, at vi vil forsøge at åbne kvindens blik for sportens gavnlighed, (...) Vi håber ved det store premieskirænd, som Kristiania skiklub arrangerer i næste måned, at se damerne tilstede ret talrigt som tilskuere; vi vilde deri se et bevis på, at vor levende interesse for sporten også vinder det smukke kjønn tilslutning (ibid).

Kvinnen trenger ikke å være fysisk med, så lenge hun støtter opp om den mannlige praksisen, og fører den videre til sine barn.

I bladet Idræt er det i 1881 en artikkel som understreker at damer på ski var et omstridt spørsmål.

Vi går så vidt, at vi også vil anbefale skiløbning til unge damer og til småpiger. Skiløbningen er en idræt, som også passer for det smukke kjønn: vi har seet enkelte damer på ski, og vi finder ikke noget uskjønt eller anstødeligt ved dette, tværtom, det er en fryd en kald dag at se en ung pige komme hjem fra en skitur med røde kinder, det hele ansigt lysende af sundhed og glæde (Norsk Idrætsblad 1881, nr.4:forside).

Damer på ski ble sett på som progressivt, og støttet av de fremskrittvennlige, iallefall så lenge man er ung, og det hele ser pent ut. Her er det også helt klart at det er snakk om en overskridelse; -Vi går så vidt (...) og finder ikke noget uskjønt eller anstødeligt ved dette- er en klar indikasjon på at dette var en utfordring til de mer konservative leserene av Idræt, og setter også fingeren på hvor viktig det estetiske var i borgersamfunnet.

Denne første skipraksisen fant sted i Oslos nærmiljø, i marka. Fjellskiløpningen som Nansen promoterer kommer først etter århundreskiftet. En av de første fjellskiturene jeg har funnet i mine kilder, er *Paa ski gjennom Jotunheimen til Sogn*, av Ferdinand Schjelderup, og beskriver en tur vinteren 1907, sammen med Fru A. og Forstassisten N.

Fru A. var vel øvet i al fjeldsport, udholdende og uforfærdet som faa. Forstassistent N. var en førsterangs skiløber og vant til alleslags strabaser (DNT-årbok 1908:113).

Først når folk var vante til å ferdes i fjellet på sommerstid, kom tanken på å dra til fjells om vinteren. De tre gjennomførte en lang og strabasiøs skitur.

Da vi stod ned gjennom de trange gaarde, strømmede folk til, og mange forundrede ord faldt, da de saa turister paa denne tid af aaret. Deres beundring for fru A. var stor, og det med rette (ibid:117).

Ellers blir det ikke nevnt noe særskilt om fru A., verken positivt eller negativt, heller ikke om hr. N, disse synes likestilte, men Schjelderup skriver lite om oppgave- og ansvarsfordeling på turen.

Det kommer inndirekte klart fram at kvinner på ski i utgangspunktet blir tolket som ukvinnelig, da det brukes mye plass på å motbevise dette. Det er også interessant å legge merke til at det er om kvinner på ski vi får denne diskusjonen om kvinnelighet, og at den samme diskusjonen er nesten fraværende blant fjellvandrerskene. Kildene er i hovedsak hentet fra Idræt, og jeg har ikke funnet den samme diskusjonen i DNT-årbøkene. Der er kvinner sjelden nevnt, og i hvert fall sjelden omdiskutert.

Kvinner på ski blir legitimert ut fra argumenter rundt helse, morsrolle/oppdragelse og estetiske ideal, og under skal vi se hvordan endringer i synet på kvinners *kvinnelighet*, åpner et større rom for fysisk aktivitet.

2.3.3 "Den virkelige dame" -et mér sporty ideal

Huitfeldts sitat fra Nylænde ovenfor beskrev de endringene i fysisk aktivitet hos kvinnene han så i 1890. I kildene fra 1890 og 1900, ser vi at kvinnene har blitt mer sporty og at *idealet* for kvinnelighet har endret seg.

Eller har de ret de, som mener, at idræt er bleven en modesag, damerne skal jo have saa forbasket let for at følge moden? Vi tror det imidlertid ikke. I de omtalte gamle, gode dage var kvinderne forferdelig kvindelige. De læste romaner til langt paa nat, og de sad og drømte om saare skjønne ting til langt paa eftermiddagen. Saa en sirlig spadsertur i det ulastelige toilette og i det tempo, som det anstod sig damen. Ikke spor, som kunde afstedkomme transpiration, bare pent, stille, come il faut (Norsk Idrætsblad 1891, nr.26:153-154).

Det kommer opp her at kvinner kan bli *for* kvinnelige, og at 1860 og 70-årenes kvinnebilde ikke lengre er idealet. Det har skjedd en endring fra 1860 til 1900. Sporty og praktisk synes å være de nye nøkkelordene, selv om det fremdeles på mange hold er motstad mot kvinner på ski:

De gaar saa de blir varme, ja tænk de formelig sveder, og enda finder vi dem i høieste grad kvindelige. Det er forfriskende at se disse straalende glade, unge damer paa ski, og saa de dragterne! De ser saa inderlig fornuftige ud, efterat de har faaet af sig dette hersens korsettet; man øiner ikke spor af fare længer, for at de skal knække over, en frygt som ikke er saa ubegrundet, naar de gaar paa gaden, sliq som det sig hør og bør en dame at gaa paa gaden (ibid).

Artikkelforfatteren setter ord på det nye fokus på kroppslig utfoldelse og fysisk aktivitet hos kvinnene; -de svetter, er glade og går på ski. Han nevner også at de ikke bruker korsettet lengre, og dette kan tyde på at skidraktene er laget etter modell av reformturistdraktene, -noe som gjenspeiler endringen i kvinnebildet var nettopp endringene i klesdrakten. Idealkvinnen beskrives på følgende vis:

-den virkelige dame, hun, som løber i marken for skienes og for den herlige vinternaturens skyld, og hende ser man om hverdagen klædt net og framforalt praktisk i mørkere farver med pynt til nødertøft, uden spjokeri. Bestræbelserne hos disse damer gaar i retning gjenoptagelsen af de typer af vore nationaldragter, som er mest praktiske for den sport, de øver (Norsk Idrætsblad 1900, Nr.3:side 32).

Dette sitatet bekrefter utviklingen i kvinnebildet. Det skjer en endring, som ut fra mine kilder kan tidfestes til 1890-1900. I 1900 er idealet en mer nett, praktisk, sporty og nasjonalromantisk stil. Spjåkeri og pålesset pynt er blitt en uting. På den andre siden fører dette sporty idealet til nye forventninger til kvinnene, og nye spilleregler i naturen, og vi vil senere få se at man forsøker å dempe kvinnenens feminine innslag i friluftslivet.

Artikkelen *Ski og Skiløbning* av A. Huitfeldt i Nylænde trekker fram *helseargumentene*, og påpeker de skadelige virkningene av kvinneidealet i det borgerlige samfunnet.

Hva er det, som gjør skiløbningen saa nyttig og anbefalelsesværdig. Jo det er den alsidige bevægelse man faar. Tænke sig til for en forandring for en ung dame, som i en række af aar og før hun var udvoxen, har været pint ind i et snøreliv, hvor hun ikke kunde bøie ryggen eller løfte armene op saa

langt, at hun uden gene kunde fæste haarnaalene i sit eget haar⁸⁹, og hvis gymnastikk har indskrænket sig til nogle tarvelige passivøvelser, -og saa faa lov til at komme ud løs og ledig uden dette pandser om overkroppen og denne blyvægt af et utal af skjørter om hofterne, og faa tøiet og strukket paa hvert eneste lem, hver muskel og sene i den stakkels indpinte krop. Og saa luften og omgivelserne. Her er medicin for godtkjøb for individerne selv og for den kommende slægt (Nylænde nr.11, 1889:163).

Han henviser til klesdrakt og regler for passende kroppsføring, legger vekt på natur og fri luft, og legitimerer kvinner på ski ut fra en helsediskurs; ski er botemiddelet for samfunnets plager, både for kvinner selv, men også for hennes rolle i reproduksjonen.

Jeg velger å se denne endringen i kvinnebildet i sammenheng med legevitenenskapens stadig viktigere rolle, og det økte fokus på mosjon og sunnhet mot slutten av århundret. Man har fått øynene opp for de skadevirkninger det borgerlige kvinneidealet medfører, og kvinner oppfordres til mer fysisk aktivitet.

Vistnok lo mine store børn, da de saa mor i gymnastikdragten, men igrunden er de lidt stolte af mig, baade naar jeg, sammen med min mand og dem klarer en nogenlunde rimelig "familiebakke" paa ski, og naar jeg glad og oplivet kommer fra gymnastikken om eftermiddagen (Nylænde nr.22, 1896:303).

Vi så overfor på gymnastikkens rolle, og her ser vi at ski og gymnastikk knyttes sammen i en helsediskurs for voksne kvinner. Dette kommer også fram i Idræts nummer 26 i 1891, som har en tegning av en dame i skjørt på ski, og overskriften *Damerne og idrætten*.

Det er ikke saa vanskelig at overtyde sig om, at ogsaa damerne har indset, at vor idræt har betydning, at man efter den legemlige anstrængelse, som ski- og skøiteløb foraarsager, høster tilfredshed og legemligt velvære! De ser saa inderlig fornuftige ud, efterat de har faaet af sig dette hersens korsett; man øiner ikke spor af fare længer, for at de skal knække over, en frygt som ikke er saa ubegrundet, naar de gaar paa gaden, slig som det sig hør og bør en dame at gaa paa gaden (Norsk Idrætsblad 1891, nr.26:154).

Kvinnene som står på ski er altså blitt akseptert innen skifeltet, mye på grunn av det økte fokus på deres helse og frykten for at en svak kvinne skal produsere svake barn. Den friske, sunne kvinnen med røde kinn er også samstemt med de nasjonalromantiske strømningene. Vi har sett hvordan kvinner på ski i begynnelsen generelt ble tolket som ukvinnelige, og hvordan dette gradvis ble et mer akseptert syn. Utvidelsen av kvinnens aksepterte bruk av kroppen, som blir legitimert ut fra et helseperspektiv, gjør at det etter hvert er mulig å tolke kvinner på ski som "kvinnelig", og at de blir akseptert i samfunnet.

2.3.3.1 "En forføngeligheds-Promenade"

Feltet stiller imidlertid krav til kvinnen, og her skal vi se på kritikken som rammet dem når de var for kvinnelige. De følgende to sitatene omhandler den kvinnelige forføngelighet. Dette kan leses som en motstand mot at kvinnelighet og kvinnelige rekvisitter skal kunne gi mening innen skifeltet.

Jeg er kun bange for, at disse Ture bliver til noget lignende af Karl Johans-Spadsering, en Forføngeligheds-Promenade, saa det hele gaar ud paa at skaffe sig et ekstragavant og opsigtsvækkende Skitoilette. Gid ikke vor herlige Ski-Idræt skal gaa den Veien (Urdahl 1893: 75).

Men saa har vi søndagslinien, sportskvinden for en dag, hun som først lader sig sy en dres og saa bestemmer sig til at kjøbe et par ski til dressen, for de hører jo til (Norsk Idrætsblad 1900, nr.3:32).

Disse blir karakterisert som ”*udstillingsgods*”, ”*vise sig fram*”, ”*udmajet smaabutiksdame*” (ibid). Opptatthet av klær og utseende blir karakterisert som typisk kvinnelig, og det settes spørsmålsteget ved kvinnenes motiver for å gå på ski. Vi har tidligere sett på logikkene som preger skifeltet, og mote var absolutt ikke blant dem. I disse sitatene ser vi at mennene frykter at kvinnene skal drive med skiløpning av *feil* grunner. Man går ikke på ski for å vise fram skiklærne sine, eller for å vise seg frem. De mest typiske kvinneklærne har ingenting i skiløypen å gjøre, og blir direkte latterliggjort:

Væk med Snøreliv og Kø. Kan man tænke sig noe saa idiotisk og latterlig som en Dame paa Ski med en tyk Klump paa den ene Siden lidt nedenfor Ryggen, for jeg har aldrig set nogen Dame paa Ski havt den midt bag. Aa Gud bevare Dem, hvor vi ler! (Huitfeldt i Bugge 1961:59,62).

Hårfasongen er heller ikke uten betydning:

Det kan siges, at det er et ubetydeligt faatal, hvem den moderne haarfrisur, -krølleglorien, -klæder(...) Den mode synes vi er skrækkelig, selv naar haarsetningen staar der frisk og opsat efter alle kunstens regler. Men, hvordan tror I, at I ser du mine damer, naar I har gaaet Eder varme paa ski ude i den raade vinterluft, -ser ud paa haaret? Jo da hænger de deilige, rullede krøller pjusket og sammenfiltret i smaatufser rundt Eders ansigt og forhøier mindst af alt Eders skjønhed. Derfor, anlæg ogsaa en haarfrisur, som passer til den idræt, I øver. Lad haaret være glat, det vil ogsaa passe til det nationale drag, som man ser i snittet af Eders dragter (Norsk Idrætsblad 1900, nr.3:32).

Her er det kamp om hvilke elementer som skulle aksepteres som meningsbærende i friluftslivet. Det var ikke plass for moteoppvisninger i naturen. Disse damene, som ellers var svært opptatte av hva de hadde på seg til hverdags, skulle ikke få gjøre skiturene om til en forfengeligheitspromende. Selv ikke frisyren er likegyldig. Det stilles nye krav til kvinnen, som jeg nevnte ovenfor. Klesdrakten er blitt mer rasjonell, etter modell av bunadene, og det er ikke plass til utspjåkning som krøller. Håret skal være glatt og fornuftig, og reflektere de nye kvinneidealene.

Sitatene kan også tolkes som en motstand mot at kvinnene skal dra flørten fra salongene med seg inn i friluftslivet. Det enkle, ukunstlede og naturlige er idealet i skiløypen, og vi aner en stilltiende avtale om at forholdet mellom mann og kvinne på ski skal være platonisk.

De mangetydige kravene feltet stiller til kvinnen kommer også til uttrykk gjennom overrettssakfører Axel Huitfeldt, senere formann i Foreningen til Ski-Idrettens Fremme:

Herregud, mine damer, hvorfor skal I hyle og skrike og hvine og skogre, om I ruller overende i en skibakke? (...) Hører I nogengang skikkelige mandfolk bære sig saadan ad! Naar I vidste, hvor utækkelig og ukvindelig dette tager sig ud, og hvor I sønderriver naturens Harmoni...¹⁰ (Nylænde 3.årg. nr.25, 1889:342).

Her tolker Huitfeldt kvinnen som *ukvinnelig* når hun reagerer på en ”typisk kvinnelig” måte, med hyl og hvin, og hun får beskjed om å ”ta det som en mann”. Dette er nok et eksempel på hvordan det kvinnelige blir definert ut av feltet. Det blir satt likhetsteget mellom kvinner og useriøsitet. Selv om Huitfeldt betegner dette som *ukvindelig*, er nok dette kun retorikk for å få kraft bak argumentene, for hvem vil vel være ukvinnelig? Å hyle og hvine er vel egentlig noe av det mest stereotypet ”kvinnelige” en kvinne kan gjøre. Det er nettopp det at det blir *for*

¹⁰ Til Huitfeldts kritikk av kvinnene som sønderriver naturens harmoni, svarer Knut Hamsun senere i Dagbladet at det måtte de da få lov til, (Bø 1966:99) og dette viser at temaet var aktuelt og engasjerende.

kvinnelig til at Huitfeldt kan anseptere det. Damene bryter denne nye avtalen om at de skal la mesteparten av sin kvinnelighet være igjen hjemme i salongen når de drar ut i skogen.

Noen år senere er Huitfeldt på ferde igjen, og skildrer damene på Frognerseieren:

*En Dame kan klare to hele Seideler, en annen sætter Benene op i Peisen for at varme dem, og endnu andre gjør det **Brud på Kvindelighedens Love** at drikke Cognac paa Perronen under Skirendet... (Bø 1966:99, min utheving).*

Dette er et av de få eksemplene hvor det sies rett ut at det ikke blir akseptert at en kvinne bryter de uskrevne reglene for hennes oppførsel, *kvinnelighetens lover*. Artikkelen er for øvrig bakgrunnen for Eva Nansens kjente artikkel fra VG, der hun tar kraftig til motmæle og forsvarer skipikene, også på punktet med drikkingen på skihyttene:

At Ølkneiperne paa Holmenkollen og Frognerseieren ikke er af det Gode, er vist mange enige om, men at de skadelige Følger deraf gaar vel i lige grad udover begge Kjøen, kanske vel mest over det stærke. I ethvert Fald kan Damerne vanskelig klandres for at de er blit opretted (Eva Nansen i VG 3. mars 1893, i Bugge 1961:69).

2.3.4 Damer i hopp

Den stadig økende mengden kvinner i skiløypene, som viste seg mer eller mindre kompetente, men i alle fall bestemte på at skiløpning også var noe som kunne falle innenfor kvinnelighetens grenser, gjør at damer på ski blir et vanlig syn, og etter hvert mer akseptert. Det var imidlertid ikke alle skipraksiser kvinnen kunne drive med. Hopp falt utenfor grensene for det aksepterte. Både Bø og Berg nevner Ingrid Olavsdotter Vestby som den første jenta man hører om i hoppbakken (Bø 1966, Berg 1998), i en hoppkonkurranse i 1862 hvor hun konkurrerte med guttene. Her har jeg valgt ut to sitater, hvor kvinners deltagelse i hopprenn settes under kritisk søkelys. Vi finner at selv om kvinner i skiløypene etter hvert var blitt et alminnelig og akseptert syn, men grensen i skibakken var tydeligvis nådd ved hoppkanten.

Laurentius Urdahl var formann i Asker Skiklub, stiftet i 1889, som var den første som tillot kvinner å være medlemmer. Forfatteren av den kanskje mest innflytelsesrike boken om ski og skigåing, har i sin bok egne råd om kvinner på ski, og virker slett ikke negativ til disse, men dette er annerledes når det gjelder hopp:

Forhaabentlig vil det ikke blive almindeligt, at Damer forsøger sig at staa i Hop. Det er jo saa fristende at forsøge det, men det bedste –for alle Parter– vilde være, at de fuldstendig afholdt sig fra denne Sport (Urdahl 1893, ny utgivelse 1993:82).

Urdahl mener altså at det ville være det beste både for kvinner og menn hvis de holdt seg borte fra hoppet. Han understreker at her må kvinnene oppvise litt selvkontroll. Selv om det er fristende, bør de vite hva som er best for dem selv og mennene.

Artikkelen *Ski og Skiløbning* av A. Huitfeldt i Nylænde tar også opp kvinner og konkurranser. Huitfeldt's artikkel er et eksempel på mannen som mentor - artikler hvor erfarne menn gir råd til kvinnelige friluftslivsutøvere - og er i utgangspunktet positiv til kvinnelige skiløpere.

oprigtig talt, saa er der i det rudimentære ved skiløbningen heller ikke noget specielt at skille ud, som er annerledes for det svage, nei om forladelse jeg mente for det næsten ligesaa sterke kjøen, end for os, som

nu siden verdens skabelse –med meget urette vistnok- har usurperet at være det eneste stærke. Men kommer vi op i applikaturen, saa bliver der jo altid lidt af hvert, som vi er nødt til at skille ud for damerne. Vi vil f.ex. ikke have dem med i hop i Husebybakken eller se dem rende i længdeløb sammen med Torjus Hemmestvedt eller lange Bjerknæss, det passer sig ikke af mange grunde, -dog ikke af den grund, at det skulde være ”upassende”. Hertil skal jeg dog komme tilbage (Nylænde 3.årg. nr.11, 1889:162).

Han kommer likevel ikke tilbake til dette temaet i artikkelen, og gir ingen utdypende forklaring til hvorfor kvinnene ikke skal konkurrere i hopp eller lengdeløb. Det virker som han skjønner at argumentet ”det passer seg ikke” ikke er nok i en artikkel i kvinnesaksforeningens blad, men mangler andre argumenter, så det ender opp med at det ”ikke passer seg av mange grunner, men ikke fordi det er upassende...”

På Norges Landsforbund for Idrett’s Skiting i 1931, ble følgende holdning protokollert:

den tendens som er oppe i tiden, at damene vil slå seg på hoppløp, ikke bør stimuleres. Vi anser det for riktigere at damenes skiløp går i en annen retning, og nettopp slalomløp er noe for dem (Berg 1998:34).

Vi ser at selv om det blir mer og mer vanlig med kvinner på ski, forblir hopp en marginal aktivitet. Det synes selvsagt at kvinner ikke skal drive med hopp. Dette er ikke begrunnet med frykten for overanstrengelse eller frykt for skader, heller aner vi borgerlige normer omkring maskulinitet og kvinnelighet i bakgrunnen. Det er veldig interessant at hverken Urdahl eller Huitfeldt ikke bryr seg med å begrunne dette på saklig vis. -Hvorfor ville det være det beste for både kvinner og menn om damene ikke hoppet?

Grunnen er uuttalt, og det synes som om man ikke bryr seg med å forklare det, fordi det synes så selvfølgelig. Damene skulle bare ikke hoppe på ski! Ser vi på Berg’s bok ”Hopp, jenter – hopp! (Berg 1998)”, har hun et kapittel om fordommer mot de kvinnelige hopperne Johanne og Hilda. Hun setter motstanden mot hoppjentene inn i den større sammenhengen med den generelle motstanden mot kvinner på ski i 1890-årene (Berg 1998). Berg går imidlertid ikke dypere inn i problemstillingen enn at det gradvis ble mer akseptert å se kvinner på ski. I mitt materiale ser vi jo at noen menn til og med oppfordret kvinner til å gå på ski, men grensen var altså nådd ved hopp.

Selv i dag ser vi at selv om skigåing og alpint for kvinner er akseptert, kjemper våre beste kvinnelige skihoppere om å få lov til å hoppe i Holmenkollen og om å få arrangere større mesterskap.¹¹

2.3.5 Idrett og nasjon

“Virkelig” sport var på slutten av 1800-tallet fremdeles først og fremst en arena for menn.

*Under benævnelsen sport forstår vi udøvelsen af mandige idrætter i Guds frie natur, herunder særlig indbefattet sådan sport, som er forbunden med større legemlig anstrængelse, og hvorunder det kommer an på at vise **energi, kraft, snarrådighed og seighed** (Norsk Idrætsblad 1881, nr.2:forside, min utheving).*

¹¹ Det var også en viss motstand mot mannlige hoppere på denne tiden. Dette må sees i sammenheng med motstanden mot at borgerskapets menn skulle drive med akrobatikk, noe som ikke passet seg for dem.

Artikkelforfatteren setter her ord på noen karaktertrekk som var sentrale for det ideale hegemoniske mannsbildet, det *mandige* på denne tiden, og som man fikk muligheten til å oppøve og utfolde gjennom fysisk aktivitet i natur; energi, kraft, snarrådighet og seighet.

Karakteristisk for denne tidsperioden var det også sentralt at disse aktivitetene skulle foregå ute i den frie natur, slik vi har sett ovenfor.

*Det er navnlig for de dannede klasser i byerne, at udøvelsen af idræt i det frie har sin store betydning, men sandsen herfor må vækkes i en ung alder; det må føles som en trang og som en nødvendighed hver dag at tænke lidt paa sin helbred, og tilsidst kommer dette således ind i bevidstheden, at man ikke kan lade det være" (...) "For dem, de ikke kan være med på ski og roning, vil vi anbefale skøiteløbning, kjælkeagning, pigning på isen, fodture og seilads. Vi har i dette land en fortrinlig anledning til **idræt i det frie**, og enhver **idrætsmand** elsker sporten alene af den grund, at det giver ham anledning til ofte at beundre **Norges vevende naturskjønhed** (Norsk Idrætsblad 1881, nr.2:forside, mine uthevinger).*

Nøkkelordene i denne teksten viser at det er en nær forbindelse mellom idrett, natur, nasjonsbygging og borgerskapets menn. Idrett ble knyttet nært til nasjonsbyggingsprosjektet og til oppbyggingen av et forsvar, men også til borgerskapets klassebevissthet. Vi ser også uttalt målet om å gjøre friluftsliv til en trang og kroppslig tilbøyelighet. Nasjonen skulle bygges av sterke menn, og fysisk aktivitet i natur ble en markør, som i dette sitatet fra Huitfeldt:

Den mand kan da holde ud at arbejde, han er sportsmand! (Nylænde 3.årg. nr.11, 1889:162).

Dyktighet i friluftsliv blir tolket positivt også på andre felt, og vi ser klart ideen om at man henter styrke i naturen til å takle by- og arbeidslivets utfordringer.

Det ligger også bak at den dannede klasser i byene må oppdras for å bli sin stilling verdig, og at denne fysiske oppdragelsen gjennom idrett og friluftsliv har en klar disiplinær og moralsk hensikt, og må til for å gjøre gutter til menn.

Skiløbning er farligt, siges det (...) men vore forsigtige fædre og mødre burde erindre, at deres gutter skal opdrages til mænd og ikke til drivhusplante. (Idræt 1900, nr.4, forside).

Og i oppdragelsen er det ikke bare ånden som skal utvikles, men hele karakteren:

Idrætten staar for ham [arkitekt Welhaven] som en skole, hvor man lærer sig at greie sig i en haandvending og at have herredømme over sit legeme og sin aand (Idræt 1892, nr.8:forside).

Slik ser vi at de ideelle egenskaper hos borgerskapets mann og de ideelle egenskaper i friluftsliv gjenspeiler hverandre, slik at de maskuline idealer kan nås gjennom friluftsliv.

2.3.6 Legenes inntog

En særegen side ved idrett og konkurranser jeg finner i mine kilder, var den uttalte frykten for overanstrengelse. Legene hadde på slutten av 1800-tallet lite kunnskap om hvor mye menneskekroppen tålte. I kildene omkring idrett, og særlig konkurranser, er overanstrengelse og hvordan man kan motvirke denne ofte nevnt. I Idræt nr. 18-22 1891 refereres det til et møte i det medisinske selskab, hvor idrettens betydning diskuteres. Et sitat fra dr. Kiær i nr 19 er beskrivende for legenes holdning, og kan også leses som et bevis på hvordan legene forsøkte å få sine argumenter inn i idrettsdiskursen.

i et længre, indgaaende foredrag omtalte han alslags idræt og de gavnlige eller skadelige følger.(...) det burde lægges de unge paa hjerte at færdes ude i skov og mark; men han var meget bange for kapløb, der maa ansees for farligt (Norsk Idrætsblad 1891, Nr.19:lørdag 7.november, sidetall mangler).

Innen skifeltet skiller man etter hvert mellom idræt og sport, hvor idræt som nevnt i innledningen står for friluftsliv og idrett i friluft uten konkurranser, og sport for den nye trenden med spesialiserte idrettsgrener og organisasjoner.

Dr Paul Winge havde derpaa ordet. Han forsøgte at skjælne mellem idræt og sport, idet da sport skulde være det overdrevne, nemlig væsentlig kapløb, og hvad dermed staar i forbindelse (ibid).

I nr 20, er referatet flyttet til første side, og begynner med en kommentar fra redaksjonen. Referatet er heller ikke strengt ordrett, men blir fortløpende kommentert. Redaksjonen synes ikke å ha større respekt for legene, og yter en viss motstand mot legenes innspill i diskursen: ”Det forekom os nemlig, at lægerne ikke havde sat sig synderlig ind i det, som de fordømte; thi kapløb var for de fleste kun overanstrengelse og intet andet. Den, der efter vor mening var paa ret vei, var dr. Faye.” Dr Faye og delvis dr. Kiær, var de eneste som ikke var sterkt imot kappløp. De mener likevel at barn og unge mennesker ikke burde delta i kappløp.” (Norsk Idrætsblad 1891, Nr.20:lørdag 14. november, sidetall mangler)

Dr. Nansen var ogsaa blant dem, der ansaa kapløb for et nødvendigt onde, da det var en paakrevet stimulans for at holde interessen vedlige (ibid).

I nr.22 kommer dr. Kiær om et ønske om ”at faa dokumenteret paastanden om, at idrætten var skadelig (Norsk Idrætsblad 1891, Nr.22:lørdag 28.november, side 130).” Dr Malte kommer med den noe uvitenskapelige konklusjonen ”gutterne saa kjækkere ud nu end før, og det kunde man vist takke idrætten for (ibid).”

Mot slutten av referatet, skriver redaksjonen at det virker som om legene har moderert sine først meget sterke innvendinger mot kappløp, og avslutter med følgende:

Det er med glæde vi bemerker, at idrættens betydning er gaaet i den grad ind i folkebevisstheten, at lægerne finde at ofre den tre af sine møder, og vi tror, at dette vil faa store og gode følger, thi det gaar nu ikke længre an at betragte idræt som barnestreker. (ibid)

I 1913 finner vi en diskusjon om ”sportens overdrivelser” i Tidsskrift for den norske Lægeforening (1913:300), og det hevdes at ”lægerne bør tages mer med paa raad under utøvelse av idræt og sport [...]A. Malthe nævnte spesielt, at han hos flere ellers friske bondegutter, som drev elgjakt, hadde fundet lungeefysem. Selv hadde han en gang (for 15 aar siden) holdt paa at sprænge sig paa elgjakt, -han hadde aldrig senere deltatt i den (ibid).” Det pekes også på forskjellen mellom idrett og sport, hvor sporten menes å være mindre skadelig: ”Hvor sporten gjorde paaviselig skade, var næsten altid alkohol eller syfilis med i spillet samtidig (ibid:301).”

Disse legevitenskaplige metodene viser seg å kunne brukes til kvinnenes beste også, som vi så tidligere, ble den medisinske diskursen også en kilde til argumenter for kvinnelig aktivitet;

Ved norsk skøiteforbunds kapløb blev de kapløbendes pulshastighed strax efter løbene undersøgt af en tilstedeværende læge. Undersøgelserne viste det lidt overraskende resultat, at pulshastigheden var langt mindre hos de deltagende unge damer end hos gutterne. Riktignok var gutternes løb 2/5 længere end damernes, medens disse sidste dog var meget mindre trænet for længdeløb (Morgenbladet) (Nylænde 3.årg. nr.23, 1887:23).

Artikkelen er karakteristisk nok hentet fra Nylænde, men jeg har imidlertid ikke funnet flere artikler hvor kvinnene går seirende ut av slike sammenligninger mellom kjønnene.

Under frykten for overanstrengelse ligger også et annet argument. Det lå sentralt i gentlemansidealet at aktiviteten skulle være *dannet*. Det var en sterk skepsis til konkurranse og kappløp, som man forbandt med pengepremier og de lavere klasser. Virkelige gentlemenn drev med sport på en behersket måte. I tillegg til diskusjonen om idræt vs sport, foregår det samtidig en diskusjon i fjellet om den ”riktige” måten å nyte fjellsporten på, som vi skal se senere.

2.3.7 Knickers-adelen

Innen fjellfriluftslivet var Den Norske Tindeklub viktig for menn fra borgerskapet, som jeg vil vise senere. Noe lignende hadde vi i skimiljøet, selv om jeg ikke har funnet dette i mine kilder:

”En annen eksklusiv gruppe var ”kameratklubbene” - og den fornemste av dem alle var ”Frøensvold-kameraterne”. Forsamlingen var sprunget ut av Christiania Skiløberklub, og en rekke av hovedstadens mest betydelige menn var medlem her. Fridtjof Nansen var et selvsagt medlem. Det samme var kabinettkammerherre Egeberg, mannen bak ”Egebergs Ærespris”, Fritz Huitfeldt, skibindings-konstruktør og pådriver i utviklingen av hoppstilen og naturligvis Thomas Heftye, som ”skjenket” Tryvannshøyden og Frognerseterskogen til byens borgere (Alsvik 1998).”

Alsvik mener at begrepet ”knickers-adelen” nok stammer fra disse mennene. ”De tilhørte sositeten og var i høyeste grad selvdyrkere av egne presentasjoner og innsats (ibid).” Likevel var de meget viktige foregangsmenn for friluftsliv.” Og skal vi tro ”malerprinsen” Eugen av Sverige rett i et brev der han gir sin beskrivelse av sitt besøk på Frøensvolden i 1894, hadde de sansen for det ”enkle turliv” som nordmenn flest er dyrkere av i dag: Menneskene her er også mer våkne for naturens skjønnhet og nyter den mer enn folk i alminnelighet gjør i Sverige. Det kommer av at de lever så meget ute i naturen og stadig tar turer. De er også vant til å ordne og stille for seg selv på tur med niste og alt, og det gjorde at livet oppe i Frøensvoldseteren var enkelt og praktisk, muntert og deilig (ibid).”

Alsvik mener at ”Frøensvoldkameraterne” var med på å gi friluftslivet et nytt innhold, som ligner på de verdiene vi legger i friluftslivet i dag. Verdier som gikk videre enn fysisk rekreasjon, sport og turisme. ”For dem var det ikke rekreasjonstilbudene i Markas utkant som trakk, i hvert fall ikke alene, men Markas dype skoger, hyttelivet, ja, praktisk talt det å være på tur (ibid).”

2.3.8 Delanalyse: Skifeltets logikker og konstruksjon av kjønn

Praksisen ”å gå på ski” kan deles opp i flere underpraksiser. Mitt materiale tar for seg borgerskapets fritidsbruk av naturen, og bygdefolkets bruk av ski faller derfor utenfor. Til forskjell fra fjellvandringen, som helt fra begynnelsen innebar lange turer med overnatting i fjellet, var det først ved århundreskiftet at man begynte med det samme om vinteren. Mitt

kildemateriale gjenspeiler derfor i stor grad dagsturer i nærområdet, -søndagsturen. Når vi skal sette fokus på skifeltets logikker, og hvordan kjønning foregår i denne praksisen, ser vi at argumenter fra flere diskurser synes å ha virket innen skifeltet; Det nasjonale er viktig, både i et nasjonalromantisk og et forsvarpolitisk øyemed, naturen settes også som norm for oppdragelse, særlig av gutter; det er ute i naturen de blir menn. Vi ser også at det sosiale og fornøyelse får en stor plass, selv om dette ikke er like akseptert blant de med mest autoritet på feltet. Det sportslige blir også sentralt, med klubber, konkurranser og publikum, vi får tidlig en organisering av feltet. I mitt materiale har jeg, oppsummert, funnet følgende legitimeringer for å gå på ski:

- mosjon og helse
- konkurranse / arrangement
- sosialt
- opplevelse, rekreasjon
- for å nyte naturen og lære å elske landet
- som et ledd i å bygge opp et forsvar og en nasjon av sterke menn
- oppdragelse, for å herde
- for å være ekte mann

Disse ulike legitimeringene dukker opp i ulike tekster, og alle brukes ikke samtidig. Det er forskjeller på hva de enkelte legger størst vekt på. Legitimeringene medfører at aktiviteten å gå på ski blir tolket ut fra *ulike logikker*. Så lenge skigåing kobles sammen med nasjon og forsvar, vil fokus ligge på utfordringer og kraftanstrengelser heller enn det sosiale, på menn heller enn kvinner og på oppdragelse heller enn opplevelse.

Til skifeltet vil det, i tråd med disse legitimeringene, høre til bestemte måter å oppføre seg på, og organisere turen på, og bestemte meninger og mål med aktiviteten, og de mest sentrale er *kjønnsidentitet, karakterdannelse og det nasjonale*. Av disse idealene ble det utledet en dominerende praksis som vektla det å slite framfor det å nyte, det ensomme framfor det sosiale, det vanskelige framfor det lette, og naturen som noe opphøyd og bedre enn samfunnet.

De fleste kildene om kvinner på ski, beskriver forhandlinger rundt kvinnebildet og akseptable/uakseptable praksiser for kvinner. Vi ser at mye av argumentasjonen *for* at kvinner skulle begynne å gå på ski, er hentet fra den medisinske diskursen. Det er sunt å gå på ski, og det er nødvendig for at kommende slekter skal være sunne, slik vi så et økt fokus på i kildene om kvinners helse og sunnhet. Frykten for degenerering og at ervhvervede egenskaper skulle gå i arv, er også sentrale tanker som legitimerer mosjon for kvinner. Helse og mosjon ble også viktig i forhold til klasse. For borgerskapet var et nytt kroppsbegrep en av hovedveiene til en ny klassebevissthet. Det gjaldt å hevde seg både i forhold til oveklassens slappe dekadens og underklassens rå grovhet (Johannisson 1996:49).

Renhet, sunnhet og kontrollert seksualitet ble det Johannisson kaller "**borgerlige kroppskoder**" (ibid). Borgerskapets kroppsforståelse bygget på det cartesianske skillet mellom kropp og sjel, og nøkkelbegreper var disiplin og fornuft. Kroppens drifter skulle disiplineres og utvikles til kultur. Borgerskapet tok legevitenenskapen til sitt hjerte. Johannisson hevder at den kvinnelige borgers kroppsbevissthet var svært sterk, og proporsjonal med skjønnhetens betydning på datidens ekteskapsmarked. Mens en bondegård er helt avhengig av en sterk kvinne, var borgerkvinnen til pynt. Dette kan tyde på at borgerkvinnen var ekstra mottakelig for råd (eller trusler) angående skjønnhet og helse/hygiene.

Mens man på den ene siden klart så de store helsegevinster både for kvinnen og de kommende slekter, fryktet man likevel at denne ukvinnelige praksisen skulle skape maskuline kvinner. Frykten for maskuline kvinner innebærer på den ene side en frykt for at disse skulle miste sine kvinnelige evner innen reproduksjon, og sine kvaliteter som husmødre, men kan også tolkes som "urent". Idet kroppen kan sees som det mest basale kommunikasjonsmidealet, vil en kvinnekropp med maskuline karakteristika signalisere uorden, "matter out of place" (Douglas 1997).

Før 1900 er det vanskelig å skille mellom sport/idrett og friluftsliv i Norge. Etter 1900 får vi et stadig klarere skille mellom de to: *Idræt* blir til idrett og friluftsliv. Mens sport/idrett gjennomgår en sportifisering¹², forblir friluftslivet uformelt og til dels uorganisert. Når skiløpningen rundt 1900 blir tatt opp i DNT-årbøkene, kan det tyde på to ting; for det første at det er iferd å skje et mer klart skille av aktiviteten, i en sportslig del og en friluftslivsdel, og for det andre bekrefter dette dreiningen mot en mer fysisk, kroppslig praksis innen DNT og friluftslivet. Utvikling av erfaring og utstyr med vinterfriluftsliv har også betydning.

Sportens konkurranselogikk kan ses som en innføring i konkurransesamfunnet. Her innlæres egenskaper og verdier som er nødvendige for å hevde seg i samfunnet, en forberedelse til livet (Kolnar 2003, Bonde 1991).

Sportsfeltet er en arena som ikke bare konserverer tradisjonelle forestillinger om kjønn, men som også uopphørlig produserer og reproduserer disse. Selv om feltet i dag er svært differansiert (...) er sportsfeltet ikke på høyde med de forestillinger om kjønn, som er en immanent del av livsstilsmangfoldet (Kolnar 2003:371).

Det var delte holdninger til konkurranser, som flere av borgerskapets menn mente var en uting. Dette kan forklares ut fra at konkurranse stred med mennenes habitus, simple konkurranser med pengepremier var noe man forbandt med de lavere klasser. Edel kappestrid derimot, virket herdende og oppdragende.

Skigåing av "de rette årsaker" blir en markør for klasse, herav motstanden mot konkurranser og hopp, kroppslige praksiser som var langt fra gentlemannsidealet. Borgerskapets menn skulle ikke drive med *akrobatikk*. Dette ble assosiert med sirkus og varieté, og de lavere klassers kroppslige praksiser. Dette finner vi også innen tindesporten: "egte tindebestigere, i modsetning til tindeakrobater (Slingsby i DNT-årbok 1902:99)".

En del av interessen for skigåingen bunner utvilsomt i de distinksjonsgevinster den innehar. Det er nok ingen tilfeldighet at de mest eksklusive klubbene ofte er formet rundt idrettsaktiviteter. Bourdieu hevder at den distinktive gevinsten fordobles når man i tillegg til distinksjonen mellom de praksiser som er distingverte og de som er vulgære, legger til den enda mer markerte motsetningen mellom utøving av idrett og den enkle konsumpsjonen av idrettsarrangement (Bourdieu 1991: 202-203).

¹² Sportifisering knytter seg ifølge Goksøyr (1988) til den moderne sports egenskaper. Goksøyr mener at sportifisering er en prosess som innebærer faktorer som rasjonalisering, prestasjonsorientering, tidsperspektivet, konkurranser og organisering, (ibid) nærmere betegnet som " prosessen i retning prestasjonsorientering, konkurranse og rasjonalitet i idretten.2 (Goksøyr 1990:10) Von der Lippe utdyper denne forståelsen med sin redegjøring for begrepet sportlig-gjøring, som vektlegger aktørperspektivet i prosessen. (Lippe, von der 1997, 2001)

Valg av aktivitet og hvordan den utøves er altså tegn på klasse. I tillegg kommer et tredje element inn med borgerskapets kroppsfokus. Bonde hevder med at idealene for den perfekte mannskropp var forskjellig innenfor de ulike klassers idrettskultur. ”Hvor arbeidssportsmændene hyldede den muskelsvulmende mand, blev den rene, lette og slanke mand et ideal i den tidlige borgerlige sport (Bonde 1991:127).”

Bourdieu viser i sin bok *Distinksjonen* (1995) at kapital er klassespesifikk. I boken avdekker han grunnlaget for den borgerlige estetikken, og legger vekt på hvordan flere samfunnsmessige områder har gått over fra å være funksjonsområder til å bli symbolske uttrykksområder, som muliggjør selvframstilling og iscenesettelse. (ibid) Fokus har gått fra substans og innhold til form, som et ledd i oppbygningen av ens kulturelle kapital. Dette er særlig tydelig når vi ser på 1800-tallets borgerskap.

Estetikk satte også klare grenser for på hvilke måter kvinnen kunne dyrke idrett. I tillegg til aktivitetsvalg, er det altså viktig å se på *måten* aktivitetene ble gjennomførte på. Skal kvinner og menn opptre på samme arena, må aktiviteten gis ulik betydning for kvinner og menn dersom disse skal bli betraktet som normale og aksepterte individer. Skulle kvinnene få tilgang til sport, måtte fokus ligge på mosjon og estetikk, og ikke på konkurranse og prestasjon. Fokuset i sporten på kvinnen som det skjønne objekt, samt helseargumentene, gav likevel åpninger for deltagelse, så lenge kvinnelighetens normer ikke ble truet. Kvinner skulle drive idrett av estetiske og sunnhetsmessige grunner, og ikke for å dyrke en oppadstrebbende karakter.

Motstanden mot at kvinner deltok i konkurranser henger i stor grad sammen med myten om femininitet, som fokuserte på moderskap og dømte alle aktiviteter ut fra den påståtte effekten på mor og barns helse og skjønnhet. Forestillingen om morens rolle i familien, er nok en viktig grunn til at disse aktivitetene ble anbefalt for unge jenter, og at kvinner flest sluttet med sport når de giftet seg. Det Hargreaves kaller “*ideal of domesticity*”, –huslighetsidealet, ekskluderte ikke kvinner helt fra fysiske (sportslige) aktiviteter, men fungerte som et hinder for involvering i de mer utagerende og vigørøse former for sport. (Hargreaves 1994)

Det finnes mange undersøkelser som konkluderer med at ”Sporten var en kroppskultur skapt af og for mænd (Bonde 1989:215)”, og som setter fokus på idrettens betydning for den maskuline identitet (Bonde 1991, Hargreaves 1986, Lippe 1997).

Idrett og krevende fysisk aktivitet er blitt sett på som en maskulin aktivitet. Dette henger sammen med at gode prestasjoner har krevd personlighetstrekk og egenskaper som har vært sentrale for mansrollen, slik som høy grad av selvtillit, konkurranseorientering og styrke. Konkurransesport krever hard fysisk og psykisk trening, og utviklet i følge tidens oppfatninger typisk maskuline karaktertrekk. Lystsport, altså sport hvor konkurranse- og prestasjonselementet var nedtonet, var godtatt for kvinner (Bonde 1991:61).

Ved å drive med friluftsliv og idrett styrker mannen sin maskuline identitet. Mennene i min undersøkelse var jo bymenn i ikke-manuelle yrker, advokater, sakførere, kontorister osv. Moderniteten hadde for dem ført til en fysisk inaktiv hverdag hvor man ikke trengte fysisk styrke og mestring. En kan derfor tenke seg at mange menn hadde behov for å verne om de mulighetene friluftslivet gir for å skape/bekreftede den maskuline identiteten, slik Richardsson har vist i *Kraftanstrengelse og ensomhet* (Richardsson 1994).

Deler av legitimeringen av skigåingen er hentet fra krysningspunktet mellom medisin og borgerskap; troen på det oppdragende og karakterstyrkende ved fri luft og natur. Her kjenner vi igjen argumenter fra skolegymnastikken, og dens dreining mot aktiviteter i fri luft. Ved å bryne seg på naturen ble man rustet til livets strid. Motsetningen den frie natur/ drivhuset dukker opp, og naturen blir gjort til norm for den riktige oppdragelse av gutter til menn.

Augestad setter i sin doktorgradsavhandling søkelys på den sterke sammenhengen mellom utviklingen av et kroppsøvingsfag og nasjonale forsvarspolitiske strategier. I tillegg kommer et mer allment ønske om å skolere elevene i dannelselse og disiplin, for å få fram bestemte mentale og fysiske egenskaper (Augestad 2003). Ut fra kildene, særlig i Idræt, ser vi at disiplineringsformularet Augestad mener var den grunnleggende logikken i gymnastikken, også spilte en rolle innen skifeltet.

Dannelselse og disiplin er nøkkelordene i forståelsen av borgerskapets menn. Fysisk og moralsk vekst hang nøye sammen, og denne veksten skulle helst foregå ute i den nasjonale naturen. Romantikken endret byborgernes syn på omgivelsene fra rå natur til vakkert landskap. Naturen hadde en oppdragende og adlende kraft, men også egenskaper som gjør den egnet til fritid og rekreasjon. Man søkte ut for å rense sjelen og fylles med kraft. Borgerskapet koblet europeisk romantikk med norsk nasjonsbygging, og naturen ble symbol på det norske. Ser vi på skigåingen som en aktivitet bunnet i sammenkobling av romantikk, nasjonalisme og den borgerlige moral, ser vi at bruk av natur blir et moralsk prosjekt.

Utviklingen av karakteren mentes å foregå i stor grad gjennom kroppen, ikke fornuften. Idrett og friluftsliv spilte en viktig rolle i gutters sosialisering til menn. Gjennom skigåing skulle de lære ikke bare å være ute, men å være sterk og selvstendig, verdien av kameratskap, å elske nasjonen og naturen etc. Den mest "nasjonale" idretten av alle, skigåingen, skulle utvikle den unge mannens karakter; utholdenhet, besluttsomhet, handlekraft, kameratskapsånd, mot, kraft. Underliggende er tanken på at Norge trenger et forsvar av sterke menn, og at skiferdigheter lenge ble sett som helt sentralt i oppbygningen av et forsvar.

Termen nasjonalisme kan i følge Lippe (1997) synes å representere "mannlig" og ikke "kvinnelig" helledåd, og dermed ha maskuline overtoner. I vår nasjonalsang har fedrene kjempet og mødrene grått. "Det er neppe kvinners nasjonale følelser – uansett klasse – som har dominert valget av nasjonalidrett. Til det hadde de for liten kapital i idrettsfeltet og liten eller ingen definisjonsmakt i det offentlige rom (Lippe, von der 1997:196)."

Lippes doktorgradsavhandling fra 1997 viser at de fleste idretter har sin spesielle historie når det gjelder endring og motstand mot endring av begrepet "kvinnelig" (Lippe 1997:259). Dette knytter hun opp mot Bourdieu, som hevder at ulike felt kan sies å ha forskjellige logikker i ulike kontekster.

Av de mange normative kildene ser vi at det er en aktiv kamp om opprettholdelse av feltets grenser og logikker, og derav et fokus på at man skal drive med ski av "de rette grunner". Ski skal være sunt og oppbyggende, nasjonalt og høytidsstemt, og kanskje er det derfor det er så sterk motstand mot "karl-johans-promenering", pene skidrakter og øldriking på Holmenkollen, da dette blir for kvinnelig og sosialt, og bryter med feltets logikker. Skiløpning kan i høy grad knyttes til utviklingen av en hegemonisk maskulinitet. Av dette følger en streng regulering av hvor kvinnelige kvinnene får være før det bryter med feltets logikker. Siden menn har fortolkningsforrang når det gjelder definisjoner av idrett (og friluftsliv), blir

kvinner ofte oppfattet som mindre seriøse. Kvinnene fikk ikke lov til å endre feltet for mye. Utspjåking og kvinnepynt øver vold mot feltets logikk.

Skikvinnenes *utseende* blir gjennomgående kommentert, enten i positive eller negative vendinger, og vi ser hvordan estetikk og "representasjonskroppen" er sentralt for borgerskapet, uløselig knyttet til spørsmålet om moral.

Whenever sportswomen appear in media they are judged not only on their proficiency in sport, but also on their ability to conform to conventional definitions of what constitutes a "real" woman (...) The first way this is accomplished is in the routine practice of commenting on the attractiveness of sportswomen. Attention is drawn in linguistic and visual presentation to the face and body shape, size, deportment, dress, hairstyle and so on (Hargreaves 1986:151).

Kvinner på ski ble ikke bare et spørsmål om estetikk, men også om *etikk*, om moral. Kunne kvinner som brøt ut av det gjeldende mønsteret være *moralske*? Vi ser en kritikk av utseende, av oppførselen og til og med moralen til de første kvinnene som gikk på ski.

Vi ser imidlertid utviklingen av et mer naturlig ideal for kvinnene utover i perioden, og dette synes å komme som en følge av kvinnenes generelt sterkere posisjon i samfunnet mot slutten av 1880-tallet og framover. Eva Sars/Nansens sterke involvering i debatten, samt de eksempler hun satte gjennom egen praksis må også trekkes frem. Skikvinnene blir tolket ut fra det tradisjonelle kvinnebildet, og hvorvidt de konformerer eller opposisjonerer mot dette. Med utviklingen mot det mer sporty kvinneidealet, blir det mulig å karakterisere en svett, fysisk aktiv kvinne som "kvinnelig", fordi hun konformerer med det nye sunnhetsidealet.

Holdningen til kvinner på ski er motsetningfull, med en respektfull holdning på den ene siden og latterliggjøring på den andre. Når kvinnene inntar skiløypene, settes mange av de underliggende kodene for skiløpning under press. Når det tradisjonelle kvinnebildet og skiløpning som mannlig praksis utfordres av kvinner på ski, følges dette av en frykt for en dobbeltvirkning der kvinner omdanner (kjønner) skipraksisen og der skipraksisen omdanner (maskuliniserer) kvinnen.

Motstanden mot kvinner i skiløypene og i hoppbakken, kan derfor ses som et resultat av at man var usikker på hva skjer med kvinnen, og med forholdet mellom kvinner og menn, når kvinner begynner med manssaktiviteter. Skikvinnen kan også tolkes som "urent". En kvinnekropp med maskuline karakteristika signaliserer uorden, og en kvinne på en typisk manssarena, som hoppbakken, er "matter out of place" (Douglas 1997).

Hopp signaliserer en rekke egenskaper og karaktertrekk som ble sett på som typisk maskuline. Det er fysisk hardt, potensielt farlig og innebærer konkurranse. Helsegevinstene er heller ikke så sentrale i hoppporten. Dermed ble femininitet og hopp en slik motsetning at den bare kunne tolereres i en "morsom" situasjon, som underholdning. Hopp, basert på konkurranse og prestasjon, var uforenelig med de dominerende idealer om det feminine.

Borgerskapets vektlegging av *gratie* er her sentralt. Hopp i gymnastikk var akseptert som grasiøst, mens hopp på ski derimot var en *kraftidrett*. Man frykter at kvinnen skulle bli grov og muskuløs, samt få maskuline egenskaper. Hopp og tindebestigning brøt med kvinnens *kroppslighets- og kvinnelighetskoder*. Kraft, mot, styrke og ærgjerrighet var egenskaper nødvendig for disse idrettene, men som var uforenelig med datidens kvinnebilde.

Når feltet på denne måten fungerer som en sensurinstans, blir diskursen rundt kvinner på ski både utøvelse og effekt av *symbolsk vold*. Feltet utgjør en struktur for fordeling av symbolsk kapital, og mektige innehavere av den riktige type og sammensetning av kapital har legitimitet. De er talspersoner for doxa, og forsøker å få kvinnene, som her blir utfordrere med en alternativ kapitalsammensetning, forvist til en stilling som heterodox, med mangelfull kapital. Dels skjer dette i en doxisk forstand, ved den ”naturlige” samstemtheten mellom de maskuline logikker og skifeltets logikker, og dels direkte ved å påpeke at kvinnene ikke har riktig kapital. Det er verdt å legge merke til at det sentrale argumentet mot kvinnes deltagelse, er at deres *kvinnelighet* kan ta skade.

2.4 Fjellvandrersker

*Lad - uden avindsyge - herrerne beholde tindebestigernes triumfer
(DNT-årbok 1887:112)*

Jeg vil også i denne delen sette fokus på opprettelsen av et felt, som jeg i mangel av en bedre beskrivelse vil kalle fjellfeltet. Jeg vil se på de feltspesifikke logikker og de tilhørende verdier og regulerende prinsipper. Med skifellet friskt i minne, vil jeg se på de legitimeringer, verdier og logikker som ligger i fjellfeltet, også her med fokus på kjønnspektivet.

Jeg vil vise hvordan fjellvandring i høy grad er knyttet til den borgerlige habitus og distinksjon, og at fokus lå på det dannede. Fjellfeltet henter i høy grad også sine begreper og argumenter fra den europeiske, og særlig engelske, overklassen - the leisure class -. Aktiviteten skulle være dannende og uten nyttepreg, og det estetiske, med vekt på stil og form, var viktigere enn å være praktisk.

2.4.1 På vandring gjennom historien

I kjølvannet av de tidligste vitenskaplige undersøkelsene på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet, fulgte en tidlig turisme som er vanskelig å skille fra disse. Denne turismen er knyttet til nasjonalromantikken hvor man skulle lære landet og folkelivet å kjenne, og er i tillegg sterkt preget av impulser fra det europeiske borgerskaps dannelsesreiser.

Framveksten av en turisme, og en interesse for å bli kjent med sitt land, hadde mye å si for utviklingen av fjellvandring. Samtidig var det hos våre kunstnere en sterk nasjonalromantisk draging som bidro til et estetiserende natursyn, og dette synet på natur ble sentralt i friluftslivets logikk.

*Men ofte naar jeg gaar i den myldrende by,
I de bonede, skinnende sale,
Da griber mig en længsel til skog og til fjeld,
Jeg hører atter bjælder og lurlok i kveld
Og sus gennem skjæggede graner! (Moe.) (DNT-årbok 1903:139)*

Som Torgeir Matre har påpekt i sin hovedfagsoppgave *Kroppen i friluftslivet* (Matre 2000), var det fysiske ikke vektlagt i den tidlige formen for turisme. Det var synssansen som var det viktige, det sublime, den storslagne utsikten, og utvalgte kanon-steder. Derfor er det mange skildringer fra reiser i vogn i de første tiårene årboken ble utgitt. Som en tidstypisk turistbeskrivelse er følgende illustrerende:

Fra gården Haugen i Bagn, søndre Aurdal, foretog en del sommergjæster en udflugt til det syd for bygden liggende smukke udsigtsfjeld, Bjødalsfjeld, (...) Vi drog, tre herrer og sex damer, med hest og firehjulet vogn (...) noget høiere opp i det egentlige højfjeld, lodes vognen tilbage og hesten anvendtes

nu resten af veien helt op som ridehest skiftevis af to af damerne, der således, skjønt mindre fjeldstærke, sattes istand til at deltage i hele den smukke tur (DNT-årbok 1884:16).

Konsul Thomas Heftye tok initiativ til å danne Den Norske Turistforening i 1868, og målet var uttalt:

Lad os gjøre det let og billig, så at riktig mange kan kommer og se hvad der er stort og vakkert i vort land (DNT-årbok 1968:25).

Formålet med stiftelsen var å ”erhverve midler til at lette og utvikle turistlivet her i landet” og ”lette adgangen til steder, der i sær grad udmerker sig ved naturskjønnhet (fra foreningens statutter, DNT-årbok 1903:219)” Det å være turist i et land uten veinett og offentlig transport var noe helt annet dagens reiser, så å lette reisemulighetene ble viktig. Fokus lå på reiser til områder av stor naturskjønnhet, og foreningens første hytte Krokan ble bygget ved Rjukanfossen. Foreningen siktet seg inn mot fjellene, men merket allerede i 1870 en rute i Nordmarka: Lyse-Heggeli-Stubdal. Da Holmenkollbanen ble anlagt i 1898 ble marka langt mer tilgjengelig enn tidligere også om sommeren.

Det turområdet som fikk størst oppmerksomhet var likevel Jotunheimen, og det er derfra mesteparten av mine kilder stammer. Som Oslomarka sto sentralt i Oslo-boernes bevissthet, fikk Jotunheimen etterhvert status som ”nasjonal helligdom”, og beskrives så tidlig som i 1870 som ”Norges hjerte”.

Nu skjønner man, at man står ved Norges hjerte, at fjeldene er vor Moder Norges hjerte, derfra utdgår årene, som afsætter liv til alle lemmer, dertil vender de igjen tilbage for at fornye kretsløpet (DNT-årbok 1870:2).

Fjellvandringen ble i Norge også knyttet til ”kjenn ditt land”-bevegelser, man skulle oppdage det urnorske, først gjennom vitenskaplige undersøkelser, så gjennom studier av folkeliv. Det ble altså knyttet sterke bånd til nasjonalromantiske strømninger. Og det ekte norske fant man i fjellbygdene på Østlandet, og særlig da Jotunheimen. Likevel virker det som om skiløpningen var mer utbredt på denne tiden:

*-ubegribeligt, saa mange raske og brillante unge mennesker, Norge ejer i vintertiden! Og saa tænke sig, hvilket forsvindende mindretal det er, som ved, at det herligste i landet faar kun **den** se, som færdes i tinderne! (DNT-årbok 1908:75).*

Fjellnaturen sto, i alle fall retorisk, særlig sterkt i nasjonsbyggingsprosessen, og fjellvandring fikk status som en ”nasjonal praksis”. Emmanuel Mohn, som gikk mange turer sammen med Slingsby, ser den følgende uttalte motiveringen for fjellvandring:

Jeg ser i disse fjellturene en folkeoppdragende magt av stor betydning. For det vi vinner der, er ikke blott bredde om bringen og styrke i leggene så vi kan bevege os med ”norsk anstand”, men den styrke, det mod, den utholdenhed, den sikkerhed, den snarrådighed, den selvtillid man erhverver sig der, følger os ned i dalene og fester sig i karakteren og hjelper os til at stå fast og holde ud mange forhold i livet hvor vi ellers snart vilde gi tapt (DNT-årbok 1873-4:18-19).

Vandringene utvikler karakteren og moralen, og gjør nordmannen norsk. Vi ser klart den symbolske, hierarkiserende motsetningen mellom fjell og dal, hvor fjellet blir standard for hva som er nasjonalt og høyverdig.

Bjergbestigning var på denne tiden en europeisk anerkjent, elegant sport, også for damer, i flere europeiske land, bedrevet for det meste i Sveits. De engelske klatrerene vekslet mellom

Norge og Alpene, og damene var med. De engelske ladies var de første og i begynnelsen mest aktive kvinner i de norske fjell, og hadde mye å si for de norske kvinnenes inntreden i fjellheimen. Cecil Slingsby må ha mye av æren for de engelske ladies andel av artikler i DNT-årbøkene. Med sin forkjærlighet for den norske fjellheimen tok han ofte med seg sin søster og etter hvert også sin kone på sine fjellvandring og klatreturer. Som den meget skriveføre mannen han var, skrev han fra 1870-tallet til godt opp mot 1890-tallet regelmessig bidrag til den norske årboken, ofte med positive beskrivelser av kvinnelige fjellbragder. Som en foregangsmann og forbilde blir han også svært ofte omtalt og referert til i andre tekster også. Da nordmennene begynte å søke til fjellene, var det naturlig at han ble med, til tross for at han var mye eldre.

På 1880-tallet ser vi i mine kilder at utviklingen gikk fra turisme til et mer fysisk aktivt friluftsliv, som fremdeles vektla naturskjønnhet og utsikter, men som hadde som forutsetning at utsikten nytes best når man har gjort seg fortjent til den (Matre 2000). Samtidig er det meget viktig å understreke at naturen har rom for et utall praksiser, og at vidt forskjellige former for friluftsliv eksisterer side om side. Det er nå fjellklatringen for alvor gjør seg gjeldende i DNT-miljøet. Fjellsporten vektla det kroppslig aktive, slik sier E. Mohn det:

En sådan fjeldvæg lader sig ikke beskrive i detaljen. Den kan heller ikke males. Den må sees. Man må selv være i bevægelse (DNT-årbok 1882:103).

I perioden 1860 til 1910 går vi fra turisme mot en praksis og en diskurs som ligner mer på våre dagers friluftsliv, med mer vekt på fysisk anstrengelse og kroppslig involvering. Vi ser også at det utvikler seg et skille mellom ”vanlig” fjellvandring og tindebestigning.

DNT ble som sagt stiftet i 1868. En annen forening som ble viktig for utbredelsen av friluftsliv, var Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug stiftet i 1861, som skiftet navn til Centralforeningen for Udbredelse av Idræt, da folkevæbningssamlagene overtok for de skyteinteresserte. Centralforeningen samt 10 andre særforbund stiftet i 1910 Norges Riksforbund for idræt. Først i 1920 var Centralforeningen igjen på banen, nå under navnet Foreningen til Fremme av Friluftsliv og Kropskultur, forkortet til Friluftsföreningen. Mottoet var ”Kjenn Ditt Land”. Turer ble arrangert i Oslomarka. Deltakerantallet økte for hver tur, og suksessen var stor.

Norsk Tindeklubb ble stiftet i 1908, men dette forble en eksklusiv forening. Inn på 1900-tallet var det særlig speideren som drev med organisert tursport. Ellers var det fremveksten av idrettslag som preget overgangen til 1900-tallet. Vi så i forrige kapittel hvordan ski blir delt opp i idrett/ friluftsliv, idet det skjer en organisering og institusjonalisering av idretten, mens friluftsliv forblir en uformell aktivitet. Fjellvandring og tindebestigning synes imidlertid ganske upåvirket av idrettsbølgen rundt århundreskiftet.

2.4.2 Jotunkvinderne

De første damene på vandring jeg hører om i mine kilder, er frk. Catharine Kølle og den mindre kjente frk. Petronelle Nilsen fra Ringsaker, født 1797. De var begge frøkner, altså ugifte, begge store, sterke, mannhaftige, og med utseendet mot seg. Begge disse streifet vidt omkring alene, på kryss og tvers av landet. Disse tidlige vandrerskene gikk for en stor del av nødvendighet. Veier og skystasjoner var dårlig utbygd, og bena var ofte det eneste valget

hvis man ville besøke slekt og venner på andre kanter av landet. I tillegg har vi frøknene Brandt (Jotunheimen), frøknene Aubert (Telemark 1865), frøknene Brun (Valdres- Bergen 1867) og Betzy Kjeldsberg. Det finnes en utstrakt reiselitteratur fra denne perioden, men det meste er historier fra ”dannelsesreiser” i vogn, altså langt fra det vi vil kalle friluftsliv.

Allerede i DNT’s stiftelsesår 1868 var 12 av foreningens 223 medlemmer kvinnelige (5%), bl.a. to skotske ladies og en dansk etatsrådinne, og 4 fra familien Heftye. (DNT-årbok 1943:153) Vi vet ikke om noen av disse gikk i fjellet, men på generalforsamlingen samme år gikk man til innkjøp av dameridesadler for å lette transporten over Haukeli (DNT-årbok 1968).

I 1885 var det blant de 1746 medlemmene, 12 kvinner fra Bergen og 45 kvinner fra Oslo (til sammen kun 3,3 %) (DNT-årbok 1943:155). Her kan vi tillate oss å anta at det blant disse medlemmene var en del aktive vandrere, for sammenholder vi den med statistikk over besøk i to av foreningens hytter; Tvindehaugen og Gjendeboden, kan vi se at det i 1884 (året før), var 71 kvinner mot 252 menn på Tvindehaugen, og 73 kvinner mot 324 menn på Gjendeboden, altså hhv. 22 % og 18 %. Det tas selvfølgelig forbehold både mot at alle besøkende nødvendigvis ikke var medlemmer, samt at vi ikke vet i hvor stor grad de bevegde seg vekk fra hytten på turer.

Besøk ved Tvindehaugen

År	Samlet no/utl	No. menn	Utl. Menn	No. kvinner	Utl. kvinner
1878	147/45	110	28	37	17
1884	178/145	131	121	47	24
1889	331/181	215	127	116	54

Besøk ved Gjendeboden

År	Samlet no/utl	No. Menn	Utl. Menn	No. Kvinner	Utl. kvinner
1878	113/17	98	16	15	1
1884	228/109	229	95	59	14
1889	396/143	298	108	98	35

(DNT-årbok 1889:56-57)

Går vi fram til 1943, ser vi at det er 50 % damer blant DNT’s 21 000 medlemmer, (DNT-årbok 1943:154) og det synes som om kvinnene har inntatt Jotunheimen.

”Jotunologen” Emmanuel Mohn fra Bergen var den første som brukte uttrykket ”Jotunkvinnerne”. I en artikkel i DNT-årboka fra 1873-4, *Eventyr Tilfelds*, skrev han om en tur sammen med en kamerat og tre kvinner fra Eidsbugarden til Gjende:

vilde jeg saa gjerne tale jotunkvindernes sag. Særlig gjelder det vel om kvinderne at deres kræfter undervurderes baade af dem selv og af os mænd, og begge dele virke sammen til at skræmme dem bort fra fjeldet. Man er formelig falden i staver av forbauselse over at kvinder have været paa Galdhøpiggen, og dog have de været der uden at brette halsen eller miste helsen. Der gives dem, som holde det for uanstændig for kvinder at vandre tilfjelds. Men det kommer alt sammen af denne moderne balkavalermæssige opfatning af kvinden –den elendige, sammenskrumpede krøpling af den ridderlige opfatning –som vi have saa vanskelig for at gjøre os fri for, at kvinden er et sart og fint væsen, som i grunden ikke duer til andet end at gjøres kur til (DNT 1873-4:17-18).

Vi ser uttalt frykten for at kvinner skulle komme til skade eller overanstrenge seg ved fjellvandring, og Mohn tar et oppgjør mot datidens kvinnebilde, som reduserer kvinnen til et udugelig og skrøpelig vesen, som bare kan brukes til å flørte med. Sitatet viser hvordan gentlemansidealets ”repressiv ridderlighet” bidrar til å forsterke synet på kvinnen som svakelig. Likevel tilføyer han.

Kvinder, selv om de ere aldrig så staute, modige og stærke, ikke bør gå altfor vildsomme veie uden ledsagelse af mænd (...) Ja, når bare mændene vilde tage sig af dem! (ibid:18)

Mohn var viktig for kvinnes inntog i fjellet. I årboken i 1874 skriver han i et referat fra en tur på Galdhøpiggen med både mannlige og kvinnelige deltakerer, at de ”skjørteklede” hadde klart seg like bra som mennene. I følge Møller førte denne artikkelen til en liten invasjon av kvinner i Jotunheimen. (Møller 2001:68)

Artikler som den følgende, viser likevel at det på mange måter var langt fram til det vi i dag forbinder med fjellturer. I ”Nogle råd til kvindelige turister” i 1887, anbefales ”det såkaldte kjøre-gå-system”.

To af selskabet marscherer ½ á ¾ time forud, de to øvrige, der naturligvis på kjærren medfører hele selskabets bagage, indhenter dem omtrent midtveis. De kjørende stige ud og marcherer videre, de gående indtage deres pladse. (DNT-årbok 1887:115)

Dette er en fin måte å dekke store distanser på, og damene risikerer ikke å overanstrenge seg. Overanstrengelse er ellers ikke mye omtalt innen fjellvandring, og vi kan tolke det som at og fokus på kropp og fysisk anstrengelse, samt legevitenenskapens argumenter, ikke står så sterkt innen fjellvandringen som innen skigåing og idrett.

At damer tåler mindre både av fysisk og åndelig anstrengelse synes likevel klart. ”...jeg angrer ikke paa, at vi vovede turen, om den end var slem for damer.” som assessor And. Færden uttaler det. (DNT-årbok 1902:87) I artikkelen ”To nye turister”, av F. Arentz, skriver også han om frykten for overanstrengelse: ”Hvis jeg forud hadde vidst, at turen var så lang, hadde jeg ikke inndadt mig på den for min datters skyld, for ikke at risikere overanstrengelse.” (DNT-årbok 1893:46) Jeg har ikke funnet kilder om fjellvandring hvor overanstrengelse er et tema for menn. I de kilder utmattelse blir nevnt, er dette heller en prøve på karakter og viljestyrke. Kvinner og barns overanstrengelse kan imidlertid få skadelige følger.

Kvinner skal ikke velge for harde turer, og de skal heller ikke legge ut på tur alene. Det vanlige var at kvinner var med mannlige slektninger på tur. Skpr. har skrevet ned minner fra en tur i 1892, sammen med en adjunkt og hans søster og en student. En temmelig krevende tur med fører, hvor de blant annet blir heist opp en bratt fjellskrent i et tau.

vor dame, hos hvem jeg på vor fodtur kun havde opdaget en eneste svaghed, bedømt som turist, nemlig hendes rædsel for at passere over klopper uden eller med mangelfuldt rækverk (...) –hun oplod nu ligeoverfor denne temmelig imponerende situation ikke sin mund til protest, men gik modigen som næstsidste passager iveri med det uvante befordringsmiddel. (DNT-årbok 1895:11) Vi gjorde en vis opsig, da vi kom fram til Turtegrø, og naturligvis ble Trussens søster beskuet som angivelig den første dame, der havde passeret Midtmaradalsruten til Turtegrø. (ibid:14)

Det er ellers få kilder om og av kvinner i fjellet i DNT-årbøkene i min periode. En av de få Elise Ulwig, som kalte seg selv Luffaren, strifet vidt over Norge og i utlandet, skrev mange artikler og var varamann DNT i årene 1922-1924. Hennes artikler kommer imidlertid ikke før årbøkene i 1917 og 1919.

I Nylænde finner vi i 1894 imidlertid noe så sjeldent som en artikkel om en fjelltur skrevet av Therese Bertheau. Denne oppdaget jeg først gjennom ”Notiser fra nogle tinder i Jotunheimen” av A. Saxegaard, hvor han skriver følgende:

Det forekommer mig dog, at hvad nyt, der kan fortælles fra tindernes verden, naturlig søger sin plads i ”årbogen”, blant annet af den grund, at en senere turistgenerasjon, der muligens vil have mer åbne øine for det karakterbyggende og forædlende ved tindesporten, har krav på i Årbogen” at finde, hvad tidligere bestigere har udrettet. Dem, der måtte ønske en mer sammenhengende beretning, kan jeg henviser til ”Nylænde” no. 22 og 23 – 1894, hvor en af følgets kvindelige deltagere har leveret en livlig skildring af turen. (DNT-årbok 1895:63)

Dette utdraget understreker det faktum at DNT-årboken var en medium for formidling av menns bragder, og at kvinner ble henvist til å formidle sine ”livlige” turistberetninger via andre kanaler. Beskrivelsene i de to artiklene skiller seg også litt fra hverandre. Der Saxegaard legger vekt på å formidle ruter og veier, legger Bertheaus vekt på opplevelsene og det sosiale. Jeg heller imidlertid mot den oppfatning av de ulike stilene skyldes det forskjellige publikum artiklene var rettet mot, enn at Saxegaard og Bertheau vektla forskjellige aspekter av turen.

2.4.3 Tindebestigersker

Den engelske ”mountaineering” introduseres til Norge allerede i 1870-årene, og dette avspeiles i DNT-årbøkene gjennom stadig flere artikler som omhandler tindebestigning. Slingsby er sentral i denne sammenheng, og i 1877 kommer en beretning fra ham om bestigningen av Stølsnåstind. Denne viser seg å være lett å komme opp på, og egner seg dermed også for kvinner.

Anfind is almost wild with delight, and talks of the number of ladies whom he is sure will make the ascent with him when it is known to be so interesting, and free from danger. (DNT-årbok 1877:64) Such was the first ascent of a mountain which I doubt not will ere long become quite a fashionable resort, and be frequented by the ladies, whom Anfind in his enthusiasm, with the eye of faith sees already under his able guidance crossing the snows and scaling the lichen-covered crags leading to a peak so charming as this (ibid:65).

Dette viser at fjellvandrersker ikke er noen sjeldenhet, og i 1886 står det under notisene at 6 av av de 98 turister Galdhøpiggen er besteget av var kvinner (DNT-årbok 1886:107).

Tindebestigerskene er en relativt anonym gruppe, som det er vanskelig å finne stoff om. De er sjelden nevnt i artikler, og skriver ikke selv i årboken. En stor del av disse kvinnene er utenlandske, men det er også en del norske kvinner blant dem.

Den første kvinnen som skriver en egen artikkel¹³ i DNT-årboken, er den engelske Margaret S. Green som i 1888 skriver en beretning fra en tur i Horrungane med Sulheim som fører. Stilen er saklig og beskrivende, og skiller seg ikke ut fra de gjennomsnittlige mannlige bidragene. Hun har en førstebestigning av en ny rute til Store Styggedalstind, men dårlig vær hindrer henne i å bli første kvinne på Store Skagastølstind, til Therese Bertheaus store hell.

¹³ Miss Edith Slingsby har skrevet et avsnitt i sin brors artikkel ”An English Lady in Jotunheimen” i 1875 (DNT-årbok 1875:102-103)

Det eneste vi ellers ser av disse tindebestigerskene, er navnene deres under de årlige referatene av Tindebestigningene som er blitt gjennomført. Som eksempler finner vi at at sommeren 1908 har Sofie Mortensen, frk. S. Nielsen og frk. M. Thygesen vært på Storen. Therese Bertheau og Kari Berge (ikke frk/fru, derfor sannsynligvis lokal) gått hele Skagastølsrekka, sammen med Hambro, Kroepolien, Rubensen og Schjelderup (uten fører) (DNT-årbok 1908). Sommeren 1909 har May H. Fox, Marie Falch og Frk. Lewenhaupt besteget Storen, og Frk. Gjertrud og frk. Margrethe Lorange "Pinaclerne på Midtmaradalsryggen og Dyrhaugstindernes ryg (DNT-årbok 1910:186)". Det er flere eksempler på grupper med kvinner som går alene med fører, som altså ikke har annet mannlige følge.

Når vi i 1918 får en liste over de som har besteget Storen i 1917, finner vi Sine Butenschön?, Henny Mohn, Agnes Gundersen, Linka Brecke?, Alfhild Bjerknes, Sossa Klykken, Ingeborg Meinich, altså et stort antall damer i forhold til de ca. 30 mennene (DNT-årbok 1918:175). Det er fryktelig synd at disse ikke skrev artikler i årbøkene, og dermed forsvinner ut av friluftslivshistorien. DNT-årboken var imidlertid først og fremst et medium for menn, som jeg har påpekt tidligere. I tillegg til at denne offentligheten ikke hadde rom for kvinner, tror jeg en av grunnene til at disse var så anonyme, var at de beveget seg helt i ytterkanten av dét kvinner kunne tillate seg å gjøre.

En gruppe det er lettere å finne stoff om, er de glade fjellamatørene. I fjellheimen er det rundt 1900 mange kvinner, ofte nybegynnere uten friluftslivserfaring. Terskelen for klatreferdigheter er lav, men entusiasmen stor hos disse kvinnene.

da skjæbnen næste dag førte i vor vei nogen unge damer som hadde en brændende lyst til at gaa paa "Storen" men manglede følge, faldt Tandberg og jeg hurtig for fristelsen. Der var fire damer i følge. Frøknerne Gjerthrud og Margrethe Lorange gik i toug med Ola Berge og hans gaardsgut, mens frøknerne Margit Otter og Marie Stenstrup gik i vort toug. Til os sluttede sig ogsaa Schjelderup. Skjønt ingen av damerne tidligere havde været paa "climbing", gik det som en dans –for at tale med Tandberg –om end klærne her og der for enkeltes vedkommende fik en mindre blid medfart paa de mest utsatte steder (DNT-årbok 1909:186-187).

Ingen av disse kvinnene hadde klatret før, men deres mannlige følge representerer den øverste kompetanse innen fjellklatring på denne tiden. De kvinnelige amatører blir tatt imot med åpne armer, og mennene stiller gladelig opp med erfaring og ekspertise, og veileder disse uerfarne kvinnene.

DNTs ønske om å rekruttere nybegynnere til friluftsliv kommer tydelig fram i arrangementen av fellesturer. DNT har ikke en elitistisk profil, og vil gjerne at amatører skal finne veien til fjells. I DNT-årboken for 1909 finner vi det første referatet fra en fellestur, her arrangert av Bergen fjellmannlag. Det er en 8-dagers tur i Nordfjord, med en del bestigninger, og formålet var å reklamere for fjellspporten (DNT-årbok 1909:89). Artikkelforfatteren Jacob Rønne beskriver turen som "eiendommelig", da det for det første var en "massetur, væsentlig bestaaende af fjeld-amatører (ibid)" og for det andre var fem damer med. DNTs lave terskel er avgjørende for at så mange kvinner blir medlem i foreningen.

Der deltog altsaa en del damer, hvad der gav turen en egen charme, især da de alle fem kappedes i ungdom og elskværdighed og dertil –paa en undtagelse nær –var særlig flinke til at bruge sine ben. Naar imidlertid vor danske veninde i en kjøbenhavnerravis selv har erklæret, at hendes "kvalifikationer som tindebestigerske bevæget sig nede paa et generende minimum", maa det kunne gaa an at føie til, at de virkelig paa langt nær var i høide med situationerne, -flere tusen fod lavere (ibid:89-90).

Følget var på 23 personer, inkludert to førere og to bygdefolk. Lodalskåpa blir besteget av hele følget.

En av Kristianiadamerne blev "Gelée" og paastod senere, at hun ikke eiet spor av erindring om, hvorledes hun kom op. Men saa var der til gjengjæld en anden! Hendes navn fortjener virkelig at nævnes: Frøken Ragnhild Schrøder fra Kristiania. Det hele var som en lek for hende. "Sie klettert wie eine Gemse!" utbrøt vor tysker og sendte hende et beundrende blik (ibid:93).

Denne fellesturen er den første av mange, og blir kjennetegnende for DNT; -alle stuemennesker skal få mulighet til å luften kropp og sjel på de vildende vidder.

Ved denne tur er der leveret et avgjørende bevis paa, at fjeld-amatører, damer, ja tilmed helt utrænede, asfalt-vandte damer meget godt kan greie turer, som let fortoner sig som noget halsbrækkende for den, der aldrig har forsøkt det. (...) Maatte disse erfaringer bidra sit til, at riktig mange stuemennesker nytter sommeren til at luften sjæl og krop paa de vildende vidder (ibid:100-101).

Fellesturer senker terskelen for deltagelse, og disse kvinnenes friluftsliv blir sett på som positivt og underholdende. Uttrykket "de er flinke til å være kvinner" kan oppsummere holdningen til disse kvinnene, deres fysiske dyktighet blir beundret, de er flinke til kvinner å være, fordi de samtidig ikke utfordrer kvinnebildet, men holder seg innenfor kvinnelighetens grenser, -er flinke til å være kvinner.

2.4.3.1 Therese Bertheau

En av tindebestigerskene vi vet endel om, selv om hun selv aldri skrev en artikkel i DNT-årbøkene, er Therese Bertheau. Da Bertheau besteg Uranostind sammen med engelskmannen Beaumont i 1885, innledet hun et langt forhold til Jotunheimen. Noen få dager etter var hun med som tolk da Ole Røisheim skulle føre to franskmenn opp på Galdhøpiggen, og det var nettopp som tolk hun fikk kontakt med de engelske klatrerne i Turtagrømiljøet.

Grøndahl beskriver i artikkelen "Litt om norsk tundesports utvikling" skiftet i 90-årene, da flere yngre nordkvinner og -menn begynte å interessere seg for klatresporten:

En av de første, der kom til at indta en ganske fremtrædende position, var en kvinde, Norges første og i mange aar eneste virkelige tindebestigerske. 1894 besteg frk. Th. Bertheau i engelsk selskap Store Skagastølstind og i de følgende aar vender hun stadig tilbake til Horungtinderne. Dels klatrer hun sammen med englændere, dels med nordmænd. Paa de sidste og derved ogsaa paa norsk tundesport kom hun til at øve adskillig indflytelse dels ved sin store dyktighed og sakkundighed og dels ved sin varme og smittende begeistring for sporten (DNT-årbok 1918:175).

Therese Bertheau vendte årvisst tilbake til Hørrungane og Turtagrø. I årene 1902-1906 var hun varamann i styret, men skrev aldri noe i årbøkene selv, selv om hun oversatte Slingsby's artikler, og var språklærerinne ved Nissen pikeskole i Oslo. Selv når hun selv er primus motor for turene, er det andre som skriver om dem. F. Arentz skriver følgende om en "Natterangel i Jotunheimen. En 5 døgns undersøgelsesekspedition.

Efter avtale traf jeg her frøken Bertheau, som ankom samme dags eftermiddag over Lyster. Hun fortalte da, at hun allerede i vinter i Kristiania havde talt med Thorgeir Sulheim og nu paa Eide havde endelig aftalt med ham en 5 dages undersøgelsesekspedition over Harbardsbræ, Haalaabræ, Hestbræ og Smørstabbræ med enkelte tilhørende tinder, og var jeg selvfølgelig straks villig til at deltage i denne meget lovende tur i til dels aldeles ubefærdede trakter (DNT-årbok 1897:7).

Dette er tydelig Therese Bertheaus ekspedisjon, og det er derfor naturlig å spørre seg hvorfor det da er Arentz som skriver om den.

Bertheau ble medlem av DNT i 1889, og ble første kvinne i DNTs styre i 1902, samt innbudt medlem i Norsk Tindeklub i 1909. Medlemsskapet i NTK indikerer hvilken posisjon hun hadde i miljøet på Turtagrø, inngangsporten til Hurrungane. I løpet av ca 20 år besteg hun 30 forskjellige topper gjennom 40 bestigninger. Som kvinne ble hun alltid plassert midt i tauet, siden dette ble sett på som den sikreste plassen (Møller 2001:27). Tiden omkring 1900 var preget av en nyorientering. Til nå hadde det vært vanlig å bruke lokalkjente førere på tindebestigninger, men fra nå ble det et ideal å klare seg uten. Utlendingene satte standarden, og Bertheau var en av de førende i det norske klatremiljøet.

I 1894 besteg hun som første kvinne Storen, etter et mislykket forsøk i 1883 (Tønsberg 1982:98). Saxegaard beskriver i DNT-årboken fra 1895 klatringen.

Kl.5 næste eftermiddag finder man os (undtagen frk. K) under Heftyes rende i Store Skagastølstind. Oppe i fjeldvæggen, vel en mandshøide over afsatsen, står ingeniøren og famler med øksen og henderne efter nye tag, nedenunder står Tostein og ser skeptisk ud, medens frk. B. og theologen sidder med energiske udtryk og trofaste greb om tauet beredte til å stanse ingeniøren, om han skulde finde på fra sit ophøjede stude at svæve ud i rummet (DNT-årbok 1895 i Tønsberg 1982:98).

Dagen etter ble Storen besteget av Fanny Paulsen, og to dager etter av engelske Evelyn S. Watson (Møller 2001:26), men det raidet Bertheau gjennomførte denne sommeren, kan best sammenlignes med Slingsby's bestigninger sommeren 1876.

Hun er på Storen igjen to år etter. ”Endvidere kan merkes, at ingeniør Saxegaard og frk. Berthau (med Ole Berge) ved en tur op i St. Skagastølstind vandt vished for, at de under deres bestigning iforfjor har naaet toppen gjennom ”en ny rende” (DNT-årbok 1896:111).” Frk. Berthau besteg også Store Ringstind dette året. I 1900 inviterer Slingsby, som var førstebestigeren av Store Skagastølstind, Therese Bertheau, som var den første kvinnen som besteg Storen, til å bestige den sammen. ”Turen vakte oppsikt, og den ble behørig omtalt både i norsk og britisk presse (Møller 2001:26).”

Slingsbys positive holdning til tindebestigersker generelt, og Bertheau spesielt, kommer fram i følgende artikkel fra Norsk Fjellsport 1914.

Frk. Bertheau, the first lady who ascended Store Skagastølstind did much noble work by proving that mountainclimbing is a grand sport for women as well as men. (Slingsby i Norsk Fjellsport 1914, i Tønsberg 1982:103)

At Slingsby som en ledende skikkelse innen fjellsportsmiljøet gjennomgående omtaler tindebestigersker i positive vendinger, må ha hatt innvirkning på holdningen til disse, særlig når vi vet hvor stor anseelse og innflytelse han hadde på feltet.

I Urd 1902 er Bertheau intervjuet om turen hvor hun som første kvinne besteg Store Skagastølstind. Her svarte hun på spørsmålet om hvorfor hun ble interessert i klatring, at det bare skyldtes tilfeldigheter. Hun hadde gått ”en ganske almindleig tam Fodtur til Eidsbugarden, hvor vi sad ved Ovnene og før -ude var det Nysne og Sneslaps (Møller 2001:30).” Ole Røisheim var likevel imponert over henne da hun gikk 5 mil med ham over fjellet, og anbefalte henne til en engelsk klatrer som hun fikk være med opp til Uranostind. Hun sier videre i intervjuet i Urd at damer må ha mye hjelp på fjellklatring, og det er ganske mye bryderi med å ha en dame i følget. ”men saa er det jo det mærkelige, at alle

Tindebestigere er saa elskverdige! (ibid)”. Det er dyrt å gå i fjellet, særlig for kvinner som går alene. Føreren må da ha med seg en medfører, fordi han ikke kan regne med hjelp av kvinnen. ”han kan jo f.eks. ikke staa paa hendes Hoved” som Therese Bertheau sier det (ibid).

I beskrivelsene av Bertheau, er det klart at hun blir betraktet som en likeverdig av sine klatrekamerater. Som *kvinne* blir hun imidlertid satt i en klasse for seg. Forskjellen mellom henne og andre kvinner kommer tydelig frem når hun som bestiger blir mottatt på Skagastølshytta, hvor hyttegjestene hadde gjort istand en velkomstfest.

det sattes straks en større renselsesfest i gang; alt maatte være fint og flot til bestigerne fra Midtmaradalstind kom tilbake; man skulde ihvertfald prøve at give modtagelsen et festligt præg. Energiske damer vaskede hele kjøkkenservicet i en pyt udenfor... (...)Hvordan det staar til med appetitten efter en 10-12 timers uafbrudt klatring og brævandring med kanske en mundfuld af et eller andet spiseligt nu og da underveis, det er vist overflødig at beskrive (DNT-årbok 1903:131, min utheving).

Kvinnene vasker og steller til velkomstfest, og det blir ikke nevnt spesielt at en av bestigerne selv er kvinne. Bertheau synes i stor grad å være ”en av gutta”. Det samme gjelder i en artikkel av Rostrup, hvor han beskriver en gruppe tindebestigere, Bertheau inkludert på følgende måte:

en ukristelig fillet bande af delvist nøgne, halvt indianerrøde, halvt solbrandsvarte, straalende lykkeberuste tinderanglere (DNT-årbok 1908:63).

Therese Berthau gikk sine egne veier når det gjaldt bekledning i fjellet. I Urd 1902 er hun avbildet med sko med søm, knickers, kort skjørt, jakke og engelsk stråhatt. Hun hadde et langt skjørt også, og var derfor 20 år forut for sin tid, i 1918 begynte resten å bruke den 4-delte sportsdrakten: jakke, bukse, kort og langt skjørt (Bugge 1961:112). Hun var en pioner mht. bruk av praktisk tøy i fjellet, men de andre fjellvandrerskene brukte ikke dette. ”dette kan antyde at en kvinnes fjellbragder ikke var like lett å omsette i respekt og anerkjennelse i salongene (Richardson 1997:41).” Richardsson sier videre at Bertheaus bedrifter ble for mandige til å kunne regnes som uttrykk for den gode smak. Feltets krav er uforenelige med kvinnerollen i resten av samfunnet.

Skal kvinner som Therese Bertheau forstås etter den vanlige kjønnsdiktomien, faller hun selvsagt utenfor de lagte grensene for akseptert bruk av kvinnekroppen. Bertheau er derfor et bevis på at ferdigheter og interesser i friluftsliv ikke følger en biologisk grense, en enkel dikotomisk kjønnsdeling. Det gir mer mening å snakke om kvalitativt forskjellige kvinneligheter og mannligheter (Pedersen 1999), som produseres og opprettholdes i og gjennom friluftsliv.

2.4.4 Den ekte turist

Mot slutten av 1800-tallet er friluftspionerens tid omme. Stadig flere tar turen til fjells, og flere ruter blir tilrettelagt med merking, bruer og overnattingssteder. I dette tidsrommet finner vi mange beskrivelser av den ”ekte” turisten. For at ens friluftsutøvelse skal ha distingverende kraft, må man inneha en del kjennetegn som skiller en fra ”alminnelige” turister.

de ekte turister, dem der tog stav i haand og skreppes paa nakke og drog tilfjelds for at sove i skytterboder og fælæger eller hvorsomhelst (DNT-årbok 1896:76).

En stor del av borgerskapets menn søkte til fjellene, og flere av disse legger vekt på fjellvandringens og klatringens distinksjon. Det blir skilt klart mellom aktører med og uten den riktige kapital og kapitalsammensetning

At interesse for og dyktighet i utøvelsen av idrett og friluftsliv var skattede karaktertrekk for borgerskapets menn, ser vi av minneskriftene i DNT-bøkene. I årboken fra 1876 har redaksjonen forfattet en artikkel om avdøde A. W. Grøtting.

Grøtting, der i sin tid sammen med Asbjørnsen selv, lægen A. Arbo, firstmester I.B. Barth, kandidat og lærer på Kongsberg Prahm, biskop Moe, professor Rasch o.fl. dannede så at sige det første kuld af egentlige turister her til lands, en snævrere kreds af mænd, som, idet de hver sommer dels som jægere og naturforskere, dels som samlere i andre retninger og dels som blot og bart turister gennemstreifede vort lands fjelde og dale, fra disse ture hjembragte og spredte interesse for landets naturskjønheder, folkeliv og øvrige eiendommeligheder og således i væsentlig grad bidroge til at vække sansen og bane veien for turistlivet (DNT-årbok 1876:1).

I et minneskrift over Johan Vibe får han følgende karakteristikk som ”ægte turist”:

Johan Vibe kjendte Norge godt, og han elskede dette land, som enhver maa gjøre, der lærer det at kjende paa samme maade som han. Han var en af de ægte turister, den slægt, som ikke ”starter”, ”sætter rekorder” eller øver lignende bedrifter af minimal værdi, men holder af sit land og sit folk og vil lære begge at kjende (DNT-årbok 1897:6).

Av disse minneskriftene ser vi også at det er utviklet en *norm* for turistlivet i fjellet, en ”riktig” måte å gjøre det på. Oppsummert er en ægte turist i følge mine kilder ikke på overfylte turisthytter sammen med den jevne hop, han ligger heller på et fælæger eller en sæter, han driver ikke med konkurranse, men driver friluftsliv av kjærlighet til sitt land, sitt folk og naturen. Han er mann, og gentleman. Vi ser en klassehabitus i argumentene mot konkurranser og rekordjag, som ble knyttet til de lavere klassers kroppslige praksiser. Er han tindebestiger, så er han fylt av kjærlighet til fjellet, og nærmer seg dette ikke for å erobre det, men med respekt og ærbødighet, men alvor og besindighet.

Den enkle fotvandringen blir en moralsk riktig aktivitet også i et nasjonalt perspektiv.

Hvad de så har udrettet af godt og stort for fedrelandet og for vitenskaben, så har de for en væsentlig del hentet ånden og kraften dertil fra sine vidstrakte vandringer (Yngvar Nielsen i DNT-årbok 1904:1).

Disse diskusjonene om den ekte turist bekrefter og forsterker menns dominans på fjellfeltet. ”Debattene mellom menn bidrar til å synliggjøre og bekrefte oppfatninger som forstår det mannlige som overordnet og viktigere enn kvinner og kvinnelighet mens de forsterker prosesser som privatiserer og usynliggjør kvinners friluftsliv (Pedersen 1999:333).” Det er imidlertid mange menn som ikke når opp til disse hegemoniske idealene for maskulinitet. Kildene representerer ikke virkeligheten, men sier noe om hvilke *idealer* for mannskropp og oppførsel, som var rådende i borgerskapet på denne tiden, dermed hva man strakte seg etter, og hva som hadde verdi.

Det er sentralt for en ægte turist å skape avstand til den ”gemene hop” med turister, i dette kan vi også ane en modernitetskritikk, motsivilisatoriske trekk og fortidslengsel. Særlig ser vi en motstand mot at typiske trekk fra bysamfunnet blir tatt med inn i fjellet. Den nedlatende holdningen til ”turistene” finner vi bl.a. hos Rostrup:

Alle I, som mener, at "fjeldet" er Hjerkin eller Fokstuen eller Gjendesheim, -ja, der findes jo endog dem iblandt Jer, som, Herren forlode dem! tror at fjeldet er Heggenæs, Fagerstrand, Tuddal, Maristuen og hvad de nu heder alle disse rædselsfulde, af guderne forladte og derfor af mennesker vildt elskede sommerflirtstationer og deres optraakkede "sæterture" (Egill Rostrup i DNT-årbok 1908:81).

"Fjellet" er de mest alpine delene av Jotunheimen, Romsdalen og Lofoten, og det alpine landskap blir en arena for bekreftelse av maskulin kjønnsidentitet og klassehabitus. Motsatt ser vi at turer i høyfjellsfjellområder som ikke er preget av det alpine landskapet, nær byen, og i selskap med mange andre, og som ikke følger normene for friluftsliv, følger ikke fletets logikker, og blir latterliggjort. Nøkkelpersoners beskrivelser i DNT-årbøkene formet nok manges syn på friluftsliv. Abonnentene på bøkene, borgerskapets menn, hadde ikke bøndernes erfaringer fra fjell og vidde, og med naturen som et fritidslandskap, ble naturen en arena for et friluftsliv med en logikk som lå nærmere den engelske "leisure class" enn det tradisjonelle norske bruksperspektivet. Det var imidlertid ikke alle som hadde den rette kulturelle kapitalen som skulle til for å ta fjellheimen i bruk på riktig måte, altså som "ekte turister".

I *Udsigten fra Høgevarde paa Norefjeld*, klassifiserer prof. H. Geelmuyden tindebestigere i to grupper.

Tindebestigere kan klassificeres. I første klasse maa man ubetinget opføre de egentlige tindebestigere, de som foretager bestigningen for bestigningens egen skyld. Til de motiver, som driver saa mange mennesker til tops, kommer her yderligere det tilfredsstillende ved at have overvundet en vanskelighed. Topper som lar sig bestige uden anvendelse af stav, toug, hakke eller øks vil vel i almindelighed ikke lægge beslag paa disse kjernetroppers opmærksomhed (DNT-årbok 1908:54).

Den ene gruppen er altså de virkelige tindebestigere, som konsentrerer seg om vanskelige bestigninger. Den andre gruppen er mer makelig, og hovedsakelig opptatt av utsikten. Her er det en klar verdivurdering, idet den første gruppen blir beskrevet som "første klasse", inndirekte er de mer makelige fjellfolkene sekunda vare. Man må imidlertid gjøre seg fortjent til å tilhøre første klasse. Dette må **læres** –fordi det kommer med erfaring og dyp innprenting av idealene i habitus.

Alle, som virkelig fortjener navn af egne tindebestigere, i modsetning til tindeakrobater, vil aar for aar finde, at deres kjærlighed til fjeldene tiltager, paa samme tid som deres respekt og ærbødighed for dem vokser. Jo større erfaring de faar, jo mer vil de føle, at tindestigersporten, den ædleste sport i verden, krever alvor og besindighed (Slingsby i DNT-årbok 1902:99).

Man var opptatt av å nyte naturen på den *riktige* måten, og med det riktige perspektivet; -fra toppen av en vanskelig tilgjengelig topp. Dette kan også tolkes som et forsøk på distingvering ved å fastholde at man som tindebestiger får et perspektiv på naturen og verden "vanlige" turister aldri kan oppnå:

Tinder i nysne –tinder i solskin, enkeltheder og totalindtryk i fugleperspektiv, som "tinderanglere" dag efter dag betages af, aldrig blir træt af at nyde, men som for mange af Jotunheimens turister er fremmed og forholdsvis ukjent (Tandberg i DNT-årbok 1903:124-5).

selv de stilfærdige "faste gjester", der var mest vant med at tilbringe dagen over en bog i solvæggen eller strak sig saa langt som til en eftertænksom og fornuftig tur nedover dalen gennem skaret, (...) de vimsede nu omkring med sækker og niste, snakkede og skraalte om the og smørrebrød, kjæks og syltetøi og lanolin i fjæset og alt mulig, som kunde tænkes nødvendig, alle forfærdelig ivrige; at situationen var høist uvant og spærende var indlysende. Hele hotellet skulde på Dyrhaugstind (ibid).

En bred praksis med mer tilrettelegging og fokus på behag utvikles, men at den enkle tilretteleggingen er viktig for borgerskapet, ser vi av kritikken av turisthotellene, og i

kriteriene for den ekte turist. Kritikken mot turistene kan leses som et forsøk på å forvise disse aktørene til en stilling som heterodoxe, med mangelfull kapital (Bourdieu 1991), men også som en modernitets- og sivilisasjonskritikk.

Medens alle hotellerne i Jotunheimen er overfylde, medens bytonen truer med at jage bort enhver ægte turist, og "fantefølgerne" mer og mer bemægtiger sig herredømmet (DNT-årbok 1884:114).

Naar man er kjed af at færdes paa de gamle turistveie, der er blevne rene alfarveie for alslags folk og med alle civilisationens ydre kjennetegn i form af hoteller, galonerede portierer, høie regninger o.s.v., gjør det en formelig godt at gjøre en tur over et af denne velsignede turiststrøm endnu saa uberørt strøg som Lister (DNT-årbok 1896:76).

Beskrivelsene av dem som ikke oppfyller kriteriene for ekte turister som "fantefølger" og "alslags folk", viser hvor viktig turishabitusen var for borgerskapets menn, og hvordan distinksjon også innebærer en avstandtagen til det vulgære og laverestående. Sivilisasjonskritikken kommer også tydelig frem, og kobles til de vulgære turistene. Det ytterste tegn på at fjellheimen er blitt inntatt er bruken av følgende beskrivelse:

Saa gjennompløiet som Jotunheimens verden af tinder vil Tromsø amts aldrig bli (DNT-årbok 1908:131).

Jotunheimen er gjennompløyd, domestisert, verdsliggjort, brukt og kanskje til og med oppbrukt for disse mennene som setter ensomhet og førstebestigninger høyest.

Den store økningen i antall tindebestigninger rundt århundreskiftet ser vi av bestigningene av Store Skagastølstind. Storen er blitt besteget kun 8 ganger i løpet av perioden 1876-91, (DNT-årbok 1891-92) mens den i de følgende år bestiges flere ganger årlig, som i 1896, hvor 12 grupper har vært på toppen (DNT-årbok 1897: 64-65).

I en vidtfaavnende artikkel av Slingsby i 1902, skrevet med mye innlevelse og kjærlighet, tar han sikte på å beskrive Norge og de opplevelser fjellvandrere kan få der. Det kommer fram at han ikke ser bare positivt på den utviklingen som har skjedd siden 1870.

Jotunheimen er ikke nu, hvad den var for 30 aar siden. Meget fordums romantik og poesi er forsvundet. Men de mægtige gamle tinder, meislet af naturens egen haand, de staa endnu og vil vedblive at staa aartusender efterat vore navne er glemt. Nu er der hyggelige smaahoteller og turisthytter, hvor der før kun var sætre, som hverken holdt regn eller vind ude. Der er broer ogsaa, og hvad det har at betyde ved kun den, som har prøvet, hvad Jotunheimen uden broer vil sige. Der er mer komfort nu, og gemytlige mennesker træffer man overalt (DNT-årbok 1902:94).

En nostalgi og en modernitetskritikk kommer også fram i teksten, men det viktigste er kanskje understrekningen av pionerens strabaser, og forsøket på å fastfryse pionerens kapital med begrepet ekte turister. Implisitt ligger at ingen i dag kan oppfylle kravene til den ekte turist, fordi forholdene er lagt for mye til rette etter at pionerene brøytet vei.

Nutildags kan en ivrig tindebestiger foretage tre fire bestigninger, hvor han før var glad ved at foretage en. Nutidens turister kan neppe tilstrækkelig sætte pris paa steder som Spiterstulen, Slethavn og Skogadalsbøen, for ikke at snakke om de udmerkede fjeldhoteller paa Turtegrø. En mand, der er opvokset i mer eller mindre luksuriøse omgivelser, kan ikke arbejde haardt i længere tid, naar han faar daarlig kost og utilstrækkelig hvile i haarde og for korte senge, som han ofte maa dele med andre. Jeg har engang delt seng med fire rensdyrjægere. For at skaffe plads laa de tre med hovederne ved den ene ende og de to ved den anden; men med søvn var det daarlig bevendt. I 1876 blev Emmanuel Mohn og jeg to gange drevne ned i dalen af sult. Nu hænder ikke sligt mer i Jotunheimen, ialfald ikke om sommeren (DNT-årbok 1902:94).

Slingsby er en mann med en høy posisjon i miljøet, som svært ofte blir referert til i andre artikler. Vi kan derfor anta at han var tonegivende på feltet. Her bestemmes i høy grad de riktige motiver og friluftslivsmentaliteten, i en sterk sivilisasjonskritikk, samtidig som han er påpasselig med å bekrefte sin egen posisjon. Ved århundreskiftet kommer også vernetanken fram i kildene, og Norges Naturvernforbund blir stiftet i 1914.

Det er saa meget, som har forandret seg. Fjellet har tabt sin makt. Kulturen har rykket inn over viddene, og Fjeldet er tillige rykket os alle mer ind paa livet, er kommet os nærmere. Jernbaner og gode landeveie udretter meget, ogsaa til at forandre vort blick paa den omgivende Natur. Norge ser nå meget annerledes ut end for bare femti aar siden. Forandringene skjer raskt. Det bliver da et spørgsmaal om ikke noget bør gjøres for at bevare det gamle. (Yngvar Nielsen i DNT-årbok 1904:208)

Når friluftslivet ikke lengre er forbeholdt en elite, men er blitt en aktivitet for også de brede lag, viser orienteringen mot tindebestigning på slutten av 1800-tallet at eliten hadde behov for å distingvere seg.

De nye aktørene kan ikke ta i bruk de samme smakskategorier på feltet fordi de ikke har den riktige habitus. De kapitalsterke distanserer seg ved å velge vanskelige topper, mindre kjente ruter, unngå allfarsveier, og drive et mer krevende og avansert friluftsliv. Dette kan leses som en anvendelse av kulturell kapital, ved at man distanserer seg fra ”amatørene”. Den ekte turist er den eneste som er tindene verdige.

2.4.5 Norsk Tindeklub

Norsk Tindeklub (NTK) står for en mer konservativ linje i fjellet enn DNT's inkluderende linje. Etter de utenlandske alpinklubbens forbilde kunne bare menn bli medlem. DNT skulle fra første stunde være en forening for *alle*. Det skulle ikke NTK.

NTK ble stiftet i 1908, etter mønster fra den lukkede Alpine Club i England

§ 3. Optagelse av ordinære medlemmer.

For optagelse som medlem av klubben kreves flere års øvelse i tindesport. Den som møker om å bli medlem i klubben, må anbefales av to av medlemmene som personlig kjenner vedkommende og hvorav minst en bør ha klatret sammen med ham. Hans navn samt en liste over de bestigninger han har foretatt, med særlig angivelse av de turer som er ledet av ham som førstemann, innsendes til styret, som undersøker søkerens kvalifikasjoner og forelegger sin innstilling for generalforsamlingen. Som ordinære medlemmer kan bare optas amatører; kvinner kan ikke være ordinære medlemmer.

§ 4. Æresmedlemmer og innbudte medlemmer.

Æresmedlemmer og innbudte medlemmer foreslås av styret som begrunner innstillingen for generalforsamlingen. For innvelgelse kreves fire femtedelers flertall (hentet fra Grimeland 2000:31).

Sentralt var gentlemansidealet og klubbens eksklusivitet. Rubenson blir ledende innen NTK, og av medlemmene krevdes amatørskap, borgerlig dannelse og utøvelse av god tindesport. Ved å fastsette at medlemmene skulle vært amatører og menn, holdt man fast ved leisure -

fritids- idealet, samtidig som man stengte ute kvinner og de lavere klasser som tjente penger på å føre, og gjorde klubben eksklusiv for borgerskapet.¹⁴

Da mennene som skulle danne kjernen i NTK begynte å klatre rundt 1900, hadde TB allerede holdt på en stund, men gled inn i miljøet. Kun norske menn kunne opptas som vanlige medlemmer, men både Slingsby og Bertheau ble opptatte som æresmedlemmer året etter stiftelsen. *Vanlige* kvinner måtte imidlertid vente til 100-årsjubileumet.

Bertheau beskriver utviklingen i klatringen på følgende måte: ”Samtidig med disse to siste begynte så nordmennene å vise seg. Det ble Tandberg, Paus og De selv [Henning Tønsberg Sr], og så siden Eilert Sundt, Rubenson, Bryn og Saxlund, osv (Bertheau i Tønsberg 1982:102).” Nordmennene brukte ikke lang tid på å ta igjen det engelske forspranget i klatringen: ”Jeg tenker mig at forklaringen måtte være at hadde de ikke engelskmennenes trening så var de sportsmenn på sin hals –Nordmarksmennesker og skiløpere vant til å ferdes i skog og mark og fjeld ved sommer og vinter, naturmennesker av det reteste vann, vant til å overvinde vanskeligheter av mange slags. (...) ja, jeg må sige, nordmennesenes entr e var imponerende. Og like hyggelige kamerater som engelskmennene (ibid).”

I DNTs 1910- rbok er det en lengre artikkel om Norsk Tindeklub, skrevet av dens bestyrelse. Den tar for seg tindesportens utvikling fram til d.d. Navn som nevnes er Slingsby, Mohn, Harald Petersen, Johannes Heftye, Carl Hall, samt førerne Soggemoen, Sulheim og Berge (DNT- rbok 1910:187). Utviklingen gikk langsomt, først på 90-tallet kan artikkelforfatterne spore en større norsk tilslutning til sporten, bla. Ved Kr. Bing som ga ”eksempel der smittede (ibid)”.

det samme var tilfældet med frk. Therese Bertheau, der spesielt i Horunggruppen hadde deltatt i en lag række bestigninger, til dels i følge med fremstaaende utenlandske alpinister. I dette terr ng tilbragte hun sommer efter sommer, og mange av norske, der har stiftet bekjendtskab med Horungtinderne, vil mindes hendes kyndighed og hj lpsomhed, naar det gjaldt at arrangere turer og faa de mindre øvede ind under den rette instruktio. (ibid:188).

Først i 1968 fikk klubben sitt første ordinære kvinnelige medlem, som beskrives på følgende vis:

Kirsti Nordhaug har alle de egenskaper mennene selv har. Hun er dominerende, energisk, sterk og sta (Faltin 1993:40 i Richardson 1994:89).

Det maskuline blir fremhevet, hun er ”en av gutta”. Hennes kvinnekjønn blir tolket som såpass maskulint at det kan godtas selv i tindesirkler.

Det interessante med NTK i vår sammenheng, er eksklusiviteten til klubben. Den ble først stiftet i 1908, etter at fjellheimen var blitt inntatt av den gemene hop. Det var ingen ”jomfrutinder” igjen, og vanskelig å hevde seg gjennom nye oppdagelser. Uten å spekulere for mye, virker det som om NTK kan være et forsøk på å beholde tindebestigningens eksklusivitet og **distingverende kraft**, og at dette henger sterkt sammen med ønsket om å holde kvinner utenfor foreningen, synes klart. Således virker NTK opprettholdende på kvinne- og mannsbildet. Som jeg tidligere har oppsummert, er det visse karakteristika ved en ægte

¹⁴ NTKs monopol på ”klatrerne” ble først brutt i 1959, da Tindegruppa ved NTH i Trondheim ble etablert. Men det tok enda flere år f r NTK åpnet seg for kvinner og lot amatørkravet falle. Faarlund kunne da bli medlem igjen etter noen år som ”profesjonell” ved Norges h gfjellsskole. (H ibakk 1998:27-28)

turist. Han ligger ikke på overfylte turisthytter sammen med den jevne hop, men heller på et fælæger eller en sæter, han driver ikke med konkurranse, men driver friluftsliv av kjærlyghet til sitt land, sitt folk og naturen. Han er mann, og gentleman. Er han tindebestiger, så er han fylt av kjærlyghet til fjellet, og nærmer seg dette ikke for å erobre det, men med respekt og ærbødighet, men alvor og besindighet. Og det ytterste merket på en ekte turist, ble medlemskapet i NTK.

2.4.6 Jættekvindene

Vi har ovenfor sett at logikkene som preger fjellfeltet er sammenfallende med borgerskapets hegemoniske maskulinitet. Kvinner på feltet kan da vanskelig oppfylle feltets krav samtidig som hun beholder sin kvinnelighet. Jeg vil i det følgende trekke frem noen sitater om tindebestigning, hvor det første er en av flere artikler stilet mot uerfarne friluftskvinner, med råd om hvordan man skulle ferdes i fjellet. -Det er opp til den enkelte å velge rute, men

Kun en innskærnkning: ingen der medfører store strabadser. Lad –uden avindsyge- herrerne beholde tindebestigernes triumfer. Dette sagt i sin almindelighed! –Men- nulla regula sin exceptione: Jættekvinder med et overmål af kraft – de må gjerne konkurrere selv med en mr. Slingsby (DNT-årbok 1887:112).

Det underliggende argumentet her, er at kvinner bør ta hensyn til sin svake konstitusjon, og ikke overdrive sin fysiske aktivitet, med mindre de er ”kjempekvinner”, altså abnormt store, med et ”overmål” av kraft, altså mer enn det man skulle ha. Dette er en snedig retorikk, idet den definerer dyktige kvinnelige tindebestigere som noe unormalt, unaturlig. Da vi vet at også kvinner var opptatte av å ikke sette sin kvinnelighet på spill, kan slike kommentarer ha medvirket til at kvinnene holdt seg selv tilbake fra tindebestigninger.

Det andre interessante i dette sitatet, er at kvinner skal la menn beholde det privilegie å bestige tinder, og ikke være misunnelige på dem for det. Her settes også kvinnen på plass; enkelte områder er fremdeles mannens, og slik bør det også være. Dette er særlig interessant siden vi vet at det var forholdsvis akseptert at kvinner gikk på fotturer i fjellet. Kvinnelig tindebestigning møtte imidlertid ikke alltid velvilje.

Johannes Heftye skrev i en avispolemikk i 1882 følgende:

Vi må be Gud bevare oss for nogensinne å komme så langt at våre landsmanninner skulle falle på for alvor og i almindelighet å bestige tinder (Heftye i Tønsberg 1982:97).

Dette sitatet har jeg tatt med selv om det ikke er blant mine kilder, fordi det understreker et sentralt poeng, som synes å ligge uuttalt bak mange av de argumentene som framføres i mine kilder. Heftye er redd for at verden skal ”komme så langt” at kvinnene til og med bestiger tinder. Her ser vi at kvinner trekkes inn i en modernitetskritikk, hvor man stiller seg kritisk til den rivende samfunnsutviklingen generelt, og kvinnefrigjøringen spesielt. Kvinner på toppen av tindene er helt klart ”matter out of place” (Douglas 1997), og beskriver dermed en verden der alt er ute av ledd. ”Den potensielle uorden de [kvinnene] bærer i seg må holdes i sjakk gjennom klare, sosiale grenser for kvinnes deltagelse i samfunnet (Ericsson 1997:128).”

Inndirekte sier Heftye også at kvinnes tindebestigninger hittil ikke har vært ”på alvor”, og antyder ved sitt ordvalg, at det isåfall skulle være et ”innfall”, kanskje et uttrykk for den

kvinnelige lettsindigheten? Han åpner imidlertid for unntakene, idet han håper at kvinnelige tindebestigere ikke blir en *alminnelighet*, og det ville vært interessant å vite hva han syntes om de kvinnene som på egen hånd kom seg opp Heftyes renne på Storen.

I DNT-årboken fra 1891, er det et referat av Wilhelm Morgenstiernes inspeksjonsreise året før. Morgenstjerne skriver i bl.a. om den harde og strabasiøse turen fra Jostedalen opp Haugenose og ned til Kvandalen i Loen. Turen gikk over høgste breakulen, og når han vel framme får høre at noen damer har gått samme rute kort tid før, skriver han følgende:

Det forekommer mig at være et stort fremskridt, at bydamerne i stedet for at ligge på landet og plukke bær og lese romaner, tager skræppen på ryggen og drager tilfjelds. Men det er uforstand når de netop skal vælge de ture, som anses for de vanskeligste og mest anstrengende (...) jeg for min del vilde nu heller ikke for noen pris påtage mig at gå ned fra bræen til Kvandalen med skjorter på, det ved jeg. Man hører vistnok om damer, som har foretaget de vanskeligste tindebestigninger; men spørg førerne, hvordan det som regel går for sig! Det er mer end en fører, som har udtalt for mig, at det just ikke hører til deres morsomste ture, når der er damer, som skal trækkes, bæres og hales i toug op på de vanskeligste tinder (DNT-årbok 1891:113).

Her ser vi tydelig at en av de mest kapitalsterke på friluftslivsområdet er redd hans kapital skal miste verdi. Når turer *han* regner som vanskelig blir gjennomført av kvinner med skjørt, blir de ikke så eksklusive og distingverende lenger. Dette prøver han å motvirke ved to utspill; først ved å fraråde kvinner å gjennomføre turen, ved å hentyde til at de setter liv og helse på spill, og dernest ved å så tvil om måten disse turene ble gjennomført på.

Det første var et sterkt argument på en tid hvor sikkerhetsutstyr var minimalt, men etikken høy, og et førstemannsfall førte til tilnærmet sosial degradering. Ved å hevde at det var uforstand av kvinnene, sier han også at de ikke vet hva de holder på med. Gjennom en nedlatende og devaluerende beskrivelse av kvinner som hales opp på topper som bagasje, latterliggjør han i tillegg kvinnenens bestigninger og understreker nok engang at de ikke har peiling på hva de driver med

Kvinnen ble sett på som gjennomgående svakere enn mannen. Med stadig flere friluftskvinner i fjell og skiløyper, ble det imidlertid etter hvert vanskelig å opprettholde bildet av kvinnen som skrøpelig, svakelig og sykelig. Særlig de kvinner som klarte seg like godt som menn, var det vanskelig å få til å passe inn i kvinnebildet uten at deres sterke overarmsmuskler sprenget kjoleermene. Nedenfor følger en del eksempler på hvordan slike kvinner rett og slett ble definert ut av kvinnerollen.

Nu fortæller imidlertid historien, at mange kvinder har udmærket sig ved mandige egenskaber, med hæder baaret kronen og udført heltmodige bedrifter. Disse maa imidlertid betragtes som undtagelser. Der er unægtelig ogsaa kvinder, hvis hele karakter, udvikling, evner kalder dem til at føre en tilværelse som mænd. De bør resignere for at sikre de andres lykke og ikke forlange, at man ved at give kvinderne adgang til at drive studier, der rettelig hører manden til, skal opofre alle kvinder for i et aarhundrede at faa nogle flere mænd (O. Andersen i Nylænde 1887, nr.4:55-56).

Det første sitatet definerer disse kvinnene som unormale, som heterotopier, unntak. Ved å definere disse som ”nesten menn”, forklarte man deres uvanlige oppførsel, og samtidig unngikk man å utvide kvinnerollen. Man legger også her ansvaret på kvinnene, de må selv vite å begrense seg, for ikke å sette hele kvinneheten på spill.

Om Katarina Kølle, som var blant de første kvinnelige vandrerskene her til lands, skriver Ulvig i DNT-årboken fra 1918:

som den eiendommelige personlighet hun var (...) Vorherre hadde tildelt hende svært litet, hvad det utvortes angaar, saa litet, at hun engang da statsraad Nils Hertzberg spurte hende om det ikke var resikabelt at farte slik omkring alene, utfordrende svarte: "Aak nei, far, jeg er saa styg at der er ingen som vil røre mig" (DNT-årbok 1918:76).

Om frk. Petronelle Nilsen, som også vandret rundt på begynnelsen av 1800-tallet, skriver hun:

Hun var som sin forgjengerske stor, sterk og av et noget mandhaftig ydre, saare prisverdige og uundværlige egenskaper for den kvinde som i de dage begav sig paa vandring (...) en i mange retninger særdeles rikt utstyrt og eiendommelig personlighet (ibid:76-77).

Disse to kan sette seg utover datidens begrensninger for kvinner, da de begge to er store og stygge, og dermed ikke har noen verdi på ekteskapsmarkedet likevel. Kølle setter også ord på frykten for seksuelle overgrep på kvinner som ferdes alene i fjellet. Vi ser at de kvinnene som går "for langt", slik at de bryter grensene for det godtatt kvinnelige blir karakterisert som avvikende, uvanlige, og dermed defineres ut av vanlige kategorier.

2.4.7 Forstumming av kvinner

Først i 1890-årene begynner de første norske kvinner såvidt å vise ansikt i reiseskildringene i DNT-bøkene. Etter det ser vi jevnlig kvinner bli nevnt i artiklene. Likevel er det mest frekvente bildet av kvinnen i friluftsliv i mine kilder imidlertid den oversette, hun som "er med", som *hustru*, *søster* eller *det kvinnelige medlem*.

Det er utallige eksempler på hvordan alle i en artikkel nevnes ved navn, bortsett fra det kvinnelige medlemmet: H. Tønsberg beskriver en tur i artikkelen *Gjennem Horungstinderne over Ringsskaret*, hvor *H.J. Haffner og frue* var med. Fruen nevnes ikke mer, selv om vi ser henne på bilder. Et annet eksempel er fra en artikkel i årboken i 1895, der det kvinnelige medlemmet gjennomgående blir omtalt som "Trussens søster": "Trussen og hans barmhjertige søster, der var stor og sterk som en mønster-diakonisse, tog snart praktisk fatt på tingene (DNT-årbok 1895:6)." Rostrup (DNT-årbok 1908) beskriver en tur til Naalene, og her er hans *hustru* med. Og slik kunne jeg holdt det gående side opp og side ned.

Selv med inngående detektivarbeid, er det ofte umulig å finne ut hvem disse kvinnene var. Artikkelen *I høgfjeldet og mellem tinderne*, av Egil Rostrup i DNT-årboka 1908 beskriver en tur opp Austabottind, med Sundt, Lous, Tandberg, Dybwad, Wang, og Sulheim som fører. På det første bildet ser man syv personer, seks menn og *en dame*, som blir referert til som *bandens kvinnelige medlem/fruen/hun*. Fra de årlige "Tindebestigninger" kan vi slutte at det i tillegg til Egil Rostrup, er tale om Eilert Sundt, Kristian Lous, Kristian Tandberg, Lorentz Dybwad, ingen Wang er nevnt. Da har vi de seks mennene. Den eneste kvinnen som er oppført dette året er frk. Anine Ekman, som sammen med Grøndahl, Dybwad og Tandberg besteg Dyrhaugstindernes ryg, og da kvinnen på Rostrups tur blir betegnet som "fruen" er det altså ikke frk. Ekman. Man kan lure på årsaken til at kvinnens navn ikke tas med. Det virker sannsynlig at hun er gift med en av mennene på turen.

Kvinnene skriver ikke i DNT-årbøkene, og blir selv for det meste nevnt i forbifarten. I Idræt har vi noen få leserinnlegg av kvinner, ellers er artikkelforfatterne menn. Her skrives det imidlertid mer om kvinnene, og kvinnens deltagelse i sport og friluftsliv tas opp til debatt. Kvinner var generelt lite framme i offentligheten før 1900. Pedersen forklarer dette med at

”en konsekvens av at menn gjerne innehar hovedrollen i friluftsliv mens kvinner ”bekler” birollene er at menn og menns friluftslivsaktiviteter har høyere status og en ”naturlig” og synlig plass i offentlige sammenhenger (Pedersen 1999:333)”.

2.4.8 Delanalyse: Fjellvandringens logikker og konstruksjon av kjønn

Praksisen ”å gå i fjellet” kan i likhet med skigåing deles opp i flere underpraksiser. Også her er fokus på borgerskapets fritidsbruk av naturen, og praksiser som er knyttet til arbeid i naturen (jakt, setring, føring) samt vitenskaplige undersøkelser tas derfor ikke med. Det er de lange turene som står i fokus i kildene om fjellvandring. Dagsturer i nærmiljøet blir det ikke lagt vekt på. Derfor er det ut fra mine kilder vanskelig å si om det var vanlig å gå i Oslomarka om sommeren.

Setter vi fokus på fjellvandringens logikker, og hvordan kjønnning foregår, ser vi at mange av de samme logikkene som vi fant innen skifeltet utspiller seg også innen fjellfeltet. Det nasjonale er viktig, men ikke i et forsvarspolitisk øyemed. Vekten ligger på undersøkelse og oppdagelse av landet, den samt nasjonalromantiske opplevelse og nytelse av den norske naturen. Det er svært få tekster om barn i fjellet, det synes først og fremst å være en aktivitet for voksne, dermed er det ikke fokus på det oppdragende. Dannelse er derimot svært sentralt, det er i fjellet man blir mann og - ikke minst - gentleman. Det sosiale livet på hyttene er sentralt, men i fjellfeltet står logikker fra konkurranse og underholdning fjernt, det distingverer seg bl.a. ved nettopp å ta avstand til disse mer folkelige praksiser. Til fjellfeltet legges det mange betydninger, men de mest sentrale er *kjønnssidentitet, nasjonalromantikk og borgerlig dannelse*.

Hovedlegitimeringene jeg har funnet i mine kilder for å gå i fjellet er følgende:

- **for å nyte naturen**
- **opplevelse, rekreasjon**
- **borgerlig dannelse**
- **for å lære landet og det norske å kjenne**
- **for å erobre toppen**
- **for å herdes som mann og bli en ekte gentleman**

Vi ser at fjellvandring legitimeres gjennom andre argumenter enn skigåing, selv om de har mye til felles. Av dette følger at andre logikker vil prege tolkningen av fjellvandringens praksis og mening. Så lenge fjellet først og fremst er et felt for det øvre byborgerskap, vil deres logikker prege feltet sterkt.

I likhet med ski, finnes det naturligvis en mengde underprosjekter, og måter å organisere og tolke aktiviteten på. Innen fjellfriluftslivet er det en rekke legitimeringer som endres fra 1860 til 1910. Vi får ikke som i skigåing et skille i en idrettspraksis og en friluftspraksis, men utviklingen av tindebestigning fører til en deling av fjellfolket i fjellvandrere og tindebestigere.

Endringen kan beskrives i stikkordsform som en endring fra

- turisme til motsivilisatorisk trekk
- en verdsetting av det sosiale (fellestur) til det ensomme
- vandring med fører til å finne veien selv

- kjøring med hest og vogn til å gå
- at føreren bærer bagasjen til selv å bære den
- lære av engelskmennene til å klare seg selv
- å nyte til å slite

Denne listen står imidlertid i fare for å tildekke det faktum at det fantes et utall praksiser i fjellet i denne perioden. Tindebestigningen har hele tiden i høyere grad enn fjellvandringen vært preget av idealene om det enkle, krevende og ensomme. Listen avspeiler dermed først og fremst en *endring i diskursen rundt friluftsliv*. Den reflekterer tindebestignernes (selvutnevnte) posisjon som fjellfriluftslivets elite, og en retorikk som dreier seg om å definere feltet, og skape en distinksjon.

For kvinnene ser vi at argumentene dreier seg rundt borgerskapets logikker. Fjellvandring er en dannet aktivitet for borgerkvinner, man er generelt mer åpen og positiv til kvinner enn i skigåing, men til en viss grense. Helseargumentet og kroppen er ikke like sterkt fremme her som i skigåing, fjellvandring er i høyere grad knyttet til turisme og dannelses, og preges heller ikke av de idrettslogikkene som blir viktige innen skisporten. Det er gjennomgående sterk motstand mot tindebestigning, og vi kan spore både en redsel for maskuline kvinner og et ønske om at kjønnsmonstret skal opprettholdes. Oppsummerende kan vi si at det sterke samsvaret mellom den hegemoniske maskuline habitus og fjellhabitus gjør at også fjellklatring og -vandring først og fremst er en aktivitet for menn. Kvinner på toppen av tindene er helt klart "matter out of place" (Douglas 1997), og beskriver dermed en verden der alt er ute av ledd. "Den potensielle uorden de [kvinnene] bærer i seg må holdes i sjakk gjennom klare, sosiale grenser for kvinnenes deltagelse i samfunnet (Ericsson 1997:128)."

De kvinnelige fjellvandrerskene kunne støtte seg til tradisjonen med dannelsesreiser, og vi ser at de ikke trenger å legitimere sin aktivitet like sterkt som skikvinnene. Dette fører til at det ikke blir en diskusjon rundt kvinnenes plass på fjellfeltet. Dette kan på en side ses som at kvinner i fjellet ikke var et omstridt tema, men vi ser også at dette kan føre til en forstumming og usynliggjøring av kvinnene.

Vi ser utover i perioden at også kvinner oppfordres til å komme seg ut, delvis grunnet i helseargumenter. Det er den frie luften og sunne bevegelsen som er det sentrale, ikke at de får styrket karakteren gjennom edel kappestrid med fjellet, slik det blir argumentert med for mennene. Innen fjellvandring og tindebestigning blir overanstrengelse nevnt, men ellers er det ikke så mye snakk om helse eller de helsemessige gevinstene ved friluftslivet. På den annen side var det nok av argumenter som gikk på hva som passet seg eller ikke for borgerkvinnen, og en stor vekt på utseende og klesdrakt. Bourdieu forklarer dette med at:

De hygieniska funktionerna tenderar mer och mer att förenas med, ja till och med underordnas, de funktioner man kan kalla estetiska, ju högre man befinner sig i den sociala hierarkin. (Dette är speciellt tydligt, allt annat lika för övrigt, för kvinnorna, av vilka man strängare fordrer att de ska underkasta sig de normer som definierar vad kroppen bör vara, inte bara dess förnimbara konfiguration utan också dess gång, dess hållning, etc.) (Bourdieu 1991:214).

Et viktig poeng er at hvis kvinnebildet skal fungere som motsats til mannsbildet, er det nødvendig at skillet mellom mann og kvinne blir opprettholdt, og dermed at borgerskapets kvinnebilde ikke blir utfordret. Idet kvinnen utøver sitt friluftsliv like godt som mannen, har denne praksisen ikke den nødvendige kjønnskapende distinksjonskraften lengre, hvis ikke man gjennom forskjellige strategier opprettholder kjønnsordenen, og tolker menns og kvinners utøvelse forskjellig.

Skal kvinner og menn opptre på samme arena, må aktiviteten gis ulik betydning for kvinner og menn. Siden menn i mine kilder har fortolkningsforrang når det gjelder definisjoner av idrett og friluftsliv, blir kvinner i friluftsliv ofte oppfattet som mindre seriøse, eller som unormale eller mannhaftige. Kvinnene i fjellet spenner fra de glade amatørerne til jättekvinnene. De glade amatørerne følger feltets logikker. De representerer ikke noen trussel mot sammenhengen mellom maskulinitet og friluftslivsferdigheter, idet de aksepterer både mennenes overlegenhet og feltets strukturer, og oppfattes som positive og feminine. Ved at de aksepterer mennenes hegemoni på feltet, bekrefter de imidlertid den ”naturlige” sammenhengen mellom friluftsliv og menn. Tolkningen av Bertheaus praksis viser at alle felt har sin pris. Å få anerkjennelse på feltets premisser medfører ofte at man forsaker anerkjennelse utenfor feltet. Ved å delta på likeverdige fot med mennene, bryter hun kodene for kvinnelighet.

Larsson konkluderer i sin artikkel *Plats på scen* –iscenesättningen av den maskulina och feminina idrottskroppen, med at kvinner og menn iscenesettes slik at kroppen i bevegelse og kroppsbevegelser i forhold til individer kan gis ulike betydninger avhengig av om personen er mann eller kvinne. Samme handling kan gis ulik betydning, avhengig av om den ytres av en mann eller kvinne (Larsson i Fagrell/Nilsson 1998:215).

Olika diskurser bidrar till att strukturera dessa kroppar i rörelse och tilfoga den sociala praktiken ett symbolisk element, dvs. hur den sociala praktiken ska organiseras, vilken betydelse den ska ha och vilka som ska delta i den (ibid).

Det store skillet innen fjellvandringen synes å ligge på høydemeter. Å vandre i fjellet var en akseptert aktivitet, men tindebestigning var en marginal aktivitet for kvinner. Den kvinnelige fjellbestigersken framstår som en uvanlig sammenblanding av kulturelle tegn. Tindebestigersken representerer en alternativ kjønnsorden og i tillegg en alternativ friluftslivspraksis, og fører med seg forhandlings spørsmål og fortolkningsproblem. Sammenkoblingen av tegn skaper forvirring, motstand og uorden, og hun innfrir ikke spillereglene for verken kjønn eller fjellklatring. Den enkeltes behov for å putte alt i bokser etter kjente kriterier, sorterer henne derfor ut av kategorien ”kvinne”, som heterodox. Dyktige kvinnelige tindebestigere tolkes således som noe unormalt, unaturlig og ukvinnelig. Det kommer også fram at menn ser på det å bestige de høyeste tindene, og sette utfor de høeste tindebestigning som et mannsdomene, som kvinner ikke har noe å gjøre innenfor; enkelte områder er fremdeles mannens, og slik bør det også være.

Av dette følger at de psykiske og fysiske idealene i en kultur er samstemte. Som Bonde sier det; Hvis en virkelig mann skal ha ambisjon og handlekraft, og det samtidig er en tendens til å idealisere kort hår og brede skuldre for menn, vil kort hår og brede skuldre signalisere mannlig ambisjon og handlekraft (Bonde 1991:68). Han går videre til å hevde at man i enhver kultur kan sammenstille en ”katalog”, over den historiske nonverbale kommunikasjonens fortolkning, hva de fysiske uttrykk betyr i samtiden (ibid).

Skrekkvisjonen blant borgerskapet i tidsrommet 1860-1910 var en kvinne som var stor og sterk. Denne angsten kan knyttes til en oppfattelse av kroppen som det basale kommunikasjonsmiddel (Bonde 1991:113). Gjennomsnittsmannens styrkemessige overlegenhet over gjennomsnittskvinnen kommuniserer på et basalt nivå menns patriarkalske makt over kvinnen. Man fryktet at kvinnen gjennom idrett og friluftsliv skulle utvikle en maskulin kropp, og dermed maskuline egenskaper. Turner hevder at ”kontrollen med kroppen grunnleggende er ensbetydende med kontrollen med kvindekroppen (Turner 1992:198)”.

Vårt språk er i stor grad kroppslig, idet mange abstrakte/psykiske fenomener representeres språklig gjennom fysiske metaforer. (Bonde 1991) Det svake og det sterke kjønn, høysinnethet, nedtrykthet; -kroppserfaringer finnes overalt i språket. Turner setter fingeren på ”i hvor høy grad vort sociale og moralske sprog benytter sig af kroppsmetaforer så som: et ærlig ansikt, en rank personlighed, en person af statur, en person af en vis tyngde og en hjerteløs person (Turner 1992:16)”.

Et sentralt poeng er altså at kroppsidealet og karakteridealet uttrykker felles verdier. Fysiske karakteristika blir tolket som tegn på karaktertrekk. Og for kvinnene kan vi klart se en sammenheng mellom estetikk og etikk. Regulering av kjønn kan i stor grad sies å være en regulering av kvinnekroppen, og i kildene ser vi at dette skjer gjennom klær, måter å føre kroppen på, og regulering av hvilke steder det var passende for kvinnen å ferdes på.

Ved at kvinnebildet blir brukt som motsats til mannen, skaper dette et hinder for kvinner som vil ta opp friluftslivspraksiser som er regnet som maskuline. Mennene ser at disse kjønnsbekreftende aktivitetene står i fare for å miste sin distingverende kraft når kvinnene tar de opp, og kvinnene møter dermed stor generell motstand. Det er også vanskelig for kvinner å bekrefte sin ”kvinnelighet” i disse maskuline aktivitetene, og dette er også et hinder for deltagelse.

Den ”naturlige” sammenhengen menn/friluftsliv understrekes både i teori og praksis. Vi ser at de karakteristikkene som utgjør en ”ægte turist”, er egenskaper som settes som idealer for borgerskapets menn, i den grad at vi kan snakke om en friluftslivshabitus hos disse. Friluftslivskapitalen lar seg for menn overføre fra friluftslivsfeltet til hverdagslivet, og er like gangbar i de sosiale sirkler i hovedstaden som i Jotunheimen.

Ved gjentatte artikler i DNT-årboka om kvinner og lite fjellvante folk, som hadde vært på tindebestigning, ble noe av tindebestigningen ufarliggjort. Vi får ofte oppfordringer til ”selv lite fjellvante damer” om å ta til fjells. Dette var en av DNT’s målsetninger, å åpne fjellet for så mange som mulig. Reaksjonene på dette kommer i form av en høylydt hyllest av den ekte turistens kvaliteter, og i tillegg opprettes NTK, som står for en mye mer elitistisk holdning. Friluftslivet er ennå et ungt felt, men allerede iferd med å institusjonaliseres. Aktørene som har vært med lengst har mest kapital, og kjemper for at deres kapitalsammensetning manifestert i kvalitetene hos den ”ekte turist”, skal bli den gyldige. Med den store tilstrømningen av nye kunnskapsløse aktører på feltet, blir det også viktig å oppdra disse til å kunne anerkjenne egenskapene til den ægte turist. Samtidig er de redd for at denne kapitalen skal bli allmengyldig, og understreker at slike aktiviteter ikke er for den jevne hop.

Fra 1860 fram til 1890 var fjellvandring et elitefenomen, forbeholdt det øvre lag av befolkningen. I tillegg la den tidlige fjellvandringen liten vekt på fysiske anstrengelser, men etter hvert blir det å tilegne seg landskapet kroppslig, viktig. Slik kan man se på endringen i natursynet som en endring i landskapet, fra et estetisk ”vue”, til et *hendelsenens landskap* (Krogh 1994:241). 1800-tallets turister går fra estetiske betraktninger fra karjolen, til en aktiv tilstedeværelse i naturen, og fra å være svært eksklusivt til å omfatte stadig flere. Vi ser imidlertid at man i 1890 begynner å beskrive de store massene, hordene av vanlige turister som er iferd med å innta fjellheimen, og fjellvandringen har ikke lenger det eksklusive, distingverende preget. Fjellvandring blir til en mer folkelig praksis, noe som var i tråd med DNT’s formål, men dette fører til at enkelte ruter blir rene ”allfarsveier”. Ettersom kvinnene og ”massene” trer inn på stadig flere av friluftslivsarenaene, mistet disse sin funksjon som

distinksjonen, og mer krevende aktiviteter, langt borte, høyt oppe og langvarige, kan bli brukt til å skape maksimal avstand til det kvinnelige/ kulturelle. Utviklingen av klatringen kan ses i dette perspektivet.

Det er beskrivende at vi i 1890-årenes årbøker finner et økt fokus på krevende *tindebestigninger*, og et forsøk på å skape distanse til de ”vanlige turistene”, ”*Fantefølgerne*” som gjorde fjellet til ”*rene alfarveie for alslags folk*”, ved å sette kravene for hvem som fortjente beskrivelsen *ekte turister* høyt. Slingsby kaller tindestigersporten, den **ædleste** sport i verden, og både tindene og den rette habitus var egnet som distinksjonsmarkører. I 1890 ser vi en sterk økning i antall tindebestigninger fra Halls årlige liste, tindesporten er iferd med å vokse seg stor.

Den ekte turist er et helt sentralt begrep når vi ser på friluftslivet som et felt, hvor det foregår kamper om hegemoni og legitimitet. Retorikken i artiklene dekker over store forskjeller i praksisene. Slik ”kvindelighet” er sentralt i forståelsen av den kvinnelige identitet rundt 1880, er begrepet ”den ekte turist” sentralt for borgerskapets hegemoniske maskulinitet.

Fjellporten henter mange av sine logikker fra *the leisure class*. Aktiviteten skulle være dannende og uten nyttepreg. Det estetiske, stil, form var svært viktig, men vi ser at for å tilegne seg landskapet, ble det etterhvert et mål å være kroppslig aktiv.

Vi ser også at man strever med å opprettholde bildet av turisten som noe særegent, i tider hvor fjellvandring og skiløpning blir mer allment. Særlig de som selv er blant de mest aktive, skriver ofte om hvordan man skal, og indirekte ikke skal, oppføre seg i naturen, og tar selvsagt til orde for at deres egen kapitalsammensetning skal regnes som den gyldige. Et begrepsinnhold er alltid sosialt/politisk bestemt. Å sette merkelapp på noe som ekte turist eller ikke, er derfor alltid en maktutøvelse, en utøvelse av *symbolsk vold*.

Friluftliv er fremdeles en aktivitet for gentlemenn, men det krevende og utilgjengelige har fått høyere status, likeså det mer krevende friluftslivet. Utilgjengelige tinder blir den nye markøren, og denne nye eliten blant fjellvandrerne konstituerer seg som NTK.

I skildringene av turister og borgerskap, ser vi at det er en preetablert harmoni mellom klasseethos og feltet. De ekte turistene har en ”feel for the game”, en kroppsliggjort viten om hva feltet krever, som stemmer fra et nesten fullkomment samsvar mellom habitus og felt, mellom innkorporert historie og objektifisert historie. Denne er produsert ved erfaring med feltet. *Illusio* er aktørenes tro på feltet og *doxa* feltets forutsetning.

Motstanden mot kvinner i hopp har jeg først og fremst tolket ut fra forestillingen om hopp som noe som krevde typisk maskuline egenskaper, fryktene for mannhaftige kvinner, samt motstanden mot konkurranse. *Motstanden* mot tindebestigersker vil jeg i tillegg til å se kvinnen som noe avvikende, urent også tolke symbolsk ut fra Bourdieus seksuelle kosmologi mann/kvinne, fjell/dal, høyt/ lavt osv (Bourdieu 2000).

Naturen som fysisk rom eksisterer uavhengig av mennesket. Det ligger i utgangspunktet ingen føringer i naturen for hvordan denne skal tolkes. Slik kan vi hevde at naturen i utgangspunktet er et åpent og ustrukturert ”rom”. Går vi imidlertid herfra til å si at naturen er ”naturlig”, begår vi det Høystad kaller en ”naturalistisk feilslutning” (Høystad 1994), idet vi alltid oppfatter naturen gjennom kulturelle briller. Visse typer natur gir mer mening/ er mer

høyverdig enn andre. Naturen har en mening i øynene på den som betrakter den¹⁵, den er symbolsk ladet.

Naturen struktureres via mentale modeller, og disse endres over tid, i takt med filosofiske og ideologiske strømninger i samfunnet. En struktur som synes uendret de siste par hundre år, er den kjønnede strukturen i naturen. Disse definerer hva som tolkes som maskuline og feminine områder og aktiviteter. Vi ser at bygdedaler og seterdaler var feminine områder og at fjelltoppene ble tolket som herrenes domene. Det fysiske rom er definert gjennom posisjonenes gjensidige utvendighet. (Bourdieu 1999) Naturen er i første omgang posisjonert i forhold til kulturen, og er da det samfunnet ikke er. Naturen som fristed fra kulturen kommer fram i tekstene, og naturretorikk blandes med kulturkritikk og klassesdistinksjon. Vi ser imidlertid også at *fjell* er posisjonert i forhold til dal, dvs. høyt vs. lavt, vidde vs. skog etc.

Jotunheimen blir et sted med distinksjon. Det krevdes kapital både for å reise dit og for å erverve seg kunnskap nok til å drive med friluftsliv. Området gjenspeiler dermed det sosiale rom. Bourdieu stiller fysisk rom opp mot sosiale rom ved å hevde at det første gjenspeiler det andre: Det sosiale rommet defineres ”ved den gjensidige utelukkelsen, eller ved distinksjonen mellom de posisjonene som danner det, d.v.s. som en struktur hvor sosiale posisjoner stilles opp mot hverandre.” (Bourdieu 1999:140)

Det sosiale rom har en tendens til å finne et mer eller mindre omformet uttrykk i det fysiske rom ved at aktører og eiendommer innretter seg etter en viss orden. Av dette følger at enhver inndeling og distinksjon innenfor det sosiale rom (høy/lav, venstre/høyre, etc.) finner et reelt og symbolsk uttrykk i det fysiske rom, som er en tingliggjøring av det sosiale rom. (Bourdieu 1999:140)

Heidi Richardson ser i ”Kraftanstrengelse og ensomhet, en analyse av det norske friluftslivs kulturelle konstruksjoner” (Richardsson 1994:86) på Jotunheimen bl.a. som en arena for maskulinitet. Ettersom fjellvandringen ble folkeliggjort, var det de barske tindene som ble arena for maskuline gentlemen.

Ut fra et bilde fra 1906 av en tindebestigning; ”Fjellet og dets farer”, viser hun hvordan det som blir formidlet er djerve menn i utfordrende elementer. Bildet blir knyttet til en tekst fra Kongsspeilet (1240), hvor det står ”For det er mannens natur å dra dit en kan vente stor fare og bli navnkunnig ved det.” (ibid) Denne koblingen blir gjort i 1990, og gjør et tydelig maskulint inntrykk. Det viser at ”Fjellvandring var som så mange andre sider ved moderniteten i utgangspunktet et maskulint prosjekt” (Richardsson 1994:87) men at det også dras inn i nåtiden. Fremdeles er tindesporten er en arena for menn med høyere utdanning, og implisitt ikke-manuelle yrker, (samt den riktige kapital) og man kan spørre seg om det slik at det fremdeles har de to viktige funksjonene, å definere hva en mann er, og å ha en adskillende effekt.

¹⁵ I flere økologiske og -sofiske retninger er det et sentralt poeng at naturen også kan sies å ha en verdi i seg selv, uavhengig av betrakteren.

2.4.8.1 Kvinner som uautoriserte agenter

Ved å sette fokus på friluftsliv som felt, med feltspesifikke kjønnete logikker, har jeg også forsøkt å vise hvordan kvinner i egenskap av sitt kjønn blir uautoriserte agenter på feltet. I tokjønnsmodellen skaper vi idealer og normer for akseptert og ønsket mannlig (maskulint) og kvinnelig (feminin) utseende og oppførsel. Visse aktiviteter har helt opp til vår tid vært et middel i å konstruere og demonstrere maskulinitet. Jeg vil hevde at friluftsliv er et felt hvor konstruksjon av hegemonisk maskulinitet er sentralt.

I det følgende har jeg hatt stor nytte av Toril Moi's artikkel om Bourdieu og feministisk teori (Moi 2002). Fordi feltet ikke kan fungere uten sin spesifikke habitus, er det strukturert av en rekke usagte og uenevnelige regler for hva som kan sies av hvem. På denne måten mener Bourdieu at feltet virker som en slags *sensurinstans*. Den enkelte diskurs blir på denne måten utøvelse og effekt av *symbolsk vold*. Feltet utgjør strukturen for fordeling av kapital, og vi har sett hvordan friluftslivsfeltet er kjønnnet, og at kjønn fungerer som symbolsk kapital.

Mannen, som lærer eller mentor har legitimitet, retten til å tale, som blir tillagt de som innehar mest kapital, og som dermed er talspersoner for doxa. Disse prøver å definere alle utfordrere som heterodoxe, aktører utstyrt med mangelfull kapital. Dette forholdet berører et sentralt poeng i forhold til makt, som er diskutert av Bourdieu: Et utsagns legitimitet avhenger ikke så mye av argumentets karakter, som av *hvem* som fremfører det (Bourdieu 1995). For at ytringer skal være effektive, må de komme fra en person som er autorisert, og de må fremføres i henhold til visse konvensjonelle eller diskursive prosedyrer (ibid). Dette impliserer at en fremføring eller et arguments effektivitet ikke kan skilles fra eksistensen av en institusjon som definerer hvilke betingelser som må være oppfylt for at en ytring skal være effektiv. Utsagnet ikke kan skilles fra institusjonen som definerer og gir mening til ytringer. *Effektiv* viser i denne sammenheng til i hvilken grad en ytring oppfattes som legitim, mens *institusjon* i denne sammenheng ikke nødvendigvis refererer til en organisasjon, men til ethvert sett av varige relasjoner som utruker individer med makt (ibid).

Ved at kvinnene deltar i spillet, anerkjenner de spillets regler. Den symbolske vold kan ikke utøves uten medvirkning fra den undertrykte. Her må man gå tilbake til hvordan habitus styrer våre handlinger i den grad at vi ikke fullstendig er subjekter for våre egne handlinger. Ved at alle aktørene innen feltet innehar mye av den samme habitus, blir denne makten stilltiende akseptert. Likevel gjør spillernes varierende habitus og ulike posisjoner i feltet at de velger ulike *strategier*.

Diskurser som ideologi er aldri oppnådd, men stadig gjenstand for forhandlinger. Det er individets relasjon til diskursen som gir det makt. Kvinnenes symbolske kapital er "feil" i kraft av deres kjønn. Kvinnene kan dermed ses som *uautoriserte agenter* i friluftslivsfeltet, som forsøker å manøvrere seg fra en stilling som heterodoxe til autoriserte og legitime gjennom å reforhandle begrepsinnholdet i "kvinnelighet" eller i friluftsliv.

2.5 Kleskoder og kroppsføring -kjønning gjennom kroppen

*en protest mod det bestaaende system og en hævvelse af
legemets ret til fri udvikling og fri bevægelse
(Nylænde 1887:137)*

Kjønning gjennom kroppen er et stort tema med mange mulige innfallsvinkler. I det følgende vil jeg se på sammenhengen mellom kvinneidealet og forestillingene om kvinnekroppen og hvordan dette avspeiler seg i klesdrakten på tur. Jeg vil se på kvinnenens kleskoder i tre perspektiv; som et spørsmål om **estetikk og etikk**; som en manifestasjon av **kroppslige tabuer**; og som et uttrykk for **smak og distinksjon**.

Kvinnens klær gjenspeiler datidens kvinnebilde, men er også med på å konstruere og opprettholde det. De reflekterer datidens skjønnhetsideal, men har også en disiplinerings- og kontrollfunksjon (Bourdieu 2000), og setter direkte og indirekte begrensninger. Klærne er med på å konstruere og opprettholde et bilde av kvinnen som estetisk objekt, som en ”pynteting”, og kroppslig gjennom direkte å hindre hennes bevegelser.

Når våre korsetterte, innesnørte, tildekkede borgerskapskvinner tar fatt på fysiske utfordringer større enn sirlige spaserturer i parken, blir klesdrakten raskt et stort problem. Problemet med kvinnens påkledning på tur, er et tema som får stor oppmerksomhet i mine kilder. Hvordan få en moralsk og estetisk akseptabel klesdrakt som også var praktisk/ fysisk brukbar?

Sentralt for min problemstilling er altså hvordan kvinnenens praksis og bevisstgjøring tvinger fram en endring av kvinneklærne, og hvordan dette er en del av en større kvinnefrigjøringsbevegelse.

2.5.1 Med krinoline på tur

Det første man legger merke til når man ser borgerkvinnene på bilder, er de omfangsrike kjolene de hadde på seg. I 1830-40-årene var dagligdraktene ikke så umulige. Korsettene var ennå ikke blitt pinetrange, skjørtene var ikke så omfangsrike, og i begynnelsen av perioden kunne man til og med vise fram ankelen, men fra 1850-årene og utover ble det imidlertid verre. Midt på 1800-tallet hadde timeglass-figuren sin storhetstid. Den smale midjen fikk man ved korsettering, som gjorde at man kun fikk puste med øverste del av lungene, og vidden i skjørtet ved lag på lag med underskjørt, som lå som et jernbånd rundt livet (Pedersen 2000:14). Den rådende victorianske ideen om at kvinnen var en passiv pynteting som framhevet mannen, førte til en innskrenkning av bevegelsesfrihet og forkrøpling av kvinnekroppen.

Kjolene kan ses som en disiplinering og innestenging av kvinnekroppen.

snørelivet, baand og linninger knyttet rundt livet, de høie tætsluttende halskraver, de høie hæler osv (Nylænde 1891, nr.23:353).

Artikkelen *Ski og Skiløbning* av A. Huitfeldt i Nylænde viser også hvordan kvinnekroppen har blitt begrenset av klesdrakten.

Tænke sig til for en forandring for en ung dame, som i en række af aar og før hun var udvoxen, har været pint ind i et snøreliv, hvor hun ikke kunde bøje ryggen eller løfte armene op saa langt, at hun uden gene kunde fæste haarnaalene i sit eget haar (...) dette pandser om overkroppen og denne blyvægt af et utal af skjørter om hofterne (Nylænde nr.11, 1889:163).

Innskrenkingen som kom som følger av klesdrakten er veldokumentert, ”...det å kle på seg var temmelig komplisert. Man måtte begynne med strømpene og støvlene, for når korsettet var snørt, var det ikke mulig å bøye seg. Grunnen til at underbuksene ikke var sydd sammen i skrittet, og bare bestod av to bukseben, hadde samme forklaring: Det var ikke mulig å ta av seg underbuksene når korsettet først var på plass. Man måtte også feste hatten på hodet før kjolelivet ble tatt på, for det satt så trangt at man ikke kunne heve armene (K.A. Pedersen 2000:14).”

Den fysiske utformingen av kvinneklærne tildekket smesteparten av kroppen, ankler, ben og bar hud mått ikke vises. Utsagn i kildene vitner om en stor kroppslig blyghet. For å kommentere forskjellen på manns- og kvinnekropper, henvises det i det følgende utdraget til statuer.

man behøver bare at kaste et øie paa en mandlig og en kvindelig statue, for at forstaa, at dragtens linjer maa være forskjellige (Nylænde 1891, nr.23:354).

Graviditet var også tabu, og magen skulle skjules. Et slikt direkte bevis på kjønn, kropp og seksualitet ble nærmest sett på som uanstendig.

Det er saa svært genert, synes de unge fruene, naar de skal ha en liden en, som det heder. Da gjælder det at skjule, saa længe som mulig. Ingen maa mærke noget, for det er saa ubegrikelig flaut (...) Der er kvinder, som af bare blufærdighed og forfængelighed gaar med korset hele tiden under slige omstændigheder. Sligt grænser næsten ind paa fosterfordrivelse. (...) Vi moderne kvinder tar tingen ganske rolig; vi sørger for en bekvem dragt og lar figuren udvikle sig efter naturens love. Vi gaar i selskaber, uden at genere os, og støter det nogens blufærdighed, lar vi det være vedkommendes egen sag. Vi fraber os at bli betragtet som uanstændige (Nylænde nr.8, 1891:126).

En anmeldelse av dr. Dietrich, *Lidt om den kvindelige sundhedspleie under svangerskabet og i barselseng*, viser hvordan legene sammenbandt estetikk og legegjerning, viser i tillegg hvordan svangerskap ble noe ”urent” (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1905:8-9). Legen synes i forbindelse med svangerskap å være mest bekymret for overgrep mot sin estetiske sans. Det er underlivets utvidelse under svangerskapet som er tema, men det synes ikke å være noen medisinsk grunn til artikkelen. Doktoren henviser imidlertid til de ”mange skjønheitsfeil”, ”det tykke store underliv”, ”det hæslike store underliv”. Han har gode råd å komme med; ”metodisk gymnastik og undgaaelse af korset, i det minste af de slet sittende (ibid)”. Her kommer imidlertid referanten H.B.H. med en innskutt setning for egen regning: ”Hvilke korsetter sitter godt? Ref. (ibid:8)”. De ”hæslike” ”Skjønheitsfeil” legen omtaler er etter fødselen, og estetikk synes altså å være viktig nok til å bli et tema for legene.

Spørsmålet om en skidrakt for damene var like mye et spørsmål om *estetikk* som om anvendelighet.

*Sidste Vinter saaes f. Eks. i Kristiania mange baade praktiske og kvindelige Skidragter, men dessværre mange flere, som ikke alene var stygge, men ogsaa i høieste Grad **upraktiske**. Den Retning, Søndagsskiturene op til Frognersæteren og Holmenkollen har taget, vil dog visselig bidrage til, at de kvindelige Skiløberes **Smag** udvikles; men om man faar det praktiske med, er et andet Spørgsmaal (Urdahl 1893:75, mine uthevinger).*

Det at draktene er stygge kunne kanskje tilgis hvis de hadde vært praktiske, men Urdahl har ingen framtidstro på det punktet.

Sentralt i den borgerlige koden er den gode smak. I Idræt følger vi en lengre diskusjon om takt og tone for mann og dame til hest, som var et tilbakevendende tema i bladet.

Vi finder nu, at en ædel hest med et korrekt sadeltøj og en vakker dame på sin ryg tager sig bedst ut fra højre side, (...) En støtte for denne smagsopfatning finder vi også i virkeligheden i den indsendte artikel; der står nemlig, at "benenes stilling på hesten ikke kan siges at være vakker, om den end er nødvendig." Af den grund foreslåes visnok at kjolen skal være lang og vid; men når nu dette er et tilbagelagt stadium, og når altså "benenes stilling" ikke tager sig godt ud ved de korte, trange ridekjoler, så bør jo netop damens venstre side dækkes. Følgelig kommer vi idag som i vor forrige opsats til det resultat, at kavaleren må ride til venstre for damen (Idræt 1882, nr.5:37).

Dette er det mest klare eksempelet jeg har funnet på hvor stor rolle den gode smak og utseendet/ det ytre hadde å si for denne kretsen. Framtreden er utrolig viktig: Redaktøren

vil dog anbefale at så vel den ene som anden måde at holde ridekjolen på med strengt kritisk blik må blive prøvet og øvet foran spejlet (Idræt 1883, nr.12:99).

Speilet er kanskje det beste symbolet for borgerskapets koder for oppførsel. Det måtte ta seg godt ut, og for kvinnen var de fleste bevegelser innstudert, prentet inn i kroppen gjennom beinhard disiplinering. Kroppskoder og klær medførte en innskrenking av frihet, og stengte kvinnekroppen inne. Dette reflekterer kvinneidealet, og ideen om at kvinnens natur måtte holdes i tøyle. Kroppskontroll var også et tegn på klasse, og estetikk hang nært sammen med etikk. "Kroppslighet" var noe man forbandt med de lavere, usiviliserte klasser, og smak og kroppsføring ble et uttrykk for at man var kultivert. Klær og kropp ble dermed et symbolsk uttrykksområde.

2.5.2 Turistudrustning

I 1860 og 70-årene er det ikke stor forskjell på turklær og vanlige klær i fjellet, men gikk i sitt daglige tøy.

Det var da man ikke ante noget saadant som turistdragt eller –utstyr idetheletat, men veltilfreds drog avgaarde nogenlunde som man gik og stod, med krinoline og det hele. Kloke folk raadet iblandt til at bruke en gammel silkekjole underveis – fordi den er saa let og kjølig-, den viste sig ogsaa ganske rigtig at besitte disse dyder, sammen med en utrolig hang til at slaa revner, lodrette saavel som vandrette (Elisa Ulvig, født 1868 i DNT-årbok 1918:78).

Gjennom annonser i årbøkene, først og fremst fra William Schmidt i Christiania, samt råd fra direksjonen i DNT-årbøkene får leserene stadige "vink med hensyn til turistudrustningen", men det var ikke mye spesialutstyr for friluftsliv på denne tiden, bortsett fra vanlig reiseutstyr som stokker, paraplyer, lommeflasker og ransler.

Turistforeningen har arrangeret sig med hr. kjøbmand William Schmidt, Prindsensgade 22 Kristiania, således at han stedse holder et velassorteret lager af nedenstående reiserekvisita (DNT-årbok 1876:231).

Det er mest reiseeffekter som tilbys, hverken for kvinner eller menn er det mye å hente når det gjelder klær eller annet spesialutstyr. Turisttrustningen går på ”plaids og reisetæpper” diverse sekker, vesker, koffertar, ransler ”av mackintosh (engelsk modell) med patent-bæreindretning (ibid)” for damer, pengevæsker for damer, og diverse nødvendigheter for datidens turist, så som ”reiseaparapluier, turiststokke med jernpig, tobakspunge og lommeflasker (ibid)”.

Mot slutten av 1870-tallet og begynnelsen av 1880-tallet, blir artikler med råd om bekledning og utstyr i fjellet mer og mer vanlig i DNT-bøkene og i Idræt. En stor del av diskusjonen i begynnelsen går på veiledning rundt hva som er forsvarlig turtøy, og er et ledd i ”utdanningen” av turistene. Disse henvender seg imidlertid til menn. I Årboken i 1879 kommer en hel anvisning for turistutstyr i Yngvar Nielsens *Reisehaandbog over Norge* og i Chr. Tøndsbergs *Illustreret Norge* ser vi hvordan det blir et stadig mer spesialisert utstyr for fjellvandring. Man går ikke lengre som man gikk og stod, men begynner å anskaffe seg spesialutstyr. Også i Idræt tas temaet opp i *Lidt om turistudrustning* af H.G. (Idræt 1881, nr.35:203 fortsettelse i nr.36) som omhandler klær og utstyr til friluftsliv for menn.

Da man endelig satte fokus på kvinne-sportsdrakten kom, skjedde det med fynd og klem og ganske annerledes radikalt. Et turkostyme for kvinner, hvor de kunne bruke sin kropp og uhemmet utfolde sine krefter, ble et ledd i den sosiale kvinnesakspropagganda, og den ble lansert fra et kateter i Universitetet i mai 1886 av professor Lorentz Dietrichson (Bugge 1961).

I Nylænde i 1887 ser vi den første artikkelen om *reformturistdrakten* og kvinnens påkledning på tur, som jeg vil diskutere nærmere under. I 1886-87 ble arbeidet med å reformere damenes sportsdrakt også tatt opp i DNT. På herrefronten hadde det skjedd gradvis siden foreningen ble opprettet. Artikkelen *Nogle raad til kvindelige turister* i DNT-årboka i 1887 tar for seg *kvinnenes* påkledning på tur.

Kjolen bør gjøres af et heluldent, mørkt, solid stof, så glat og enkelt som mulig. Plisseer og lignende stads samler kun støv og smuds. Helskåret kjole er meget upraktisk. Da man kun har den ene, er det ved tørrescener en stor fordel at kunne beholde overdelen på, der sjelden bliver våd, medens skjørtet ophænges til tørring. Af skjørter behøves ikke mer end de to, man har på: et kulørt flannels eller strikket underskjørt, og et mørkt, glat velour eller cheviot overskjørt. Af undertøi tager man i randselen et eller to sæt, eftersom vægten tillader (DNT-årbok 1887:114).

Videre bør man ha med toalettsaker, førstehjelpssaker, vin og brennevin og proviant. Laurentius Urdahl gir i *Haandbog i skiløbning* fra 1893 også råd angående ”Damernes Udstyr”:

Damerne har hidtil været temmelig ligegyldig med sit Skiudstyr. At diskutere et Dametoilette, selv om det kun gjælder en Skidragt, føler jeg meg ikke behjertet til, og skal derfor kun give et Par Vink, der vedkommer det viktigste, og som jeg haaber ikke skaffer mig altfor mange Uvenner blant de kvinnelige Skiløbere. (...). Brug et kort Uldkjoleskjørt, et tykt, varmt Kjoleliv eller en tæt sluttende Kufte (Jakke) udenpaa et tyndere, dertil et Par Uldbenklæder (Urdahl 1893:75).

Dette økte fokus på turklær på 1880-tallet, gjenspeiler utviklingen av en egen turisthabitus. Vi ser at at feltet blir mer tydelig, autonomt, gjennom at det utover i perioden blir lagt større vekt

på egnet turutstyr, det blir stiftet egne organisasjoner, turer organiseres osv. Vi ser også at man begynte å skille mellom turisme og fjellvandring:

*Den vide, tvedelte underkjolen med plissée passer vel heller ikke paa en **ordentlig fodtur**, men som en almindelig **reisedragt** (...) er det muligt, den hele dragt er meget hensigtsmæssig (Nylænde 1887, nr.11:173, mine uthevinger).*

Fjellentusiastene står imidlertid ganske snart overfor en utfordring mht. kvinnens påkledning. På fjellet og i skiløypene stod kampen om to hovedplagg: korsettet og skjørtet. Korsettet blir viet stor plass i alle mine kilder, og får kun negativ omtale.

De ser saa inderlig fornuftige ud, efterat de har faaet af sig dette hersens korsettet; man øiner ikke spor af fare længer, for at de skal knække over, en frygt som ikke er saa ubegrundet, naar de gaar paa gaden, sliq som det sig hør og bør en dame at gaa paa gaden (Norsk Idrætsblad 1891 nr 26:153-154).

Også innen idretten gav man råd om bekledning, og korsett ble ikke anbefalt: ”Klæder, som hindrer brystkassens frie bevægelse, bør derfor ikke benyttes under spillet.” (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1891:176) Urdahl er også kritisk til korsettet:

Bort med korsettet! -Benytter man dette ”Opstivelsesmiddel”, da har man ingen Nytte af hele Skiløbningen (Urdahl 1893:75).

Jeg har faktisk ikke funnet en eneste positiv uttalelse om korsettet. Likevel ser vi at det fremdeles er i bruk innpå 1900-tallet. Det kan virke som om det var kvinnene selv som var mest skeptisk til å kvitte seg med denne tvangstrøyen. Det må til en reform av hele kvinnedrakten før korsettet endelig forsvinner.

2.5.3 Reformturistdragten

Utviklingen av friluftslivsklær for kvinner blir mot slutten av 1880-tallet knyttet til en bredere reformbevegelse, med røtter i Amerika og England. Reformen var en konsekvens av de stadig mer kroppsfriendly og helseskadelige kvinneklærne, og fikk et konkret utslag i utviklingen av *reformdrakten*.

Reformdrakten bestod av lange bukser og ett kort skjørt, og ideen bak var at man skulle avskaffe krinoline, korsett, underskjørt og blondeundertøy. Man forsøkte i stedet å innføre hygienisk underliv og kombinasjon (lengermet, langbent og høyhalset chemilette) av bomulls- eller ulltrikot. Underskjørtene kunne derfor unnværes, og skjørtet skulle sys i kraftig stoff slik at det ble praktisk og slitesterkt (Bugge 1984).

Innføringen av det korte skjørtet og buksene er inspirert av Bloomerdrakten. Den amerikanske Mrs Amelia Bloomer skapte denne drakten rundt 1850, etter orientalsk mønster. Den var ment som en dagligdrakt, men slo aldri helt an (Bugge 1984). I Norge ble ikke reformdrakt-tanker gjennomført i det daglige antrekket, men i *sportstøyet*, og resultatet for sportskvinnene var viktig.

Reformturistdrakten ble presentert i første nummer av kvinnesaksforeningens tidsskrift Nylænde i 1887. Like før sommerferien i 1886 ble en modell

fremkommet ved privat initiativ, men med understøttelse af Kvindesagsforeningen stilt ut hos Steen og Strøm i Christiania, og i januar kunne man prøve drakten hos dens skaper, frøken Johanne Biørn (Nylænde 1887, nr. 4:89).

I 1890 flytter og utvider frk. Johanne Biørn sin turist- og reformdraktforretning i Oslo. Det er særlig hennes kamp mot korsettet, og utviklingen av reformliv, som har vært en suksess (Nylænde 1895:279).

Meningen med turistdrakten er at give et bidrag til reformbestrebelse i modeindustrien for damer. (...) Kvindesagsforeningens turist- eller sportsdragt (turn- ro- ski- skøitedragt) for damer er en indbydelse til reformvenner at prøve med velvillig overveielse, hvad man har søgt at oppnaa paa dette omraade. Det har bestandis vist sig, at en saadan "almindelig" damedragt med fuldt tilbehør af snøreliv, hvidt bomulds-undertøi og lange og talrige skjorter har været i høi grad upraktisk og ubekvem ved al idræt, paa fjeldture og ved sport som overhodet overalt, hvor der stilles fordring til legemets frie bevægelser (Nylænde 1887, nr.4:90).

Formen på drakten ble diskutert, og kvinnene drar nytte av sine erfaringer som fjellvandrersker:

Erfarne turister vælger vanskelig en dragt, som er i den grad egnet til at opsamle og beholde baade væde og støv; dertil har de nok tørkescenerne ved peisen og forsøgene paa at gjøre toilette ved hjælp af en klædesbørste i altfor frisk erindring (Nylænde 1887:138).

Behovet for en endring er alle enige om, og også på dette området hentet man inspirasjon fra de engelske damene som ferdes i den norske fjellheimen. "Her i landet har vi kun seet de **engelske** damer anvende praktiske turistdragter (Nylænde 1887:90)." Disse er foregangskvinner på flere områder:

Deres sportsvæsen er meget længere fremme end vort, og sport er et betydelig hjelpemiddel til at vedligeholde legemets kraft og spænsthed (ibid).

Reformdrakten hadde lange bukser og et kort skjørt. Den tre-delte drakten ble løsningen for de blyge, med et "knappeskjørt", -et langt skjørt som kunne knappes av etter man var kommet vel vekk fra byen.

Reformturistdraktens brede dekning i Nylænde, var støttet av styremedlemmet dr. Edvard Bulls mye siterte foredrag *Om kvinners helbred* (Bugge 1984), og Prof. Laurentz Dietrichsons tre foredrag holdt i universitetets festsal i mai 1886 om *Mode og dragtreform* (Nylænde 1887, nr.4:91). Det er klart at mange kvinnene var seg bevisste det hinder for helse og fysisk utfoldelse kvinnedrakten innebar. I Nylænde kommer det også klart fram at drakten har et politisk budskap og en frigjørende funksjon:

dens [reformdraktens] betydning som en protest mod det bestaaende system og en hævde af legemets ret til fri udvikling og fri bevægelse (Nylænde 1887:137).

Utviklingen av drakten knyttes klart til en kroppslig og politisk kvinnefrigjøring, og de to neste sitatene legger vekt på at det er kvinnens nye kroppslige praksis som endrer klesdrakten:

Det er arbeide, sport, friluftsliv, bevægelse, det er selvfølelse, frigjort kvindefølelse –som er paa færde i det værksted, hvor kvindernes ideale fremtidsdragt skabes (Nylænde 1891, nr.23:354).

Vore damer paa ski har ogsaa bibragt os en ny overbevisning. Før troede vi nemlig, at moralprædikanter var de nyttigste individer, som gaves, men nu er vi omvendte. Tæl bare efter, hvor mange der har slidt sit mundlæder og sprutet bort blæk i hektolitervis for at gjøre kaal paa korsettet.

Men tror man, at det har frugtet, saa tar man fejl. (...) Og bare denne ene ting vilde være nok til at glæde sig over, at vore damer har begyndt at give sig af med idræt (Idræt 1891, nr.26:153-154).

Denne artikkelforfatteren setter ord på en av de viktige konklusjonene jeg har dratt etter å ha analysert kildene: Kvinnene må bli fysisk aktive, og føle et kroppslig behov for en endring av klesdrakten, før dette blir et så sterkt krav at de setter konvensjoner og vane til side og faktisk endrer klærne i så stor grad at skjørtet også blir kastet.

Kvinnelige turnere og enkelte syklistere brøytet vei i 1890-årene, men kvinner som går på fjelltur kun i bukser har jeg ikke funnet før etter 1910. Kombinasjonen korte skjørt og nikkere eller bukser ble imidlertid populær. Foregangskvinnene her var Eva Nansen og Therese Bertheau.

Æsthetisk seet er skjørtet aldeles umotiveret: vore to ben ligner ikke et langt skjørt! (Nylænde 1887:90).

Slingsby har i årboken i 1902 en lengre artikkel, denne gangen om fjell og fjellvandrere, oversatt av Bertheau. Ut i artikkelen kommer han inn på temaet ”Tindestigeres udrustning” (DNT-årbok 1902:96), som han bruker 4 sider på. Kun den siste siden er viet klær, og av denne er en setning viet damene, den informative ”Damer maa være klædt slig, at dragten ikke hindrer dem i deres bevægelser (ibid).” Jeg tror nok oversetteren hadde hatt en del mer å si om dette temaet om hun bare hadde skrevet i DNT-årbøkene.

Therese Bertheau gikk nemlig sine egne veier når det gjaldt bekledning i fjellet. Hun ble medlem av DNT i 1889, og i 1894 besteg hun som første kvinne Store Skagastølstind. I Urd 1902 er hun intervjuet om denne turen. På bildet ser vi at hun bruker sko med søm, nikkere, kort skjørt, jakke, engelsk stråhatt.

Notre dame [Therese Bertheau] lader sit korte skjørt falde og viser sig for sine ledsagere i tindedragt, d.v.s. knæbenklæder og sid russebluse. Tostein betror siden ingeniøren, at ”frøkene saa ud plent som oberst Sinclair, da han steg i land i Romsdalen”. L'enfant terrible hefter sit skjørt op, og følger sætter sig i bevægelse (Nylænde 1894, nr.22:284).

Da Bertheau og Slingsby klatret opp Storen sammen i 1900, brukte hun som vanlig nikkere og skjørt (Møller 2001:28). Dette var for øvrig det samme antrekket som Eva Nansen brukte da hun gikk på ski over Norefjell sammen med sin mann i 1890.

Møller trekker også fram Bertheau som foregangskvinne innen bekledning. Møller forteller at det gjorde uutslettelig inntrykk på en bymann da Therese Bertheau ved foten av Østlige Torfinnstind plutselig lot skjørtet falle, og ”viser sig for selskabet i tindedragt, d.v.s. knæbenklæder og sid russebluse (Møller 2001:28).” Først i 1918 kom denne drakten for salg i butikkene, og resten begynte å bruke den 4-delte sportsdrakten: jakke, bukse, kort og langt skjørt, 30 år etter Bertheau og Eva Nansen hadde brukt den (Bugge 1961:112).

Akkurat som reformturistdrakten først ble tatt i bruk i skiløypene, er det på et bilde av en kvinne på ski, fru A, fra en skitur gjennom Jotunheimen til Sogn, jeg har funnet de første bildene av en kvinne i fjellet uten skjørt (DNT-årbok 1908). På bildene ser vi at hennes klesdrakt ikke skiller seg nevneverdig fra mennenes. Jakken har et annet snitt, men hun går i knickers.

Det var tradisjoner og fordommer som måtte brytes før damene kunne vise at de faktisk hadde to ben under skjørtet. I de trange buksene og ettersittende jakkene, kom kvinnens kropp til syne, og det virket for mange utfordrende, og innbød til skjemt.

*Og damene de sporter med som mænd saa nydelig,
Den lille forskel mellem os er nu blit ubetydelig.
Med sweater, skjærf og puttees vil de sportens tinder naa,
Og buksen som de før holdt skjult, den har de nu tat utenpaa
(Jacob Dybwad 1912, i Bugge 1961:10).*

De unge og slanke var de første som våget seg ut. I tiden før første verdenskrig var det imidlertid en kraftig økning i interessen for sport, og det er naturlig å tenke seg at det store antall kvinner som var fysisk aktive, tvang fram en endring i normene.

Et lite P.S. om hvor kulturelt betinget klesdrakten er, og hvor raskt ting blir ”naturlige” og ”alltid har vært der”, til slutt: ”Røde og blå anorakker har vi enda til gode å se våre turister gå med, men moten er en uberegnelig herre (DNT-årbok 1943:244).” Hva er i dag *symbolet* på ekte friluftsfolk om ikke den røde anorakken?

2.5.4 Estetikk og etikk

For borgerskapet var det viktigere å være dannet enn praktisk. Vi aner en sterk regulering av kroppen gjennom klesdrakt og normer for kroppsføring, og estetikk henger nært sammen med etikk. Borgerskapets fokus på representasjon er sterkere enn den praktiske sans friluftslivsaktivitetene oppfordrer til. Praksisen skulle gjennomføres med stil og gratie. I kildene finner vi at kvinnene er særlig bekymret over utseendet på tur.

*Igrunden er det ikke saa overnaturlig ædelt allikevel, om turistmandfolkene utfolder sin elskværdighet likeoverfor os stakkars damene. For de har jo ubestridelig alle fordelene, eller ialfald de fleste, paa sin side. (...) Bare se hvor sterke de er. Skjener av sted med den tunge sækken sin (som forresten slet ikke behøvde at være tung, hvad møie har **de** med toilettet-) (...) dag efter dag uten at bli synderlig trætte. (...) Naar de[mennene]kommer frem til hytten, ser de som regel følt bra ut, ikke hummerfarget og forpjusket, med hatten i nakken og haaret strittende baade for og bak eller melankolsk hængende i livstrætte tjavser. Ja –hvad skiller det **dem** om det har silregnet hele dagen. Efter en liten stund kommer de ugeneret marsjerende ind igjen i udadlegelig antræk (...) nesten aldri ser shabby ut (DNT-årbok 1918:85).*

En svett mann i slitte turklær er barsk og mandig, fordi det signaliserer dyktighet i friluftsliv og fysisk aktivitet, sentrale element ved det maskuline idealet, mens en svett kvinne i slitte turklær var et trist syn, pjuskete, kanskje til og med ukvinnelig? Det måtte være særlig ille for disse kvinnene som til daglig brukte lang tid på sitt toilett, med skjørter, krølltang, hårnåler og hatter. De var langt fra sine kommoder, og det måtte være vanskelig å holde den standarden de satte for seg selv i det daglige.

det er altsaa ikke det mindste morsomt at komme slik til folk efter en vaat og strevsom dag –fra den side set. (...) hele indtrykket blir saavidt langt fra hvad det skulde være, at det likefrem er kreperlig. Ikke mindst ved bevisstheten om hvorledes man ellers, i nærheten av sine skape og skuffer, kan være istand til at ta sig ut –hvad der for den saks skyld ikke er andet og mer end enhvers simple pligt (DNT-årbok 1918:85).

Det er helt klart at denne kvinnen følte seg utenfor og utilpass når hun kom inn på turisthytten våt og pjuskete. Vi aner en dobbel mislykkethet her; for det første føler hun seg mislykket som kvinne, idet hun ikke gjør det inntrykket hun ellers pleier å gjøre i byen. I tillegg kommer en misunnelse fram over at mennene ser så uforskammet godt ut, og *usjenert* kan marsjere rundt helt naturlig. Mennene føler altså en kroppslig veltilpasshet, fordi datidens mannlighetsidealer er sammenfallende med friluftslivsidealene, mens kvinnen her føler et kroppslig ubehag, en utilpasshet.

Når hun snakker om sin *enhvers simple pligt* til å ta seg godt ut, setter hun fingeren på sammenhengen mellom *estetikk og etikk*. Det måtte være særlig ille for disse kvinnene som til daglig brukte lang tid på sitt toalett, med skjorter, krølltang, hårnåler og hatter. De var langt fra sine kommoder, og det måtte være vanskelig å holde den standarden de satte for seg selv i det daglige. Å sørge for at man har et pent utseende er tilnærmet en moralsk plikt for borgerkvinnene.

*At en dame med nogen estime for sig selv kan tillate sig at optræ med et saa uæstetisk, saa derangeret ydre som fotvandrerskene, det er og har altid været mig en uløselig gaate –avbryt mig ikke- har jeg ikke selv oplevd at see det –de kom fra Jotunheimen, det er mange aar siden – deres echaufferte ansigter, frisuren, kravetøiet, **alt** var i en tilstand –ingen handsker engang –og saa herrer med- (kvinne i DNT-årbok 1918:78).*

Her kan vi klart snakke om en symbolsk vold. Kvinnene har innkorporert kodene for kvinnelighet, og er strengest mot seg selv og sine. Man stiller spørsmålstegn ved karakteren til en kvinne som kan opptre så uestetisk. Kan en kvinne som ikke overholder grensene for det kvinnelige være moralsk? Og hvordan forholdt man seg til situasjoner som var vanskelig å løse uten å virke umoralsk?

2.5.5 Delanalyse: Kroppsidealer og klesdrakt

Gjennom analysen av klesdrakten, har jeg fått fram en side av hvordan kjønning i friluftsliv foregår. Gjennom klærne kjønnnes man direkte, fysisk, man kjenner det bokstavlig talt på kroppen! Derfor er det snakk om både en politisk og kroppslig frigjøring når kvinneklærne endres. Vi ser også hvordan klasse, etikk og estetikk er tett sammenknyttet hos borgerskapet. Klær sier hvem du er, men også hvordan du er.

Vi ser at utviklingen av turistutstyr for kvinnen knyttes til en bredere kvinnebevegelse, hvor reformdrakten står for en protest mot det rådende kvinnebildet, og en hevdelse av kvinnekroppens rett til fri utvikling og fri bevegelse. At dette skjer i 1880-årene kommer som en følge av alt det som skjedde politisk og kulturelt i hele samfunnet i Norge og resten av Europa på denne tiden. Viktigst var den politiske frigjøringen, som kom til orde gjennom opprøret hos kvinner som Camilla Collett og Aasta Hansteen, og som resulterte i stiftelsen av Norsk Kvindesaksforening i 1884.

En av de viktigste reformene var avskaffelsen av korsettet, som var både hemmende og direkte helseskadelig. Kvinner selv var de som var mest kritiske til å kvitte seg med korsettet. Dette kan vi sette i sammenheng med skjønnhetsidealet, at de var ukomfortable med kroppene sine, at korsettet inkarnerte bildet av borgerskapskvinnen, og at dette bildet var så innkorporert og kroppsligjort at det var en del av deres hexis.

Det ubehaget kvinnen føler når hun er svett og ustelt, kan ses som virkningen av at kvinnen grunnleggende innsettes i posisjonen som (estetisk) objekt, som det-å-bli-sett (Bourdieu 2000). Hun er dømt til å oppfatte seg selv gjennom dominerende (maskuline, borgerlige estetiske) kategorier. Speilet hevder Bourdieu er ”et redskap som muliggjør ikke bare det å se seg selv, men også å forsøke å se hvordan man blir sett og å framstå slik man ønsker å bli sett (Bourdieu 2000:76)”.

Kvinnen føler sterkt distansen mellom den virkelige kroppen i slitte turklær, og den ideelle kroppen, som kvinner uopphørlig forsøker å nærme seg, og den nedbryting av selvbildet som påføres henne gjennom uskjønnheten og skitten friluftslivet innebærer. Som objekt er kvinnen avhengig av andres blikk for å konstituere seg selv, og blir derfor alltid styrt av den forventede dommen deres kroppslige framturen kan komme til å få. Den sosiale dom innkorporeres som kroppslig sjenanse eller forlegenhet (ibid).

Reformdrakten blir først tatt i bruk ute i naturen, innen det som vi nå vil kalle friluftsliv og idrett, i form av reform*turist*drakten. Dette kan tyde på at praksisene i naturen gav større spillerom for kvinnene. Etter hvert tok de også med seg de nye kleserfaringene fra naturen inn i dagliglivet, men at naturen på mange måter ble *et rom for rekonstruksjon av praksiser og diskurser* for og om kvinnekroppen, ser vi blant annet i utviklingen av knappeskjørtet. Dette heftet man på det korte skjørtet på vei fra eller til sivilisasjonen. Det at korte skjørter var godtatt i naturen, men ikke i byen, viser at det var større rom for *kroppslighet*, ikke bare kroppslig utfoldelse, i naturen.

Det var viktigere å være dannet enn å være praktisk. Ut ifra mine kilder vil jeg påstå at det er snakk om en dobbeltvirkning i endringen av klesdrakten, hvor smaken sakte ble endret over tid ettersom det ble utviklet spesielt sportstøy som ble godkjent som sømmelig til sitt bruk, men også at praksisen framtvinger en endring av holdningene. Den nye klesdrakten tvang seg fram som en nødvendighet. Ettersom kvinnene ble mer og mer fysisk aktive, ble klesdrakten et stadig større hinder for utfoldelse. Særlig provoserende måtte det ha vært for kvinner som gikk på turer med menn å se hvor ubesværet mennene kunne bevege seg uten korsett, krinoline og skjørter. Gjennom at den daglige klesdrakten også sakte men sikkert ble endret, ser vi at kvinner tar med seg sine erfaringer fra naturen og bruker dem i hverdagen.

Et annet sentralt punkt, er at en egen skidrakt blir brukt lenge før man reformerer vandretøyet. Dette vil jeg se i sammenheng med det jeg påpekte i de foregående kapitlene, at ski og fjellvandring henter sine logikker fra forskjellige steder. Ski er mer fysisk, knyttet til idrett, fysisk fostring, og det nasjonale prosjektet, mens fjellvandring henter sine argumenter fra en mer internasjonal dannelseskultur og borgelig turisme. **Klesdrakten uttrykker dermed hvilken mening de tillot den aktiviteten de drev med, -hvilket prosjekt de hadde ute i naturen.**

Til slutt kan man i 1886 også si at kvinnes deltakelse i *friluftslivet* kom inn i en ny fase: Den ble tatt opp på kvinnesaksforeningens program for kvinnens sosiale og moralske frigjøring. Den fysiske praksisen i natur har dermed fått enda et nytt prosjekt. Det er vanskelig å datere når kvinnene begynte å tenke slik, men vi får i 1886 et nytt element i diskursen omkring kvinner og friluftsliv. Man begynner så smått å legitimere kvinners friluftsliv med kvinnes *rettigheter*, og henter argumentative ressurser fra den politiske debatten. Aasta Hansteen er en av de viktigste talskvinnene, og som suffragette og friluftslivsentusiast møter vi henne stadig gjennom artikler i Nylænde.

2.6 Kjønn gjennom organisering og ansvarsfordeling på tur

*Notre dame [Therese Bertheau] reparerede selskabets diverse klædningsstykker, og ingeniøren og theologen forfattede i tindebogen beskrivelser af de foretagne tindebestigninger
(Nylænde 1894, nr.23:300)*

Med denne delen vil jeg vise hvordan man i friluftslivet *gjør* kjønn gjennom interaksjonen mellom kjønnene, og gjennom organisering og fordeling av oppgaver og ansvar på tur. Bourdieu (2000), Laqueur (1992) og Butler (1990) er alle enige om at kjønn skapes gjennom den daglige praksis i kjønnete situasjoner. Også Acker legger vekt på kjønnsmonstre - i arbeidsfordeling, arbeidstype, hierarki og makt - samt interaksjonen mellom individer, som to av hovedprosessene i kjønn (Acker 1993).

Pedersen viser hvordan friluftslivet er strukturert og organisert med basis i arbeids- og ansvarsfordelingen mellom kvinner og menn i familie og hverdagsliv. Dette fører til forskjeller i deltagelse og forutsetninger for deltagelse i friluftslivet for kvinner og menn. Hun hevder imidlertid at dette ikke reflekteres i den forskningen som er gjort på friluftsliv.

Gjennom turskildringene ser vi at det er klare normer for oppgave- og ansvarsfordeling på tur, som følger de kjønnete mønstrene vi kjenner fra hverdagen. Det ”mannlige” og det ”kvinnelige” er innskrevet ikke bare i de språklige uttrykk og symboler, men også i *praksis og organisering*, og dette gjør det vanskelig å reflektere over de kjønnskulturelle forutsetningene. Vi kan med Pedersen konkludere med at ”friluftslivet representerer dype kjønnskulturelle forutsetninger som samtidig er innvevd i samfunnets strukturer (Pedersen 1999:343)”.

En konsekvens av kvinners inntreden på friluftslivsfeltet, var ganske enkelt at kvinner og menn begynte å treffe på hverandre ute i naturen. Dette enkle faktum er imidlertid komplisert når man setter fokus på det. I den frie natur fantes i utgangspunktet ingen klare inngrensede områder for menn og kvinner. Utenfor dagliglivets vanlige oppdeling i kvinne- og herresfærer, ville man risikere å støte på medlemmer av det annet kjønn overalt. Utenfor den regulerte sfære, i de i utgangspunktet ustrukturerte naturomgivelsene, uten vaktende mødre og anstander, ble dette møtet til en moralsk risiko. Hvordan regulerte man dette potensielt farlige, seksuelt laddede møtet mellom kvinner og menn? Og hvordan regulerte man tolking av kjønn i disse samværene? Dette møtet mellom mann og kvinne i naturen, blir regulert av en rekke ”regler”, som vi skal se nedenfor. Disse reglene strukturerer og ufarliggjør dette møtet, de hindrer usikkerhet og utilpasse situasjoner, og de bevarer også kvinners respektibilitet og menns ære, og minsker den moralske risiko.

Jeg vil i det følgende se på noen slike hverdagslige situasjoner, som kan virke så vanlige at de blir ubetydelige. Da denne delen tar for seg struktureringen av livet i naturen, vil det være en hovedvekt på fjellvandringen, da skiturene på denne tiden begrenset seg til dagsturer.

2.6.1 Organisering av kjønnsmøtet

De første fjellvandlerne innlosjerer seg på setrene hos bygdefolket. Etter hvert begynner man også å bygge egne turisthytter. Hyttene har oftest herre- og damesoverom, men i stuen/spisestuen er kjønnene sammen. Beskrivelsene av kveldene på hyttene preges ofte av en løssluppen stemning. Det sosiale er viktig, og vi ser at omgangsformene fra byen blir bragt med til fjells.

Kristian Tandberg beskriver en tur i artikkelen *Fra Turtegrø og Skagastølstinderne sommeren 1901*. På Skagastøllsæteren gjør han følgende observasjon

Og kvelden kom. –Langbordet var slaaet ud, rækker af glas med rødvinstoddy blinkende mellem alle lysene paa bordet, de skulde nok hjælpe paa hyggen. (...) En broget forsamling fyldte stuen, damer og herrer i de forskjelligste toiletter, ligefra lyse lette sommerantræk til tykke, lurvede skidragter (DNT-årbok 1902:47).

Det var improvisert underholdning om kvelden, og også her er den koselige, gemyttlige stemningen klart framme i beskrivelsen:

hvorefter en student foredrog "Paa vidderne" med megen stemning. (...)Efter aften samledes man i almindelighed paa trappen, alle droges uvilkaarlig derud, og altid var der en hyggelig plads at finde (...) Passiaren gik livlig, medens lette røgskyer fra piber og cigaretter svævede blaanende udover gaardspladsen og de unge, som hver kveld sloges om mesterskabet i ringespil (ibid:46).

Det sosiale trekkes også frem i følgende tre sitater:

Skare sæter er et yndet maal for udflugter fra Maandalen. Den første søndag var der saaledes en 30-40 gutter og jenter paa besøg. De morede sig paa en stilfærdig og saare tiltalende maade uden stimulerende midler (DNT-årbok 1900:34).

Paa den hyggelige Gjuvvasshytte var der dans og sang, da jeg traadte ind. Der var fuldt op med gjester, der ventede paa godveir for at gaa paa Galdhøpiggen (DNT-årbok 1896:155).

I 1896 overnatter også de første kvinner i Knud Voles hytte på Piggen, et selskap på 5 yngre damer og 3 herrer.

Søvn havde de ikke havt meget af, og frosset lidt havde de vel ogsaa; men kaffen, som havde været over ilden hele natten, havde ellers holdt baade livet og humøret oppe (DNT-årbok 1896:155).

Gleden over det sosiale livet på hyttene understrekes av både kvinner og menn. Ut fra kildene kan vi lese at kjønnsmøtet på hyttene var avslappet og uformelt. Dette var et sted hvor man kanskje også kunne kaste fra seg noen av byens konvensjoner og formelle omgang. Man var ofte dus i stedet for des, og tonen var avslappet og gemyttlig.

I de tilfeller omkring overnatting og måltider hvor det oppstår usikkerhet om hvordan ting skal løses, har mennene gentlemansidealet å falle tilbake på, som i Elise Ulvigs beskrivelse av en fottur med en venninne, De har akkurat nådd fram til en liten hytte, da det kommer to menn.

Ja, og end natten da! Hvordan skulde den bli? Hvor skulde vi gjøre av os, og hvor skulde de være? (...) bad og besvor dem om at la være og ta firemandsstuen, hvad der jo var det eneste riktige i dette utrygge veir, der blev nok en raad for os ogsaa –vi hadde set noget i retning af en loftsstige. (...) Vi kunde

likesaa henvendt os til de par gjeiter som meget interessert bivaanet forestillingen. Herrene bare viftes os væk med sine mest velvillige smil (DNT-årbok 1918:84).

Her er legger mennene seg i telt utenfor hytten, for at kvinnene skulle få ha hytten for seg selv.

En annen potensiell ubehagelig situasjon var klestørk. Uten skikkelig regntøy, var klestørk et fast rituale når man kom fram til hytten. I det følgende sitatet er man både menn og kvinner sammen på turen.

vi afførte os alle de klæder, vi paa nogen mulig anstændig maade kunde undvære og anvendte "braatørk" foran peisen (Nylænde 1894, nr.18:325).

Det virker imidlertid som om dette var akseptert av nødvendighet, og at man hadde en uskrevet avtale om at nakenhet under klestørk ikke var seksuelt. Det hersket ingen tvil om at mennene i fjellet var gentlemen. Bøndene var imidlertid ikke like bluferdige, det ser vi at møtet med bonden Gunnar:

Drivende vaade som vi var, prøvede vi at gjøre ham forståeligt, at vi maatte gjøre en smule toilette, om det ikke da var bedst, at han gik ud saalenge? Langt ifra, det generede ikke ham, mente Gunnar, og vi blev da nødt til heller ikke at lade det genere os; vi byttede paa benene, hang vaare kjoleskjørter til tørk og optraadte tilslut som 3 dandyer i sribede strømper og uldbenklær (Beate Friele Lampe i DNT-årbok 1903:135).

I tillegg til at sitatet beskriver kvinnes sjenanse over egen kropp, beskriver det også møtet mellom borgerkulturen og bondekulturen, hvorav den siste hadde et mye mer avslappet forhold til nakenhet. Jeg kan vanskelig se for meg en av borgerskapets menn insistere på å bli sittende mens en kvinne kledte seg om.

Man kom stadig opp i situasjoner hvor kroppen kom i fokus, som det neste sitatet viser. Etter å ha forsøkt å lirke snøen ut av buksen, må turistene som siste utvei ta den av, mens damene snudde ryggen til.

Ind gennem hullet hadde sneen stuvet sig, saa benkledeerne stod som stoppede pølseskind like til støvlerne. Alle forsøk paa at lirke den ut igjen viste sig frugtesløse, og der var intet andet at gjøre end at be damerne vende ryggen til, mens jeg trakk de unævnelige av og tømte dem (DNT-årbok 1908:94).

En annen situasjon som krevde fysisk nærkontakt mellom kvinner og menn var ved krysning av bekker. Det var en innarbeidet praksis at kvinnen ble båret over bekker og elver. Grunnen synes å være kvinnes frykt for elver, at de er pysete. En annen tenkelig grunn kan være at de vanskelig kan løfte skjørtet oppunder halsen og vasse over i sine hvite uevnelige. Mennene på sin side kan trekke opp buksene, eller ta av seg sokkene hvis de bruker knickers.

Med fører kan det endog gaa an. Blant de mange kors han har at bære er jo dameturistene likesom glidd ind som obligatoriske. (...) Det hænder derimod ikke saa sjelden at man tilfældigvis kommer til at vandre avgaarde med andre mandfolk. (...) da er det slut med moroen. Herrene slænger da, som de hæderlige kavalere de gjerne er, sækken flot fra sig og forsikrer at det bare er dem en stor fornøielse, en blir saa velsignet opfrisket i kroppen bakefter osv. osv., mens de indvendig sverger naturligvis (hvem vilde ikke sverge!) haler op buksene og gjør sig istand til at være lastdyr. (...) et slikt "overbærende" mandfolk samt sin levende bylt paa ryggen er mer poesisforlatt end de fleste andre ting her i verden (DNT-årbok 1918:81-82).

Det er likevel litt pussig at den veldig intime kontakten mellom kvinner og den mannen som bærer en over er helt akseptert. Jeg har ikke funnet en eneste kilde hvor det å bli båret på

ryggen beskrives som uanstendig. Samtidig ser vi nedenfor at kvinner helst bør gå sammen med mannlige slektninger på tur, som var en måte å redusere (den seksuelle) risikoen ved kjønns møtet i fjellet på.

Ømme mødre og ængstelige tanter opkaster ofte det spørsmål: "Er det forsvarligt at sende damer alene ud på en fjeldvandring?" Jeg vil hertil svare: "Uforsvarligt er det ikke; men har damerne anledning til at få herrefølge, må dette betragtes som en stor vinding. En erfaren, ældre turist, -helst en slægtning (...) kan i væsentlig grad bidrage til at gjøre turen behagelig. Man en vims af en turist er verre end ingenting. (...) Jeg opstiller altså ikke herrefølge som en absolut betingelse, men i et punkt giver jeg ikke kjøb: en erfaren, -helst lidt ældre turist-, mandlig eller kvindelig, skal være selskabets fører (DNT-årbok 1887:111-112, min utheving).

Argumentet med at kvinnene bør ha følge av en erfaren turist er lett å følge, men at denne helst skal være en slektning, viser at man så på kjønns møtet i naturen som en seksuell risiko. Dette ser vi også i det neste sitatet.

Jeg drog afgaarde, alene dame mellem fire herrer. (...) Hvis nogen skulde ta forargelse af, at en skikkelig præstefruer gik paa fodtur med fire herrer, saa skal jeg faa lov til at oplyse om det slægtskabsforhold, jeg stod i til dem. De to var mine brødre og den tredje min brors kones bror, men den fjerde var bare min kusines mands bror. Til dem, som maatte synes, at det sidste var et vel fjernt slægtskab, skal jeg faa lov til at komme med et knusende argument: Han var desuden min -mand! (Nylænde 1894, nr.18:230).

Prestefruen trekker fram at hun er i slekt med alle på turen, og legger fram "knusende argumenter" mot de som synes hun var uanstendig som gikk alene med fire menn, idet hun er gift med en av dem. Hun synes ikke selv å være redd for at noe uanstendig skulle skje, men er likevel opptatt av å ikke sette sitt gode rykte på spill.

Den første norske kvinnen jeg har funnet som selv skriver i årboken (så sent som i 1903), setter ord på denne uutalte frykten, -at kvinnene i fjellet kunne støte på menn med uedle hensikter, i *En erindring fra sommeren 1900* av Beate Friele Lampe. Hun og to venninner går alene gjennom Trollheimen, og må søke natteløsji på en gård.

En smule betuttet over at være givet disse to karle i vold (...) 3 svage kvinder sent paa aftenen i mørke, regn og storm, ganske alene med 2 kraftige karle! Hvor lettet blev vi derfor ikke, da der pludselig dukker op en smilende kone, efterfulgt af to døtre (DNT-årbok 1903:135-6).

Den store frykten her synes å være begrunnet i at mennene var bønder, og at man dermed ikke kunne være sikker på at de ville oppføre seg som gentlemanen.

Den eneste grunnen til at ledsageren skulle være en slektning jeg kan tenke meg, var at det da ikke kunne stilles spørsmål ved damens anstendighet. Denne frykten for å bli "kompromittert", tror jeg må sees i sammenheng med kvinner posisjon på denne tiden. Hennes største, og ofte eneste, verdi, var som potensiell hustru, og hennes *ærbarhet* var hennes største kapital. En "fallen kvinne", som ikke lenger var jomfru, kunne ikke regne med å bli gift, og ble dermed forvist til en skjebne som peppermø, eller et liv der hun måtte forsørge seg selv. Vi har også før sett hvordan kvinners seksualitet blitt strengt kontrollert, av samme årsak. Gentlemannsidealet er her sentralt, som en måte å hindre ubehag på, og kan tolkes som en usynlig struktur som virker like godt som romlig adskillelse.

2.6.2 Kvindehaanden

Kvinnen er nært knyttet til våre forestillinger om hus og hjem. Hjemmet var kvinnens domene slik offentligheten var mannens. Kvinnen blir gjennomgående knyttet til det private gjennom mors- og hustrurollen, og hennes rolle som husmor. Husarbeid kan som vi skal se kan tolkes som både sosialisering og disiplinering.

I artikkelen *Linjerne for folkehelsearbeidet i Norge* (Tidsskrift for den norske Lægeforening 1920:720) trekker dr. Einar Møinichen, som da jobbet på Midtstuen sanatorium, frem ”den verdslige konfirmasjon”:

Jeg nævner endnu en sak av kanskje større betydning end alle de andre før nævnte. Den, som dr. Sopp har kaldt ”den verdslige konfirmation” d.v.s. at ingen kvinde slipper ut i livet, før hun har lært at stelle et hus, at stelle mat og at stelle barn. Dette er i sine følger av saa stor socialhygienisk betydning, at det neppe kan overvurderes, og at det før eller senere trænger sig frem til at maatte optages (ibid:721, min utheving).

Dette sitatet levner ikke noe rom for alternative kvinneidentiteter. Etter Møinichens mening skal ingen kvinne skulle slippe ut i livet før hun har fått ”godkjent husmor”-stempelet. Det kan tolkes som om man ikke er godkjent kvinne før man har tatt opp i seg de tre hovedelementene ved å være kvinne; husarbeid, matlaging og moderskap. Også når det gjelder husarbeid ser vi at det er et spørsmål om våre kommende slekter og frykten for degenerering.

Det kommer klart fram at det falt på kvinnene å lage mat på tur.

Men selv om man i kvindeselskab føler sig mindre fri til fjells, selv om man nødes til at gå langsommere og må opofre noget af det meget, så har man det igjen på mange måder (...) først og fremst i det hyggelige selskab, og for det andre – er man fri fra alt madstel. Og for det tredje har man den bevisthed, at man gjør en god gjerning, ja næsten udfører en pligt (Mohn i DNT-årbok 1873-74:18).

En av tingene man fryktet med kvinnes nye friluftslivspraksis, var at de skulle glemme sin egentlige oppgave som husmødre.

*”Toto”s Skidamevise
De unge Evadøtre nu tildags, faldera
Er ikke av den gammeldagse slags, faldera.
Nej, nu gaaer de med herrene paa ski, faldera,
Og skyder lystig bjørne under li, faldera.*

*Jeg synes nu, det ikke er saa frit, faldera,
For at de kjække damer gaar for vidt, faldera.
De glemmer vist paa ski i bakkehæld, faldera,
Hvad kanske de har lært av husligt stel, faldera.*

*Ja, gifter jeg mig, tror jeg ej det blir, faldera,
Med en som dyrker bicycle og skir, faldera.
Jeg vilde foretrække en – min sjæl, faldera,
Som kunde stoppe smukt en strømpenhæl, faldera (fra Tyrihans 1895, i Bugge 1961:9)*

Egenskaper som friluftsutøver synes å forutsette en ”maskulin” oppførsel, som medfører at de typisk ”kvinnelige” egenskapene faller bort. Det virker ikke som det er mulig å kombinere rollen som husmor med utøvelse av friluftsliv. Ser vi imidlertid på kildene, ser vi at denne frykten i stor grad virker ubegrunnet. Fordelingen av oppgaver på tur følger det tradisjonelle

kjønnsrollemønstret, hvor kvinnen får tildelt rollen som husmor, og det er dermed ingen grunn til å tro at dette skulle endre seg på hjemmebanen.

I de følgende eksemplene ser vi at kvinnerollen blir utslagsgivende for oppgavene hun får tildelt på turer.

Det første vi eller rettere sagt vore damer gav sig ifærd med, da vi kom ind i stuen, var at feie den ren for lort og smuds. (...) Jeg blev sendt efter vand (...) og min kamerat sat til at hugge ved. (...) lavede vore damer den fortræffeligste middag” (ibid:36) [og dagen etter] nydt en udmærket frokost, atter beredt os af en kvinnehaand (A. Schibsted i DNT-årbok 1903:36-37).

Mennene og kvinnene følger den tradisjonelle arbeidsfordelingen også på tur. Tandberg har en lang artikkel *Fra Horungtinderne sommeren 1902* (DNT-årbok 1903:117), hvor han beskriver en rekke turer med basis på Turtagrø, og “al den kaffe og anden god levemaade, som damerne serverede (ibid:120).” På Skagastølshytta ”sattes straks en større renselsesfest i gang; alt maatte være fint og flot til bestigerne fra Midtmaradalstind kom tilbake; man skulde ihvertfald prøve at give modtagelsen et festligt præg. Energiske damer vaskede hele kjøkkenservicet i en pyt utenfor (DNT-årbok 1903:131)” Kvinner tar på seg de typisk ”kvinnelige” oppgavene, knyttet til hus, mat og omsorg.

Det virker som om Therese Bertheau tar hånd om matlagingen på tur:

frk. Bertheau gjorde et par energiske greb i posen, og smørrebrød, corned beef og sne fik snart velværet til at lade høre fra sig. (DNT-årbok 1903:58) Frk. Bertheau kogte ertesuppe, vi andre skar mad og spiste, saa det havde skik (ibid:60-61).

Også de andre huslige oppgavene falt på henne:

Notre dame [Therese Bertheau] reparerede selskabets diverse klædningsstykker, og ingeniøren og theologen forfattede i tindebogen beskrivelser af de foretagne tindebestigninger (Nylænde 1894, nr.23:300).

Selv Bertheau som aktiv og kunnskapsrik tindebestiger, samt med skriveferdighetene i orden som lærerinne, blir altså henvist til sysakene, mens mennene skriver i tindeboken.

Det er kvinnene som lager maten på tur, enten den kvinnelige deltageren, eller så tar mennene inn på en seter og får budeien til å koke for seg. Det trekkes ikke frem at mennene noen ganger måtte koke selv, men Bertheau nevner i Nylænde at Ingeniøren (Saxegaard) blir kalt inn på kjøkkenet for å hjelpe til med en stek, fordi han hadde ekspertise på det området. ”Rønnaug havde faaet opsporet, at ingeniøren havde særlig anlæg i retning madlavning (Nylænde nr.23 1894:300)”.

Ved at kvinnen tar på seg de oppgavene som tolkes som huslige, opprettholdes kjønnsrollemønsteret og kvinnebildet. ”Å temme kvinneligheten gjennom husarbeid har vært en fellesnevner for alle slags institusjoner der kvinner skulle forbedres, helbredes eller straffes. (...) Her er det engelske ordet for å ”temme”, ”domesticate”, bokstavlig talt ”husliggjøre” akkurat det riktige uttrykket. Det kvinnelige skulle husliggjøres (Ericsson 1997:89).” ”Husarbeid betydde både disiplinering og en konkret forberedelse til ei fremtid, enten som hushjelp eller husmor. Men handlet det også om noe mer? Gjennom husarbeidet kunne viktige trekk ved kvinneligheten sive inn i jentene (ibid:90).” Husarbeid er en svært viktig side ved kvinneligheten, og kan derfor vanskelig overskrides.

2.6.3 Gentlemansidealet

Den kanskje sterkeste reguleringen av kjønns møtet ligger i oppdragelsen av mannen. Gentlemansidealet var sentralt for den maskuline borgeridentiteten, ikke minst i fjellheimen. I friluftsliv la særlig de engelske mennene føring for akseptert mannlig oppførsel i fjellet. Slingsby, som ledende representant for den engelske høfligheten, viser stadig både respekt for, og glede over sine kvinnelige følgesvenner i fjellet. Dette understrekes også i hans artikler i DNT-årbøkene.

When close to the summit, I stopped, as I had done at the other cone, and Rolf and I each holding one end of the rope, of course showed our gallantry by allowing Edith to reach the actual top first; we being firmly anchored, there was but little danger for her (Slingsby i DNT-årbok 1875:108).

Nordmennene sto likevel heller ikke tilbake for de engelske lordene:

Et par skridt fra toppen fik damerne ordre til at gaa foran. Saavidt ingeniøren vidste, havde nemlig ingen tidligere sat foden paa Midtre Thorfinnstinds top; derfor skulde damerne have æren af her at være de første (Therese Bertheau i Nylænde, 8. årg. nr.22, 1894:285).

Å være gentleman var et klassestempel, og ved å la kvinnen være den første på toppen, viser man også at konkurranseaspektet ikke var så viktig. Det drives også litt gjøn med gentlemansidealet:

”Den var lang, den Austabottryggen,” siger Sundt og haler fram af sin æventyrlige rypesæks dyb en box med det herligste syltetøi, som han galant byder først til bandens kvindelige medlem, mens han i et ulastelig verdensmannsbuk slaar hælene sammen, saa støvlespikerne gnistrer (Rostrup i DNT-årbok 1908:63).

Et verdensmannsbukk passer ikke helt på en fjelltopp, men vi skal ikke tvile på at det ligger mye alvor under. Sundt kan spille ironisk på gentlemansidealet fordi det ikke finnes tvil om at han er tvers gjennom en ekte gentleman.

I de artiklene kvinnene skriver om sine fjellturer, trekkes det ofte fram at mennene oppfører seg som gentlemanen.

Fjeldet viser jo en merkelig innflytelse på alle som elsker det tilgavns. Alle de tindebestigere jeg har truffet på har utmerket sig ved høflighet og hensynsfullhet og hjelpsomhet. Jeg kjenner virkelig ikke en eneste undtagelse, et hyggelig folkeferd er tindebestigerne (Therese Bertheau i Tønsberg 1982:103).

høifjeldspublikumet er eller har i det mindste hittil været en race for sig selv, herrene kanskje ikke mindst. (...) aabenbarer saa mange gode og tiltalende egenskaper, blir saa jevne, likefremme og elskverdige (Elisa Ulvig i DNT-årbok 1918:82).

Å være en gentleman var tegn på at man tilhørte borgerskapet. Gjennom etikk/ god holdning, skapte man en distinksjon til ”de grove” arbeiderne og bøndene. Men gentlemansidealet skapte også struktur og sikkerhet for kjønns møtet i fjellet, en garanti for at alt skjedde slik det burde, i en tid hvor kvinnens verdi i stor grad ble regnet ut fra ekteskapsmarkedet. Denne karakteristikken gjelder i stor grad også førerene, mange av disse var jo alene med kvinner på fjellturene.

Han tok seg glimrende ut Ole Røisheim, med sitt hvite patriarkskjegg og regelmessige, vakre trekk. Han var helt gjennom en gentleman. Og det var Thorgeir Sulheim også (Therese Bertheau i Tønsberg 1982:100).

Gentlemannsidealet var en måte å ta med seg samfunnets grenser inn i fjellheimen på. Det skaper en moralsk struktur i naturen, og som en burka ufarliggjør det den potensielle seksuale spenningen i dette møtet. Det er i hovedsak fjellvandrerne som får denne gentlemannskarakteristikken. I skiløypene blir ikke det samme vektlagt.

2.6.4 Mannen som mentor

Som vi har vært innom tidligere, bekrefter friluftsliv den maskuline identitet også ved å skape avstand til kvinnene. Kvinner på friluftsfeltet gir en ypperlig mulighet for mennene til å vise fram sine kunnskaper:

Derimod kan kanskje nogle faa praktiske vink fra en gammel skiløber være af nogen nytte, og jeg skal faa lov til at hente fram fra min kramkiste, hva jeg tror kan være af interesse at fæste sig ved (Huitfeldt i Nylænde 3.årg. nr.11, 1889:163).

Ordlyden i denne artikkelen er som om Huitfeldt snakket til et barn eller mindre utviklet vesen, noe kvinnen ofte ble sett på som. Slik rettferdiggjøres også den ”oppdragelse av kvinnen” vi finner i de mange artiklene med råd og tips til kvinnene, som i *Nogle råd til kvindelige turister* (uten forfatter).

Turistvæsenet har nu henved en menneskealder ret floreret i vort land, og man ser for hvert år flere og flere skarer med randselen på ryg og staven eller paraplyen i hånd sætte kursen tilfjælds. En ikke ringe Brøkdæl tilhører det såkaldte ”svagere” kjønn (-vi tør i denne forbindelse ikke bruge det nævnte adjektiv uden at reservere os ved det formildende ”såkaldte”-) (DNT-årbok 1887:111).

Artikkelforfatteren mener at ”de kvindelige turister med hensyn til udstyr endnu kun i ringe grad har vidst at drage sig vundne erfaringer til nytte (ibid)”. Det blir også referert til Slingsby. Deretter følger en rekke gode, fornuftige råd, om dagsetapper, hvor tung randselen skal være, hvilke sko man bør gå i, fotvask og behandling av gnagsår.

Vi har sett at ferdigheter i friluftsliv og bryne seg ute var viktig for unge gutter oppdragelse, noe de lærte seg fra de var små. Kvinnenes utelukkelse fra friluftslivets uformelle opplærings- og meningssystem avskjærer kvinnene ikke bare fra muligheten til å bli en friluftslivsutøver, men også fra å bli en kompetent utøver. Når de voksne kvinnene bestiger tinder, gjør de det gjerne sammen med menn som har begynt tidlig, og de har da oppnådd et forsprang det er umulig å ta igjen.

Disse artiklene kan imidlertid også leses som en bekreftelse på hvem som har den rette kapitalen, som en understreking av at kvinnene trenger all den hjelp og råd de kan få ute i naturen. Når mennene blir stilt i en posisjon der de gir råd til kvinnene, bekrefter dette deres overlegne status på feltet. Ettersom menn på sett og vis har den symbolske eiendomsretten til friluftslivet, vil de i utgangspunktet nærme seg det og innta en langt mer selvfølgelig tone i omgang med det.

2.6.5 En stilltiende forudsætning

Jeg vil avslutte dette avsnittet med utdrag fra en diskusjon som går over to numre og flere sider i Norsk Idrettsblad i 1881, og som viser hvordan en kvinnes praksis utfordrer og dermed *blottlegger* doxa. Dette er et referat fra Representantmøde i centralforeningen, sak nr.3: ”spørsmål ang. uddeling af foreningens medalje til kvinder” En kvinne som var medlem i Gjøvik skytterlag hadde skutt seg til en medalje. I svaret fra foreningen sto det at

Det havde jo bestandig været forudsat at skytterne og skytterlagenes medlemmer tilhørte det mandlige kjønn, og bestyrelsen havde derfor ikke egentlig anset sig berettiget til at uddele medaljen til denne dame (Norsk Idrætsblad 1881, nr.27:fredag 8. juli, sidetall mangler, min utheving).

Diskusjonen videre dreier seg om hvorvidt en kvinne i fremtiden skal kunne få medaljen hvis de skjøt sånn at de etter vanlige regler skulle få den, og om dette vil få tilbakevirkende kraft til også å gjelde Elise Gjestvang.

I neste nummer fortsetter referatet, og det er en viss uenighet om prinsippet. Imidlertid trekkes mrs. Asbuthnoth frem av Direktør Sinding, hun var blitt gjort til æresmedlem i et skytterlag pga. sin sterke innsats i laget.

Damene deltog jo for tiden i alskens sport, som skiløbning og skøjtøløbning og også skydning, og det begynte jo at blive et tidsspørsmål og betragtedes som ganske normalt, at damer blev tilstedet adgang til universitetet og til forskjellige studier, ligesom i det hele taget den strenge grændse mellem mandens virkefelt og kvindens ikke holdtes så absolut som før (Norsk Idrætsblad 1881, nr.28:163).

Boghandler Gram ”kunde imidlertid ikke være med på, at damer skulde kunne få medaljen. Han var selv skytter og skulde således interesserte sig for, at hans døtre lærte sig at skyde; men han ønskede ikke at sende sine døtre hen i et skytterlag og **skyde sammen med herrer**, og han troede neppe, at noen fader ville gjøre det. Man kunde jo ræsonnere som så, at der kunde stiftes skytterlag, der bestod udelukkende af damer; men taleren, der vistnok var glad i emancipationen, fandt, at det **ikke vilde være bra at drive det sa vidt** (ibid, min utheving).” Kaptein Frølich mente at ”Det vilde være bedrøveligt, om centralforeningen skulde stille en opfordring til damer om at være medlemmer af skytterlag, og det vilde man virkelig gjøre, når man stillede dem medaljen for øje. (...) –det var en meget alvorlig sag. Det vilde være ukvindeligt, om damer skulde være medlemmer af skytterlag (ibid:163).” Frølich: ”Man kunde vel gå ud fra, at lovene havde forutsat, at kvinder ikke skulde være medlemmer af skytterlag. Når der var tale om forskjellige klasser efter værnepligtsalderen, var det vistnok **en stilltiende forudsætning**, at det kun var mænd, som kunde være medlemmer af skytterlag og tillige af centralforeningen (ibid, min utheving).” Kjøpmann Sunde innvender at det ikke står noe i bestemmelsene for opptak i Centralforeningen om at man må være mann, og at kvinner dermed ikke kunne avvises.

Formannen, som hadde vært med på å innstifte medaljen svarte at ”man visselig ikke hadde tænkt på, at damer skulde være medlemmer af skytterlag (ibid)”. Etter tre hele siders diskusjon, ble det til slutt med stort flertall bestemt at damen skulle få sin medalje. Etter dette diskuteres det videre om hvorvidt damer i fremtiden skal kunne få medaljen.

A. Løvlie kommenterer:

*Med hensyn til spørsmålet om det var heldigt, at damer deltog i skytterlagene som aktive medlemmer, kunde der naturligvis siges meget både for og imod; men taleren troede ikke at sige formeget, naar han på kvindernes vægne vilde holde på, at de ikke burde optages som medlemmer af skytterlag. Det her indtrufne tilfælde var ganske vist så **exceptionelt, at man ikke skulde trække store konsekvenser deraf** (ibid:164, min utheving).*

Bidenkamp repliserer med følgende: ”Når en anden herre på damernes vegne havde protesteret mod, at de skulde få lov til at være med, fandt taleren det rimeligere at overlade det til damerne selv at afgjøre, om de vilde være med (ibid).” En ny votering over kaptein Bjørnstads forslag ”Centralforeningens medalje uddeles for eftertiden kun til mænd (ibid:165)” ble til slutt forkastet.

Dette utdraget er innoem de aller fleste punktene i menns motstand mot kvinners inntreden på de mest maskuline områdene. Det er tidlig klart at her diskuterer man en prinsipiell sak, ikke bare om Gjestvang skulle få sin medalje eller ikke. Argumentet at kvinner ikke skulle skyte sammen med herrer er velkjent, mér interessant er kanskje argumentet at det ikke ville være bra å drive det så vidt (at man stiftet skytterlag for kvinner). Her aner vi igjen hvordan kvinnene blir trukket inn i en modernitetskritikk, og også hvordan ”å gå for langt” overskrider borgerskapets idealer.

Artikkelen setter i høy grad søkelyset på hvordan praksis kan utfordre diskursen. Felt – kvinnelig praksis –diskursiv begivenhet –den diskursive orden forrykkes...

Det hadde bestandig vært forutsatt, vært *en stilltiende forutsetning* at bare menn skulle utmerke seg i skyting, og dette synes så selvsagt at man ikke engang hadde tenkt seg muligheten at en kvinne kunne skyte seg til en medalje. Denne kvinnens dyktighet i skyting fører til at det kastes lys over denne doxa.

Til slutt kjenner vi igjen en forsvarsmekanisme; dette var så eksepsjonelt at man ikke skal trekke for store konklusjoner av det, dette var en heterotypia, og dermed slipper man å ta stilling til sitt syn på kvinnen. Det nye syn vinner likevel frem, og at det bestemmes at medaljen skal kunne deles ut til kvinner.

2.6.6 Delanalyse: Kjønnsfelleskap og rollefordeling

Innprentingen av borgerskapets bærende prinsipper skjer gjennom den daglige praksis i kjønnete strukturer. Inndelingen mellom kvinner og menn, som er grunnlaget for den sosiale orden, skriver seg inn i habitus som prinsipper for organisering og oppdeling. Kvinner inne, menn ute. Inndelingen av kjønnene er til stede i objektivert tilstand, skjørt/bukser, i hele den sosiale verden, i kroppene og som habitus, som skjema for forståelse og handling.

I organiseringen av idretten ser vi at det var vanlig å opprette egne kvinneklubber, i stedet for at kvinnene skulle bli medlemmer i de allerede eksisterende mannsklubbene. ”At netop idretten skulle være pionér i en storstilet utvikling af kønsblandede fællesskaber var usandsynligt, da de to køn herved kunne bringes i tæt kropslig berøring med hinanden (Bonde 1991:51).” I de ”sosiale” idretter var det annerledes, her kunne kvinner og menn drive aktiviteter sammen, og vi ser at det samme gjelder for friluftsliv; menn og kvinner går turer sammen uten at det er moralsk anstøtelig. Fjellet medfører ikke tett fysisk kontakt mellom kjønnene, bortsett fra i spesielle situasjoner.

Overnatting, bæring over bekker og klestørk, er alle situasjoner som potensielt kan bli ubehagelige. Den kroppslige sjenansen og ærbarheten vanskeliggjør nakenhet og kroppslig kontakt. Vi har sett flere potensielt "farlige" situasjoner, og hvordan disse blir løst. Vi ser at det stilles strenge krav til at kvinnen skal oppføre seg bluferdig, men her virker det som om det i like stor grad er mannens ansvar at alt foregår i sømmelige former. Derav gentlemansidealet, som setter klare moralske grenser i den i utgangspunktet grenseløse, og dermed uoversiktlige og farlige, naturen. Gjennom denne struktureringen av samværsformene i den ytre natur, øyner vi imidlertid også en normativ strukturering av kvinners og menns seksuelle natur. Særlig normen om at kvinner skal gå på tur med mannlige slektninger må tolkes ut fra regulering av seksualitet og kvinners ærbarhet.

Jeg har ikke funnet tegn som tyder på at kvinnene ønsker å forandre på etiketten i naturen. Det ligger en trygghet for kvinnen i gentlemansidealet, og det synes som viktig for kvinnen å understreke at i fjellet er mennene gentlemenn, ikke bare for å rose sine turkamerater, men for å unngå at det sås tvil om dem selv. Det synes å finnes en stilltiende avtale om at forholdet mellom kvinne og mann i naturen skal være vennskaplig, og ikke seksuelt. Kjønn i betydning det sterke/svake er en viktig faktor, men flørt og seksuelle konnotasjoner er definert bort.

Gjennom gentlemans- og husmoridealet fører de borgerskapets kjønnsstrukturer med seg inn i friluftslivet. Gentlemansidealet er en fundamental dimensjon i de borgerlige elitenes ethos. De bestiger fjell for aktivitetens egen skyld, ikke av noen nyttegrunn. Det å bestige er et mål i seg selv, en aktivitet for aktivitetens skyld, i et slags tilbaketrukkethet fra verden og fra praksisen. Gentlemansidealet kan sees som en måte å spille spillet på uten at man glemmer at det er et spill. Gentlemansidealet er spillemåten hos dem som kan beholde distansen til rollen, slik at selv om førstebestigninger er høyt verdsatt, nøder de de hverandre til å gå først opp, eller lar damene være den første på toppen. Innenfor idretten har vi fair play, -det er ikke det å vinne som er viktigst, men måten man vinner på, å vinne ved å følge reglene som står i motsetning til den vulgære streben etter å vinne til enhver pris, ridderlig disposisjon. Slik skaper man en klassesdistinksjon som motsetning til det småborgerlige.

Samfunnsutviklingen i Norge førte til en ny organisering av produksjonsenheten familien. Storfamilien var ikke nødvendig i de nye byråkratjobbene, som baserte seg på pengeøkonomi. Vi får et nytt sjikt i samfunnet, borgerskapet, som er stadig voksende, og som trenger å skape sin egen identitet. Konsolideringen av kjernefamilien skjer i takt med industrialiseringen, og etterlater kvinnen robbet for andre oppgaver enn den avhengige rollen som hustru, mor og husmor (Hargreaves 1994:51). I virkeligheten var det nok ikke mange som hadde råd til å la husets kvinne gå hjemme til pynt, men i *forestillinger* om kvinner, var alltid arbeidet sekundært til hennes oppgaver i hjemmet (ibid).

To what extent this vision of family life was a reality is less important than the way it was intergrated with dominant medical opinions about the female body and elevated as a concept which permeated social consciousness, affecting women's participation in physical activities (ibid:51).

Fordelingen av arbeidsoppgaver strukturerer kjønnsrollemønstret på turene. Ved at kvinnene tar seg av de tradisjonelle husholdningsoppgavene, minsker presset på kjønnsrollene som kommer av at hun tar opp tradisjonelt maskuline aktiviteter. Hun kan tolkes som husmor også ute i naturen, og dermed blir ikke de kvinnelige *dypstrukturene* som omhandler mat, omsorg, hjem utfordret på samme måte som om hun hadde lagt av seg alle de tradisjonelt kvinnelige ansvarsområdene, og forlangt at mennene skulle ta sin del. Slik bidrar friluftslivet også til å opprettholde kjønnsbildet, idet arbeidsfordelingen mellom kvinne og mann er den tradisjonelle.

2.7 Kjønnning av natur – naturliggjøring av kjønn

*”Dametind” kunde den kaldes forsand, så magelig er den
(Mohn i DNT-årbok 1883:75)*

Ved å studere friluftsliv som diskurs, systemer av meninger og symboler, ser vi hvordan friluftsliv kjønnner gjennom språket og de symboler vi forstår oss selv og verden gjennom. I en særstilling her står hvordan den *ytre natur* framstår som *kjønnnet*, og hvordan *kvinnen* tolkes som *natur* (Bourdieu 2000, Solheim 1998, Ortner 1974). Gjennom kjønnning av natur, understrekes den ”naturlige” sammenhengen mellom menn og friluftsliv, og den motsetningsfylte tolkningen av kvinne/ natur (Pedersen 1999). Jeg vil særlig se på forestillingen om *kvinnen som natur/unatur*, og hva som skjer i møtet mellom denne forestillingen og kvinners friluftsliv.

Som nevnt før, er noe av det særegne ved kjønningsprosessene i friluftsliv, at identitetsbearbeidelsen er flyttet ut i *naturen*. Gjennom friluftslivet forholder man seg til natur både i praksis og diskurs, og vi kan si at friluftsliv er et felt som formidler mellom den ytre natur og kultur. Det sentrale her er hvordan man i tolkningen av naturen tar utgangspunkt i de seksualiserte kroppens biologi, i en hierariserende dikotomi mellom det mannlige og det kvinnelige (Bourdieu 2000). Man tolker naturen ut fra sine forståelser av maskulint og feminint. Man kjønnner naturen, og også aktivitetene som foregår i naturen, og dette legger føringer for hva som blir akseptable og uakseptable praksiser for menn og kvinner.

Koding av kvinners natur, koding av natur og koding av aktiviteter i natur, er alle medvirkende i kjønningsprosessene i friluftsliv. Vi har sett at alle disse tre i stor grad kodes med utgangspunkt i den seksuelle kroppens topografi. Bruken av ytre natur blir koblet til forestillinger om kvinners og menns forskjellige kroppslige egenskaper. Forståelsen av den symbolske kobling mann - kultur / kvinne - natur gjenspeiler den sosiale kjønnsorden, som igjen finner sin legitimering i tingenes ”naturlige” orden.

2.7.1 Jomfrutinder og Dametinder

Vi ser i det følgende hvordan menn bruker sine forståelser av kvinnen og forholdet mellom kjønnene, i sine tolkninger av naturen og de aktiviteter som skjer der. Eksempler på det veldig seksualiserte språket som brukes i artiklene har vi mange av. Først skal vi se på jomfru-metaforen.

*Medens alle hotellerne i Jotunheimen er overfyldte, medens bytonen truer med at jage bort enhver ægte turist, og ”fantefølgerne” mer og mer bemægtiger sig herredømmet, ligger Søndmøres alpeverden med sine tinder og skar, spir og tårne, pigger og takker **ren som en jomfru** (DNT-årbok 1884:114, min utheving)*

Høiest i kurs staar naturligvis de saakaldte jomfruelige tinder, men da disses antal stadig minker, eftersom ingen nye jomfruer vokser op tilfjelds, maa man jo ogsaa efter omstændighederne lade sig nøie med at udfinde nye vanskelige tilgange til før bestegne topper. Saadanø tinder kunde maaske passende betegnes som gamle jomfruer, hvis man da ikke foretrækker at kalde dem enketinder (prof. H. Geelmuyden i DNT-årbok 1908:54)

Slingsby bruker også uttrykket ”many virgin mountains yet to conquer (DNT-årbok 1910:39).” *Conquer* er et enda sterkere uttrykk enn ”bestige”, da det også betyr å legge under seg, beseire, implisitt en viss motstand.

Alle disse tre sitatene setter likhetstegn mellom en ubesteget topp og en jomfru. Betydningen er klar, og henspiller sterkt på det seksuelle dominansforholdet mann/kvinne, hvor mannen er bestiger, og kvinnen passivt objekt.

Jomfrutindene synes også å være viktigst for de ”ekte” turister, de mest kapitalsterke på feltet. For vanlige turister er det ikke så farlig hvem som har vært der før deg, men for den ekte turist er ”en ubetrådt, jomfruelig tinde (fra E. Mohn’s dikt *En bestigning af Skjorta* i DNT-årbok 1883:75)” helt sentralt for å opprettholde distinksjonen ved aktiviteten. Når et fjell først er blitt besteget, helst etter å ha ytt litt motstand, er spenningen borte. Man kan da more seg som best man kan med å finne vanskelige måter å bestige det på, men ”jomfrudommen” kan bare ”tas” en gang. ”Gamle jomfruer”, hvor en annen mann har vært før deg, eller ”Enketinder”, som er tatt og forlatt, står ikke så høyt i kurs. Førstemann kan derfor tolkes til ikke bare å bety den første mann, men også den første blant menn.

Sitatet viser også den status *dådstrangen* hadde blant borgerskapets menn. Det vanskelige med oppdager-/utforskeridealet er imidlertid at på et eller annet tidspunkt er det ikke igjen stort å oppdage. Dette ser vi også idag. Med svært lite utforsket land på jorda, blir fokus skiftet over på å finne ”nye vanskelige tilgange”; det synes å ha gått inflasjon i ”førstemann alene til Sydpolen, førstemann uten etterforsyninger, førstemann på én ski, uten mat, med bind for øynene og et kjøleskap på ryggen”.

Når kvinnene gjør sitt inntog i den hittil eksklusivt maskuline praksisen, ser vi at det kommer en ny symbolikk i forholdet mellom kvinner og natur; *dametinden*. Erfaringen med kvinner i fjellet fører altså til et nytt språklig uttrykk hos mennene.

I E. Mohns dikt *En bestigning af Skjorta* ser vi imidlertid at denne erfaringen ikke tolkes positivt:

*Dersom en ærlig mand går ud som tindebestiger,
-hæder vinde han vil blant dalens sønner og døttre.
(...)
førende med sig rene norske flag for at heise
høit dem med fryd på en ubetrådt, jomfruelig tinde;
høit vil han prises af mænd, når ned han kommer i dalen
skue med stolthed op på sit flag, som vaier for vinden
(...)
bittert skuffes han vil, når han stiger opover Skjorta
(...)
Rent som fod i hose det går, når man stiger på toppen
(...)
”Dametind” kunde den kaldes forsand, så magelig er den
(Mohn i DNT-årbok 1883:75)*

Det synes som om Mohn har skapt et nytt uttrykk. Saxegaard skjeller ut Midtre Thorfinnstind for å være nettopp en ”Dametind”, og Therese Bertheau sier senere om den samme tinden:

Ingeniøren har ret i at kalde Thorfinnstind en dametind; den er heller mageligere end Knutsholtind og bør ikke afskrække selv lidet fjeldvante damer (Nylænde 1894, nr.22:285).

Uttrykket ”dametind” støter vi på andre plasser etter denne artikkelen også.

Åreskutan er et ”damefjeld” á la Norefjeld. (DNT-årbok 1900:60)

En dametind er altså makelig og lite krevende. Mange av de damene som vandret i fjellet på denne tiden var jo fullstendig utrente, og gikk ofte i korsett og med store kjoler, og dette satte grenser for vanskelighetsgraden på de fjellene de prøvde seg på. Spørsmålet blir da hvorfor Mohn blir så forferdelig skuffet når han bestiger Skjorta bare for å finne ut at en dame kunne gjort den samme bedriften? Det virker som om han bestiger fjell for å ”hæder vinde han vil blant dalens sønner og døttre (DNT-årbok 1883:75)”. Ved å bestige en ny, ubetrådt topp, vinner han større heder, oppdager og utforsker nye steder, alltid størst å være først. Her er det maskuline ideal blandet med nasjonsbyggingen, på toppen skal flagget heises, for å markere at dette er norsk jord, samtidig som det er ”en nasjonal praksis” å oppdage nye topper og bestige fjell. Ved at han kaller denne toppen ”jomfruelig”, virker det som om han bekrefter sitt maskuline ego dobbelt opp. Å vinne nytt land er en viktig maskulin egenskap, og ved å beskrive toppen som jomfruelig, bekrefter han også sin egen maskuline, seksuelle vitalitet. Dette kan vi også spore i selve uttrykket ”tindebestiger”. At Therese Bertheau velger å gi Saxegaard rett i at Torfinnstind var en dametind, kan tolkes som et forsøk på å distansere seg fra disse ”alminnelige damene”, ved framheve sin egen dyktighet, og være ”en av gutta”.

Er fjellet vanskelig å bestige, eller blir regnet som *farlig*, blir det også ofte sammenlignet med en kvinne:

-den er lunefuld, den Gausto, den ene stund klar og smilende, den anden mörk og tilbagetrukken, tæt indhyllt i skyevandt –man skulde tro, det var af b l y h e d, eller kanske fordi hun var fornærmet; kanske hun generer sig? At hun derfor ikke har likt den tråkk og trafik –ti nervøs ser hun ikke ud til at være. Ustadig og omstændelig er hun i højeste grad, men hun er også en idethele ganske usædvanlig og overordentlig ”person”, og en sådan plejer man jo at bære over med, dertil har hun såmange virkelig gode sider, at man over dem glemmer hennes uregelmæssighed og nykker (DNT-årbok 1871:80).

Dette peker mot synet på kvinnens natur som noe farlig og ukontrollerbart. Dette er den mørke siden ved kvinnenaturen. Kvinnen er lunefull, blyg, lett å fornærme, ustadig, sjenert, omstendelig, nykker, men må bære over med henne, for hun har jo mange gode sider også! Gaustatoppen kan likevel ikke sammenlignes med en nervøs kvinne, en karakteristikk som ellers gjelder for mange av borgerkvinnene. Konklusjonen er i hvert fall tålelig positiv; siden hun har så mange gode sider, er man overbærende med alle hennes nykker.

Naturen og fornuften var de to strukturerende størrelser i borgerskapets univers, og ga utslag i måten de så på forholdet mellom mann, kvinne og natur på (Ericsson 1997:128). Det finnes innebygde språklige/strukturelle motsetninger i kvinne/natur. Som natur blir kvinnen tolket på to måter: Kvinnen som ”natur” i motsetning til ”unatur” opptrer i tråd med kvinnelighetens lover, etter kvinnekjønnets ”naturlige bestemmelse”, og er ”god”. Den ”gode” kvinnen representerer et varmhjertet motstykke til mannens fornuft rasjonalitet. Som mor, hustru og omsorgsperson oppfyller hun sin bestemmelse, og på en måte en mann aldri hadde kunnet.

Når kvinnen som ”natur” derimot blir stilt opp mot ”kultur/sivilisasjon/fornuft”, er kvinnens ”natur” ”ond”. Hun styres av voldsomme lidenskaper og følelser, og blir farlig fordi hun ikke har den samme fornuften som menn (Ericsson 1997:128). ”Den potensielle uorden de [kvinnene] bærer i seg må holdes i sjakk gjennom klare, sosiale grenser for kvinnenes deltagelse i samfunnet (ibid).”

Oppfordringene til kvinnene om å dra ut i naturen begrunnes i det følgende med en ide om et mer naturlig liv, og et mer frigjort liv for kvinnene. Her ser vi hvordan fjellivet blir stående som en mer høyverdig livsform, det skilles mellom fjell og lavland, det ville og det temmede, dedt frie og det ufrie.

Til vore Damer

*Er I tilfredse med dette planteliv,
dets korte blomstring, visnen saa mod graven,
først ind i blomster- saa ind i kjøkkenhaven,
først pigers røde kind, saa blege viv?
Ja altid og for alle samme lekse:
en enkelt vaardag mændene forhekse
og saa en enkelts pryl og tidsfordriv.*

*Har I da aldrig følt en sælsom lyst
at sætte panden hvast mot viddens stormer
at gjøre op et baal af baand og normer
og vove livet i en alvorsdyst,
ei én gang uden sans for toilette
følt livets kval og spørgsmaal til jer rette
og mer end amor banke i jers bryst?*

(Kr. Trapnes i Nylænde 1.årg. nr.18,1887:277)

Trapnes spør seg selv hvorfor kvinnene finner seg i sin ”skjebne” som potteplante. Ekteskapet betyr slutten på ungpikblomstringen, blomster er jo unyttige til annet enn lokkemiddel, frukten er det viktige, og en anonym tilværelse i kjøkkenhagen er skjebnen. Det som er spennende er at han i oppfordringen bruker natur/ friluftslivs-motiver som symbol på kvinnefrigjøring. Nylænde er langt fra et typisk friluftsbild, og denne artikkelen synes umotivert av foregående nummer, og står som en selvstendig artikkel.

Selv om meningen så absolutt er den beste, er dette diktet nok et eksempel på at man tar ibruk de dominerendes kategorier, og dermed dømmer seg selv til medvirkning i den symbolske vold. Å sette pannen hvast mot viddens stormer! Naturen er her noe å bryne seg på, som yter motstand og krever sin mann eller kvinne. Samtidig er det et frihetspotensial i vidden, som synes rommessig tilnærmet grenseløs, og i leirbålet hvor samfunnets begrensninger går opp i røyk. Naturen stiller store spørsmål til en om livets kval og spørsmål, en får nye og større perspektiver. Motsetningen i diktet er kjøkkenhagen/vidden, det husliggjorte/det ville, det ufrie/det frie, det trivielle/meningen med livet. Disse motsetningene følger imidlertid kjønnete logikker, hvor det temmede, husliggjorte, ufrie står for det feminine, og det ville og frie for det maskuline, og innebærer en nedvurdering av det feminine.

Natursymbolikken kan forstås ut fra ren/uren-symbolikken. I tillegg vil jeg også ta tak i motsetningsparet høy/lav, som også er sentralt i natursymbolikken. I kildene med mannlige forfattere, ser vi at høy/lav, ren/uren kobles til mann/kvinne i et hierarkiserende system av homologe motsetninger. Bourdieu viser i boken *Den maskuline dominans* (Bourdieu 2000) hvordan de seksuelle (biologiske) forskjellene på manns- og kvinnekroppene er grunnlaget for organiseringen av hele det kabylske samfunnet, og hvordan vi kan overføre funnene fra dette feltarbeidet til vårt eget samfunn. Ting, handlinger, symboler og aktiviteter i det kabylske samfunnet tar utgangspunkt i kvinners og menns sosialiserte kroppes seksuelle topologi, og

føres videre til en oppdeling i grunnleggende *dikotomier*, av aktiviteter, egenskaper og ting etter den *hierarkiserende motsetningen* mellom det maskuline og det feminine, gjennom et system av homologe motsetninger, som høyt-lavt, over-under, foran-bak osv (Bourdieu 2000:15). Denne delingen *legger grunnlag for hele samfunnsstrukturen*, i det det mannlige står over det kvinnelige, og mennene lever i den offentlige sfære og kvinnene i den private. Forskjellen mellom kjønnsorganene synes altså å legitimere den sosialt konstruerte ulikheten mellom kjønnene, og at disse sosiale forskjellene oppfattes som naturlige (ibid).

Jeg velger å se denne som en del av friluftslivets doxa, en del av det som gir aktivitetene mening. For mange gir det større glede å stå på toppen av et fjell en nederst i en dal, større naturopplevelse å gå nye stier alene, i stedet for å gå i kø langs merkede løyper. Dette er ”naturlig” for friluftslivsutøvere, noe man ikke tenker over. Det er heller ikke vanlig å sette ord på hvordan denne dikotomien også er kjønnnet. At friluftslivets doxa-er er naturalisert, ser vi på fraværet av diskusjoner omkring temaet mannsdominans, og på argumenter som bygger på biologiske forskjeller i de tilfeller mannsdominansen trenger å rettferdiggjøres.

Fjell/dal-symbolikken har altså med skillet mellom maskulint og feminint domene å gjøre, fjellet er maskulint og dalen feminin. Derfor kan det brukes sjåvinistiske symboler og metaforer i fjellet. Kvinner som ikke presterer like godt som de beste mennene fører til at man lager nye metaforer, denne gang på grunnlag av menns erfaringer med kvinner i natur. Nærvær av kvinner som mestrer aktivitetene, gjør imidlertid at det blir vanskelig å opprettholde disse fortolkningene. Symbolene tappes for innhold, men fortsetter likevel å virke.

Spør vi oss hvordan språkbruken virker med hensyn til konstruksjon, utfordring og opprettholdelse av kjønn i friluftsliv, ser vi at den er med på å konstruere og opprettholde **praksisens kjønnete logikk**. Den er bygd opp rundt en tosidig motsetning (natur/kultur, mann/kvinne, høy/lav) som avspeiler samfunnets kjønnslogikk. Denne bruken av språket understreker og bygger opp under kvinnebildet. Det er dermed trolig at dette vil opprettholde kvinnebildet, og virke som en sperre for kvinners friluftsliv.

Vi ser også at det utvikles en dobbelhet i symbolbruken. For det første ser vi at mennene tar med seg sine erfaringer rundt kvinnene inn i naturen, i uttrykket jomfrutind, som reflekterer kvinnenes stilling som passive, jomfruer, skal bestiges av de aktive mennene, men også at kvinnene kan være lunefulle, ustadige og farlige. Forståelser av naturen brukes også for å beskrive kvinner. Samtidig ser vi at vi får et nytt uttrykk som kommer til etter at kvinnene har begynt å gå i fjellene; dametind, tinder som er så enkle at selv mor kan klare det. Dette er fremdeles en sjåvinistisk metafor, men den er, i motsetning til den første, et resultat av kvinnenes praksis i fjellet. Det blir her interessant å se hvordan friluftslivskvinnene tolker naturen, og om de bruker de samme metaforene. Gjennom de kroppslige praksisene opplever de en frihet, selvstendighet og ektehet, og mange av kvinnene som skriver om sine opplevelser verdsetter stillheten og storheten i naturen. Alle sitatene under er skrevet av kvinner i deres reiseberetninger.

Det saa ud, som de havde lagt alt, hvad tungt og trist var, bag sig og nu var bestemte paa kun at nyde livet. (...) Der laa de, alle de kjære kjendte tinder, saa skinnende rene i det dæmpede, fine aftenskjær!
(Nylænde 1894, nr.23:282)

Tematikken er den samme som vi finner i friluftslivet i dag: Legge vekk dagligdagse problemer og bekymringer, et enklere liv, gjenkjennelse og glede ved å komme tilbake til fjellet, og øpphøyelsen av den rene naturen.

Men tinderne staar der lige vinkende og lokkende et andet aar igjen, og har man først rigtigt forelsket sig i dem, bliver man ikke let færdig med dem (Nylænde 1894, nr.23:301).

Også her ser vi gjenkjennelsen, og at det blir knyttet sterke følelsesmessige bånd til fjellene som et vedvarende referansepunkt. Frihet er også en følelse det ofte blir referert til i kvinnenes turbeskrivelser:

*Byens taage og skiddenhed, smaalighed og elendighed ligger bag os, og **frit og freidig** skuer vi ud i al denne herlighed og **renhed**. Der er fred, glæde og **høihed** (Nylænde 3.årg. nr.26, 1889:341, mine uthevinger).*

Vi ser at naturen blir en moralsk størrelse, noe som symboliserer frihet, fred, glede og renhet. Også i det neste sitatet ser vi hvordan motsetningen høy/lav kommer til uttrykk i tale om naturopplevelser, og hvordan det refereres til Ibsens dikt.

”Her oppe paa vidden er frihed og Gud” (...) Og vi er himlen nærmere paa fjeldet. Tankerne blir renere, høiere; det smaa og hverdagslige glider bort, og vi ser livet slig, som det skulde været, rent og enkelt, himlen nærmere. Jordlivets smuds trives ikke der oppe; vi ryster det af tanke og sind, mens vi glider ned til livet i ”dalen” igjen og ønsker, at vi kunde bringe ialfald et pust, med os hjem af fjeldets friske liv og rene tanker (Nylænde 6.årg. nr.10, 1892:140).

Den kvinnelige artikkelforfatteren henviser til Ibsens *Paa Viddene*, hvor mannen forlater mor og forlovede i bygda og drar opp på viddene for å vinne et høyere syn på livet. Selv om han lengter ned i dalen, blir han på fjellet der det er fritt.

*Nu er jeg stålsat, jeg følger det bud,
der byder i højden at vandre!
Mit lavlandsliv har jeg levet ud;
heroppe på vidden er frihed og Gud,
dernede famler de andre¹⁶*

Kvinnenes naturskildringer preges altså også av ren/uren, høy/ lav-dikotomien, men koblingen blir ikke ført videre til å omfatte kjønn. Kvinnene bruker ikke mennenes seksualiserte metaforer. De har overtatt mennenes tolkninger av natur, og bruker dermed de dominerendes kategorier, selv om de omformer dem til å passe sine behov.

2.7.2 Delanalyse: Kvinner og natur

Pedersen hevder at ”Hvordan vi forstår den ytre natur som kjønn, blir referansepunkt for hvordan vi forstår kjønnsrelasjonene på andre livsområder. Det er så grunnleggende at det er blitt en del av våre felles kulturelle forutsetninger og bygger opp under samfunnets struktur (Pedersen 1999:343)”.

Menn står for noe betydningsfullt og overlegent, universelt, knyttet til den ytre natur som skapende og aktiv kraft, i motsetning til kvinnen, som oppfattes som avhengig, underordnet

¹⁶ Hentet fra Henrik Ibsen "Samlede verker I-XXI, Hundreårsutgaven" (bind XIV), Gyldendal Norsk Forlag AS, 1999

og determinert av kroppslig natur, som passiv og mottakende. Samtidig brukes det et seksualisert språk; jomfruelige hvite bakker, jomfruturen, bestige tindene, innta fjellene, som både understreker kvinnens passive og mannens aktive rolle. Forestillingene om det kvinnelige som noe underlegent, som "den andre" blir stadig refortolket, og dermed bekreftet, i familien, på skolen, i media og forskning, gjenskapt og opprettholdt i ulike sammenhenger der friluftsliv utøves eller debatteres (Pedersen 1999:343).

Naturen kjønnnes gjennom språket. "den ytre natur og bruken av den veves inn i kulturelle forestillinger og blir byggesteiner for danning og bekreftelse av kulturell kjønnsidentitet på grunnleggende forskjellige måter (Pedersen 1999:334)." Et hovedmønster er at dyktighet i friluftsliv/ å være ute ofte blir betraktet som grunnleggende for det maskuline. Kvinner og kvinnelighet er ikke symbolsk knyttet sammen med friluftsliv slik menn og mannlighet er. Friluftsliv kan derfor ses som en kjønnnet praksis, som foregår i et kjønnnet rom. Identitetsdanningen knytter menn praktisk og symbolsk til ytre natur, mens kvinner finner sin identitet i byene og salongene.

Antropologen Sherry Ortner's artikkel *Is female to male as nature to culture?* ble gitt ut i 1974, og tar opp sammenhengen mellom kvinner og natur. Natur og kultur blir ofte satt opp i en dikotomi, der kulturen har førerang, og dominerer over naturen. Ortner mener at kvinnen forstås som annenrangs i samfunnet fordi hun blir så tett knyttet til naturen gjennom sine kroppslige, reproduktive egenskaper. Menn på sin side assosieres med kultur, med det kultiverende og kontrollerende. Kvinner er ikke lik natur, men blir forstått som et symbol på natur. Slik kan kvinner ses som et symbol på det som burde kontrolleres av menn. I virkeligheten står ikke kvinner nærmere naturen enn menn, det er en kulturell konstruksjon av virkeligheten (Ortner 1974).

Så lenge kvinner kodes som passive, den høyfjell og villmark som maskulint domene, og krevende friluftslivsaktiviteter som maskuline, vil dette virke som en sperre for kvinnelig friluftslivsdeltagelse. Menns aktiviteter i natur bekrefter denne "naturlige" sammenhengen. Gjennom kildene synes det klart at symbolene reflekterer menns erfaringer med kvinner og natur. Det seksualiserte språket og de kjønnsbaserte symboler understreker, legitimerer og naturaliserer den symbolske orden. Gjennom dekonstruksjonen av symbolene og det seksualiserte språket i friluftsliv, kommer det tydelig fram at og kvinner og friluftsliv ikke henger naturlig sammen. Kvinner og friluftsliv kan indirekte ikke ha samsvar idet kjønn fungerer som *symbolsk kapital*.

2.8 Oppsummering: Kjønn i friluftsliv

Hoveddimensjoner ved kjønningsprosesser i friluftsliv jeg vil trekke frem, er at friluftsliv er **en kjønn praksis og del av en symbolsk kjønn orden** med basis i borgerskapets mannsverden. Praksisen reflekterer en klassehabitus og en koding av kvinner med basis i det borgerlige hverdagslivet. Kvinnebildet konstrueres, opprettholdes og utfordres gjennom diskurs og praksis i samspill. Vi *gjør* kjønn gjennom våre daglige handlinger (Butler 1999). Ved hjelp av bl.a. Bourdieu (2000) har jeg vist at det ”mannlige” og det ”kvinnelige” er innskrevet ikke bare i de språklige uttrykk og symboler, men også i praksis og organisering, og at dette gjør det vanskelig å reflektere over de kjønnskulturelle forutsetningene.

-kjønning gjennom tolkning og koding av kvinne og kvinnekropp

Jeg har vist hvordan tolkninger av kvinners biologi og borgerskapets tolkninger av det ”kvinnelige” legger grunnlaget for en forståelse av kvinnekjønn, og at man tar med seg disse forståelsene inn i friluftslivet.

Regulering av kjønn kan i høy grad ses som en regulering av kvinnekroppen, og mye av argumentasjonen for og mot kvinners deltagelse i friluftsliv dreier seg nettopp rundt kroppen og de forestillinger som fantes om den. Sentralt i oppgaven har vært å plassere friluftskvinnene i tid og rom, og se på kroppens forhold til situasjoner og lokaliteter, altså *vilkårene for kroppslighet* (Kayser Nielsen 1997). Vilkårene for kroppslighet kan som følger ses som vilkårene for kvinnelighet. I tillegg til å være kropp, er aktøren også *situert*, knyttet til et bestemt sted både i det fysiske og det sosiale rom i en bestemt tid. Dette betyr at vi må ta utgangspunkt i faktiske individ, i deres bakgrunn og forutsetninger, og se dette i sammenheng med det feltet de befinner seg i. Vi har sett at den medisinske diskurs i høy grad bestemmer oppfatningene omkring kvinnes biologi, kropp og fysiske kapasitet. Vitenskapen levner liten plass for alternative tolkninger av kvinnekroppen, og setter grenser for hva kvinnekroppen kan gjøre. Den åpner imidlertid også nye muligheter, og skolegymnastikk og mosjon blir inngangsporter til en større kroppslig utfoldelse for kvinnene. Vektleggingen på kvinners biologi når mannsdominansen skal forklares, fører også til at vi kan hevde at kvinner har ”feil” *fysisk kapital* i friluftsliv, direkte, at den fysiske kvinnekroppen ikke kan utføre friluftslivsaktivitetene. Også menn kan ha manglende fysisk kapital, men kan kompensere for dette i egenskap av å være mann på en måte kvinner ikke kan.

Gjennom å bestemme den dominerende diskursen rundt kvinner, har jeg etablert en analytisk kategori ”**kvinnelighet**”, som kildene om kvinner i naturen må forstås i forhold til. Følgende temaer står sentralt i kvinnerollen på denne tiden, som en del av kvinnelighetens *dypstruktur*: reproduksjon og moderskap, mat og hjem, det estetiske og moralske, begrenset av sin biologi, mannens underordnede, medhjelper, ikke konkurrent. Noen av disse er kulturelle dypmetaforer (Solheim 1998), som kvinne = mat, og kvinne = moderskap.

Diskurser innenfor de borgerlige segmenter, som helsediskurs, oppdragsdiskursen og kjønnsdiskursen, fastlegger kvinnerollen - kvinnens plass i samfunnet -. Vi ser imidlertid at begge diskursene henter argumenter fra hverandre; de borgerlige diskursene forklarer kvinnens underordnede plass med at det ligger i hennes *natur*, legene henter ”beviser” for sine teorier i det de ser i dagliglivet. På denne måten naturliggjør diskursene hverandre. Kvinnerettighetsforkjemperne forsøker å bryte denne årsakskjeden, der kvinnens plass forklares med hennes natur, ved å hevde at kvinnerollen er kulturelt bestemt og foranderlig.

Anledningene som har bydd seg for kvinnene til å delta i estetiske idretter og mosjonsidretter, er idrettens fokus på kvinnen som det skjønne objekt, og fordel for moderskapet.

Kjønningensarbeidet legger føringer for aktivitetsvalg, kroppsføring, forståelse av muligheter og krav til passende adferd og holdning. Jeg vil understreke at diskursen rundt kvinner må skilles fra praksis. Diskurser former riktignok praksiser og objekter, men det er alltid et samspill mellom praksis og diskurs, slik at et individ alltid er både konstituert og konstituerende. Bourdieu legger vekt på kropp som både bestemte, og som skapende og kreative. Individet som selvbestemmende agent er i stand til å utfordre og motstå dominans-strukturer (Bourdieu 2000). Det er ikke gitt hva kvinner gjør med sine ressurser, og som vi skal se nedenfor, velger kvinner forskjellige strategier.

-kjønning gjennom friluftslivets logikker

Skigåing og fjellvandring er blant de mange ulike praksiser naturen rommer. Jeg har satt fokus på logikkene feltene bygger på, for å finne ut hvilke "legitimeringer" de bruker, hvor de henter sine meninger og argumentative ressurser fra, for å avdekke hvordan friluftsliv kjønner. Jeg har sett på kvinnenes inntreden på feltene ski og fjell, og på hva som oppfattes som legitime og illegitime praksiser for kvinner og menn. De underliggende logikkene i friluftsliv er bestemmende for hvordan vi forstår friluftsliv som en kjønnet aktivitet.

Når jeg snakker om å "avdekke friluftslivets logikker", må dette tas med modifikasjoner. Det jeg mener, er at jeg vil forsøke å rette et blikk på friluftslivet, inspirert av Bourdieus beskrivelse av den symbolske ordens logikker, for å se om det i organisering, oppbygning og tolkning av friluftsliv ligger føringer for hvordan kjønn skal forstås og gjøres.

I opprettelsen av friluftslivsfeltene, ser vi at de henter logikker fra sentrale strømninger i tiden. Nasjonalromantikk, forsvarstanken, idrett, borgerskapets dannelse, mosjon og helse, ideen om den ideale mann og kvinne, og andre impulser jeg har sporet gjennom kildene, legger grunnlaget for hvordan friluftslivsaktiviteten tolkes og oppleves, og for hvordan kjønn blir organisert og konstruert gjennom aktivitetene. Friluftsliv ble tatt opp av det mannlige borgerskapet, og vi kan i aktivitetsvalg og meningstilleggelse spore en preetablert harmoni mellom friluftslivets krav og idealene for den hegemoniske mannskroppen. I min beskrivelse av feltet, har jeg lagt fokus på det heterogene, og ikke forsøkt å skape homogenitet, derfor har jeg delt opp i ski/ fjell. Ski er mer fysisk, knyttet til idrett, fysisk fostring, og det nasjonale prosjektet, mens fjellvandring henter sine argumenter fra en mer internasjonal dannelseskultur og borgelig turisme. Kategorien friluftsliv er nyttig til å gi assosiasjoner og meningsforbindelser, men kan dekke over store forskjeller i praksis.

Det heterogene perspektivet har jeg også tilstrebet i min tolkning av kjønn, selv om mann/kvinne-dikotomien vanskelig lar seg oppløse i en oppgave som denne. Ved hjelp av Connells tolkning av begrepet hegemonisk maskulinitet har jeg likevel vist sammenhengen mellom borgerskapets hegemoniske maskulinitet og friluftsliv, i samstemtheten i habitus (Connell 1996). I analysedelen så jeg på sammenhengen mellom den maskuline identitet, oppdragelse og karakter, nasjonsbygging og friluftsliv, og kom fra til at mange av friluftslivsfeltets logikker kan utledes fra disse temaene. Den "ekte turist" er et sentralt begrep i denne sammenhengen.

-kjønning gjennom kroppen

Endringer og motstand mot endringer i klesdrakt kan gi viktig kunnskap om konstruksjon av kjønn gjennom kroppen. Under ligger Bourdieus påstand om at regulering av kvinnen i stor grad er regulering av kroppen (Bourdieu 2000). Internalisering av kulturens bærende prinsipper involverer en kroppsliggjøring av visse disposisjoner i individet. Ut fra sine normer la samfunnet føringer for akseptert kroppsføring og klesdrakt, og kroppskontroll og estetikk blir nært knyttet til etikk. Klær og kropp er dermed et symbolsk uttrykksområde og et tegn på klasse.

Kvinneklærne rundt 1880 kan ses som en disiplinering og innestenging av kvinnekroppen. Ved at klærne først ble endret på fritidsfeltet, med reformturistdrakten, kan vi trekke linjer til en kroppslig utfoldelse og frigjøring gjennom idrett og friluftsliv, og vise at kvinner tar med seg sine erfaringer fra naturen og bruker dem i hverdagen. Praksisene i naturen gav på mange måter større spillerom for kvinnes kroppslige utfoldelse, og naturen ble *et rom for rekonstruksjon av praksiser og diskurser* om kvinnekroppen.

At klesdrakten uttrykker hvilken mening de tilla den aktiviteten de drev med, -hvilket prosjekt de hadde ute i naturen, ser vi gjennom at skidrakten ble reformert en stund før fjellvandrerdrakten. Dette gjenspeiler de resultatene jeg har funnet om feltenes ulike logikker.

-kjønning gjennom organisering og ansvarsfordeling i på tur

For Bourdieu er det sentralt at kjønning foregår gjennom språket og symbolene vi forstår oss selv gjennom, men også at denne virkelighetsoppfatningen gjensepeiles i samfunnsstrukturene og måter å organisere hverdagen på (Bourdieu 2000). Ved at de objektive strukturene samsvarer med de kognitive, er denne daglige praksisen med på å bygge opp under den doxiske forståelsen av kjønn.

Gjennom de daglige rutiner lærer kroppene våre seg hva som er akseptable og uakseptable handlinger for kvinner og menn, hva slags grenser som gjelder for kroppene våre, og hvor mye plass vi kan legge beslag på. Disse rutinene og praksisene har stor betydning for vår forståelse av hvem vi er, og hvordan vi gjennom de daglige praksiser ”gjør” kjønn.

Samtidig som kvinnebildet utfordres, opprettholdes det ved en rekke mekanismer. Kvinnene får tildelt husmoroppgavene på tur, mennene hadde ansvar for veivalg og sikkerhet og det var også vanlig praksis at kvinnene alltid gikk midt i taulaget. Kvinnene var ofte ”bare med”, dette ser vi tydelig av kildene, og fikk ingen store ansvarsoppgaver. De kvinnene som var gode nok til å utfordre mennenes hegemoni, ser vi blir satt i en egen kategori, som ekstraordinære kvinner. Dette bidrar til å opprettholde bildet av kvinnen som ”amatør”, og mannen som den erfarne lærer.

Vi ser at turene organiseres slik at kvinnene får typiske kvinneoppgaver, som matlaging og reparasjon av klær; at de blir passet på gjennom gentlemanssidealets ”repressive ridderlighet”, de går alltid i midten av tauet, de bæres over elver; at de begrenses av forestillinger om den kvinnelige kroppens fysiske yteevne, de bør ikke velge anstrengende turer; de begrenses av hva man syntes var passende feminine aktiviteter, hvilket utelukket tindebestigning, hopp og konkurranse; samt at de som overskrider grensen for akseptert bruk av kvinnekroppen blir ”straffet”. Dette er alle måter den *daglige praksisen i friluftsliv* er med på å opprettholde kvinnebildet og den maskuline dominansen i friluftslivet på.

Vi ser at kvinner og friluftsliv blir ”noe som ikke hører sammen”. Det foregår en kamp om hvilke logikker som skal få lov til å prege feltet, og det ”typisk” kvinnelige, som moter og det sosiale samværet, blir definert ut av praksisen. Kvinnene må oppdras til å kunne de riktige kodene, og det er mennene som fungerer som mentorer. Dette understreker den ”naturlige” sammenhengen mellom menn og friluftsliv.

-kjønning gjennom språkbruk og metaforer

Til forskjell fra andre kjønningprosesser som foregår innen institusjoner som idrett, skole osv, er identitetsbearbeidelsen i friluftsliv flyttet ut i naturen, med de forestillinger om forholdet menneske/natur som råder, noe som betyr at rammen for kjønningen er spesiell. Når jeg ser på kjønningprosesser i friluftsliv, er det derfor også viktig hvordan det særegne ved naturbegrepet legger føringer for hvordan praksisene utøves og tolkes forskjellig for menn og kvinner.

Gjennom hele oppgaven har vi sett at kvinnen blir tolket i forhold til begrepene ”natur” og ”naturlig”. Vi har også sett at dette gir seg utslag i motstridende krav og forventninger, ettersom det ”naturlige” var kulturelt foranderlig. Vi har sett at menns viten om natur og viten om kvinner sammenblandes. Symboler på kvinnelighet i den ytre natur er knyttet til tradisjonelle kvinnelige egenskaper; mor eller seksualisert kvinne, syklisk (moder jord, jomfrutinder). Symboler på mannlighet i den ytre natur er i samsvar med symboler på en mandig kropp; styrke, mot, kraft, linearitet. Dette gir seg uttrykk i friluftslivet som en preetablert harmoni mellom de krav friluftsliv stiller, og den hegemoniske mannskroppen. Paradokset ligger i at kvinnen er nærmere naturen enn mannen, men samtidig mindre egnet for å være i naturen.

Endringstendenser

Vi kan spore en endring av kvinnebildet fra 1860 til 1910. Ideer om hvilke praksiser som ansees som passende/upassende, endrer seg etter hvert som kvinners praksiser utfordrer kvinnebildet. Dette innebærer at kvinnene endrer friluftsfeltet gjennom sin praksis, men også at de selv blir omdannet av det. Vi ser at kvinnebildet blir utfordret både gjennom skijentenes praksis, det stadige møte med kvinner i fjellheimen, den nye klesdrakten, jättekvindene og gjennom møtet med de fysisk meget kapable lokale jentene, og til dels gjennom den gryende offentliggjøringen av kvinners erfaringer gjennom artikler i årboken og blader.

Kvinnene blir imidlertid stilt overfor et motsetningsfylt krav. Samtidig som de må være ytterst forsiktige for ikke å bli tolket som ”ukvinnelige”, godtas det heller ikke at de er *for* kvinnelige i utøvelsen av sitt friluftsliv. De mest kvinnelige faktene og tilbehøret blir definert ut av friluftslivet, det har ingen plass der, og blir derfor noe ”urent”. Det er en sterk kobling mellom friluftsliv og det maskuline, og slik kan kvinner i friluftsliv forstås som ”urent” (Douglas 1997) eller avvik. Avviksmodellen forklarer også de sanksjoner kvinnene blir utsatt for (Merton i Østerberg 2003).

En sterk kjønns habitus fører til at man gjerne velger aktiviteter som bekrefter den maskuline/feminine identitet. Et individs kjønnsidentitet vil være viktig for om en finner en aktivitet passende for seg eller ikke, for som vi har sett, er aktivitetene er symbolsk ladet mht. kjønn.

Spørsmålet er om kvinners friluftslivsaktivitet er med på å utvide/endre datidens kvinnebilde. Samsvaret mellom de objektive og kognitive strukturene rundt kvinnebildet var tilnærmet doxisk perfekte rundt 1860. Borgerkvinnen ble sett på som svak og avhengig, og hennes klær og posisjon i samfunnet bekreftet dette. De kognitive strukturene (kvinnen som svak) ble imidlertid utfordret da kvinnen begynte å utfolde seg fysisk og i samfunnslivet særlig fra 1880-årene og utover. Fremdeles var kjønnsinndelingen objektivert i klær og omgangsformer, men dette endret seg også etter hvert, og vi ser at kvinners praksis bryter både fysiske og symbolske grenser. Den "viten" om natur/kvinne man hadde, blir utfordret av en ny *erfaring* av kvinner/natur, som vil kunne føre til nye lesninger av natur/kvinne.

Hvis man ser på mannsdominansen på friluftslivsfeltet som doxa, bidrar det til å forklare hvorfor "kjønnsrelevans i friluftsliv er et område for det selvsagte og ikke-diskuterbare, det "vi" bare tar for "gitt" (Pedersen 1999:341). Det "usynlige" er ofte det mest selvfølgelige og det som er så "naturlig" at det aldri diskuteres. Habitus endrer seg etter verdens strukturer og tendenser, og endrer selv disse. Habitus endrer seg også i forhold til nye erfaringer. Revisjon av kapital er imidlertid aldri radikal, og friluftsliv kan ses som et *tregt* felt, der kjønnets grunnleggende betydning gjør at store endringer vanskelig gjøres.

3 Konklusjon

Jeg har gjennom teori- og analysekapitlene søkt å formulere en forståelse av hvordan kjønn konstrueres i friluftsliv. Ved hjelp av Bourdieu og Butler, Acker og Pedersen, har jeg delt opp kjønningen i forskjellige prosesser. Disse opptrer selvsagt ikke enkeltvis i virkeligheten, men er separert for analysens skyld.

I det foregående har jeg i min tolkning av hvordan kjønn konstrueres, utfordres og opprettholdes i og gjennom friluftsliv lagt vekt på kjønning gjennom tolkning og koding av kvinne og kvinnekropp, gjennom friluftslivets logikker, gjennom kroppen, gjennom organisering og ansvarsfordeling på tur, og gjennom språkbruk og metaforer som sentrale prosesser.

Jeg har vist hvordan man kan forstå tolkningen av borgerskapets maskulinitetsideal gjennom begrepet ”**den ekte turist**”, som gjenspeiler hvilken rolle friluftsliv hadde for den hegemoniske maskulinitet.

Jeg har også vist hvordan kvinner i friluftsliv først og fremst tolkes og forstås ut fra det sentrale begrepet ”**kvindelighet**”.

Gjennom hele oppgaven har vi sett hvordan samfunnets og friluftslivets krav til kvinnen er motstridende. I denne siste delen av oppgaven, vil jeg gå videre til å drøfte hvordan **motsetningen mellom de krav friluftslivsfeltet stiller til sine aktører, og kravene til ”kvinnelighet” som stilles til kvinnen** fører til at friluftslivskvinnen kan forstås som **avvik**.

Ser vi på friluftslivskvinnen som avvik, bidrar det til å forklare **hvordan friluftskvinnen enten overskrider grensene for feltet, eller det akseptert kvinnelige; hvordan en bekreftelse av kvinnelig kjønnsidentitet gjennom friluftsliv er vanskelig; og hvorfor kvinnen støter på ekskluderingsmekanismer, begrensninger og barrierer i sin friluftslivspraksis**.

Jeg vil se på hvilke **strategier** friluftskvinnene velger for sin praksis, og i hvilken grad den er vellykket, og i hvilken grad den **oppretholder eller utfordrer** den kjønnete symbolske orden i friluftsliv.

Helt til sist vil jeg se på hvordan kvinnelig friluftspraksis forstått som en diskursiv hendelse kan føre til **endring** av den symbolske orden, og hvordan feltets og habitus’ **treghet** motvirker dette.

3.1.1 Kjønn som barriere

Når vi snakker om borgerkvinnenes habitus, blir det helt sentralt å skille mellom de krav samfunnet stiller og de krav friluftslivet stiller. Jeg har vist at det er en preetablert harmoni mellom feltets krav og borgerskapets ideale hegemoniske mannskropp, mens det for kvinnen er helt forskjellige krav som stilles på de to feltene. Kvinnekroppen er i sentrum for disse motstridende kravene feltene stiller. Vi har sett at det er forskjell på hva slags tegn (bevegelser, antrekk osv.) som symboliserte/ signaliserte femininitet, og hva slags tegn som

symboliserte dyktighet i friluftsliv. Motsetningen kan sees som en motsetning mellom ”ekte kvinnelighet” og ”den ekte turist”.

Diskursen rundt *kvinnelighet* dreier seg i dette tiddrommet rundt kvinnenens *rolle* som mor, hustru og husmor, og rundt hennes *biologi*, med vekte på reproduksjon og hennes fysiske og psykiske svakhet og avhengighet av mannen. Kvinnen skulle, karikert, ikke ta viktige beslutninger, underholde, adlyde, være from, husholdning, ikke tenke selv, føye seg, være beskjeden, ikke snakke, ikke være intellektuell.

Temaet estetikk trekkes frem svært ofte i kilder om kvinners friluftsliv. Framstilling og representasjon er svært viktig for 1800-tallets borgerskap. Synssansen er alltid involvert mht. kroppens representasjon, å vite noe om kroppen er lik å se den. Datidens kvinnebilde innebærer et særegent kropps- og bevegelsesmønster, som kvinnene tar med seg inn i friluftslivet. De blikkene som fulgte dem, hadde også dette idealbildet som mal. Den stillesittende og korsettede kvinnekroppen samsvarte med borgerskapets kvinnebilde. Kvinnene var svake, myke, avrundede, fete (signaliserte hvile og passivitet), i motsetning til mennenes sterke og spente muskulatur. De godkjente kroppskodene for kvinner innebar måtehold, forsiktighet og estetikk, samt en høyt utviklet kroppslig blyghet. Rammene for kvinnelighet ble i løpet av perioden utvidet til også å omfatte fysisk aktivitet og en viss kroppslig utfoldelse, men fremdeles innenfor rammen av det ”kvinnelige”. Dette estetiske kvinneidealet avspeilet det etiske kvinneidealet, der kvinnen var en god mor og føyelig hustru.

Vi ser hvilke uttalte verdier som finnes i *friluftslivet* gjennom diskusjonen om den ”ekte turist”, og de underliggende koder man må konformere med for å være tro mot feltet, idet de blir brutt av kvinnene i mine kilder. Friluftsliv kan sees som en bidragende faktor i utviklingen av sosialt akseptable mannlige personlighetstrekk, og skaper ”kjønnete kropp”. Kjønn er ikke et like uttalt tema i fjellvandringen som innen skifeltet. Dette har jeg knyttet til de ulike logikkene som strukturerer disse to feltene. Dette viser at kjønn er en uvanlig relasjonell egenskap, som skifter karakter og verdi i ulike sammenhenger.

I beskrivelser av friluftsliv, legges det vekt på fysiologiske parametre til menns fordel: styrke, energi, kraft, snarrådighet og utholdenhet. Modighet, ensomhet og uavhengighet sto også sentralt. Som Tordsson hevder; ”I friluftslivet blir ensomheten hyllet, verdien av uavhengighet vektlagt, betydningen av å forlate samfunnet for å oppsøke naturens krav og muligheter poengtert (Tordsson 2003:408).” Også Richardson konkluderer i sin hovedfagsoppgave at kraftanstrengelse og ensomhet var sentrale sider ved det å være en ”ekte turist” (Richardson 1994).

Setter vi begrepene kraftanstrengelse og ensomhet opp mot kravene som stiltes til borgerkvinnen, ser vi at *disse kravene ikke kan oppfylles av kvinner uten at grensene for det godtatt kvinnelige overskrides*.

Bourdieu legger vekt på hvordan den subjektive kroppserfaringen man får gjennom utøvelse av fysisk aktivitet, kan endre ens virkelighetsoppfatning. ”Derimot kan en intensiv utøvelse av en sportsgren hos kvinnene forårsake en dyptgripende forvandling av den subjektive og objektive kroppserfaringen (Bourdieu 2000:76).” Regulering av kropp, fysisk aktivitet og representasjon i det offentlige rom er med på å reprodusere kjønnsordenen. Ved å opphøre å eksistere kun som objekt, som kropp for andre, omskaper kroppen seg til å bli aktiv og handlende, kropp for seg selv (ibid). Endringen kommer ikke uten kostnader, for friluftskvinnene ligger det en fare i at deres nye aktiviteter og egenskaper skal bli tolket som

maskuline, både innen feltet og i samfunnet for øvrig. Ved å ta tilbake sitt eget kroppsbilde, og dermed sin egen kropp på denne måten, bryter kvinnene med det Bourdieu kaller ”*disponibilitetsrelasjonen*” (ibid), og står i fare for å fremstå som ufeminine.

Ved å ha oppnådd dette, settes de imidlertid i en *double bind*-posisjon mellom det å være ekte kvinner og ekte turister:

Dersom de opptrer som menn, risikerer de å miste sine obligatoriske ”feminine” attributter og de setter spørsmålsteget ved mennenes naturlige rett til maktposisjoner; dersom de opptrer som kvinner, virker de uegnede og ikke tilpasset situasjonen (Bourdieu 2000:76).

Bourdieus begrep *hexis*, konkretisert i C. Shillings begrep fysisk kapital, fysisk *situerer* de kroppstilstandene som blir bedømt som verdifulle innenfor konteksten av det markedet hvor de har verdi (Crossley 2001:107). Å være fysisk sterk og utholdende, er viktige sider ved friluftslivet, som var uønsket for kvinnen i det borgerlige samfunn. Ved at man tar med seg sine holdninger rundt kvinner inn i friluftslivet, medfører dette også kravet om at kvinnen skal ikke legge ut på for strabasiøse turer som stiller for store krav, det er uønskelig at hun har de egenskaper feltet verdsetter, i sin friluftslivsutøvelse.

Kravet til den ekte turist om ensomhet, kan ikke oppfylles av kvinner uten at de setter sin ærbarhet på spill. Kvinner skal ikke gå alene, de må ha følge, aller helst av en eldre slektning. Bare Kølle kan vandre rundt alene og likevel være respektabel, fordi hun er ”gammel og styg”, og fordi hun allikevel beveger seg utenfor de godtatte rammene for kvinnelighet.

Kvinnen karakteriseres også ved det private og tilbaketrunkne, ikke offentlige og pågående. Å være modig og målbevisst var ikke innenfor den godtatte kvinnerollen, og kvinnen går heller aldri først i tauet. Berg trekker i sin bok om kvinnelige skihoppere fram en artikkel fra Sportshandleren i 1931, med tittelen *Kvinnerne og Sporten*. Den hevder at kvinnene ”trønger sig frem overalt. Paa nær sagt alle omraader hvor mænd tidligere var eneraadende, og hvor det syntes utænklig at man skulde anvende kvinder, der finder man det saakaldte ”svake kjønn” repræsenteret i stigende utstrækning (Berg 1998:35).” Når kvinners bevegelses- og ytringsfrihet i den offentlige sfære er begrenset, må dette nødvendigvis ha innvirkning på hennes tilgang til friluftslivsfeltet, både fysisk og ”metaforisk” iom at hun ikke skrev/uttalte seg/ fikk beskrive sine opplevelser og erfaringer i offentligheten, forble disse usynlige. Kvinnene ble forvist til en stilling som heterodexe i friluftsliv.

Det er viktig å huske at ethvert felt har sine kostnader. Friluftslivsfeltet innebærer for kvinnen faren for å bli maskulin, stor og sterk, egenskaper som er uvurderlige ute i fjellet, men som ikke har like stor verdi, som til og med er negative, når man skal iføre seg ballkjole og høye hæler. Å få anerkjennelse innen feltet medfører ikke nødvendigvis anerkjennelse utenfor feltet. De kroppslige egenskaper som var ønskelige i friluftsliv, var ikke ønskelig for kvinnen i det borgerlige samfunnet, mens en ideell budeie hadde helt andre kroppslige kvaliteter enn en ideell hustru i borgerskapet, og kan derfor bli oppfattet som kvinnelig selv om hun var sterkere enn mange av mennene.

Kjønn ser ut til å legitimere en rekke diskriminerende utspill, fra overbærenhet og nedvurdering til krenkende kommentarer og kjønnede fordommer. De mannlige friluftslivsutøverene framstår ofte som bedrevitende og arrogante. De virker trygge på sin maskuline dominans og autonomi, og den kvinnelige underlegenheten. I de tilfeller hvor motstanden blir aggressiv, kommer det likevel fram at mennene er redde for konkurranse.

Å være kvinne og drive med friluftsliv handler i dette perspektivet om å utfordre den dualistiske modellen for hva som er godtatt feminin og maskulin atferd. Det er et angrep på den sosiale og den symbolske ordenen mellom kjønnene, og representerer et brudd på forventningene til en feminin atferd. Friluftsliv blir definert som ikke kvinnelig, samt at kvinnekroppen blir definert som svak. For kvinner er spørsmålet hvordan man kan bevare sin feminitet og samtidig være tro mot feltets logikk.

Toril Moi hevder at kvinner diskrimineres nettopp fordi de har en kvinnekropp, og at når man skal finne ut hvem som skal diskrimineres så leter man etter visse karakteristika som en gjenkjenner som en kvinnekropp. Dette er langt på vei riktig, men mangler kanskje et viktig poeng med henblikk på min problematikk. Diskriminering er et relasjonelt fenomen, og foregår i henhold til Bourdieu på bakgrunn av idèer om *forskjell*. Mening skapes gjennom dikotimier, og en positiv definisjon hviler på negasjonen eller undertrykkningen/fortrengningen av noe som holdes frem som dens antitese (Bourdieu 2000). Sammenstillinger av kulturelt sett uforenlige ting vekker derfor reaksjoner. Klatretutstyr og kvinner vekker uro eller blir kontroversielt fordi det innebærer et forsøk på en inkorporering av det som per definisjon er praksisens negasjon. Fordi både tindebestigning og hopp symboliserer maskuline praksiser, vil det for mange bli oppfattet som en forurensning av selve praksisen, dersom feminine kroppar får anledning til å ta i bruk symbolene. Dette kan forklare motstanden mot og diskrimineringen av friluftslivskvinnene. Jeg foreslår likevel at mangelen på legitimitet trolig vil være større jo mer femininisert eller *jentete* praksisen forvaltes av de aktuelle kvinnekroppene.

Kvinner ekskluderes fra friluftsliv via flere sosiale, diskursive og kjønnete reguleringsmekanismer. Følger vi Turners utlegning om reguleringen av kvinnen, kan vi dele reguleringen opp i to, en *ytre* om representasjon i det offentlige rom, og en *indre*, som går på beherskelse eller regulering (Turner 1992:39). Den innfører et analytisk skille mellom forhold som begrenser individets handlingsvalg utenfra, og mekanismer som er å oppfatte som internaliserte, der det i første rekke er individet selv som sensurerer visse handlinger og valg, på en slik måte at de eksterne begrensningene mistes av syne, og er et eksempel på symbolsk vold.

Slik jeg forstår Turner handler den indre reguleringen om begrensning av mulighetshorisonter. Hvor mange kvinner som aldri vurderte friluftsliv som fritidsaktivitet vet vi ikke. Trolig fungerer de kjønnete diskursene så sensurerende at det for de fleste fremstår som utenkelig.

Et doxisk samfunn kjennetegnes av at alle har en adekvat oppfatning av grensene, fordi de virker selvsagte og naturlige. Når det er tilnærmet perfekt samsvar mellom de objektive strukturene og agentens subjektive strukturer, virker den sosiale verden "naturlig" og selvsagt, man har en doxisk erfaring av verden, og vet hva som "passer seg". Kvinner og menn i min studie har en oppfattelse av hva som er "kvinnelig" og ikke. Når kvinnenens aspirasjoner var høyere enn hennes objektive sjanser, brytes oppfatningen av dette samsvaret, og dette kommer blant annet til uttrykk gjennom kvinnekamp.

Den ytre reguleringen viser seg, som Bourdieu påpeker, først og fremst gjennom en regulering av kroppen og dennes framtrede, men disse to lar seg ikke adskille i virkeligheten.

Det er to observasjoner jeg har gjort meg på tvers av kildene. For det første er det stort sett kun menn som skriver artikler. Jeg har funnet noen få som er skrevet av kvinner, men da

senere i perioden, og da helst i Nylænde. Dette gjør at artiklene reflekterer menns erfaringer og opplevelser av friluftsliv, og at kvinners erfaringer ikke kommer frem. For det andre er det gjennomgående at alle deltakerene på turene nevnes ved navn, bortsett fra de kvinnelige medlemmene, som blir omtalt som "hustru", "søster", "frue", altså kun som etter deres relative posisjon i forhold til mennene/ den "betydningen" de har for mennene.

Andre ekskluderingmekanismer jeg har funnet i mine kilder er at kvinnene oftere enn menn blir utsatt for en streng vurdering, både med hensyn til hvilke turer de bør våge seg ut på og av utseende, klær og oppførsel. Ekskluderingen skjer også på mer subtile måter, ved at man tar det for gitt at kvinnen "bare er med" og at man ikke nevner henne ved navn. Deres prestasjoner møter ofte forsøk på ufarliggjøring eller fortiing. Man mistenkeliggjør også kvinners motiver for å være ute, ved å hevde at det er for å vise seg eller antrekket fram. Ros som "flink til å være kvinne" og "hun er en av gutta", viser at ferdigheter i friluftsliv henger tett sammen med kjønn.

Når kvinnene blir for kvinnelige, overskrider de feltets logikker. Tegn på det typisk "kvinnelige", som moter, permanentkrøller, leppestift, hyling og hvining gir ingen mening på friluftslivsfeltet. Dette er en uhørt sammenstilling av tegn. Enten er permanentkrøllene et forsøk på et *innspill i diskursen*, og blir enten godtatt eller avvist, eller et tegn på at man *ikke mestrer kodene*. Da kommer ofte svaret som en disiplinerende refs.

Når kvinner blir for ukvinnelige, i den betydning at de har fysiske og psykiske egenskaper som vanligvis forbindes med det maskuline, vekker dette også reaksjoner. Når kvinner deltar med selvstendig kompetanse på mannsdefinerte områder av friluftsliv, settes de grunnleggende logikkene i friluftsliv på spissen. Innen idretten var kjønnene sterkt adskilt, med egne klubber for kvinner og menn. Skal menn og kvinner drive med det samme, er det viktig at aktivitetene blir tillagt forskjellig mening, og at kvinnene driver aktiviteten i sømmelige former. Skulle en aktivitet bli akseptert, måtte den drives på en "kvinnelig" måte. Dette ser vi spesielt i ridning, hvor fokus lå på den sømmelige og estetiske framtoning. Riding kan ses som en representasjonsform for borgerskapets kvinner, en form som satte meget strenge regler for deres kroppslige uttryksmåter (Bonde 1991). Kvinner og menn hadde helt forskjellige normer for passende bevegelsesadferd og kroppsuttrykk. Selv om kvinners deltagelse i idrett og friluftsliv kan tolkes som frigjørende og offansiv, har vi sett at den i stor grad blir iscenesatt i en tradisjonell feminin ramme

Uformelle sportslige aktiviteter som skøyteløping og sykling ble akseptert så lenge kvinnene beveget seg innenfor grensene for det aksepterte. "Cycling for women became respectable in large part because most of those who participated consented to their roles as "inconspicuous cyclists" (Hargreaves 1994:95)." Kvinnene måtte ikke vise konkurranseinstinkt eller aspirasjoner, men følge en ikke kraft- og styrkebetonet kvinnelig estetisk form, hvor langsomt og grasiøst var idealet. Det var likevel kvinner som overskred disse kvinnelighetens regler.

Gjennom sin praksis, viser imidlertid disse kvinnene at det er sprekker i den maskuline overlegenheten. Disse situasjonene forstyrrer forestillingen om maskulint hegemoni i friluftslivet. Vi ser at når vi beveger oss på eller over grensene for det aksepterte, tydeliggjøres argumenter og holdninger, i pressede situasjoner blir alt m^{er} svart-hvitt. I møte med disse kildene kan vi derfor få svar på spørsmål som: -Hvilke koder overskrides og selvfølgeligheter utfordres av disse kvinnene; hvilke konsekvenser får det; hva betyr det for dem selv og deres medaktører og hvordan blir det mulig for dem å bryte? De atypiske situasjoner, er spesielt egnet til å sette lys på min problemstilling om hvordan forhandlinger

om kjønn og kvinnebildet foregår. Som Søndergaard (1999) understreker i sin bruk av destabiliserende diskursanalyse, er det analytiske potensialet i randsituasjonene stort. Disse randområdene tydeliggjør at aktørene på feltet føler seg presset, og dermed kommer argumentene tydelig frem.

Randsituasjonene jeg har valgt ut for å illustrere den intense kampen om defineringen av kvinnekroppens grenser, er hopp, tindebestigning og ”jættekvinder”, -kvinner som utmerker seg med fysisk og psykisk styrke. Felles for disse situasjonene, er at kvinnen møter sterk motstand fra mennene, og det er argumentene *mot* kvinnenes deltagelse jeg vil legge størst vekt på. Disse kvinnene utfordrer det etablerte kvinnebildet ved å ta opp og utmerke seg i praksiser som var definert som maskuline, og tett knyttet til den maskuline identiteten. I dette møtet mellom kvinnen og de maskuline friluftslivspraksisene oppstår det en del problemstillinger. Selv om kvinnebildet utfordres, ser vi imidlertid at disse kvinnene forblir unntak, og at kvinnebildet opprettholdes gjennom en rekke diskursive strategier. Jættekvinnene viste at kvinner kunne på lik linje med menn. Det var imidlertid menn som definerte grunnlag for kampen, og disse kvinnene ble definerte ut av den normale kvinnekategorien. Dermed får man forklart hvordan de som kvinner kan klare dette (de er unaturlige/unormale) og samtidig definere dem ut av kvinnerollen slik at denne ikke påvirkes eller utvides.

Argumentasjonen bak, er at kvinner bør ta hensyn til sin svake konstitusjon, og ikke overdrive sin fysiske aktivitet, med mindre de er ”kjempekvinner”, altså abnormt store, med et ”overmål” av kraft, altså mer enn det man skulle ha. Dette er en snedig retorikk, idet den definerer dyktige kvinnelige tindebestigere som noe unormalt, unaturlig.

Argumentene går både på kvinnens biologiske forutsetninger (overanstrengelser, krefter) og på kvinnerollen (gratie, kvinnelighet). Det kommer fram hvilke strategier de velger i sin motstand mot kvinner på disse feltene; å gjøre kvinnene mindreverdige ved at de oversees, latterliggjøres og nedvurderes samt så tvil om deltagerenes kvinnelighet og skape frykt for overanstrengelse og skade. De første strategiene har til hensikt å devaluere kvinnens friluftslivskapital og sikre at sin egen kapitalsammensetning beholder sin verdi, mens de to siste sikter mot at kvinnene selv skal innse hva som er passende/ innenfor rekkevidde, og selv regulere sin aktivitet.

Både hopp og tindebestigning blir betegnet som spesielt krevende aktiviteter, som fordrer mange av de egenskapene som blir karakterisert som typisk *maskuline*, og dermed blir disse aktivitetene sentrale for mannlig identitetsdannelse og bekreftelse. Friluftsliv blir konstruert som en del av et maskulint prosjekt, og kan betegnes som et kjønnets symbolsk univers hvor egenskaper som kraft, dristighet og dåd er sentrale. Grunnleggende for den maskuline kjønnsidentiteten er kjønnsdikotomien, mannen distanserer seg fra kvinnen ved å behandle henne som ”det andre”, etter prinsippet om at ethvert begrep forutsetter en negasjon, -hva en ting er, begrenses av hva den ikke er. Det blir derfor spesielt viktig at kvinnene holdes utenfor disse aktivitetene. Vektleggingen av disse maskuline egenskapene i disse praksisene, gjør det også vanskelig for kvinner å få sin femininitet bekreftet gjennom disse aktivitetene.

Med Beavours ord, kan man beskrive disse hendelsene som konfrontasjoner mellom den maskuline dominans og *det Andre* (Beavoir 1970). De vitner i mange tilfeller om situasjoner der det maskulines representanter virket trygge på sine egne forestillinger om maskulin autonomi og dominans, og kvinnelig underlegenhet. Det fantes likevel situasjoner som så ut

til å være egnet til å slå sprekker i den maskuline dominansen, situasjoner der *det Andre* eksponerte den maskuline overlegenhet som en illusjon.

3.1.2 Friluftskvinnen som avvik

Friluftslivsfeltet er et tungt felt, og setter, som alle andre felt, spesifikke krav til aktørene, med hensyn til kroppsføring, kapital, holdninger etc. Et felt kan ikke fungere uten sin spesifikke habitus. Enhver diskurs er strukturert av en rekke regler for hva som legitimt kan sies, hva som er de korrekte formene innen feltet, og feltet fungerer dermed som en sensurinstans. Av dette følger at hver enkelt diskurs blir en effekt av og utøvelse av symbolsk vold, fordi feltet utgjør en struktur for fordeling av kapital. De som har store mengder kapital, blir talsmenn for doxa, og blir tillagt retten til å tale, *legitimitet*. Disse søker å få utfordrerne forvist til en stilling som heterodokse, hvor de ikke får innvilget retten til å tale siden de har mangelfull kapital (Bourdieu 2000). Siden alle aktørene på feltet i stor grad har samme habitus, anerkjenner både de ortodokse og de heterodokse spilleregler.

Friluftslivets felt er åsted for kamper om monopolet på fastfrysing av den legitime definisjonen av praksisen, hvilken legitim funksjon praksisen skal ha osv. Dette feltet er på sin side innskrevet i feltet for kampen om definisjonen av den legitime kroppen og den legitime bruken av kroppen (Bourdieu 1991:201).

Foucaults begrep heterotopia (Foucault 1999) beskriver sammenstillinger av symboler og tegn som innen et felt/en kulturell kontekst ikke passer sammen. Det kan også beskrives som "Out of place" noe er feil, i uoverstemmelse med noe, "urent" (Douglas 1997). Mary Douglas *Purity and Danger* fokuserer på kroppen som symbolsk system, hvor den blir metafor for sammenheng og uorden (Douglas 1997). Den uventede og upassende koblingen av tegnet "kvinne" og det maskulint konnoterte "friluftsliv", som den kvinnelige friluftslivsutøveren ofte representerer, gjør henne til noe overdrevent, upassende, som stikker seg ut eller fram, og ikke passer inn.

Et sentralt poeng med begrepet heterotopia er at det ikke er noe grunnleggende "feil" ved konfigurasjonen, tegnene er aksepterte hver for seg, det er sammensetningen det er noe galt med. De blir heterotope i relasjon til steder eller kontekster, som står for andre måter å ordne og representere på. Dermed kan også heterotopien ses som et *alternativ* til den dominerende representasjonen. Heterotopien kan gli over i normalitet, bare det oppsiktsvekkende skjer mange nok ganger. Bourdieus begrep hexis situerer også kroppen. Egenskaper som innehar høy verdi på ett felt, som en feminin kroppsføring har i borgerskapets dagligliv, har lite på friluftsfeltet, og det er i spenningsfeltet mellom disse to, kjønn konstrueres, utfordres og opprettholdes.

I henhold til feministisk poststrukturalistisk teori er performative utførelser av kjønn nødvendige for å styrke opplevelsen av egen mandighet (Moi 1998). Maskulinitet og femininitet konstitueres dessuten relasjonelt gjennom et begrep om forskjell, slik at en aktivitets maskulinitet bare kan opprettholdes ved at kvinner ekskluderes fra aktiviteten. I den grad produksjon av maskulinitet er av betydning for deltakerne i friluftsliv, må vi altså gå ut fra at kvinners nærvær er egnet til å forstyrre og skape uorden i den symbolproduksjonen som søkes etablert. I Douglas perspektiv om det rene og det urene, vil kvinner måtte bli oppfattet som en *forurensning* av friluftslivets symbolske orden (Douglas 1997).

Kjønning i friluftsliv skjer gjennom de daglige praksiser, oppgave- og ansvarsfordeling på tur. Det skjer også gjennom det symbolske, kjønning av natur og friluftslivsferdigheter, og det skjer gjennom våre forestillinger om normal/unormal aktiviteter for de respektive kjønn. Det er en sterk kobling mellom friluftsliv og det maskuline, både i praksis og symbolsk, og slik kan kvinner i friluftsliv forstås som avvik. Denne legitimitetsproblematikken kan forstås på forskjellige måter. Jeg ser på det som en grunnleggende problematikk ved kvinner i friluftsliv, som oppstår i møtet mellom begrepene og praksisene knyttet til kvinnelighet og friluftsliv, der friluftskvinnen blir forstått som avvik. Avviksmodellen forklarer også de sanksjoner kvinnene blir utsatt for.

Robert Merton presenterte i 1938 en enkel typologi over avvik (Østerberg 2003:94). Avvik kan sies å være samlebegrepet for brudd på samfunnets regler og normer, lover og forskrifter, og når avvik oppstår, følger sanksjoner. Sanksjonene kan gi uttrykk for sinne og skuffelse, de kan direkte påføre overtrederen ubehag, eller forlange en unnskyldning og kompensasjon (ibid).

Utgangspunktet for Mertons typologi er forholdet mellom mål og middel. I mine kilder har vi sett at kvinneligheten var det mest sentrale begrepet i kvinnerollen. Samfunnsnormene stiller opp handlingsmål, og angir hvilke framgangsmåter man kan eller må følge for å oppnå disse (ibid). Konformitet er hvor man bruker de instituerte midlene for å oppnå de kulturelt foreskrevne målene, og beskriver ikke avvik. Konformitet kan også sies å beskrive en doxisk tilstand, der mål og midler, eller kognitive og objektive strukturer, passer overens.

Det er ifølge Merton fire måter å være avviker på; man kan avvise fra de kulturelt bestemte målene eller midlene, eller omvendt, eller begge deler. *Innovasjon* beskriver en situasjon hvor man oppnår målet, men med alternative midler enn de instituerte. Følger man de foreskrevne reglene, men har gitt opp eller tatt avstand fra målet, er det snakk om en *ritualisme*. *Tilbaketrekning* beskriver at man avviser både mål og midler, drop-outs, og *opprør* er en forkastelse av de eksisterende mål og midler på vegne av nye mål og midler (ibid:96).

For borgerkvinnen var ekteskap og familie det kulturelt foreskrevne målet: mine beskrivelser av kvinnens kall og koder beskriver de samfunnsmessige aksepterte fremgangsmidlene. Sentralt står forvaltningen av nøkkelbegrepet kvinnelighet.

I tillegg til giftermål og barn, ser vi imidlertid at kvinnene mot slutten av århundret formulerer andre og flere mål for seg selv gjennom kvinnesaksbevegelsen. Politiske rettigheter og fysisk aktivitet er blant disse, og vi ser at kvinnene strever med å få disse passet inn i kvinnebildet. Det er her viktig å framheve at disse målene kommer *i tillegg*. Barn og familie var fremdeles det *viktigste* målet for majoriteten.

Friluftskvinnen utfordrer doxa idet hun representerer en uvanlig kombinasjon av tegn, samt en alternativ kjønnsorden og friluftslivspraksis. Kvinner som utøver friluftsliv kan imidlertid ses på som forskjellige grader av avvikere. Noen av strategiene virker mindre utsatt for kjønnede sanksjoner enn andre, noe som har sammenheng med valg av aktivitet og sted, samt hvilken kvinnelig rolle kvinnene "valgte" å "spille", altså *hvordan* de utøver aktivitetene. Vi har sett at det å gå på ski var et større avvik fra kvinnerollen enn det å vandre i fjellet, men at hverken det å bestige tinder og å hoppe på ski var akseptert. Noen av strategiene er lite egnet til å utfordre doxa, lite kontroversielle, mens andre har ferdigheter som er "urovekkende" gode. Disse blir imidlertid ikke brukt til å frikjenne praksisen, men i stedet gjort til et unikt tilfelle.

Setter vi avviks-begrepet i relasjon til Connells hegemonibegrep, ligger det nærliggende å beskrive en økende grad av avvik som korrelerende med økende avstand til det ideale kvinnebildet.

Merton er klar på at disse avvik-karakteristikkene ikke beskriver karaktertrekk, men rolleadferd i bestemte situasjoner (Østerberg 2003:95). Hvis vi i stedet for rolleadferd setter strategier, kan vi spørre oss hvilken av strategiene som gav det sikreste og minst tvetydige resultat. Ved å anlegge dette perspektivet håper jeg å få fram at kvinnene ikke er passive ofre for en maskulin diskurs, men selv bidrar aktivt i prosesser av kjønnning.

Fordi kvinnelige friluftslivutøvere oppfattes ikke bare som friluftslivsutøvere, men som kvinner først, og deretter kanskje også som friluftslivsutøver, er det vanskelig å si hvorfor noen lykkes og andre mislykkes i å bli tatt seriøst i sin friluftslivs praksis. Individuelle faktorer har mye å si. Også forskjellig i hvor stor grad kvinnene kunne bruke friluftslivsutøvelsen i sin egen identitetskonstruksjon. Sentrale begrep er subjektivering/ objektivering. Under ser vi at det ikke er gitt hva kvinner gjør med ressursene.

Friluftslivsfeltet stiller krav til kvinnen som går på tvers av samfunnets kvinnebilde, og også her ser vi at både kvinner og menn sliter med å få det til å ”gå i hop”. De forskjellige strategiene kan ses som forsøk på å løse denne motsetningen.

Disse situasjonene vil under diskusjonen av *strategier for legitimitet*, bli viet særlig interesse. Både fordi de gir innblikk i hvilke strategier som var mest effektive i jakten på legitimitet, men også fordi de gir innblikk i hvilke strategier som var mest egnet til å forstyrre forestillingene om et maskulint hegemoni i friluftsliv.

3.1.3 Strategier for legitimitet

3.1.3.1 Den sosiale

Den sosiale friluftslivskvinnen er *konform* mot samfunnets mål og midler. Fokus i hennes friluftslivsutøvelse er antrekk og venner, og skiløyper og hytter blir sosiale arenaer. Ingen satte spørsmålstegn ved deres kvinnelighet, men det ble reist diskusjoner om hvorvidt hun hadde noe ute i naturen å gjøre.

Det er flere problemer med denne strategien. Ved å avvise friluftslivsfeltets krav, skapte de seg et (midlertidig) frirom der de kunne utfolde seg på det feminines premisser, men dette medførte av de ikke ble ikke tatt på alvor. I kildene blir de sterkt kritisert både innen ski og fjellvandring, og beskrevet som sportskvinnen for en dag, utspjåket, utstillingsgods, som bare bryr seg om et ekstragavant og oppsiktsvekkende Skitoilette, og at de bedriver Karl-Johanspromenering i naturen eller på ”sommerflørtstasjoner”, hvor de tar med seg bytonen inn i naturen. Denne sosiale se og bli sett-kulturen med sirlige Toiletter som promenaden representerte, var altså ikke akseptert innen friluftslivsfeltet. Man skulle gå på ski for de rette årsaker, for skiene og naturens skyld, og med den rette habitus.

Det var *mange* kvinnelige skiløpersker i marka, og vi kan spore en redsel for en kvinneliggjøring av skiidretten, at den skulle bli en sosial aktivitet, og miste sine oppdragende, karakterbyggende og distingverende funksjoner.

Dette kan også klart sees som en strid om hvilke logikker som skal få lov til å prege friluftslivsfeltet. Kvinnene tar med seg sine kroppslige erfaringer; –korsetter og kører, omhyggelig opprullet hår, skjørt og moter, hvining og latter (sin habitus) inn feltet. Denne kapitalen som kvinnene representerte ble ikke akseptert. Den truet ikke bare den sammensetningen mennene hadde, mens selve verdigrunlaget til friluftslivet.

Denne friluftslivspraksisen ble latterliggjort og ikke tatt seriøst. Den kan tolkes som vellykket i et tradisjonelt kjønnsidentitetsperspektiv, idet den følger samfunnets mål og middel, men aksepteres derfor ikke i friluftslivsfeltet.

3.1.3.2 Den glade amatør

Betegnelsen den glade amatør betegner de kvinner som uten den store erfaring gikk turer og besteg tinder. De hadde en lav terskel for egne ferdigheter, og gjennom å senke kravene til egne prestasjoner blir det lettere å gå ut. De er imidlertid avhengig av andre dyktige utøvere, og lar mannen være mentor, guide, kjentmann og lærer. Disse kvinnene avviser kritikken mot fjellvandrersker, og utfordrer dermed tilsynelatende de målene samfunnet har satt for henne, men ved at de aksepterer den mannlige overlegenheten, vil de tolkes som feminine. Den maskuline overlegenheten blir forsterket gjennom at de hjelper disse kvinnene, og de tradisjonelle kjønns mønstre konstrueres og vedlikeholdes dermed gjennom praksis. I skiløypene roses kvinnene for sin sunnhet og røde kvinner, og vi finner artikler med råd og vink til disse nybegynnerene.

Kvinner som følger de tradisjonelle forventningene til kjønnnet får innpass i friluftslivet som ”hustru eller søster”, eller som ”glade amatører”, kvinner menn kan ta med seg og vise fram fjellet for. Disse kvinnene utgjør ingen trussel mot mennenes hegemoni, og blir tatt imot med munterhet og fleipende kommentarer.

Denne strategien virker lite utsatt for kjønnede sanksjoner. Disse kvinnene har tatt inn over seg feltets krav, og får ros for sin kvinnelighet og pågangsmot, og mennene er positive til å ha dem med på turer og øse av sine kunnskaper og ferdigheter. De får ros og anerkjennelse på feltet, *som kvinner*, men ikke som seriøse friluftslivsutøvere, idet de har lite kunnskap og kapital.

Kvinner i uaksepterte aktiviteter kan altså være kvinnelige -altså feminine, bare de ikke utfordrer den maskuline dominansen. Den glade amatør representerer den mest vellykkede integrasjonen av friluftsliv og det sosialt forekrevne målet giftermål og familie, og grenser mellom å være konform og innovativ.

3.1.3.3 Friluftskvinnen

Friluftskvinnen finner vi igjen i årbokens oversikt over tindebestigninger, og nevnt i menns artikler fra tindebestigning og skiturer. Hun er innovativ, og forkaster ikke nødvendigvis de samfunnsmessige målene, men tar avstand fra midlene. Hun har en tryggere friluftslivsidentitet, med tillit til egen mestring, og er mindre avhengig av menn i sin friluftslivsutøvelse. Eva Sars er et eksempel på denne rolle adferden, men jeg mangler kilder på hvordan disse kombinerte sin sterke interesse for friluftsliv med samfunnets normer. Her er det klart mange interessante problemstillinger for videre undersøkelser, men en utfordring vil være å finne kilder, da disse kvinnene ikke synes i samtidens offentlighet.

3.1.3.4 Therese Bertheau

Therese Bertheau var en dyktig og kompetent friluftsutøver. Hun var i tillegg yrkesaktiv, økonomisk uavhengig og ugift. Det synes som at hun har tatt avstand både fra mål og middel, og kan dermed tolkes som en opprører. I stedet for ekteskap, barn og kvinnelighet har hun satt yrkesliv og friluftslivskompetanse. Hun søker å bli godtatt på individuelle kriterier, og er ikke en uttalt kvinnerettighetsforkjemper. Hun har skapt seg sin egen nisje innen friluftslivet, men kostnaden er tapt kvinnelighet og familieliv.

Hun blir beskrevet i kjønnsnøytral vendinger i de fleste sammenhenger, og fremhever mennene som turkamerater, altså som likestilte. For å oppnå aksept på lik linje men menn, må hun få gehør for at kjønn ikke skal være et relevant aspekt i fortolkningsrammen. Bertheau er hun "en av gutta". Likevel ser vi at hun lager mat og reparerer tøy på tur, samt alltid gikk midt i tauet, noe som viser at hun ikke utfordret kjønnshierarkiet for mye, og dermed kunne aksepteres som eksepsjonell og unik kvinne.

Bertheau er blant de få kvinnene som innehar stor kapital på friluftslivsfeltet, og godkjennes som en autorisert aktør. Det eneste åpenbare sosiale stigmaet er hennes kjønn. Ved å beskrive Bertheaus status og kunnskaper som unike, styrker og understreker man det maskuline hegemoniet. Hun er ikke representativ for kvinnen, men unntaket som bekrefter regelen.

3.1.4 Praksis og endring av den kjønnete symbolske orden

Som avslutning vil jeg se på forutsetningene for endring. De teoriene jeg har støttet med til i løpet av oppgaven, har alle hatt en *kritisk* målsetning. Målet med forskningen er å avdekke hvorfor og hvordan samfunnet vårt er blitt slik som det er, for å danne et grunnlag for endring. Friluftslivsopplevelser og -erfaringer har noe å si for den enkelte i hennes livssituasjon, og må forstås i forhold til en sosiokulturell samtid, men opplevelsesmønstre, kategorier og fortolkningskoder er noe vi overtar fra tidligere perioder, som er preget av andre tematikker/livssituasjoner. For å forstå nåtida og legge strategier for endring, må man ha innsikt i de historisk skapte mønstrene.

I denne delen vil jeg se på forutsetningene for endring av den kjønnete symbolske orden gjennom praksis. Friluftslivsfeltets krav møter den kvinnelige praksis, og denne praksisen forstått som en diskursiv begivenhet, kan føre til at den diskursive orden forrykkes. Friluftslivsfeltet er åsted for en stadig kamp hvor feltets logikker er under kontinuerlig reforhandling. Bourdieu oppfatter imidlertid samfunnet som en rekke autonome felt som *motsetter seg* forslagene til omstrukturering av den kjønnete sosiale orden. Selv om holdninger til kjønn har endret seg på andre felt, vil disse gjerne bli opprettholdt fordi relativt autonome felt insisterer på, og foretrekker egne regulerende prinsipper (Bourdieu 2000). Dette ser vi særlig eksemplifisert gjennom NTK, som lenge holdt på sine opptakskrav fra århundreskiftet. Mye tyder også på at tradisjonsbundne forestillinger om kjønn fortsatt er i omløp i friluftsliv i dag, og dermed at slike forestillinger har en solid evne til å motsette seg endring (ibid).

Endring og det nyes vei inn i kulturen kan beskrives fra det Frønes kaller et "snøballperspektiv: gradvis utvikles radikale ideer til sterke kulturelle mønstre, ved at det

skapes motivasjon for nye handlingsmønstre (Frønes 2001:148).” Noen ganger skjer dette gjennom pionerer: ”Under bestemte betingelser forvandles pionerenes handlinger til nye kulturelle mønstre –det er det som gir pionerene status som pionerer (ibid).” Frønes legger vekt på at det ikke er pionerenes *motivasjoner* som blir overtatt, men deres *handling*. De første kvinnene i fjellet og i skiløypa kan synes få og ubetydelige, uten innvirkning og innflytelse på praksisen, men et slikt fokus på disse som pionerer setter lys på hvor viktig de første friluftslivskvinnenes praksis var.

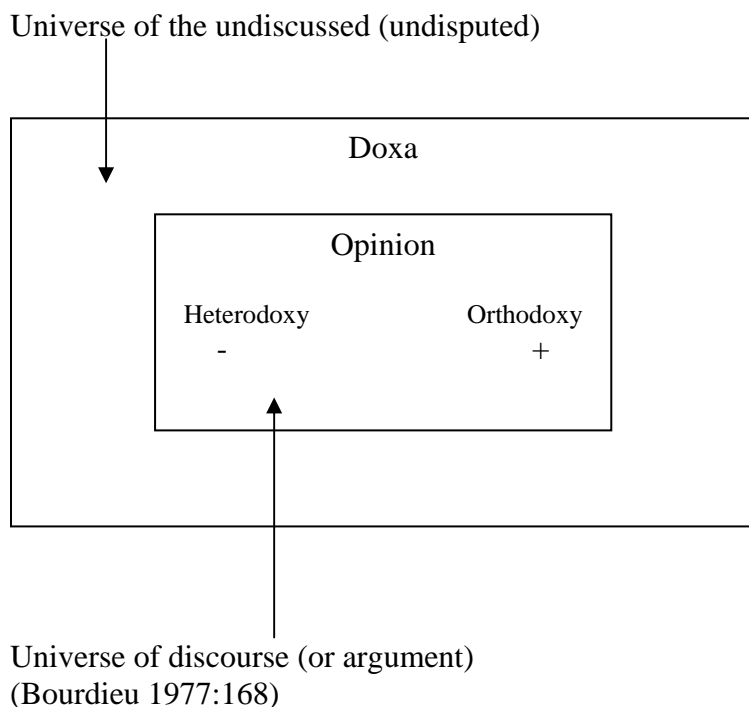
Pionerene er ikke avhengige av kulturell forandring, de har sine *særegne motivasjoner*. Likevel er de rollemodeller for de som kommer bak. Endringen, eller snøballprosessene om du vil, skjer gjennom ”den komplekse dynamikk mellom individuelle handlinger, kulturelle mønstre og individuell motivasjon (ibid:150)” i et samspill mellom struktur og handling.

Frønes forståelse av endring og betingelsene for endring er overensstemmende med Bourdieu.

Forståelse av sosial forandring krever modeller som griper både den sosiale handling og de sosiale og symbolske mønstre, for forandringsmekanismene ligger i dynamikken mellom dem. Handlinger blir til symbolske mønstre, symbolske mønstre influerer den individuelle motivasjon. Forandring er ikke bare et ytre forhold, noe vi påføres, selv om strukturelle velt noen ganger slynger mennesker inn i en ny verden (Frønes 2001:151).

For Bourdieu er endring også knyttet til praksis, men i stedet for Frønes pionerperspektiv, legger han vekt på *kriser*. Meninger og legitimitet til praksisformer blir skapt gjennom kommunikasjon og vedlikeholdt gjennom praksis (Bourdieu 1977) Veien til endring går derfor gjennom verbalisering og analyse av de usagte og fortrengete reglene som styrer vår adferd, av doxa. Forutsetningen for en avnaturalisering av doxa er en objektiv krise, grunnet i *praksis*.

The truth of the doxa is only ever fully revealed when negatively constituted by the constitution of a field of opinion, the locus of the confrontation of competing discourses (Bourdieu 1977:168).

Bourdieu henter sin forståelse av begrepet univers av diskurser fra de Morgan, som definerer det som "a range of ideas which is either expressed or understood as containing the whole matter under discussion (Bourdieu 1977:170)". Denne figuren illustrerer konstitueringen av et "meningsfelt" (a field of opinion), et krystalliseringspunkt for konfrontasjon mellom konkurrerende diskurser.

En objektiv krise som bryter samsvaret mellom de subjektive og objektive strukturene, er forutsetningen for en kritikk som diskuterer det udiskutable, og formulerer det uformulerte. Når den sosiale verden mister sin karakter som naturlig fenomen, kan spørsmål stilles ved dens "naturlige" og konvensjonelle karakter (ibid:169). Praksisene avfører diskurser hvor kjønn konstrueres og rekonstrueres, og skaper nye diskursive utfordringer.

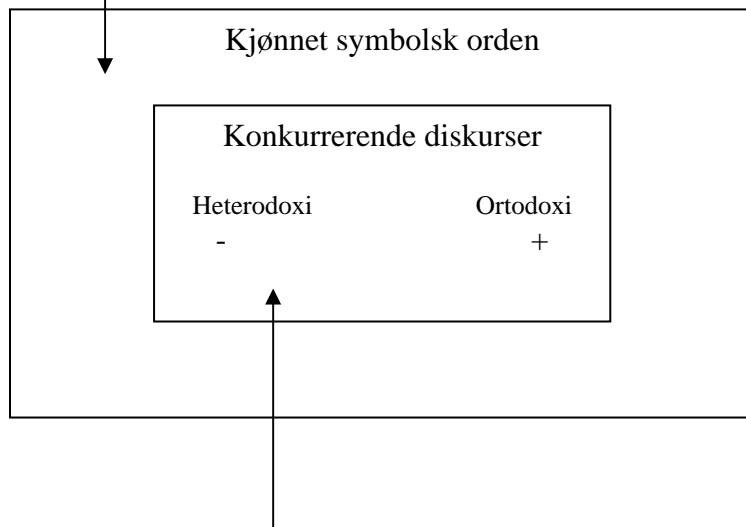
The relationship between language and experience never appears more clearly than in crisis situations in which the everyday order (...) is challenged, and with it the language of order, situations which call for an extraordinary discourse (...) capable of giving systematic expression to the gamut of extraordinary experiences, that this, so to speak, objective epoche has made possible. "Private" experiences undergo nothing less than a change of state when they recognize themselves in the public objectivity of an already constituted discourse, the objective sign of recognition of their right to be spoken and to be spoken publicly (Bourdieu 1977:170).

Bourdieu hevder at ethvert språk som krever oppmerksomhet, er et "autorisert språk" investert i en gruppes autoritet. Ytringer blir derfor ikke bare uttrykt, men også autorisert og legitimert. Dette gjelder også for "kjetterske" diskurser, som får makt gjennom å offentliggjøre uformulerte erfaringer, -første steg på veien til legitimitet og å gjøre den offisiell.

Heretical power (...) in offering the means of expressing experiences usually repressed, (...) rests on the dialectical relationship between authorized, authorizing language and the group which authorizes it and acts on its authority (Bourdieu 1977:171).

Hvis vi i stedet for doxa setter kjønnsbilde (den kjønnede symbolske orden), kan vi se at gjennom en krise, kan de konkurrerende diskursene komme til syne i et "meningsfelt", eller univers av diskurser. En slik krise kan være manglende samsvar mellom oppfatninger av kvinnens fysiske ytelsesevne og kvinners prestasjoner i friluftsliv. Denne personlige erfaringen kvinnen gjør seg vil, hvis den blir offentliggjort som et innspill i diskursen, gi uttrykk til erfaringer som hittil ikke er blitt uttrykte.

Univers av det som er udiskutert, tatt for gitt: Kjønnsbildet i samfunnet

Univers av diskurser (eller argument, rivalisering) hvor kjønn konstrueres og rekonstrueres (omarbeidet versjon av Bourdieu 1977:68)

Denne figuren illustrerer konstitueringen av et krystalliseringspunkt for konfrontasjon mellom konkurrerende diskurser om kjønn. Tidligere undertrykt erfaring legitimeres og konstitueres ved at de uttrykkes offentlig. Menn tolker friluftskvinnene ut fra en dominerende maskulin modell, hvor den heteroseksuelle normen legges til grunn. Den tidlige diskursen om kvinner i friluftsliv er basert på menns erfaringer med kvinnekjønn, og reflekterer menns syn, og ikke kvinners erfaringer. Frigjørende diskurser har vært en forutsetning for kvinnene friluftsliv: Helse og mosjon, de nasjonalromantiske strømningene med vitalisme og naturdyrkelse, idretten, samt den stadig økende kvinnebevegelsen. Gjennom at kvinnene selv skriver om sine erfaringer i årbøker og blader, offentliggjør kvinnene utover i perioden sine private erfaringer. Friluftsfeltet reflekterer borgerskapets hegemoniske maskuline ideal, og stiller krav som strider mot kvinneidealet. Det er altså misforhold mellom de krav feltet stiller til sine aktører, og de krav som stilles til kvinner generelt. Den kvinnelige praksis må endres for at kvinnen skal kunne oppfylle friluftsfeltets krav. *Jeg vil derfor se friluftsliv som et krystalliseringspunkt for forhandlinger om kjønn, der kvinners mestring av friluftsliv skaper nye diskursive utfordringer, og rokker ved den kjønnete symbolske orden.*

*

Avslutningsvis vil jeg hevde at en av friluftslivets viktigste oppgaver er å produsere hegemonisk maskulinitet, og skille menn fra det feminine og kvinnelige. Samtidig ser vi gjennom kvinners prestasjoner i friluftsliv, at ”hva slags aktiviteter kvinner og menn deltar [i] ikke kan være kjønnsbestemte eller kjønnsesifikke i biologisk forstand, men at de er kjønnsrelaterte i betydningen sosialt og kulturelt konstruerte (Pedersen 1999:345).”

Gjennom hele oppgaven har vi sett hvordan kravene til ”kvindeligheden” møter kravene til ”den ekte turist”, og hvilke forhandlinger rundt kjønn og friluftsliv dette medfører. Setter vi begrepene kraftanstrengelse og ensomhet opp mot kravene som stilles til borgerkvinnen, ser vi at *disse kravene ikke kan oppfylles av kvinner uten at grensene for det godtatt kvinnelige overskrides.*

Forhandlingene om kjønnsrelevans i friluftsliv handler på et grunnleggende plan om kjønn er *kultur* eller *natur*. Hvis en legger vekt på at preferanser og ferdigheter er tillært og ikke medfødt, ser vi klart at diskursen begrenser kvinners friluftsliv. De forestillingene vi har om kvinner og kvinnekroppers muligheter og begrensninger, er forutsetningen for kvinners friluftslivsutøvelse.

*

4 Litteratur:

- Acker, Joan: Å kjønne organisasjonsteori. Kvinneforskning (Nytt om) nr. 1-1993
- Alsvik, Bård (1998): Markafolk. Rugfinner, knickersadel og hvermann. www.bar.oslo.kommune.no/tobias/tobiasartikler/t3982.htm
- Augestad, Pål (2003): Skolering av kroppen. Om kunnskap og makt i kroppsøvingsfaget. Avhandling for dr. polit. graden, HIT
- Beauvoir, Simone de (1970): Det annet kjønn ...
- Berg, Karin (1998): Hopp, jenter –hopp! Historien om Johanne Kolstad og Hilda Braskerud –et annerledes skieventyr. Schibsted forlag A/S Oslo / Foreningen til Ski-Idrettens Fremme
- Bonde, Hans (1989): Sport som mandighetskultur, i Den engelske sports gjennombrudd i Norden. Utgitt av Dansk Idrettshistorisk forening, Krop og kultur, København
- Bonde, Hans (1991): Mandighed og sport, Odense Universitetsforlag
- Bourdieu, Pierre (1977): Outline of a theory of practice. Cambridge university press, London
- Bourdieu, Pierre (1990): The logic of practice. Polity Press, Oxford
- Bourdieu, Pierre (1991): Kultur och kritik. Daidalos, Göteborg
- Bourdieu, Pierre (1995): Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften. Pax, Oslo
- Bourdieu, Pierre (1996): Physical space, social space and habitus. Vilhelm Aubert memorial lecture 1995. ISO-rapport nr. 10-1996, universitetet i Oslo
- Bourdieu, Pierre (1999): Meditasjoner. Meditationes Pascalliennes. Pax Forlag, Oslo
- Bourdieu, Pierre (2000): Den maskuline dominans, Pax Forlag, Oslo
- Bugge, Astrid (1961): Touristinder og andre sportspiker. Blad av sportsdraktens og kvinne-emansipasjonens historie. Norsk Folkemuseum, Oslo
- Bugge, Astrid (1984): Reformdrakten i Norge. Trekk av en historie om kropp, klær og kvinnesak. Norsk Folkemuseum, Oslo
- Butler, Judith (1999): Gender trouble. Feminism and the subversion of identity. Routledge, London/ New York
- Bø, Olav (1966): Norsk skitradisjon, Norsk kulturarv / Det norske samlaget, Oslo
- Bø, Olav (1996): Skiing throughout history. International Society for the History of Physical Education and Sport (International Seminar : 2 : 1994).
- Connell, Robert W. (1995): Masculinities. Polity press, Cambridge
- Connell, Robert W. (1996): Maskuliniteter. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg
- Crossley, Nick (2001): The social body. Habit, identity and desire. Sage, London
- Douglas, Mary (1997): Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu, Pax forlag A/S, Oslo
- Ericsson, Kjersti (1997): Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet. Pax Forlag A/S, Oslo
- Fagrell, Birgitta og Nilsson, Per (red) (1998): Talet om kroppen. En antologi om kropp, idrott och kön, HLS Förlag/ Idrottshögskolan i Stockholm
- Foucault, Michel (1999): Diskursens orden: tiltredelsesforelesning holdt ved College de France 2. desember 1970. Spartacus, Oslo
- Frykman, Jonas og Löfgren, Orvar (1994): Det kultiverte mennesket. Pax Forlag, Oslo
- Frängsmyr, Tore (1984): Paradiset och vildmarken : studier kring synen på naturen och naturresurserna. Liber, Stockholm

- Frølund Thomsen, Jens Peter (1997): Moderne politikbegreber : introduktion til systemanalyse, marxisme og diskursanalyse. Systime, Århus
- Frønes, Ivar (2001): Handling, kultur og mening. Fagbokforlaget, Bergen
- Grimeland, Geir (2000): Vor sport. Klatring i Norge 1900-2000. Hovedfagsoppgave, NIH
- Hall, M. Ann (1996): Feminism and sporting bodies. Essays on theory and practice. Human Kinetics, USA
- Hargreaves, Jennifer (1994): Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports, Routledge London/New York
- Hargreaves, John (1986): Sport, power and culture. A social and historical analysis of popular sports in Britain. Polity Press, Oxford
- Helberg, Claus (1994): De første vandrere, Den Norske Turistforening/ Grøndal og Dreyers forlag A/S
- Hellesund, Tone (2000): Dressen –det mandigste av alt? Om menn, mote og modernitet. I Boe/Hjemdahl (red) 2000: Kropp og Klær. By og bygd, Norsk Folkemuseums Årbok 2000, Oslo
- Humberstone, Barnara (red) (2000): Her outdoors. Risk, challenge and adventure in gendered outdoor spaces, Leisure Studies Association, publ. Nr. 66, University of Brighton, UK
- Høibakk, Ralph (1998): Nitti år med NKT. I Tinder og tanker: Norsk Fjellsport 98. Norsk Tindeklub
- Høystad, Ole Martin (1994): Det menneskelege og naturen. Innføring i filosofisk antropologi, Oslo, det norske samlaget
- Johannisson, Karin, (1996): Det mørke kontinentet. Aventura Forlag, Grøndahl og Dreyers Forlag A/S
- Jørgensen, Marianne Winther/Phillips,Louise (1999): Diskursanalyse som teori og metode. Roskilde universitetsforlag, Fredriksberg
- Kayser Nielsen, Niels (1997): Krop og kulturanalyser : den levede og den konstruerte krop. Odense universitetsforlag
- Kjeldstadli, Knut (1999): Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget. Universitetsforlaget, Oslo
- Kolnar, Knut (2003) Det ambisiøse selv. Dr. art. avhandling, NTNU Trondheim
- Krogh, Erling (1994): Landskap og identitet. Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim
- Kverran, Kitty (1984): Kvinneroller i siste halvdel av 1800-tallet, sett ut fra ideologier og ukeblad. Hovedfagsoppgave i historie, UiO
- Laqueur, Thomas (1994): Om könens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag
- Lippe, Gerd von der (1997): Endring og motstand mot endring av feminiteter og maskiniteter i idrett og kroppskultur i Norge 1890-1950 - med et sideblikk på Tyskland, Sverige og Danmark: en feministisk analyse av et empirisk materiale doktorgradsavhandling, NIH
- Lippe, Gerd von der (2000): Medical texts on gender, sexuality, and sport in Norway, 1890-1950: Changing metaphors on feminites and masculinities, i Journal of Sport History 27, nr.3
- Lippe, Gerd von der (2003): Konstruksjon av kjønn og seksualitet i en dramaturgisk idretts kontekst. I sosiologisk tidsskrift nr. 4-2003
- Löfgren, Orvar (1990): Längtan till landet Annorlunda : om turism i historia och nutid. Gidlunds/ Sveriges Turistråd, Stockholm

- Matre, Torgeir (2000): Kroppen i friluftslivet. En kroppssosiologisk analyse av endringsprosesser i friluftslivet mellom 1850 og 1930, hovedfagsoppgave, HIT/NIH, Bø
- Moi, Toril (1998): Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori. Gyldendal Norsk Forlag A/S
- Moi, Toril (2002): Å tilegne seg Bourdieu. Feministisk teori og Pierre Bourdieus kultursosiologi, i Iversen, Irene (red) 2002: Feministisk litteraturteori, Pax Forlag, Oslo
- Møller, Arvid (2001): "Jotunheimens døtre", Scibsted forlag, Oslo
- Månson, Per (1998): Moderna samhällsteorier : traditioner, riktningar, teoretiker. Raben Prisma, Stockholm
- Nansen, Fridtjof (1890): Paa ski over Grønland, DNT/ Norges Naturvernforbund, Aventura Forlag
- Norges kulturhistorie bd.5. Det gjenfødte Norge (Semningsen red.) Aschehoug, Oslo 1979-1981
- Olstad, Finn (1998): Norgeshistorie etter 1850 : lærebok. Universitetsforlaget, Oslo
- Ortner, Sherry (1974): Is female to male as nature to culture? I Rosaldo, M/Lamphere, L (red): Woman, culture and society, Stanford University press
- Pedersen, Kari-Anne (2000): "Fra korsett til silikoninnlegg." I Boe/Hjemdahl (red): "Kropp og Klær". By og bygd, Norsk Folkemuseums Årbok 2000, Oslo
- Pedersen, Kirsti (1999): Det har bare vært naturlig. Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger. Doktorgradsavhandling Norges Idrettshøgskole
- Heidi Richardsson (1994): Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjoner. Hovedoppgave i etnologi, UiB
- Rosenbeck, Bente (1992): Kroppens politik. Om køn, kultur og vitenskap. Museum Tusulanums Forlag, Københavns universitet
- Solheim, Jorun (1998): Den åpne kroppen. Om kjønnssymbolikk i moderne kultur, Pax forlag A/S, Oslo
- Strømman, Marie Herigstad (1994): Kjønn og organisert idrett i Norge ca. 1860-ca. 1970: noen hovedlinjer. Hovedfagsoppgave i historie, UIB
- Søndergaard, Dorthe Marie (1999): Destabilizing discourse analysis: approaches to poststructural empirical research, i Køn i den akademiske organisation ; nr 7, 1999, København
- Thesander, Marianne (1994): Det kvindelige ideal. Kroppsidealet i den vestlige kultur 1880'erne - 1990'erne. Tiderne skrifter
- Thon, Gunnar (1994): Therese Bertheau, i Breposten 1994 årg.16, nr 5
- Tordsson, Bjørn (1994): Perspektiv på friluftslivets pedagogik. Hovedoppgave i friluftsliv NIH/HIT
- Tordsson, Bjørn (2003): Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen. Dr. scient avhandling, NIH, Oslo
- Turner, Bryan S (1992): Kroppen i samfundet. Teorier om krop og kultur. Hans Reitzels forlag, København
- Tønsberg, Henning. H. (1982): Therese Bertheau 1861-1936, i "Bre og fjell" DNT-årbok, Oslo
- Vorkinn, Marit/Aas, Øystein/Kleiven, Jo (1996): Friluftslivutøvelse blant den voksne befolkningen - utviklingstrekk og status i 1996. Østlandsforskningsrapport nr 07/1997, Lillehammer

- Ødegårdstuen, Toril Strande (1996) Jenter hører ikke å ta ut tårer: en undersøkelse om barns fritidsinteresser og kjønnsrolleoppfatninger i forhold til friluftsliv. Doktorgrad i psykologi, NTNU
- Østerberg, Dag (2003): Sosiologiens nøkkelbegreper, 6.utg., Cappelen, Oslo

Kilder:

- Den norske turistforenings årbøker: 1868-1910, 1918, 1968
- Nylænde: 1887-1901
- Norsk Idrætsblad: 1881-1901 (ikke utgitt i 1889 og 1891)
- Tidsskrift for Den norske lægeforening: 1888-1920
- Urdahl, Laurentius (1893, ny utg. 1993): Haandbog i skiløbning. Aschehoug & Co, Kristiania/ Oslo